

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 7 и 8

ЈУЛИ и АВГУСТ 1922

ГОД. XXXIX

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

МИ

АЛЕКСАНДАР I

по милости Божјој и вољи народној
БРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете од 30 јула ове године, постављамо:

На Универзитету у Београду:

за писара II класе Војислава Николајевића, досадашњег зваичника Рачуноводства на Универзитету;

На Техничком факултету Универзитета у Београду:

за писара I класе Стојана Н. Нешића, писара Београд. Пореског Одељења са годишњом платом од 2000 динара.

На предлог Нашег Министра Просвете од 19 септембра ове године, постављамо:

у Академији Наука:

за писара са годишњом платом од 6000 динара, Милишу Радовића, досадашњег писара Академије Наука;

у Министарству Просвете:

за писаре I класе: Будимира Граховца, Милана Вујаклију и Босиљку Михајловићеву, писаре II класе истог Министарства;

за писаре II класе: Љубицу Грчићеву и Јованку Антић, дипломиране филозофе; Марију Т. Петровић, апсолвираног филозофа, Владету Поповића, учитеља у оставци, Давиду М. Љујићеву учитељцу у оставци, Драгутину Бркића, Војидара Лазовића, Софију Миљковићеву, Љубицу Перишићеву, Љубицу Јовановићеву, Љубицу Вукотићеву, Косару Стошајеву, Ружицу Ристићеву, практиканте истог Министарства; Драгињу Марићеву, писара Општине Града Београда и Драгињу Јовановићеву, свршеног ученика Државне Трговачке Академије;

у Инспекторату за Шумадијску Обласи:

за писара II класе, Миланку Жикићеву, практиканта Министарства Просвете.

Наш Министар Просвете нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Министар Унутрашњих Дела
Св. Прибићевић, с. р.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1266 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 16 ЈАНУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, Владимир Радојевић, д-р Лаза Ненадовић; Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Никола Ракић, Милаш Карић, д-р Душан Рајичић, Даринка Гавриловићева, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар Сл. Миловаповић.

I. Г.г. Протић и Соколовић усмено реферирашу о молбама учитеља основних школа за пензију и пензионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Миливоја Гавриловића, Мару Максимовића, а тако и Светислава Ивковића (већином гласова 12:2), но с тим, да се Ивковић не може никад вратити у службу и да се ова одлука унесе у његов службени лист; да се Пава Подградскова и Балбина Елих могу реактивирати; да Алексу Космајца не треба реактивирати, јер је дуго ван учитељске службе; и да Марију Ноиковић треба подвргнути прегледу још двојне државних лекара.

II. Продужује се расправа о напругу закона за основне школе.

Прелази се на одредбе о правима наставника основних школа. Пре тога г. Радојевић моли, да се саслуша нова стилизација чл. 75 (81), коју је ужи одбор израдио према одлуци Савета на претходном састанку Савет усваја прочитану редакцију првог и другог става који сада гласе:

„У нижим разредима могу се поставити и учитељи и учитељице, а у старијим учитељи за мушке а учитељице за женска одељења“.

„У забавиштима постављају се учитељице и за женску и за мушку децу“.

Трећи став прима се по напругу.

Чита се и прима без измена чл. 77 (83), којим почињу одредбе о учитељским правима.

У чл. 78 (84) после речи стални учитељ умеће се и. а речи и забавиља изостављају се.

У чл. 79 (85) прва три става примају се без измена, а последњи став одбацује се.

Чл. 80 (86) прима се без измена, из речи забавиље (у првом ставу) избацује се.

Тако исто и чл. 81 (87), у којем се изостављају речи вршилаца учитељске дужности и помоћница забавиштва, о којима ће одредба доћи у прелазна наређења.

У чл. 82 (88) реч пограничним изоставља се, а на крају првог става додаје се: *по саслушању Главнаг Просветног Савеша*. Став трећи одбацује се.

Код чл. 83 (89) став први мења се и гласи: „Кад стални учитељ или учитељица напунил 32 године сталне државне службе, има права на онолику пензију, колика му је била последња плата.“

У другом ставу учињене су ове измене: реч *неко* замењује се речју *наставник*, а речи *према потреби* изостављају се. После речи *пов њане пензије*, долази: *по саслушању Главнаг Просветног Савеша и престанку штога наставника*. Последња реченица: *али с шим . . .*, па све до краја отпада.

Чл. 84 (90) прима се по предлогу без измена, но у трећем ставу речи *и који су одани пороцима изостављају се*.

У чл. 85 (91) место броја 90 долази број 84, а речи *инспектор оне области* . . . па до краја првог става, изостављају се. У ставу другом, речи *може и*, замењује се са *ће*, а речи *ако неби могао лично присуствовати седници* отпадају.

У ставу трећем тако исто отпада последња реченица (При равној подели награда се не досуђује).

— 1267. РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 17. ЈАНУАРА 1922. ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, потпредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Влада Ђоровић, Влад. Радојевић, д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Сте

Поповић, Мирко Поповић, Никола Ракић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Даринка Гавриловићева, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

И. Продужава се претрес закона о основним школама.

Чита се чл. 86 (92) код којег се отвара расправа, да ли за учитеље треба прописати, нарочите одредбе за одобравање одсуства и боловања, или и на њих применити опште прописе закона о чиновницима грађанског реда.

Савет решава (већином гласова 10 : 7), да треба усвојити специјалне одредбе, прописане у чл. 86. Према томе, став први усваја се по најрту с изменом, да место речи *може му се одобриши* дође *одобриће му се*. Почетак става другог мења се и гласи: „*За боловање до 10 дана довољно је писмено оправдање дошничног наставника и уверење управитеља школе. За боловање до тридесет дана довољно је мишљење једног државног лекара, а за дуже од тридесет дана потребан је предлог лекарске комисије од три лекара, које одреди Министар Просвете или просветни инспектор* — Одредба о боловању породиља изоставља се. Став трећи мења се и гласи: „*Наставник може изосташи од дужности због боловања највише годину дана, а ако и после буде неспособан за рад, поступиће се по одредбама чл. 87, 89 и 91 овога закона*“. Став четврти отпада.

Чл. 87 (93) прима се без измене, но речи *или забавиља* отпадају. Тако исто прима се и чл. 88 (99), где се речи *може добити* замењују речју *добити*.

Чл. 89 (97) место речи *пограничним шезим местима изложеним непријатељској пропаганди и нападу*, долазе речи: *местима изложеним опасностима*, а речи за... % замењује се са *сразмерно*.

Први став чл. 92 (98) прима се без измене, али тачке под а) и б) избацују се и место тога долази став други, који гласи: „*Њихове квалификације оцењује Главни Просветни Савеш а пославља их по сштечају и надзирава Министар Просвете*“.

Чл. 93 (99) усваја се по предлогу, но избацују се речи *или забавиљске*.

Чл. 94 (100) такође се усваја, но с допуном тач. 4 после речи *добило*: „*изузимајући ако нарочити просветни интерес захтева да учитељ и даље остане у истом месту*“.

У чл. 95 (101) речи *забавиља* изостављају се, а после речи *шрошкова* додаје се „*из државне касе, као и други државни чиновници*“.

Чл. 96 (102) има се вратити ужем одбору на нову редакцију.

Код чл. 97 (103), у другом ставу после речи *подрум*, свежа и изоставља се, а после речи *за оснаву* долази: „*и стаје за домаћинске потребе*“. У ставу трећем број 15 замењује се са 20. Остало се прима без измена.

Став први чл. 98 (104) прима се без измена, а у другом ставу, испред речи *службе* умеће се реч *учитељске*.

Чл. 99 (105) усваја се по предлогу.

Код чл. 100 (106) први став прима се без измене, па се онда речју *сам* везују са текстом из тач. под а), а почетак другог става отпада, као и тачке под б) и в). Место тога долази нови став други: „*Оставка се има уважити у року од шест недеља*“.

Чл. 101 (107) прима се с неважним изменама после речи: *учитељи* умеће се и, а изоставља се и *забавиље*.

— 1268 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 18 ЈАНУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник, Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ђоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Никола Ракић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Даринка Гавриловићева, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници 1263, 1264, 1265, 1266, 1267 састанка.

II. Продужава се читање напрта закона о народним школама.

Прелази се на одељак трећи, о *дужностима наставника*.

У чл. 102 (108) прва четири става примају се без измена, пети и шести изостављају се, а седми се мења и гласи: „Ако у месту или у близини нема свештеника његове вероисповести, заклетву ће положити пред школским одбором“.

Чл. 103 (109), 104 (110), 105 (111), 106 (112), и 107 (113) примају се по предлогу, без измена, а 114 изоставља се.

Чл. 108 (115) прима се тако исто без измена, а у чл. 109 (116) на крају другог става додају се речи: *које држава плаћа*,

Чл. 110 (117) прима се без измена.

У чл. 111 (118), после речи *има* у првом ставу умеће се реч *прописан*, а у другом ставу речи *првенствено с пола* изостављају се.

Чл. 112 (119) прима се без измена.

У чл. 113 (120) после речи *суделоваши* умеће се: *о трошку школског фонда или државе*. Тако и у чл. 114 (121) после речи *походити* — додаје се: *о државном трошку*.

Чл. 115 (122) 116 (123) 117 (124) и 118 (125) примају се без измена.

Прелази се на одељак четврти: *о казнама*.

У чл. 119 (126) речи *мора бити* — у првом ставу — замењују се речју *биће*.

Чл. 120 (127) прима се без измена, а у чл. 121 (128) тачке 5, 7, 8 и 9 изостављају се.

У чл. 122 (129), који се прима по предлогу, учињена је мала измена у тач. трећој: место *пеш* дана *биће* три дана. У истом члану додаје се трећи став, који гласи: „Казне под 1 2 и 3 заштеравају у року од три године, ако зашо време дошћни наставник не буде кажњен“.

У чл. 123 (130) после првог става (наставника-цу може кажњити): умеће се као прва тачка: „Школски управитељ опоменом и укором“; у тачци другој, реч *пешодневном* замењује речју *шродневном*. У ставу другом, после речи *изричу* — додају се речи: *школски управитељ*. Став последњи избацује се и замењује новим: „На казне које Министар Просвете изриче, може се жалити државном Савешу у року од месец дана од дана саопштења“.

У чл. 124 (131) став први прима се по предлогу а следећи се мењају и гласе: „Поставничку пороту сачињавају: два члана Главног Просветног Савета, по један члан Главног Одбора Учитељског Удружења и месног београдског учитељског већа и један виши чиновник Министарства Просвете, кога Министар одреди и који мора бити правник“.

„Порота бира себи председника, а решава већином гласова. Гласање је тајно.“

„Порота се бира на годину дана“.

Чл. 125 (132) прима се без измена.

У чл. 126 (133) реч *половина* — замењује се речима *две трећине*.

Чл. 134 напрта избацује се.

Чл. 127 (135) прима се без измена.

У 128 (136), у ставу првом после речи *осуђен*, а у ставу последњем после речи *по пресуди* умећу се речи *за нечасна дела*.

Чл. 129 (137) прима се без измена, а тако и чл. 130 (138), али се у овоме изостављају речи *и шо* у другом ставу.

— 1269 редовни састанак, од 26 јануара 1922 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Љуб. Протић, Павле Стефановић, Мирко Поповић, Милан Карић, Д-р Соколовић и Милутин Станковић.

Присутствује г. Мапојло Илић учитељ из Босне, као делегат покрајинске Управе за преглед законског нацрта о народним школама.

Секретар, С. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Прочитано је писмо Г. Министра Просвете С.ПБр. 609 од 16 ов. мес. с представком директора једне средње школе у Војводини: на који ће начин и из којег градива полагати испит они наставници несловени, који су се приликом превођења у нашу службу обвезали да за две године науче службени језик.

Савет одлучује, да се за мишљење и реферат о овоме питању умоле г. г. Мирко Поповић и Јеремија Живановић.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 472 од 4 ов. мес. који тражи да се пропишу правила о полагању испита за учитеље грађанских школа, за оне кандидате који су били слушаоци течајева у Новом Саду.

Савет одлучује, да се за реферат умоли г. Љуб. Протић.

IV. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 1794 од 23 ов. мес., којим доставља на мишљење акта кривнице Митре Томвиће и Милана Радовановића учитеља основ. школа у Кавадару.

После усменог реферата г. Д-р Чед. Митровића који је разгледао акта, Савет даје мишљење да ови учитељи, према чл. 50 Закона о народним школама, не треба да остану у учитељској служби.

V Прочитано је писмо Господина Министра Просвете С.ПБр. 21567 од 10 пр. мес., с представком Покрајинске Управе у Љубљани и предлогом испитне комисије за словеначку стенографију: да стенографију могу предавати на средњим и трговачким школама само потпуно испитани учитељи (професори), и да се часови стенографије награђују као научни предмети а не као вештине.

Савет усваја први део предлога, а што се тиче награде за наставу стенографије сматра, да те часове треба плаћати као часове вештина, с хонораром наставника пуних квалификација.

VI Прочитана су писма Министарства Вера, којим доставља на увиђај и разматрање правила сарајевске и аскенаске црквене општине у Сарајеву.

Савет одлучује, да се правила упуते на преглед и реферат г. г. Д-р Чед. Митровићу и Д-р Влад. Ђоровићу.

VII Прочитана је молба по чл. 72 зак. о средњим школама г. Васе Даниловића, директора мушке гимназије у Новом Саду.

Савет је мишљења, да молилац може и даље остати у служби.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 193 од 22 ов. мес. с молбом издавачког предузећа *Народно дело*, да се његова издања препоруче свима школама и просветним установама.

Савет је мишљења, да не може улазити у оцену ове молбе, док предузеће не поднесе примерке својих издања да би се видело, да ли израда одговара означеним ценама.

IX Прочитани су реферати г. г. Драгомира Обрадовића и Радосава Лазаревића о рукопису *Аритметика за ниже разреде средњих школа*, од г. Ђ. Рокнића (в. 1216. записник под XVII). Саслушавши, Савет је мишљења: да се ова Аритметика може препоручити као привремена уџбеник приватног издања, пошто писац учини измене по примедбама реферата.

Референтима издати 600 динара хонорара.

X Прочитан је реферат г. Д-р Мите Лукића о преводу *Српске Историје* г. Станоја Станојевића на мађарски језик од Д-р Косте Ђурића (в. 126 записник под III). Саслушавши Савет је мишљења да се овај превод може одобрити као уџбеник приватног издања за српску историју у одељењима с мађарским наставним језиком, док не буду укинуте.

Референту издати 200 динара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

XI Прочитани су реферати г. г. Д-р Николе Вудића и Димитрија Соколовића о *Плану за просветне школе с ужим и ширим програмом*, од г. Николе Аличића, учитеља у Мостару.

Савет усваја реферате и одлучује, да се у препису доставе Господину Министру Просвете.

XII Прочитани су реферати г. г. Миливоја Башића и Милана Богдановића о *Антологији српске лирике* г. Војислава Илића-Млађег.

Саслушавши, Савет одлучује: да се као трећи референт умолити за преглед и оцену ове књиге г. Велимир Живојиновић, пошто на основи ових реферата Савет не може да да своје мишљење.

Г. Богдановић се одрекао хонорара, а г. Башићу издати 150 динара.

XIII Прочитани су реферати г. г. Мирка Поповића, Мирослава Војиновића и Маре Магациновић, о књизи *Гимнастичке игре* од г. Антонија Браздила.

Усвајајући реферате, Савет је мишљења: да се књига Гимнастичке игре може препоручити наставницима и ученицима основних, средњих и стручних школа, као помоћна за наставу телесног вежбања.

Референтима издати 300 динара.

XIV Прочитани су реферати г. г. Љуб. Протића и Милутина Станковића о књизи *Слике из ревизије* од Јосифа Стојановића (в. 1244 записник, под VIII). Усвајајући реферате Савет је мишљења: да би се ова књига могла препоручити за ученике учитељских школа и за књижнице основних школа.

Референтима издати 100 динара хонорара.

XV Прочитан је реферат г. Драгољуба Поповића о књизи *Из шаме на свешлост*, од г. Љуб. Ст. Митровића.

Саслушавши, Савет је мишљења, да ову књигу треба препоручити школским и ђачким књижницама, као и ученицима средњих школа.

Референт се одрекао хонорара.

XVI Прочитани су реферати г. г. Д-р Мите Лукића и Саве Максића о књизи *Учешљивост Српско-Хрватског језика за Мађаре* од г. Павла Терзина (в. 1217 записник, под VI).

Саслушавши, Савет је мишљења, да се књига, у овоме издању, не може препоручити као уџбеник, док писац не би у новом издању учинио све потребне исправке према примедбама референата.

Референтима издати 300 динара хонорара.

XVII Чита се представка г. г. Љуб. Протића, Д-р Душана Рајичића и Милутина Станковића, одређених референата за преглед и оцену *Буквара са чиншанчицом* од г-ђе Љубице Цермановићке (в. 1258 записник, под III), да би овај буквар требало упутиати комисији за преглед свих уџбеника приватног издања.

Савет усваја предлог.

XVIII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 506 од 4 ов. мес., с молбом уредништва *Пољопривредног Гласника*, да се лист препоручи школским Управама и надзорницима, нарочито за школе пољопривредног карактера.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умолити г. г. Д-р Милан Влаинац и Д-р Урош Стајић.

XIX Г. г. Протић и Соколовић усмено реферирају о молбама учитеља основних школа за пензију и пензионисаних на реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да Асима Мутавелића и Бергу Јодел треба пензионисати, а Христини Бабић одредити помоћ 30% плате на име издржавања; и да се Јелена Николић може реактивирати.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— 1270 РЕДОВНИ САСТАНАК ОД 31 ЈАНУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Секретар, Сл. Миловановић.

Присуствују и делегати покрајинских Управа за претрес законског нацрта о народним школама, господа: Манојло Илић из Сарајева, Иван Бабић из Сплита и Милан Фабијановић из Загреба.

Председава г. Влад. Радојевић.

I У одсуству председника и потпредседника, састанак отвара г. Радојевић и саопштава да су Покрајинске Управе из Загреба, Сарајева и Сплита, на позив г. Министра Просвете послале своје делегате који ће учествовати у расправи законског нацрта за народне школе.

Савет прима знању и одлучује: да се текст нацрта, у колико је примљен у Савету умножи и стави на расположење господи делегатима, а сада да се продужи читање и расправа даљег текста.

II Прелазе се на одељак пети о постављању и размештању наставника.

Чл. 131 (у нацрту 139) прима се по предлогу с тим, да се изоставе речи *по областима*.

Код чл. 132. (140) који садржи одредбу о раду стечајних комисија отвара се дуга расправа. Заступљена су, у главном, два начелна гледишта: једно, да распоред учитеља има да врши само централна комисија у Министарству Просвете, а друго, да распоред треба да врше обласне комисије и изабране кандидате да достављају централној комисији, односно Министру Просвете, на потврду.

Пошто се у току расправе није могао постићи споразум, Савет решава, да се дискусија о овоме питању продужи на наредној седници.

— 1271 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 1 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ. —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, подпредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ђоровић, Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Мирко Поповић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Присуствују делегати Покрајинских Управа г. г. Иван Бабић и Манојло Илић.

Секретар Сл. Миловановић.

I. Прочитани су и примљени записници 1269 и 1270 редовног састанка. Г- Д-р Ђоровић предлаже, пошто није присуствовао састанку од 26 јануара, да се уз г. Љуб. Протића, који је тада одређен за референта о правилима за испит учитеља грађанских школа, одреди и један од наставника на течају за оспособљење тих учитеља у Новом Саду.

Предлаже г. Д-р Ивана Вају.

Савет усваја предлог.

II Прелазе се на претрес законског нацрта за народне школе.

Г. Д-р Чед. Митровић чита своју редакцију чл. 45 (у нацрту 50), према одлуци Савета на 1264 састанку (в. под III). Савет усваја прочитану редакцију, која гласи:

„Настава је у свима основним школама на службеном језику“.

„У месцима пак оних области, које су додељене Краљевини после 1 јануара 1913 године, где су становници, наши грађани, неке друге расе и језика у знашном броју, поред наставе на службеном језику у истој државној школи, на молбу њихову, изузешно за њихову децу, Министар Просвете може допустити наставу за прве четири године учења на њиховом машерњем језику“.

„У школама, где је изузешно допуштена настава на другом (не службеном) језику, за наставнике вреди у свему одредбе овога закона“.

„У нижим разредима оних државних школа, где је допуштена настава на коме другом језику, а не на службеном, предавање се службени језик као обавезан наставни

WWW.UNILIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

предмет у свима разредима. У сшаријим разредима, за све народне школе без изузетка обавезна је настава само на службеном језику“.

Где је у државним школама, поред наставе на службеном језику, деца сшановника једне извесне расе и језика допуштена настава на њиховом матерњем језику, не допушта се деца друге које расе и језика, да по избору својих родитеља посећују ову или ону школу.

Она су дужна посећивати државну школу, где се настава изводи на службеном језику“.

За овим чита се поново чл. 132 (140), После пакнадног објашњења г. Радојевића, и поново саслушаног предлога г. Соколовића — који је за једну централну комисију —, и предлога г. Станковића — који је за обласне комисије по нацрту, — председник ставља на гласање оба предлога. Савет већином гласова (14:2) усваја предлог г. Станковића, и чл. 132 прима по нацрту, с малом изменом у другом ставу, где место речи *дванаест* долази реч *пешнаест*.

Поново се чита и чл. 131 (139), и у њему се врше мање измене: место речи *уиражњена* — долазе речи *сшечајем непопуњена* а речи *који се сваке године објављује* — па све до краја изостављају се.

Чл. 133 (141) прима се по предлогу, с изменом у другом ставу: *јануар* — *мај* изостављају се. Тако се прима и чл. 134 (142), али се у тач. 1 избацује реч *дугогодишњој*.

Чл. 135 (143) прима се без измене, но додаје му се нови став пети: „У Универзитетским месцима може једна пешина кандидата бити предложена на основу квалификација 1 и 2 тачке чл. 154“.

У чл. 136 (144) тачка 4 избацује се, а остало се прима по предлогу.

— 1272 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 2 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: Председник г. Д-р Богдан Гавриловић, подпредседник г. Лазар Кнежевић, чланови: г.г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ђоровић, Д-р Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић, и Милутин Станковић.

Присуствују делегати Покрајинских Управа, г. г. Иван Бабић и Мапојло Илић, Секретар: Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног сасстанка.

II Председник саопштава да у смислу раније одлуке Савета, треба и сада предложити Господину Министру Просвете, да одреди за прошлу годину награду члановима Саветских секција за оцену наставничких квалификација кандидата за средњу школу, и за реактивирање и пензије у основној школи. Чланови тих секција били су у прошлој години г.г. Лазар Кнежевић, Миливоје Симић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић и Дим. Соколовић.

Савет усваја предлог и одлучује: да за г. Симића треба предложити награду од 750 динара, а за осталу господу по 1500 динара.

III Председник саопштава, да се одређена комисија за израду нацрта новог закона о Главном Просветном Савету није још конституисала и није још предузела израду нацрта. С тога моли Савет за овлашћење да Г. Министар Просвете предложи, да се израда овога нацрта повери једној широј комисији, у коју ће ући чланови из свих покрајина, по истом принципу, као што је рађен и нацрт закона о Универзитету. Савет усваја предлог.

IV Прочитани су реферати г. г. Д-р Милана Влаица и Д-р Уроша Стајића о часопису *Пољопривредни Гласник* (в. 1269 записник, под XVIII).

Усвајајући реферат, Савет је мишљења: да овај часопис треба препоручити свима школама у Краљевини.

V Г. г. Кнежевић и Тричковић усмено реферашу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да имају квалификације: за сунпенте у Богословији: *Иван Борђевић, Мирко Јовановић, Павле Јевтић и Јован Стојановић*, за сунпенте (под уговором) у средњој школи: *Борис Војиновић и Марија Никифорова*; за привременог предметног учитеља: *Петар Пармаковић*; за привременог учитеља вештина: *Петар Кућерија*.

да немају квалификација: *Александар Менгден, Александра Рјабова, Екатарина Борисовна, Катарина Наложенко, Борис Ансиков, Даница Вулетић, Ирина Драткова, Николај Бершов, Сергиј Муратов, Мисаил Сумороков*;

да *Иван Штајцар*, учитељ преперандије у Сарајеву, може бити само учитељ вештина, а нема права на назив професора; и да молбе *Милана Мазалина и Драгутина Петерсела* треба упутити на одену сталној комисији Министарства Просвете за регулисање положаја наставницима средњих и стручних школа у покрајинама.

VI Г. г. *Д-р Митровић и Д-р Ђоровић* саопштавају свој реферат о правилима аскенаске државне општине у Сарајеву (в. 1269 записник под VI).

Савет усваја реферат и одлучује: да се достави у прелису Министарству Вера.

VII Прелази се на претрес законског нацрта о народним школама.

Чита се и усваја члан 137 (145) с овим изменама: *избацују се у првом ставу речи или забавиља за забавиште*, а у другом и трећем ставу речи *или забавиља*. Другом ставу додаје се реченица: *„Уз имена изабраних кандидата, обласна комисија шаље Министарству имена и податке осталих кандидата за допично место“*.

Чл. 138 (146), прима се без измена.

У чл. 139 (147) први став мења се и гласи: *„Средшину сшечајну комисију у Министарству Просвете састављају: начелник одељења за основну наставу и четири члана која бира Главни Просветни Савет“*.

Став други прима се по предлогу.

Чл. 140 (148) прима се по предлогу, али се додаје нов став други: *„Злоупотребе при овом раду казне се по закону“*.

Чл. 141 (149) прима се без измена.

Чл. 150 у нацрту, изоставља се.

Чл. 142 (151) прима се тако исто без икаквих измена.

Код чл. 143 (у нацрту 152) Савет решава, да се врати ужем одбору на нову редакцију, према досадашњим изменама.

Чл. 144 (153) прима се по предлогу, но *избацују се речи и забавиљских*.

Чл. 145 (154) прима се без икаквих измена.

Чл. 155 нацрта изоставља се овде пошто одредбе о вршиоцима учит. дужности иду у прелазна наређења.

Чл. 146 (156) прима се по предлогу, али се додаје став трећи, који гласи: *„Одлука о премештају саопштинке се премештеном учитељу најмање на месец дана пре означеног рока“*.

Прелази се на одељак шести, о оцењивању наставника.

Чл. 148. (158) прима се без измена.

Чл. 149 (159) мења се и гласи: *„Наставнички рад оцењује се у шоку целе школске године и све важније напомене уписују се у школску (разредну) уписницу“*.

— 1273 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 3 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. *Д-р Богдан Гавриловић*, председник г. *Лазар Кнежевић* чланови: г. г. *Д-р Чед. Митровић, Д-р Ник. Вулић, Д-р Александар Белић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Јеремија Живановић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић*.

Присуствују делегати покрајинских Управа: г. г. *Иван Бабић и Манојло Илић*.
Секретар, *Сл. Миловановић*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. Протић и Соколовић усмено реферирало о молбама учитеља основних школа, који траже пензију.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Јована Јовићевића-Зорку Михајловић, Савку Тривунац, Марјету Желетову, Јосипину Мартинчић, Мару Жван, Ану Дехвал, Ангелу Нагода, Терезу Лукман, Стевку Братуш, Хелену Вог, Јадвигу Смољнивар, Аду Топула.

III Продужава се претрес нацрта закона о народним школама.

Чл. 160 у нацрту додаје се члану 149 (159), али му се почегак мења и гласи: „Школски надзорник је дужан уписати у наставнички службени лист све напомене о . . . —, а остало се прима без измена.

Код чл. 150 (160), речи оцелу или рђаву — избацују се. Став други се тако исто избацује, а у ставу трећем реч *рђаве* замењује се речју *неповољне*.

Прелазни се на одељак седми, о школским лекарима.

Чл. 151 и 152 (165 и 163) примају се без измена. У тач. 2 чл. 153 (164) речи *преко године најмање четири пуша* — замењује се речју *обилазно*. Остале тачке примају се по предлогу, а додаје се нов, други став: „Ближе одредбе о дужностима школског лекара: прописује Министар Просвете у споразуму с Министром Народног Здравља“.

Чл. 154 и 155 и (165 166) примају се по предлогу, без каквих измена.

У чл. 156 (167) став други избацује се, а први и трећи примају се по предлогу.

Чл. 168 нацрта изоставља се.

Прелазни се на одељак осми, о управи и надзору.

Чл. 157 (169) прима се по предлогу, али се реч *меснога* (у последњој реченици) изоставља.

У чл. 158 (170) речи *моралном и кривичном* изостављају се.

Код чл. 159 (171) отвара се дужа расправа о томе: да ли учитељице могу бити управитељи у мешовитим школама. Начелно се прима, да се дужност управитеља у мешовитој школи може поверити учитељици, али се јављају два различна специјална предлога. Г. Станковић мисли, да учитељица може бити управитељ, само у месту, где нема сталног учитеља, а Г. Протић мисли, да то може бити и где има стални учитељ. Председник ставља на гласање оба предлога, а Савет већином гласова (13:3) усваја предлог г. Протића, у овој редакцији:

„У мешовитим школама, управитељ изузетно може бити и управитељица“.

Овај став долази после трећег.

— 1274 РЕДОВНИ САСТАНАК ОД 4 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. др Богдан Гаврил овић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г. г. др Чед. Митровић, др Ник. Вулић, Влад. Радојевић, др Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Милан Карић, др Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Присуствују делегати покрајинских управа г.г. Иван Бабић, Манојло Илић и Павле Флерс. Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Продужује се расправа о нацрту закона за основне школе.

Чл. 160 (172) који говори о дужностима школског управитеља, прима се по предлогу, с овим изменама: у тач. 1. изостављају се речи у *њој*: у тач. 5 и 10 реч *благовременно* замењује се речима *на време*, а у тач. 11 речима *на време, преко школског одбора*; у тач. 13 речи *школски намештај; наставна сресива, школска архива, књижице, писани материјал и друга школска имовина*, — замењују се речима: „и сву школску имовину“.

Чл. 161 (173) прима се тако исто по предлогу, с малом изменом: код броја одељења 3—5 долази 1—5.

Чл. 162 (173) прима се без измена.

У чл. 163 (175) речи *срескога или окружнога начелства* (у ст. другом), замењује се речима *среске или обласне управе*.

Чл. 164 (176) прима се без икаквих измена.

Прима се после дуже расправе, и чл. 165 (177), који садржи одредбу о квалификацијама сталних школских надзорника, с овим изменама: у тач. 2 после речи *учишељску* — умеће се реч *школу*, а речи *као привремени школски надзорник најмање пет година и*, избацује се. По предлогу председника и г. Станковића, додаје се нови став други, који гласи: *„Министар Просвете може, на предлог Главног Просветног Савета, поставити за сталног школског надзорника и онога учишеља, који је навршио 15 година службе, а нарочито се истакао педагошким радом“*.

Чл. 166 (178) прима се по предлогу с напоменом у тач. 2, где се реч *десет* замењује речју *„дванаест“*.

Чл. 167 (179) тако исто прима се по предлогу, с овом изменом у почетку првог става, после речи *стални* умеће се: *„школски надзорници имају положај и плаћу професора средњих школа, а — — —“*

Чл. 168 (186) прима се с овим изменама: у тач. 3, место речи *годишњу оцјну* долази *„кондуишу“*; у тач. 4 после речи *практично* додаје се реч *обучава*, у тач. 6 место речи *оцењује* долази реч *кондуишише*, а тач. 15 избацује се.

Код чл. 169 (181), Савет решава, да се расправа одложи за наредни састанак, пошто се није могао постићи споразум о постављењу учитеља на дужност писара код школских надзорника.

— 1275 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 6 ФЕБРУГАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: Министар Просвете г. Светозар Прибићевић; председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г.г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Торовић, Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић.

Присуствују делегати покрајинских управа, г.г. Иван Бабић, Манојло Илић и Павле Флере Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Продужава се претрес законског нацрта о основним школама.

Чита се поново чл. 169 (181) који садржи одредбу о учитељима на раду код школског надзорника. После дуже расправе, износе се два предлога: први г. Л. Кнежевића, који је за редакцију по с допуном, да млађи учитељи који због слабог здравља не могу да раде у школи, упућују на дужност писара у школском надзорништву, али да се у том случају преводе на плату и права административних чиновника с истим квалификацијама; други је предлог г. Станковића, за редакцију, без ове допуне. Председник ставља на гласање оба предлога и Савет већином гласова (7 : 5) усваја предлог г. Кнежевића. *Према томе, другом ставу додаје се нова реченица: „У овом случају наставници који немају 10 година сталне учишељске службе, преводе се у административну струку по закону о чиновницима грађанског реда; наставници преко 10 година сталне службе, задржавају сва учишељска права, сем шанарине или службеног сшана“*.

У првом ставу члана избацује се реч *бржега*, а у другом ставу реч *они* и *лекарском*, а после речи *мишљењу* додаје се: *„лекарске комисије“*.

Чл. 170 и 171 (182 и 183) примају се по предлогу, без измена.

Прелази се на одељак трећи, о просветним инспекторима.

Чл. 172 и 163 (184 и 185) примају се без измена.

Код чл. 174 (186) на крају првог става додаје се ова реченица: *„или стални школски надзорник, који је ту дужност с успехом вршио најмање пет година“*

— 1276 редовни састанак, од 7 фебруара 1922 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, чланови: г.г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ђоровић, Влад. Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Павле Стевановић, Дим. Тричковић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајичић, Димитрије Соколовић, Милутин Станковић.

Присуствују делегати покрајинских управа: г.г. Иван Бабић, Манојло Илић и Павле Флерс. Секретар Са. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНВр. 1836 од 7 ов. мес. којим доставља своју одлуку, да се образује комисија која ће извршити детаљан преглед подела предмета свих београдских гимназија и поднети извештај, које би наставнике с обзиром на службене личне и домаће потребе требало и даље задржати у Београду, а које не, — и да у ту комисију има да уђе и један члан кога одреди Главни Просветни Савет.

Савет одлучује, да у ову комисију уђе г. Мирко Поповић.

III. Прочитана је представка г. Војаслава Илића — Млађег, који моли, да на место г. Велимира Живојновића, одређеног референта за преглед и оцену његове *Антологије српске лирике*, Савет одреди другог референта, пошто је г. Живојновић раније критиковао његову књигу и њега оштро нападао.

Савет остаје при својој одлуци од 26 јануара ов. год., а ову представку прима к знању.

IV. Продужује се претрес законског нацрта о основним школама.

Чита се и прима без измене чл. 175 (187).

Код чл. 176 (188) учињене су ове измене: у тач. 9 речи *оцене* и, — изостављају се, у тач. 17 испред речи *одобрава* умеће се реч *привремено*, а на крају тачке долази у загради (чл. 50) после тачке 23 умећу се две тачке које су при штампању случајно изостале, а то: „24, према пошреби сазива надзорничка већа ради прешресанка важнијих школских питања; 25, да пази да се на време школски буџети подносе надлежној власни на одобрење“.

У чл. 177 (189) речи *бржега и шачнијега*, у првом ставу, избацују се.

Прелази се на одељак пети: о месним школским одборима.

Чл. 178, 179 и 180 (190, 191, 192) примају се без икаквих измена.

У чл. 181 (193) став други отпада а место њега долази: „Месном школском одбору у сеоским општинама председник је Управишељ школе, ако је сачећајем ушврћен у шоме месшу. У свима другим случајевима, председник општине је у исто време и председник школског одбора“.

„У месцима где учишељ није председник, учишељ је пословођа“.

Чл. 182 (194) прима се по предлогу, с малом изменом у четвртом ставу, где место речи *најмање* долази: *управишеља школе, или*.

Чл. 183 (195) прима се без икаквих измена.

У чл. 184 (196) у почетку другог става изостављају се речи. *Кад нема управишеља школе* —, а друго се прима по предлогу.

Код чл. 185 (197) избацује се у другом ставу речца *му*, а у трећем ставу испред речи *подносиши* — умеће се: *преко школског одбора*.

У чл. 186 (198) први став се избацује.

Чл. 187, 188 и 189 (199, 200, 201) усвајају се без измена.

Долази одељак пети, о обласним школским одборима.

У чл. 190 (202) тач. 8 избацује се, у тач. 13 реч *два* замењује речју *четири*, а у тач. 14 после речи *среза* — умеће се: „*који не даје учишеља, а...*“

Чл. 191 (203) прима се без измена, по предлогу, а тако и чл. 192 (204).

У чл. 193 (205), сем мањих штампарских неправда, чињене су ове измене: у тач. 3, изостављају се речи у *колико је могућно*, а у тач. 13 речи *шако одобрене*; у истој тачци

место речи *надлежној финанси јској власни на даљу употребу* —, долази: *Министарству Просвете.*

Тачка 14 изоставља се.

Чл. 194 (206) прима се без измена, а тако и чл 195 (208) чл. 207 предлога, избацује се.

У чл. 196 (209) избацује се почетна реч *сви*, а на крају се додаје: „*а дневницу сви*“.

Чл. 197 (210) прима се без икаквих измена.

— 1277 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 8 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник, г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. Лазар Кнежевић, чланови: г.г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Велић, Д-р Владимир Ђоровић, Владимир Радојевић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан Карић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић, Милутин Станковић; делегати покрајинских управа, г.г. Иван Бабић, Манојло Илић и Павле Флерс. Секретар, Сл. Миловановић.

I. Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II. Г. Тричковић усмено резервише о предлогу Управе Државне Штампарије за одређивање награде г. Љуб Стојановићу, за ново издање државног уџбеника *Грамашика српског језика* (в. 1252 записник, од IV).

Саслушавши Савет одлучује, да г. Стојановићу треба издата 12% продајне цене на име хонорара за ово издање.

III. Продужује се претрес законског нацрта о народним школама.

Прелазе се на део IX *Савешодавна школска тела* — одељак први, о наставничком већу.

Чл. 198 (211) прима се по предлогу, с малом изменом у првом ставу: реч *одвојене* избацује се.

Чл. 199 (212) прима се без икаквих измена, али му се додаје став други: „*Ако употреба у ком правцу прошириши или измениши делокруг рада овога већа, прописане се наредбом Министра Просвете, по саслушању Главног Просветног Савеша*“.

Чл. 200 (213) прима се тако исто без икаквих измена.

На раду је одељак други о среском наставничком већу.

У чл. 201 (214) учињене су ове донуве: у првом ставу, испред речи *основних* — умеће се *државних* а на крају става додаје се: *као његови једини иуноправни чланови*“.

Чл. 202 (215) прима се по предлогу, с изменом у трећем ставу: речи *по прешходном споразуму с месним наставничким већем*, — замењује се речма: „*где их је више, најшарији*“.

Тако исто прима се по предлогу, и чл. 203 (216), али се умеће нова тачка, девета: „*расправља и о свима другим питањима која се тичу школе и наставе*“ — а у последњем ставу избацују се речи *али они немају права решавања*.

Чл. 204 (217) прима се без измена.

Одељак трећи: о обласном надзорничком већу.

У првом ставу чл. 205 (218) речи: *може према потреби . . . позваши* —, замењује се речју *позива*. Додаје се нов став, трећи: „*Пошпредседника и пословођу веће бира из своје средине*“.

У чл. 206 (219) избацује се реч *указни*.

Одељак четврти ввекторско веће.

У чл. 207, избацује се трећи став.

— 1278 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 9 ФЕБРУАРА 1922 ГОДИНЕ —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Велић, Д-р Влад. Ђоровић, Владимир Радојевић, Д-р

Лаза Ненадовић Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Мирко Поповић, Д-р Душан Рајичић, Дим. Соколовић и Милутин Станковић; делегати покрајинских управа: г. г. Иван Бабић, Манојло Илић и Павле Флерс.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Продужава се претрес законског нацрта о народним школама.

Чл. 221 нацрта, који садржи одредбу о питањима која се претресају на инспекторском већу, изоставља се, али се у чл. 207 (220) додаје нови став други: „Дневни ред за седнице инспекторског већа одређује Министар Просвете, и по својој иницијативи и премапредлозима појединих инспектора“.

Чл. 208 (222), прима се без измене.

Прелази се на део X, однос школе према грађанима, породици, општини и цркви.

Чл. 223 нацрта изоставља се, а чл. 209, 210 и 211 (224, 225 и 226) примају се без измена.

У чл. 212. (227) речи *Општински суд мора* —; замењује се речима „*Општинске и државне власни морају*, а код тачке 1 на крају додаје се: „*или сам своју децу злонамерно не шаље у школу*“.

У чл. 213 (228) изостављају се речи *школске године — на призивање Свештога Духа*, а испред речи *на крају*, додаје се: и. Речи: *на благодарене* на све до краја другог става изостављају се, а место тога долази: „*Ближе одредбе о похађању цркве прописане Министар Просвете по саслушању Главног Просветног Савеша* (Ово усвојено већином гласова 7:6). У ставу трећем реч *чишање* — замењује се речима *певање и оргуљање*.

Председник закључује претрес и предлаже, да се избере ужи одбор за редакцију оних одредаба, за које је у току претреса решено, да имају доћи у прелазна наређења.

Савет усваја предлог и решава, да у одбор уђе г. г. Радојевић, Флерс и Станковић.

III Г. Мирко Поповић саопштава, да је према одлуци Савета од 6 децем. 1921 год. Главна Управа Професорског Друштва прибавила мишљења и примедбе свих покрајинских професорских организација о нацрту новог закона за средње школе.

Савет прима знању и решава: да се умоли г. Миливоје Симић, члан комисије за израду овог законског нацрта, да среди све примљене напомене и да тај материјал достави Савету, који ће по свршетку закона о народним школама прећи на претрес новог закона о средњим школама, узимајући за основу израђен нацрт.

ВИША НАСТАВА

МИ

АЛЕКСАНДАР I

по милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете од 30 јула ове године, постављамо:

На Филозовском факултету Универзитета у Београду:

за асистента за Словенску Филологију, Д-р Миливоја Павловића, с годишњом платом од 3600 динара;

На Медицинском факултету Универзитета у Београду:

за асистента за Интерну Клинику, Д-р Марију Лемеша, лекара, и
за асистента за Интерну Профедвничку Клинику, Д-р Павла Богдановића;

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

На Пољопривредном Факултету Универзитета у Београду:

за асистента, Борђа Злоковића, хонорарног професора у рангу суплента средње школе, с годишњом платом од 1800 динара, и
за асистента у рангу професора средње школе, Михаила Градојевића, проф. IV мушке београдске гимназије;

На предлог Нашег Министра Просвете од 11 августа ове године, постављамо:

На Правном Факултету Универзитета Београдског:

за доцента Грађанског Права, Д-р Живана М. Лукића, судију првостепеног алексиначког суда, с платом од 4000 динара годишње;

На Техничком факултету Универзитета Београдског:

за асистента за катедру Електрике, Владислава Јовановића, дипломираног инжењера, у рангу професора средњих школа са годишњом платом од 3000 динара;
за асистента за катедру Грађења машина, Милоша Пејовића, дипломираног инжењера, у рангу професора средњих школа, са годишњом платом од 3000 динара.

Наш Министар Просвете нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР I, с. р.

Министар Просвете,

Св. Прибићевић, с. р.

У ИМЕ

Његовог Величанства

АЛЕКСАНДРА I

КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

а на основи овлашћења (чл. 59 Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Министра Просвете, поставља:

На Филозофском Факултету Универзитета у Београду:

за асистента у хемијском институту, Вукића Мицковића, дипломираног филозофа;

На Медицинском Факултету Универзитета у Београду:

за асистенте на Хируршкој Клиници, Д-р Радослава Брашована и Д-р Богдана Косачића, у рангу професора средњих школа са годишњом платом од 2400 динара;

На Правном факултету Универзитета у Београду:

за ванредног професора за катедру Филологије Права и Државног Права, Д-р Борђа Тасића, доцента Правног Факултета у Суботици;

за ванредног професора за катедру Статистике и Економне Политике, Д-р Мирка Косачића, доцента истог факултета.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

11 септембра 1922 год.

у Београду

Заступа

Председника Министарског Савета,

Министар Унутрашњих Дела,

К. Л. Тимотијевић с. р.

Министар Просвете,

Св. Прибићевић, с. р.

(Следују потписи свију осталих Министара)

СРЕДЊА НАСТАВА

МИ

АЛЕКСАНДАР I.

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог нашег Министра Просвете од 28 јуна ове године постављамо:

у гимназији у Горњем Милановцу:

за директора I класе, Саву Антоновића, директора гимназије у пензији:

На предлог нашег Министра Просвете од 11 августа ове године, постављамо:

у гимназији у Алексинцу:

за професора, Милана Димитријевића, професора Учпт. Школе у Алексинцу, по службеној потреби:

за суплента под уговором, Петра Шћурина, суплента под уговором гимназије у Белој Цркви, по молби, и

за суплента, Душана Продановића, суплента пољопривредне школе у Битољу, у оставци.

у гимназији у Белој Цркви:

за професоре, Владимира Рифера и Светозара Шушњара, професоре реалке у Вршцу;

за суплента, Братиславу Николић, суплента гимназије у Сомбору, сви по потреби службе.

за суплента под уговором, Петра Глушкова, суплента под уговором гимназије у Алексинцу, по молби, и

за суплента, Даницу Радмиловић, дипломираног студента филозофије.

У I мушкој гимназији у Београду:

за суплента Д-р Тихомира Радовановића, свршеног студента теологије.

у II женској гимназији у Београду:

за суплента, Јелену Живковић, суплента гимназије у Штапу, по молби.

у гимназији у Беранима:

за суплента под уговором, Д-р Валентина Лауданског, свршеног студента факултета у Тибингену.

у гимназији у Ваљеву:

за суплента, Илију Мајсторовића, суплента гимназије у Горњем Милановцу, по молби.

у гимназији у Велесу:

за професора, Косту Дошена професора гимназије у Битољу, по молби, и

за суплента, Симу Милојевића, суплента гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби.

у Вишој Трговачкој Школи у В. Бечкереку:

За суплента под уговором, Сергија Росницког, бившег наставника гимназије у Русији.

у гимназији у Великом Бечкереку:

за суплента под уговором, Сергија Федоровског, суплента под уговором гимназије у Алексинцу, по службеној потреби.

у гимназији у Великом Градишћу:

за професора, Евгенија Хаука, професора гимназије у Белој Цркви, по службеној потреби.

у гимназији у Великој Кикинди:

за професора, Антуна Мајера, професора гимназије у Котору, по службеној потреби.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

у гимназији у Врању:

за професора, Николу Станојковића, професора гимназије у Чачку, по службеној потреби, и
за учитеља вештина, Радивоја Русовића, учитеља вештина гимназије у Велесу, по молби.

у Реалци у Вршцу:

за професора, Д-р Рудолфа Братанића, професора гимназије у Великој Кикинди, и
за суплента, Матију Евеговића, суплента гимназије у Суботици, обојицу по службеној потреби.

у гимназији у Гњилану:

за професора, Марка Шепаровића, професора гимназије у Косовској Митровици, по службеној потреби.

у гимназији у Горњем Милановцу:

за суплента под уговором, Антуна Коваљевића, суплента под уговором гимназије у Штиму, и
за суплента, Раденка Гордића, суплента гимназије у Великој Кикинди, обојицу по службеној потреби.

у гимназији у Зајечару:

за професора, Лајоша Мајера, професора гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби.

у гимназији у Јагодини:

за суплента, Надежду Симоновић, дипломираног студента филозофије.

у гимназији у Косовској Митровици:

за суплента, Еда Стефана, суплента гимназије у Прилепу, по службеној потреби.

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за професора, Момчила Даничића, професора III мушке гимназије у Београду, по службеној потреби, и
за суплента, Александра Милићевића, суплента гимназије у Ужицу, по молби.

у гимназији у Куманову:

за суплента, Радомира Станковића, суплента Учитељске Школе у Алексинцу, по службеној потреби.

у гимназији у Лозници:

за професора, Јоза Бабића, професора гимназије у Пожаревцу, по службеној потреби.

у гимназији у Негошину:

за суплента под уговором, Тодора Гнедовског, бившег наставника у Русији.

у гимназији у Никшићу:

за професора, Евгена Ваљена, професора гимназије у Подгорици и Милована Арсенијевића, професора гимназије у Беранама, обојицу по службеној потреби.

у гимназији у Новом Пазару:

за суплента под уговором, Алексија Пољакова, бившег наставника у Русији.

у Вишој Трговачкој школи у Новом Саду:

за професора, Димитрија Шпића, професора мушке гимназије у Новом Саду, по молби.

у гимназији у Панчеву:

за професоре: Антуна Марића-Вашића, професора гимназије у Ужицу, по службеној потреби и Мирославу Димитријевићеву, професора у пензији; и
за суплента, Десанку Павловић, суплента женске гимназије у Крагујевцу, по молби.

у женској гимназији у Нишу:

за професора, Милицу Видојковић, суплента исте гимназије и испитаног професорског кандидата; за суплента под уговором Александра Фронтова, привременог предметног учитеља исте гимназије.

у мушкој гимназији на Цетињу:

за професора по члану 1. Уредбе о регулисању положаја наставницима и наставницама средњих школа, ратом ометеним у полагању државног испита, од 14. фебруара 1920. године, Божицара Ђукића, предметног учитеља исте гимназије.

у гимназији у Сенши:

за професора по члану 5. Уредбе од 27. јуна 1921. године, Лајоша Харшана, учитеља вештина исте гимназије;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за професора Глигорија Барусковића, професора у пензији;

у женској гимназији у Новом Саду:

за професора Јована Грчића, професора у пензији;

у Гимназији у Великом Градишту:

за суплента, по члану 13. Уредбе о регулисању положаја наставницима и наставницама средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита од 14. фебруара 1920. године, Радивоја Кончара, привременог предметног учитеља исте гимназије; за учитеља вештина Душана Божића, привременог учитеља вештина исте гимназије и испитаног учитеља вештина;

у гимназији у Ваљеву:

за суплента, Драгољуба Обрадовића, привременог предм. учитеља гимназије у Куманову и дипломираног студента филозофије;

за учитеља вештина, по члану 17. Уредбе о регулисању положаја наставницима и наставницама средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, Персиду Вићентијевић, учитељицу вештина исте гимназије.

у гимназији у Шацу:

за суплента, Божића Кажића, привременог предметног учитеља исте гимназије и дипломираног студента филозофије;

у гимназији у Никшићу:

за суплента, Митра Ковачевића, привременог предметног учитеља исте гимназије и дипломираног студента филозофије;

у гимназији у Зајечару:

за учитеља вештина, Ивана З. Томашића, приврем. учитеља вештина исте гимназије и испитаног учитеља вештина;

у гимназији у Пожаревцу:

за учитеља вештина Лепосаву Ђурић, привремену учитељицу вештина исте гимназије и испитаног учитеља вештина;

у II женској гимназији у Београду:

за предметног учитеља, по члану 17. Уредбе о регулисању положаја наставницима и наставницама средњих школа ратом ометеним у полагању државног испита, од 14. фебруара 1920. године, Даринку Николић, предметну учитељицу исте гимназије;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А*у гимназији у Параћину:*

за професора, Д-р Велимира Југу, директора и професора гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби;

у гимназији у Пешровцу Пожаревачком:

за сунлента, Николу Цакића, сунлента гимназије у Пожаревцу, по службеној потреби;

У гимназији у Плевљу:

за сунлента под уговором Владимира Вилкошког, сунлента под уговором гимназије у Штину, по службеној потреби;

у гимназији у Пожаревцу:

за сунленте: Милутина Антића и Вукосаву Антић, сунленте гимназије у Петровцу Пожаревачком, и Верислава Дејановића, сунлента гимназије у Врању, сви по молби;

у гимназији у Призрену:

за професора, Драгутина Симоновића, професора гимназије у Призрену, по службеној потреби;

у гимназији у Прилепу:

за сунлента, Терезу Смодлаку, сунлента гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби, и

за предметног учитеља, Милана Љиљка, предметног учитеља гимназије у Пироту, по службеној потреби;

у гимназији у Приштини:

за професора, Мартича Каталинића, професора гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби;

у гимназији у Прокуљу:

за професора Милана Стојковића, професора гимназије у Великој Кикинди, по службеној потреби;

у гимназији у Пироту:

за професора под уговором, Тихона Тројицког, професора под уговором гимназије у Књажевцу, и

за сунленте: Ивана Драгићевића, сунлента гимназије у Јагодини и Николу Трајковића, сунлента IV београдске гимназије, сву тројицу по службеној потреби;

у гимназији у Свилајци:

за сунлента под уговором, Јелену Пелипец, бившу наставницу у Русији;

у гимназији у Сенти:

за сунлента, Милорада Радовића, сунлента гимназије у Белој Цркви, и за учитеља вештина, Фрању Баховца, учитеља вештина гимназије у Смедереву, обојицу по службеној потреби;

у гимназији у Смедереву:

за сунлента, Светозара Спасојевића, сунлента гимназије у Параћину, по молби;

у гимназији у Србобрану:

за професора, Д-р Александра Кароши, професора Више Трговачке, Школе у Сомбору, по службеној потреби.

у гимназији у Ужицу:

за сунлента, Тодора Поповића, сунлента мушке гимназије у Србобрану, по молби;

у гимназији у Ћуприји:

за сунлента, Д-р Мату Николића, сунлента мушке гимназије на Цетинју, по службеној потреби;

у гимназији у Чачку:

за професора, Божидача Ковачића, професора гимназије у Великој Кикинди, и за сунлента, Васу Путника, сунлента гимназије у Панчеву, обојицу по службеној потреби; и за сунлента, Д-р Николу Ђорђевића, свршеног студента теолошког факултета;

у гимназији у Шшину:

за професора, Властимира Дробњака, професора гимназије у Куманову, и за сунлента, Ђуру Обрадовића, сунлента гимназије у Велесу, обојицу по службеној потреби;

у гимназији у Суботици:

за професора, Већеслава Стјепанека, професора гимназије у Србобрану, по молби.

На предлог Нашег Министра Просвете од 11 августа 1922 године, а по саслушању Нашег Министарског Савета, решили смо и решавамо:

Да се утврде у звању директора, а са положајем и платом која им припада по члану 1. Уредбе о изједначењу плата од 27. јуна 1921. године:

Бранко Беловитић, у женској реалној гимназији у Осеку, Драгутин Кох у великој гимназији у Осеку; Д-р Тома Матић, у Трговачкој Академији у Осеку; Драгутан Пољуган у великој гимназији у Винковцима; Д-р Милан Прелог у Трговачкој Академији у Загребу; Коломан Рац у II великој гимназији у Загребу; Хуго Седлачек у реалној гимназији у Карловцу, Бранко Живковић у реалној гимназији и Трговачкој Академији у Земуну; и Љубомир Мрђеновић у Одељењу за Просвету и Вере у Загребу.

На предлог Нашег Министра Просвете, од 11. августа 1922. године, постављамо:

За гимназиског директора у одељењу за Просвету и Вере, Јосипа Пасарића, директора I Велике гимназије у Загребу; за директора и професора у II реалној гимназији у Загребу Павла Сердара, професора II велике гимназије у Загребу; и за директора и професора I велике гимназије у Загребу Стјепана Мусулина, професора II реалне гимназије у Загребу, сву тројицу са положајем и платом, која им припада по члану 1. Уредбе о изједначењу плата од 27. јуна 1921. године.

На предлог Нашег Министра Просвете, а по саслушању Нашег Министарског Савета, решили смо и решавамо:

Да се утврде у звању директора и професора, а са положајем и платом која им припада по члану 1. Уредбе о изједначењу плата од 28. јуна 1921. године:

Ђуро Цревар у малој реалној гимназији у Костајници, Лука Голуб у реалној гимназији у Огулину; Милош Јагровић у реалној гимназији у Дарувару; Бранко Калишић у реалној гимназији у Плоку, Јосиф Краишћан у реалној гимназији у Броду; Милан Лека у реалној гимназији у Руми; Звонимир Магдић у реалној гимназији у Митровици; Бранко Орловић у Реалној гимназији у Кореници; Д-р Стјепан Вуксан у реалној гимназији у Вировитици; Богомир Филићкић у малој реалној гимназији у Оточцу; Матеј Потољчак у малој реалној гимназији у Крапиви; Ђуро Сушњак у малој реалној гимназији у Крижевцима, Д-р Миховил Комбол и Дмитрије Магарашевић у Одељењу за Просвету и Вере.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР I, с. р.

Министар Просвете,

Св. Прибићевић, с. р.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У ИМЕ

Његовог Величанства

АЛЕКСАНДРА I

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
 а на основи овлашћења (чл. 59. Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ**КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА**

На предлог Министра Просвете, од 19. септембра 1922. године, поставља:
 за председника сталне испитне комисије за полагање професорских испита у средњој
 школи, за трогодишњи испитни период 1922.—1923.—1924.—1925. годину Д-р Николу Ву-
 лића, редовног професора Универзитета у Београду.

у Министарству Просвете:

за начелника I класе Одељења за Средњу Наставу Тодора Радивојевића, досадашњег
 инспектора за наставу.

Министар Просвете, нека изврши ове указе.

Заступник

Председника Министарског Савета,
 Министар Унутрашњих Дела,
К. Л. Тимотијевић, с. р.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић с. р.

(Следују потписи свију осталих Министара).

МИ

АЛЕКСАНДАР I

по милости Божјој и вољч народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете, од 11. августа 1922. године, а по саслушању
 Нашег Министарског Савета, а на основи члана 4. Закона о Средњим Школама, решили смо
 и решавамо:

да се непотпуне гимназије у Великој Кикинди, Врању, Јагодини и Смедереву подигну
 на степен потпуних осморазредних државних средњих школа.

да се непотпуне гимназије у Новом Базару и Прилепу подигну на степен потпуних
 осморазредних државних средњих школа.

да се непотпуне гимназије у Охриду, Велесу и Куманову подигну на степен потпуних
 осморазредних државних средњих школа.

да се приватна четвороразредна нижа гимназија у Ерпегновом претвори у државну
 четвороразредну нижу средњу школу.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР с. р.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић с. р.

ПЕНЗИОНИСАЊА

ми

АЛЕКСАНДАР I

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог нашег Министра Просвете од 11. августа 1922. решили смо и решавамо:
Да се Љубица Божић, учитељ вештина гимназије у Великој Кикинди, по молби и на
основу § 69. Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја, с правом на
пензију, која јој према годинама службе припада.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР, с. р.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић, с. р.

У ИМЕ

Његовог Величанства

АЛЕКСАНДРА I

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

а на основу овлашћења (чл. 59. Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог нашег Министра Просвете, од 19. септембра 1922. год. решио је и решава:
да се Златка-Аранка Чајкат, рођена Феч, професор гимназије у Суботици, по молби
и на основу § 69. Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја, са пенси-
јом, која јој, према годинама службе припада;

да се Стеван Сабо Батанч, професор гимназије у Суботици, на основу § 70. Закона
о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја, с пенсијом која му према годинама
службе, припада.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

Заступник

Председника Министарског Савета,
Министар Унутрашњих Дела,
К. Л. Тимотијевић, с. р.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић, с. р.

(Следују потписи свију осталих Министара).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ОСНОВНА НАСТАВА

МИ
АЛЕКСАНДАР IПо милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете, од 30 марта ове године, постављамо :

*у Педагошком Одељењу гимназије у Беранима :*за сунлента, Д-р Милорада Шошвића, сунлента Учитељске Школе на Даниловом Граду,
по службеној потреби ;*у Женској Учишљској Школи у Љубљани :*за професора, Д-р Виктор Петерлина, професора реалне гимназије у Љубљани. и
за професора веронауке, Д-р Алојза Мерхара, вероучитеља гимназије у Љубљани.

На предлог Нашег Министра Просвете од 14 априла ове године, постављамо :

*у учишљској школи на Даниловом Граду :*за сунлента, Марију Малишићку, сунлента женске учитељске школе у Београду, по
службеној потреби ;*у учишљској школи у Мосгару :*

за професора, Д-р Ђуру Кесића, професора гимназије у Сарајеву, по службеној потреби ;

*у мушкој учишљској школи у Сомбору :*за професора, Немању Томића, професора учитељске школе у Неготину, по службеној
потреби но без права на путне и селидбене трошкове.

На предлог Министра Просвете, од 3 јуна ове године, поставља :

у учишљској школи у Новом Саду :

за професора, Драгољуба Бранковића, сунлента исте школе.

Наш Министар Просвете нека изврши ове указе.

АЛЕКСАНДАР с. р

Министар Просвете,

Св. Прибићевић, с. р.

ПЕНЗИОНИСАЊА

МИ
АЛЕКСАНДАР I.По милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦАНа предлог Нашег Министра Просвете, а по саслушању Нашег Министарског Савета,
решили смо и решавамо :

да се Јован Жарковић, предметни учитељ учитељске школе у Скопљу, по својој молби
а на основу § 69 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пенсијом
која му припада по годинама службе.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

15. априла 1922. године

Београд.

АЛЕКСАНДАР с. р.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић с. р.

ОТПУШТАЊА

У ИМЕ

АЛЕКСАНДРА I

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основу овлашћења (чл. 59. Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Министра Просвете решава:

да се Милка Петровијевићева, учитељица женског рада у учитељској школи у Субо-
тици, а на основу § 76 закона о чиновницима грађанског реда, отпусти из државне службе.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

8. маја 1922 године

Београд.

Председник Министарског Савета,

Ник. П. Пашић с. р.

(Следују потписи осталих Министара).

Министар Просвете,
Св. Прибићевић, с. р.

У ИМЕ

Његовог Величанства

АЛЕКСАНДРА I

по милости Божјој и вољи народној
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
а на основи овлашћења (чл. 65 Устава)

МИНИСТАРСКИ САВЕТ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Министра Просвете поставља:

у женској учитељској школи у Крагујевцу:

за професора, Драгослава Илића, професора гимназије у Штипу, по потреби службе

у учитељској школи у Јагодини:

за скуплента, Слободана Поповића, дипломираног студента филозофског факултета у
Београду;

у женској учишелој школи у Суботици:

за професора, Драгослава Ђорђевића, професора гимназије у Суботици;

у учишелој школи у Вршцу:

за професора, Светозара Стојаковића, професора гимназије у Свилајцу, по потреби службе;

у учишелој школи у Негошину:

за професора, Стојана Младеновића, професора гимназије у Негошину;

у мушкој учишелој школи у Марибору:

за професора, Д-р Рудолфа Перхивца, почасног учитеља исте школе.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

19 септембра 1922 год.

Београд.

Заступник

Председника Министарског Савета

Министар Унутрашњих Дела

К. Л. Тимотијевић, с. р.

Министар Просвете,

Св. Прибићевић с. р.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

у женској учишелој школи у Крагујдвцу:

за привремену предметну учитељицу, Ангелину Радојчићеву, апсолвираног студента филозофије, — ОНБр. 29541 од 16-IX-1922 год.

у женској учишелој школи у Новом Саду:

за школског лекара са годишњим хонораром од 2500 динара, Д-р Николу Мрвоша, лекара, — ОНБр. 24229 од 14-IX-1922 год.;

у педагошком одељењу гимназије у Беранам:

за привремену учитељицу вештина, Милку Петронијевићку, пређе наставницу женског рада, — ОНБр. 30258 од 5-IX-1922 год.;

у учишелој школи на Даниловом Граду:

за привременог предметног учитеља, Ђорђа Брајовића, досад. сталног хонор. наставника школе — ОНБр. 22783 од 5-IX-1922 год.;

у учишелој школи у Вршцу:

за сталну хонорарну наставницу француског језика са годишњом платом од 1200 динара, Татјану де Киврон, — ОНБр. 30723 од 4-IX-1922 год.;

у женској учишелој школи у Новом Саду:

за привремену предметну учитељицу, Даринку Петровићку, апсолв. студента филозофије — ОНБр. 30377 од 26-IX-1922 год.

Господин Министар Просвете претписом својим ОНБр. 16186 од 3 маја ове године, а на основу чл. 35. Закона о народним школама поставио је за учитеље и то:

у Бару: Андрију Јовановића, учитеља из Бара;

у Бијелом пољу: Спасоја Вутрига, учитеља из Врзаве, окр. беранског;

у Бишољу: Трика Лазаревића, Спасоја К. Поповића, Саву Љ. Живковића, Димитрија Андоновића, Божидара Васића, Олгу Ж. Лазаревић и Видосаву Јанић, учитеље из Битоља, и Јефимија Ристића, учитеља из Барешана, окр. битољског и Зорку Јанковићку, учитељицу из Косовске Митровице;

у Ваљево: Јована Јовановића, учитеља из Ужица; Јована Гостивића, учитеља из Јована, окр. ваљевског; Милана Одаповића, учитеља из Милутовца, окр. крушевачког; Милограда К. Гојковића, учитеља из Ваљева; и Надежду М. Ранисављевићку, учитељицу из Голе Главе, округа ваљевског;

у Врању: Милана Бркића, Лепосаву Бркић и Десанку Здравковић, учитеље из Врање;

у В. Бечкереку: Николу Николајевић, учитељ из Џомбола; Михајла Предића, учитеља из В. Бечкерека, и Лепосаву Кушићку, учитељицу из Тетова;

у Зајечару: Љубомира Костића, учитеља из Зајечара, Лепосаву Стевановићку, учитељицу из Зајечара.

у Крагујевцу: Бурђа С. Миленковића, учитеља из Дивостина, окр. крагујевачког; Илију Лазаревића, учитеља из Брзана, округа крагујевачког; Драгутина Кутлешнића, учитеља из Драговца, округа крагујевачког; Милицу Д. Петровићку, учитељицу из Грабовца округа крагујевачког, и Радована Дивца, учитеља из Крагујевца;

у Крушевцу: Косту В. Станковића, учитеља из Алексадровца, округа крушевачког, Милована Марковића, учитеља из Велућа округа крушевачког; Стојана Глигоријевића, учитеља из Варварина; Анку Марковићку, учитељицу из Велућа, округа крушевачког; Милана Ј. Михаиловића, Драгољуба Н. Васиљевића и Ружицу В. Жикићку, учитеље из Крушевца;

у Куманову: Борђа Младеновића, Марка Шимића, Милицу Михајловићку, Даринку Чавњаревићку и Марицу Шимић, учитеље из Куманова;

у Косовској Мишровци: Марију Димићку, учитељицу из К. Митровице и Фемку Грујичићку, учитељицу из Ђаковице;

у Новом Пазару: Милеву М. Поповићку, учитељицу из Новог Пазара;

у Нишу: Миленка Милосављевића, Милана Д. Штерића, Луку Јанићијевића, Стојана Петковића, Радомира Ђ. Тодоровића, Косару Р. Тодоровићку и Димитрија Цветковића, учитеље из Ниша; Исидора Стаменковића, учитеља из Ресника, округа Крагујевачког; Славољуба Панића, учитеља из Косовске Митровице; Милана Палуревића, учитеља из В. Бечкерека; Љубицу Д. Тодоровићку, учитељицу из Трстеника; Надежду Богичевићку, учитељицу из Битоља; Иливу С. Панићку, учитељицу из Косовске Митровице; Станку Тодоровићку, учитељицу из Соко-Бање; Ружицу Нешковића, учитељицу из Матејевца, округа нишког; Љубицу М. Пандуровићку, учитељицу из В. Бечкерека и Наталију Стаменковићку, учитељицу из Ресника, округа крагујевачког.

у Негошину: Даница Димитријевића, учитеља из Неговина; Божидара Милошевића, учитеља из Душановца, округа крајинског; Милана Р. Младеновића, учитеља из Салаша, округа крајинског.

у Новом Саду: Панту Стефановића, учитеља из Новог Сада;

у Охриду: Антонија Петровића, учитеља из Лабуншта, округа охридског; Стевана Х. Поповића, учитеља из Струге, и Љубицу Блажић, учитељицу из Охрида;

у Пирошу: Раду Вуловића, учитеља из Трпана, окр. пиротског и Милеву Васиљевићку, учитељицу из Пирота;

у Пожаревцу: Радомира Н. Поповића, учитеља из Бискупља, округа пожаревачког; Милоја В. Гагића, Николу Микића и Милеву Гагићку, учитеље из Пожаревца; Љубицу Поповићку, учитељицу из Вратарнице, округа тимочког и Косару Р. Богдановићку, учитељицу из Ласла, округа пожаревачког.

у Пећи: Марка Цветковића и Раду Лалевића, учитеље из Пећи;

у Подгорици: Милету Б. Петровића, учитеља из Бара; Даницу Петровићку и Вукосаву Поповићку, учитељице из Подгорице;

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unn.rs

у Плевљима: Михајла Драгашевића и Наталију Драгашевићку, учитеље из Плевља и Павла Павловића, учитеља из Забрђа.

у Призрену: Борђа Продановића, учитеља из Призрена и Стојану Анђелковићеву, учитељицу из Кијева, крагујевачког,

у Пријепољу: Ристу Марјановића, учитеља из Пријепоља;

у Панчеву: Душана Живојиновића, учитеља из Н. Врбаса, округа бачког; Живојина Маринковића, учитеља из Баваништа, среза ковачичког и Марију А. Паралку, учитељицу из Ст. Врбаса, окр. бачког;

у Сомбору: Николу Поповића, Катицу Мазанину и Даницу Маринковић, учитеље из Сомбора; Емила Теодановића, учитеља из Сремске Митровице; Милоша Бендића и Даницу Бендић, учитеље из Пивница, окр. бачког;

у Сенти: Нестора Вањанина, Јована Томића и Катицу Томић, учитеље из Сенте;

у Субоцици: Момира Кочу, Јулију Милошевић, Ваперку Новаковић и Марију Микошевић, учитеље из Суботице; Илију Медаковића, учитеља из Лазарка (Срем); Војислава Поповића из Тетова, и Далмација Наниса, учитеља из Крупа, округа подринског.

у Смедереву: Јована К. Цветковића, учитеља из Смедерева;

у Скопљу: Јована М. Ђорђевића, Драгу Николићку, Косару Савковић, Јованку Петровић и Јелицу Даниловићку, учитеље из Скопља; Димитрија Сотировића, учитеља из Неготина, окр. тиквешког; Тодора Димитријевића, учитеља из Гостивара; Борђа Николића, учитеља из Велеса; Митисава Кастратовића, учитеља из Штипа и Милунку Николићку, учитељицу из Велеса;

у Тешову: Ристу Перића, учитеља из Сараћинца, округа тетовског.

у Турици: Лазара Ж. Стојановића, учитеља из Обилићева и Бранивоја Живановића, учитеља из Турије.

у Шапцу: Јована Причевића, учитеља из Шапца; Тихомија Трифунца, учитеља из Причиновића, окр. подринског; Светозара Д. Пантелића, учитеља из Лешнице, среза јадранског и Милана Р. Павловића, учитеља из Добрића, окр. подринског.

у Шипту: Мару С. Буквићку, учитељицу из Штипа.

Господин Министар Просвете претписом ОНБр. 20214 од 24 маја ове године, а на основу чл. 35 Закона о народним школама поставио је за учитеље:

у Ариљу: Милицу Кулешевићеву, учитељицу из Косјерића.

у Бајиној Башти: Живојина Миловановића, учитеља из Бајине Баште.

у Белој Цркви: Живојина Јовановића и Петрију Симићку, учитеље из Беле Цркве.

у Варварину: Владана С. Павчевића, учитеља из Омашнице округа крушевачког.

у Велесу: Боривоја Поповића, учитеља из Богомила, округа скопског; Драгутина Јањијевића, Ану Дошди и Катарину Константиновићку, учитељке из Велеса.

у Вел. Градишту: Саву Бајића и Јелену Бајићку, учитеље из истог места.

у Вел. Орашју: Јулијану Радовићку, учитељицу из истог места.

у Власошницима: Загорку Авакумовићку, учитељицу из истог места.

у Ѓвилану: Лазара Васића, учитеља из Св. Жегра, окр. косовског; Досту Васићку, учитељицу из Бањске, округа зечанског и Косару Ранчићку, учитељицу из Владич. Хапа, окр. врањског.

у Госпшвару: Косту Јосифовића, учитеља из истог места и Косту Ђ. Васевића, учитеља из Д. Бањике, округа тетовског.

у Данилову Граду: Јована Пешића, учитеља из Фрутека, округа подгоричког; Тому М. Драговића и Марију Асић, учитеље из истог места и Саву В. Јовановића, учитеља из Мартинића.

у Дарди: Аницу Шулер, учитељицу из Карлова Села, банатски.

у Ђаковици: Вујину Томовића, учитеља из истог места и Станину Шаровићеву, учитељицу из Никшића.

WWW.UNILIB.SR

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

у *Жабљу*: Миту Ердељана, учитеља из Мола.

у *Џомбољу*: Десачку Врчевић, учитељицу из истог места.

у *Ивањици*: Петра Јокановића, учитеља из истог места.

у *Јагодини*: Драгољуба Ракића, учитеља из Вагрдана, окр. моравског и Доставау Тодоровићку, учитељицу из истог места.

у *Кичеву*: Ђиру Илића, учитеља из Раштана, окр. Битољског.

у *Књажевцу*: Борисава Д. Поповића и Јелену Поповићку, учитеље из Беле Паланке-окр. пиротског и Косару Букићку, учитељу из Књажевца.

у *Кладову*: Милована В. Лапчевића, учитеља из истога места.

у *Краљеву*: Милоша Вучковића, учитеља из Жиче, окр. чабанског.

у *Кули*: Перку Аранички, учитељицу из истог места.

у *Лесковцу*: Душана Марковића, учитеља из Гостивара; Сретена Динића, Проку Стојановића, учитеље из Лесковца и Славку Маринковићку, учитељицу из Гостивара.

у *Меленцима*: Петра Маркова, учитеља из В. Бечкерекa; Милоша Лукића, учитеља из Кобишнице, окр. крајинског; Добросава Црвенчића, учитеља из Рогачице, окр. ужичког; Војислава Вуксановића, учитеља из Мале Крсне, окр. смедеревског; Љубицу Јовановићку, учитељицу из Струге, окр. охридског; Војану Попову, учитеља из Вахазида и Даницу Вуксановићку, учитељицу из М. Крсне, окр. смедеревског.

у *Мионици*: Милицу Д. Милановићку, учитељицу из истог места.

у *Младеновцу*: Станку Јанковићку, учитељицу из Трстеника.

у *Обреновцу*: Даница Мишића, учитеља из Скеле, окр. ваљевског.

у *Нашаљинцима*: Радмилу Теодорску, учитељицу из истог места.

у *Новој Вароши*: Тодора Чакширлијевића, учитеља из истог места.

у *Његушима*: Мића Јесара, учитеља из истог места.

у *Паланци (смедер.)*: Јелицу Поповићку, учитељицу из истог места.

у *Паланци (Бачка)*: Емилију Барбуљеву, учитељицу из истог места.

у *Цараћину*: Милана Степановића, учитеља из истог места.

у *Прешеву*: Машана Ракочевића, учитеља из Кратова.

у *Прилепу*: Радомира Миланковића, учитеља из Јарменовца, округа рудничког; Илију Јовановића, учитеља из Букуровца, окр. крагујевачког; Крсту Ђорђевића, учитеља из Врбјака, окр. битољског; Батарину Михаиловићку, учитељицу из Јарменовца, окр. рудничког; Параскеву Наумовић, учитељицу из истог места и Љубицу Поп-Антићеву, учитељицу из Маркова Града.

у *Ражњу*: Мирославу Пантелићку, учитељицу из истог места.

у *Рачи (крагујев.)*: Видосаву Јовановићку, учитељицу из истог места.

у *Рашкој*: Павла Стојковића, учитеља из Прилена.

у *Рековцу*: Лепосаву Настасијевић, учитељицу из Драгова, окр. скопског.

у *Рожају*: Милана Цемовића, учитеља из села Берана.

у *Сараорцима*: Радомира С. Ковачевића, учитеља из Миљетића, окр. пожаревачког.

у *Сш. Бечеју*: Живка Тошића, учитеља из Н. Врбаса, окр. бачки.

у *Сшаром Врбасу*: Милана Матовића, учитеља из Луча Бараље, Душана Еремића, учитеља из Чуруга, Бачка и Јованку Гргурову, учитељицу из Буљкеса, окр. бачког.

у *Сш. Кањижи*: Јована Теофановића, учитеља из Сенте; Анђелију Јосић; учитељицу из истог места и Олгу Малбашку, учитељицу из Јазова, окр. торонталског.

у *Тошоли (Бачка)*: Јелисавету Лишчевић, учитељицу из Суботице.

у *Тишелу*: Марка Трумића и Емила Илића, учитеље из истог места.

у *Новој (Турској) Кањижи*: Звонимира Махуљу, учитеља из Српске Црње; Јулку Махуљу; учитељу из Српске Црње и Анђелу Дражић-Терзић, учитељицу из Турске Кањиже.

у *Урошевцу*: Витка Аксића, учитеља из Велеса.

у *Цариброду*: Љубисава Петковића, учитеља из Бабушнице, окр. пиротског.

На Цнојевића Ријеци: Михаила Стругара, учитеља из истог места.

У Свилајци: Димитрија Мудрића, учитеља из Кладушнице, окр. крајинског и Николу Вујића, учитеља из Крушара, округа моравског.

Господин Министар Просвете претписом ОНБр. 29.788 од 7. Августа ове године, а на основи чл. 35. Закон о народним школама поставио је за учитеље:

I у округу андријсвачком:

1. Радована Булафића, учитеља из Грнчара, окр. битољ., за учитеља у Кути, срез андријевачки.
2. Миленка М. Бабовића, учитеља из Трпезе, окр. беран., за учитеља у Јошаници, срез андријевачки.
3. Михаила Ј. Поповића, учитеља из Будисаваца, окр. Метох, за учитеља у Велику, срез плавски.
4. Милоша Кастривића, учитеља из Краљ. Баре, окр. андриј., за учитеља у Краљ. Баре, срез плав.
5. Радоја Ђиновића, учитеља из Требањева, окр. колаш., за учитеља у Враћешници, срез краљев.
6. Шћепана Т. Вуловића, учитеља из Тренче, окр. андреј., за учитеља у Трпчи, срез краљевски.
7. Мика Вујицећа, учитеља из Ман. Мораче, окр. колаш., за учитеља у Матешеву, срез леворски.
8. Комнева Милачића, учитеља из Међуречја, окр. колаш., за учитеља у Штичу, срез левор.
9. Милију Милачића, учитеља из Лијење Ријеке, окр. андриј., за учитеља у Тузв., срез леворски.
10. Милоша Н. Грујућа, учитеља из Хана Горачића, окр. андријев., за учитеља у Хану Горачића, срез левор.

II у округу барском:

1. Димитрија Вукмановића, учитеља из Ст. Бара, окр. беран., за учитеља у Салчи, срез уљцињски.

III у округу беранском:

1. Илију Делевића, учитеља из Горажде, окр. беран., за учитеља у Горажду, срез беран.
2. Мила М. Лекића, учитеља из Маште, окр. беран., за учитеља у Маште, срез беран.
3. Милоша Н. Марсенића, учитеља из Врбнице, окр. беран., за учитеља у Пељници, срез беран.
4. Радисава Ђуршића, учитеља из Сеода, окр. андриј., за учитеља у Црном Врху, срез берански.

IV у округу бјелољском:

1. Машана Радојевића, учитеља из Шаховића, окр. бјелоп., за учитеља у Коврену, срез бјелопаланачки.
2. Митра Тетковића, учитеља из Р. Реке, окр. бјелоп., за учит. у Р. Реци, срез бјелоп.
3. Миливоја Ђурановића, учитеља из Јабучине, окр. бјелоп., за учитеља у Р. Реку, срез бјелоп.
4. Јована Радовића, учитеља из Сутивана, окр. бјелоп., за учитеља у Сутивану, ср. бјелоп.
5. Димитрија П. Булатовића, учитеља, из Веље Дубоко, окр. колаш., за учитеља у Шаховићу, срез бјелоп.
6. Мирка Савичевића, учитеља из Пећарске, окр. бјелоп., за учитеља у Губавчу, срез бјелоп.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

7. Машана Радовића, учитеља из Павиног Поља, окр. бјелоп. за учитеља у Павином Пољу, срез бјелоп.

WWW.UNILIB.RS

V у округу колашнском:

1. Блажа Милошевића, учитеља из Липова, окр. колаш. за учитеља у Липову, ср. колаш.
2. Радомира М. Вујисића, учитеља из Бистрице, окр. колаш. за учитеља у Требаљеву, срез колаш.
3. Милића М. Вујисића, учитеља из Поља, окр. колаш. за учитеља у Требаљеву, срез-колашкински.
4. Ђорђија Меденицу, учитеља из Речине, окр. колаш. за учитеља у Речине, ср. колаш.
5. Радована С. Радуловића, учитеља из Тузе, окр. подгор. за учитеља у Ман. Морачи, срез морач.
6. Луку Булатовића, учитеља из Међуречја, окр. колаш. за учитеља у Међуречју, ср. морач.

VI у округу мешохијском:

1. Расту Алексића, учитеља из Туденца, окр. тетов. за учитеља у Вреду, ср. метох.
2. Алексија К. Ивановића, учитеља из Ђураковца, окр. Метох. за учитеља у Ђураковцу, срез метох.
3. Даницу М. Бабовићку, учитељицу из Кос. Митровице за учитељицу у Злокућану, срез метох.
4. Давила Поповића, учитеља из Истока, окр. метох. за учитеља у Истоку, срез метох.
5. Милету С. Поповића, учитеља из Злокућана, окр. метох. за учитеља у Ман. В. Дечане, срез метох.
6. Мирка Радуловића, учитеља из Укча Ракош, окр. метох. за учитеља у Укча Ракош, срез метох.
7. Ђубомира Лалевића, учитеља из Ђаковице, окр. метох. за учитеља у Витомирци, срез метох.
8. Николу Стефановића, учитеља из Кориља, окр. звечан. за учитеља у Новом Селу, срез метох.

VII у округу никшићском:

1. Спасија Ракића, учитеља из Риђана, окр. никшић. за учитеља у Кочану, срез никшић.
2. Василија Зечевића, учитеља из Комарна, окр. никшић. за учитеља у Ник. Жупи, срез никшић.
3. Ђуру Ф. Мијушковића, учитеља из Богетића, окр. подгор. за учитеља у Озринићу, срез никшић.
4. Стевана Ераковића, учитеља из Брода, окр. тетов. за учитеља у Велимљу, срез велим.
5. Крсту Булајића, учитеља из Вилуса, окр. никшић. за учитеља у Вилусу, срез велим.
6. Ђорђа Ковачевића, учитеља из Томиног Села, окр. тетов. за учитеља у Грахову, срез велим.
7. Блажу С. Ковачевића, учитеља из Крумја, окр. тетов. за учитеља у Грахову, срез велим.
8. Милутина В. Мартиновића, учитеља из Г. Рудине, окр. никш. за учитеља у Г. Рудини, срез велим.
9. Андреју Н. Марковића, учитеља из Шавника, окр. никш. за учитеља у Горанском, срез велим.
10. Дамњана Влечића, учитеља из Горанског, окр. никшић. за учитеља у Рудиници, срез велим.
11. Радована Рашовића, учитеља из Одра, окр. тетов. за учитеља у Цр. Гори, срез велим.
12. Јована Полексића, учитеља из Бијела, окр. никшић. за учитеља у Шавнику, срез-шавнич.
13. Живка Пекића, учитеља из Дужи, окр. никшић. за учитеља у Шавнику, срез шавнич.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

VIII у округу плевљанском:

- www.uniliv.rs
1. Бошка Барића, учитеља из Глиснице, окр. плевљ. за учитеља у Бољанићу, срез бољанич.
  2. Станка Р. Мијушковића, учитеља из Поткаменског, окр. плеваљ. за учитеља у Готовуши, срез бољанич.
  3. Тому Перуниччића, учитеља из Маочке, окр. плеваљ. за учитеља у Маочки, срез бољанич.
  4. Танасија М. Пањевића, учитеља из Готовуше, окр. плеваљ. за учитеља у Ограђе-лици, срез бољанич.
  5. Станка Дуртовића, учитеља из Д. Брезне, окр. никшић. за учитеља у Матаруге, срез бољанич.

IX у округу подгоричком:

1. Драга Драговића, учитеља из Бијелог Поља, окр. подгор. за учитеља у Бијелом Пољу, срез подгор.
2. Саву Ј. Вучковића, учитеља из Трнџа, окр. подгор. за учитеља у Вуковцу, срез подгор.
3. Николу Драговића, учитеља из Српске, окр. подгор. за учитеља у Голубовцу, срез подгорички.
4. Илију Перовића, учитеља из Српске, окр. подгор. за учитеља у Српској, срез подгор.
5. Нова Т. Лакића, учитеља из Бољевића, окр. барски за учитеља у Српској, срез подгор.
6. Ђорђа Вуксановића, учитеља из Брекута, окр. подгор. за учитеља у Брекуту, срез подгор.
7. Станоја Поповића, учитеља из Орахова, окр. подгор. за учитеља у Орахову срез, подгор.
8. Стевана Ј. Поповића, учитеља из Стругова, окр. битољ. за учитеља у Кршеву, срез подгорички.
9. Лазара Брајовића, учитеља из Спужа, окр. подгор. за учитеља у Диношу, срез подгор.
10. Живка Ђуровића, учитеља из Косанице, окр. плеваљ. за учитеља у Браденовици, срез данил.
11. Петра П. Павићевића, учитеља из Вуковаца, окр. подгор. за учитеља у Бари Шумановића, срез данил.
12. Радоњу Т. Лакића, учитеља из Бољевића, окр. барски за учитеља у Петљу, срез данил.
13. Душана Ђирановића, учитеља из Голубоваца, окр. подгор. за учитеља у Мартинићу, срез данил.
14. Марка П. Симоновића, учитеља из Слатине, окр. подгор. за учитеља у Слатини, срез данил.
15. Василија Малишића, учитеља из Богомиловића, окр. никшић. за учитеља у Фрутоку, срез данил.
16. Повака Брајовића, учитеља из Местана, окр. барски за учитеља у Спужу, срез данил.
17. Павла Поповића, учитеља из Ман. Острога, окр. подгор. за учитеља у Ман. Острогу, срез данил.
18. Зарију Брајовића, учитеља из Дан. Града, окр. подгор. за учитеља у Браденовици, срез данил.

X у округу цетињском:

1. Јована Ст. Шнадијера, учитеља са Цетиња, окр. цетињ. за учитеља у Бајици, срез цетињски.
2. Милутина Н. Поповића, учитеља из Вајиле, окр. цетињ. за учитеља у Бајици, срез цетињски.
3. Душана Калуђеровића, учитеља из Гор. Цеклина, окр. цетињ. за учитеља у Мирлу, срез цетињ.
4. Филипа П. Рајковића, учитеља из Трешњева, окр. цетињ. за учитеља у Г. Цеклину, срез ријеч.

www.uniliv.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

5. Илију Михаљевића, учитеља из Грађана, окр. цетињ. за учитеља у Грађану, срез ријеч.
 6. Илију Стругара, учитеља из Убли, окр. цетињ. за учитеља у Врањини, срез ријеч.
 7. Борђија Вујовића, учитеља из Теклића, окр. цетињ. за учитеља у Г. Бјелице, срез чевски.
 8. Филипа М. Пејовића, учитеља из Бата (Цуце), окр. цетињ. за учитеља у Коману, срез чевски.
 9. Јагоша Калезића, учитеља из Ракле, окр. брегалнич. за учитеља у Трешњеву, срез чавски.
 10. Михаила Чупића, учитеља из Олутне, Рудике окр. никшић. за учитеља у Ублу, срез чевски.
 11. Јована Крушкаћа, учитеља из Добрског Села, окр. цетињ. за учитеља у Добрском Селу, срез чевски.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

У ИМЕ

Његовог Величанства

АЛЕКСАНДРА I

По милости Божјој и вољи народној
 КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

а на основи овлашћења чл. 55. Устава

МИНИСТАРСКИ САВЕТ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете, од 28. априла 1922. године, поставља:

У Народном Позоришту У Скопљу:

За управника са годишњом платом од 5.400. — динара Радивоја Карадића, управника Народнoг Позоришта у Новом Саду.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Министра Просвете, од 28. априла 1922. године, поставља:

У Народном Гледалишту У Љубљани:

За управника у VI чиновном разреду Матеју Хубада, равнатеља Конзерваториума у Љубљани.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете од 28. априла 1922. године, решио је и решава

Да се на основи § 70. Закона о чиновницима грађанског реда Д-р Мирко Королија, секретар I класе Уметничког Одељења Министарства Просвете стави у стање покоја с неизјом која му припада према годинама службе.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Министра Просвете, од 28. априла 1922. године, решио је и решава:

Да се Јосип Косор, секретар III класе Уметничког Одељења Министарства Просвете, отпусти из државне службе, на основи § 76. Закона о чиновницима грађанског реда.

Министар Просвете нека изврши овај указ.

Председник Министарског Савета,

Ник. П. Пашић с. р.

(Следују потписи осталих Министара)

Министар Просвете,
 Св. Прибићевић, с. р.

МИ

АЛЕКСАНДАР I

По милости Божјој и вољи народној
КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Нашег Министра Просвете од 28. јуна 1922. године, постављамо:

У Народном Позоришту у Београду:

За секретара I класе, са годишњом платом од 6000 динара, Милана Предића, секретара II класе истог позоришта.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете, а по саслушању Нашег Министарског Савета, решили смо и решавамо:

Да се Милутин Марићевић, благајник I класе Народнoг Позоришта у Скопљу, а на основи § 70 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја, с правом на пензију према годинама службе.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете одликујемо:

Орденом Свештог Саве V степена

Јосифа Шћерва, тајника певачког друштва „Сметана“, из Прага.

Нашим Орденом Свештога Саве IV реда

Војислава Ј. Илића — млађег, књижевника.

Орденом Свештог Саве III степена

Отокара Шевчика, професора — музичког педагога, из Прага.

На предлог Нашег Министра Просвете, од 4. октобра 1922. год. постављамо:
за драматурга Народнoг Гледалишта у Љубљани у VI чиновном разреду, Отона Жуванчића, књижевника и архивара месне општине у Љубљани,

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете, од 30. октобра 1922. године, постављамо:
за равнатеља драме у VI чиновном разреду, са годишњом платом од 5.500 динара Фридерика Рукавину, диригента опере истoга Гледалишта;

за равнатеља драме у VI чиновном разреду, са годишњом платом од 5.500 динара, Павла Голвију, равнатеља драме истoга Гледалишта.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете, од 30. октобра 1922. године, постављамо :

у Народном Позоришту у Београду :

за редитеља III класе, са годишњом платом од 4800 динара, Велимира Живојновића, редитеља IV класе истог Позоришта;

за економа, са годишњом платом од 4000 динара, Милорада Половића, економи истог позоришта ;

у Народном Гледалишту у Љубљани :

за управника у VI чиновном разреду, са годишњом платом од 5900 динара, Матеју Хубада, управника истог Гледалишта;

у Народном Позоришту у Сарајеву :

за управника I класе, са годишњом платом од 7200 динара, Стевана Бракуса, управника истог Позоришта;

за драматурга у VIII чиновном разреду, са годишњом платом од 3800 динара, Боривоја Јевтића, секретара истог Позоришта ;

у Народном Казалишту у Салишу :

за управника у VI чиновном разреду, са годишњом платом од 6000 динара, Нику Бартуловића, управника истог Казалишта.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На предлог Нашег Министра Просвете, од 30. октобра 1922. године, одликујемо :

Орденом Светога Саве IV степена :

Лудвика Царновског, управника градских позоришта у Лавову, ослобођавајући га од плаћања таксе.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

На Предлог Нашег Министра Просвете, од 30. октобра 1922. године, одликујемо :

Орденом Светога Саве III степена :

Драгутина Фрајденрајха, члана Загребачког Казалишта ;

Орденом Светога Саве IV степена :

Самуела Бергера, равнатеља етнографског одјела Хрватског Народног Музеја у Загребу.

Наш Министар Просвете нека изврши овај указ.

АЛЕКСАНДАР с. р.

Министар Просвете,

Св. Прибићевић с. р.

РУСКЕ ШКОЛЕ

I

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

Одељење за Средњу Наставу

СНБр. 14447

16-IX-1922 године

у Београду.

Да би руска и српска јавност могле пратити рад Министарства Просвете на уређењу руских школа у Краљевини, олучујем: да се све наредбе Министарства и сви реферати министарских изасланика о руским школама штампају у „Просветном Гласнику“.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић, с. р.

II

ИЗВЕШТАЈ

О РЕВИЗИЈИ РУСКИХ КАДЕТСКИХ КОРПУСА КОЈИ ЈЕ ПОДНЕО ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ МИНИСТАРСКИ ИЗАСЛАНИК, ПРОФЕСОР БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА, РАДОВАН КОШУТИЋ.

Господине Министре,

Одлуком од 10-ог маја о. г. (СНБр. 6889) изволели сте ми поверити ревизију свих руских школа у Краљевини. За шест недеља обишао сам кадетске корпусе и војне школе, женске институте и три грађанске гимназије. Средивши градиво које је дала ревизија кадетских корпуса и Николајевске Коњичке Школе, упознаћу Вас са стањем ових завода и изнећу предлоге за њихову реформу.

Кадетских корпуса има у Краљевини три: Руски Корпус у Сарајеву, Донски у Билећи и Кримски у Стрњишту. Све три школе управо су одломци различитих корпуса, спојених уједно. Руски Корпус у Сарајеву постао је од остатака Кијевског и Одеског Корпуса, Кримски Корпус у Стрњишту из некадашњег Полтавског и Владикавказског Корпуса, а Донски Корпус у Билећи само је делић старог Донског Корпуса из Новочеркаска, око ког су се искупили нови елементи, а језгру корпуса одвезли су Енглези у Александрију.

Бежећи од терора бољшевика, корпуси, заједно с другим средњим школама, повлачили су се на југ, скупљајући успут сву децу која су остала без школе, а често и без родитеља. Кад је настала евакуација остаци споменутих школа дошли су к нама. Њихово стање било је налик на наше после прелаза преко Албаније, само куд и камо црње и

горе. Наставници су изнели из Отаџбине само голу душу; ђаци нису имали ни једне сведоџбе и ни једне књиге. Сви су поцепани и ушљиви. Живци су издали и једне и друге; свађају се наставници, свађају се и нерадо се гледају ученици, особито они који су припадали различитим школама. Ученици су морално сасвим унакажени. Нико неће да се покорава; старији хоће натраг, у рат или у нове пустоловине. Један део био је у бојевима; многи су рањени, и то не једанпут већ неколико пута; многи имају највеће руско одликовање крст св. Ђорђа. У дугом рату многи су се навикли на разврат, насиља и пијанство; ружне речи, псовке, грубе шале и др. обичне су појаве. Старији продају све што добију, млађи краду. Све се ради без ичијег знања и одобрења. Материјална страна је ужасна: нема постеља, нема посуђа, нема скамија и уџбеника. Кад се почео уводити поредак, протест је био толики да је нпр. генерал Адамович, директор данашњег Руског Корпуса у Сарајеву, послао 23 кадета натраг у Севастопољ који је онда био у рукама генерала Врангела. Мало по мало ученици долазе к себи. Требало их је све испитати да би се знало ко је за који разред; школама се стављају на расположење различите зграде; Државна Комисија даје средства. Тамо, где су средства била обилнија, наставничко особље боље и зграда подесна за школу, за две године постигло се толико да данас тамо влада потпун ред.

Тако је н.пр. у Сарајеву, и горњи редови су управо кратка историја сарајевског корпуса која се мало чим разликује од историје других корпуса. У Руском Корпусу у Сарајеву данас има 327 ученика у седам разреда, разређених у 13 одељења; 270 ученика синови су бивших државних чиновника и официра (разуме се, већином резервних), занатлиске деце има троје, земљорадничке 18; по народности 317 кадета су Руси, а 10 су Срби. У школи раде 30 наставника (18 су редовни) с потребним бројем васпитача. Школа је смештена у једну од најлепших касарни у Сарајеву и има доста места за разреде, спаваће собе, трпезарије, собе за учење ит.д. Несрећа је што су зидови бескрајно прљави, под страшно нечист (пере се двапут-трипут годишње), а клозети су толико загађени да је од смрада тешко поред њих проћи. Државна Комисија троши на овај корпус 186.240 дин. месечно (сума за јуни о. г.).

И за Донски Корпус може се рећи да је ушао у нормалан коло-сек. Он је претуррио две кризе: кризу наставничког особља која је изазвала кризу и врење међу ученицима. Тужне слике ових криза данас припадају историји корпуса коју ја не желим писати. Моје је само да констатујем — и ја то чиним с највећим задовољством — да су старешине и наставници који су сплеткарили једни против других, давали ученицима пример неморала или недисциплине и увлачили их у своје интриге, избачени заједно с онима који су се по лакоумљу поводили за њима, и да је корпус под новом управом прегао из све снаге да надокнади пропуштено.

Испочетка, заједно с Кримским Корпусом, Донски Корпус је био у Стрњишту, камо је стигао 1 децембра 1920 године, а сад је у Билећи, у стеновитој херцеговачкој пустињи, у некадашњем утврђеном логору који је завојевачка власт дигла према Црној Гори. Около голо стење, на висовима свуд у наоколо тврђавице, у близини мала Билећа, у којој нема ништа осим основне школе. Иоле културнији живот далеко је, јер до Требиња и железнице има око 30 километара, по врлетима и брдинама.

Школа се прибила уз крш и ради. Дошао сам у њу у суботу, у очи Духова, и затекао сам је на послу. Овде нема оне прљавштине, од које заудару корпус у Сарајеву. Иначе одлични директор сарајевског корпуса, генерал Адамович, мисли да је непедагошки терати ученике да сами рибају под; Донци мисле да је срамота седети у блату, па једни износе кревете и вуку воду, а други перу патос, тарући га великим четкама. У собе, које су већ опране, унесена је трава; прозори и постеље окићени су гранчицама. У кућу иконица, сва у зеленилу, и пред њом гори кандилоце. Иконица је дело ђачких руку, а зејтин је од њихове уштеђевине. Деца седе у побожном ћутању и моле се Богу, сећајући се Отаџбине, сећајући се родитеља и свих милих и драгих који су остали у далеком, бескрајно несрећном завичају.

Једну лепу дворану ученици су претворили у цркву, сами су изрезали олтар и насликали иконе. Они су и црквењаци и тутори. Од дугачких граната направили су звона, и звоне онако као у Отаџбини. Сва је црква у цвећу и зеленилу. Служе два свештеника и ђакон, дивно одговара хор ученика. Моле се Богу „за благоверног господара и Краља Александра“, за Краљевину и за мајку своју, несрећну Русију. Они знају да су се у тај исти мах њихови родитељи искупили у храмовима далеке постојбине и моле се Богу за њих. И те две молитве сусрећу се с тврдом вером да ће их Бог примити.

Ученици су већином Козаци с Дона, Терека и Кубање; поред њих има и деце с Урала, из оренбуршких и астраханских степа. Проста енергична лица, међу којима се и по типу истичу калмучка деца, остаци тог вредног монголског племена које су бољшевици нештедице истребљивали зато што се борило против њих. Као и у другим корпусима, сав намештај у учионицама ученици су сами израдили у својој стругарској радионици. У спаваћим собама, осим постеља нема ништа. Постеље су, као и у Сарајеву, гвоздене; три даске, озго празна сламњача (сламу су избацили да им не буде врућина кад спавају); простирке нема, мало узглавље с навлаком и прост покривач — то је све. Као и у другим корпусима, нигде сандучића, у ком би ученик могао држати ствари; све што има, држи под узглављем или под постељом. Сваки ђак сам пере своје посуђе од јела. Ђаци сами раде башту; кад би се дао кредит да се она у пролеће ускопа, засеје и засади, школа не би куповала поврће преко целе године.

Школа сама издржава електричну станицу која јој даје воду; станица прокисава и машине се кваре, и ако остане овако, скоро неће бити воде. За 3000 динара месечно могао би се сав завод осветлити електриком, а кад би се инсталисао велики мотор, који су Аустријанци у очи рата донели, осветлила би се и сва Билећа. Овако ученици седе у полумраку и раде уз чкиљаве лампе с петролеумом. Све то још више увећава чаму у суром стењу херцеговачком. Да би јој се отели, ученици су склопили хор који свира у балалајке; пре кратког времена управа је добила све поручене инструменте за оркестар, на тавану нашле се ноте, преостале од Аустријанаца, нашао се и капелник, и на дан Краљева венчања школа је свирком и песмом зачинила свечаност у малој Билећи.

Као синови народа који има великог смисла за уметност, и они су уметници. Они издају илустрован лист „Донец“ с лепим садржајем и одличним миниатурама. Ја сам донео један примерак као сведочан-

ство да је руска омладина сачувала свети огањ одушевљења за Отаџбину и за све што је добро и племенито. И добар хумор не оставља ову децу. Ученици издају и илустрован лист „Наука и Живот“. Кадет отвара врата у мраку, удара челом о довратак, и читав сноп светлаца, као електрична звезда, лети му из главе; доле, испод слике, пише: „Најпростији начин да се дође до електричног осветљења“. Друга слика: „Жеђ за знањем.“ Лектор (по злу чувени Ножин) држи предавање; на клупама око стола седе кадети који су толико занесени да су сви поспали, а у дну слике стоји: „Кадети су с одушевљењем похађали предавања чувеног лектора који им је откривао тајне талмуда и паклена лукавства борбеног јудаизма,“ ит.д.

Поред седам разреда са 11 одељења, Донски Корпус има и три основна разреда који одговарају нашој основној школи. Ученика има 335, и то: чиновничке и официрске деце 220, занатлиске 2 и сељачке 78 (и међу оном децом, која се убрајају у официрску, има доста сељачке); по народности има 313 Руса, 20 Калмука и 2 Србина; у школи раде 19 наставника (15 су редовни), 15 официра васпитача који стоје под управом тројице командира, и два инструктора ручног рада. Државна Комисија троши на Донски Корпус 191.778 дин. месечно (јуни о. г.).

О жалосним приликама у Кримском Корпусу ја не бих писао као што то нисам учинио ни мало час кад је била реч о Донском Корпусу, кад би оне припадале прошлости. Али како се оне још једнако потежу, допустите, Господине Министре, да Вас упознам с њима, уверен да ћете учинити све што до Вас стоји да се оне поправе.

Кримски Кадетски Корпус, као што је горе споменуто, састављен је управо из два корпуса: из Полтавског и Владикавказског. Полтавски Корпус евакуисан је неколико пута: прво у Владикавказ, где се слио с тамошњим Владикавказким Корпусом, затим у Кутаис, па у Батум, па у Јалту, док најзад оба корпуса, под именом Кримског, нису стигла у Стрњиште (близу Птуја, у Словеначкој), где су, по несрећи, и данас.

Још у Полтави кадети су живели у непосредној близини с црвеном војском која их је развраћала колико је год могла. У том друштву многи од њих научили су красти, пијанчити и одавати се другату. Дружећи се с официрима који нису увек били на висини свог положаја, кадети који су долазили с позиција били су још распуштенији. При евакуацијама из једног града у други, број кадета попуњавао се новим елементима, често још горим и још више развраћеним. Према том, при доласку на нашу територију, ово више није била школа, већ разуздана гомила, у коју се, да би несрећа била потпуна, улило још 50% емигрантске омладине истог типа.

У децембру 1920 године стигло се у Стрњиште. Овај мајур с баракама, које су Аустријанци саградили за војне заробљенике, остаће црним словима записан у историји ове школе. Ветар дува кроз цукотине, кров прокисава, свуда је влага и прљавштина. Бараке су грдне и толико хладне да би десет пећи било мало да се иоле загреју. Зима је, горива нема, нема топла одела, храна слаба, около шума и пустиња. А тамо, далеко, Отаџбина се претворила у беспримерну рушевину, у којој умиру од глади, ако већ нису умрли, родитељи и сви мили и драги, која је затрпала све културне тековине толиких векова, и уништила слободу личности заједно са свима грађанским и човечанским правима. Очајање обузима слабе, и у души буди се питање: па зашто да се живи? И кадет

Хацанов, у чијој је породици било три самоубиства, оснива клуб самоубица. Скупљају се ученици слабих живаца и заклињу се да ће се убити. Неки, који су и иначе били подложени овој манији или који су патили од какве тешке неизлечне болести као што је сушица, доиста се убијају (осморицу из ове групе шаљу у Београд, и доцније, на путу у Загреб, један у возу пуца на себе). Један кадет, разгледајући револвер, убија свог друга. Други кадет умире од менингита којим се заразио још на лађи. Ово напреже живце још више. Испредају се фантастичне приче о том како се кадети у Стрњишту вешају, лежу на шине да би их воз прегазео, итд. У самој пак ствари, нижу се исте одвратне слике које су пружали у први мах и остали корпуси. У пуној мери избија пијанство, крађе и непослушност. Моралних правила нема никаквих, разуданост је ваздух којим се дише.

И с том децом, која су имала све одлике уличне деце, прљавом и вашљивом, одраслом без надзора у време једне велике, пре тога никад незабележене државне и друштвене катастрофе, требало је почети рад.

И рад се доиста почиње. У реферату разредног инспектора Кримског Корпуса за време од 1 јануара до 1 маја 1921 год. налазе се ови редови: „Почели смо наставу у врло тешким приликама. Крајња збијеност у баракама, хладноћа, недостатак одела и обуће, недостатак уџбеника и учила и најпримитивнијег намештаја беху неодољива препрека да се рад започне. Па ипак почетком јануара предавања су отпочела. У свакој бараци радиле су 3—4 групе са 2—8 одељења. Ученици стоје око наставника или седе на постељи или на поду; таблу замењује мушема, прикована на зид; пише се на колону или наслањајући хартију један другом на леђа.“ Пише се и лежећи потбушке и подмећући под бележницу тањире и котлиће. Хладноћа је толика да се прсти коче, а мастило се смрзава преко ноћ. Кад је отоплило, предавања су била пренесена у шуму и радило се са сваким одељењем засебно. Седам разреда разбијено је у двадесетак одељења, па како има свега осам просторија у којима се може учити, целог лета прошле године предавало се већином у шуми.

Сложен рад наставника и васпитача чини своје, и у инспекторском извештају за друго и треће тромесечје прошле школске године читамо да се код ученика буди воља за рад и за учење и да огромна већина хоће да ради. Оснива се певачки хор, отварају се радионице столарска, обућарска и књиговезачка, и столарска радионица даје школи 100 столова и толико исто клупа, те тако се долази до неког намештаја. Она даје све што је потребно и за цркву, и служба и проповед утичу добротворно на ове ослабљене душе.

Док већина омладине ради, талог, који је школа примила у себе, избија сваки час на површину и смета нормалном току рада. Записници са седница Педагошког Савета од почетка па до данас пуни су ђачких престапа и изгреда. Један кадет украо обућу свом другу; двојица фалсификовали улазнице за неку представу; двојица сами себи исправили оцене; тројица продали Словенцима нову обућу; тројица ушли у трговину и док један трпа у џеп дописне карте, друга двојица забављају трговца да ништа не опази; двојица кадета украли кошуљу у васпитача, капетана Шмита, а трећи је продао; један кадет, да би ове године што боље прославио Ускрс, украо једној Словенкињи шест кокошака; на први дан Ускрса неколико кадета изопијало се, па бацају камење, деру се и

псују најпогрднијим речима; један кадет узео праћку и завитлава камење на зграду, у којој су наставници; неки кадети VII-ог разреда неће у јутру да устају кад затруби труба, итд., итд.

С овим жалосним појавама школа се бори, избацујући из своје средине, у колико јој је то допуштено (као што ћемо видети, ово није увек могућно) овај преступни елеменат, заражен у грађанском рату, огрезао у неморалним призорима дугих евакуација, клонуо под ударцима општег расула Отаџбине, елеменат који је одвикао од нормалног начина живота и од умног рада. Осим њега има још и много других узрока, о којима ће бити говора мало ниже и који сметају корпусу да се потпуно опорави.

Па ипак, поред свег тога, данас корпус чини утисак школе која је претурела тешку кризу и која само чека да јој надлежни помогну па да стане на снагу. Ја сам провео скоро недељу дана у њој, и могу рећи да је језгра ове школе здрава и добра. Газда од имања, на ком је школа, порушио је бараку, у којој је била школска црква. Није се имало куда, већ да се служење пренесе у шуму, под окриље вековских јела и борова. Тако је и учињено. Сто замењује часну трапезу, пред којом стари свештеник служи службу божју. Око њега начетили се ученици са својим наставницима. Пева ђачки хор, и побожни звуци свечано одбијају од зелених сводова и разлежу се по шуми. Појање примамљује птице певачице, и птичја колоратурна певанка преплиће се и надмеће се с песмом хора, у ком брује најситнији дечји дисканти с целом скалом до дубоких басова, стварајући у души ретко гањиво расположење. Овако, у шуми, молили су се хришћани у прво доба хришћанства; овако се и сад моле руски ђаци у Стрњишту. Гледајући њихова лица и слушајући њихове молитве, ја сам рекао: омладина која се овако моли и која осећа сву лепоту оваквог мољења не може бити рђава. И кад сам на растанку, под тим истим јелама и боровима, рекао ученицима неколико речи, подсећајући их на Отаџбину и напомињући им чему се нада Србија од њих; кад сам истицао одвратне појаве „цука“, тајног ђачког удружења, које се претворило у насиље јаким над слабима, говорећи им да у нашој слободној земљи не може бити насиља, и да би насилници најбоље учинили да су остали у Русији која је данас сва насиље; кад сам шибао пороке оних који праве неред у школи и срамоте је, видео сам многа лица која су црвенела и много око које је засузило, и рекао сам: омладина која може црвенети кад се говори о њеним преступима и чије око може засузити кад се говори о Отаџбини, не може у основи својој бити рђава. И ја сам потпуно уверен да ће се ова школа доиста препородити ако се, као што сам Вам, Господине Министре, хитно предложио, подели у две засебне школе (с оволиким бројем ученика тешко је радити и у мирно доба и у најповољнијим приликама) и премести у културна средишта Краљевине, и ако се неминовно изведу реформе које ћу имати част да Вам изложим.

У овај мах школа има 589 ученика, од којих су 503 синови бивших државних чиновника и официра (официрске деце има 477), земљорадничке деце има 13, а занатлиске ни једно. По народности 586 ученика су Руси, а тројица су Срби. Школа има седам разреда са 21 одељењем; наставника има 40, од којих су 26 редовни, а остали хонорарни (пукovníк Буткевич, управник обућарске радионице, ради бесплатно); вас-

питачки посао врше пет четних командира и 22 официра васпитача. Државна Комисија троши на ову школу 272.390 дин. месечно (јуни о. г.).

Да би руски кадетски корпуси дали резултате који се траже од добре школе, потребно је предузети ове мере:

I

У корпусима има много ученика који неће да уче или који нису подобни да уче. Они седе у једном разреду по две године, и седеће и три и више година до год их буду тамо држали (у једном корпусу показивали су ми ђака који је пету годину у истом разреду). Ови ученици кваре своје другове. Младић који учи и ради, види пред собом нерадника који се спрда са школом и ког хране и одевају исто као и њега, па се и сам заражава нерадом и долази до закључка да се у школи може седети, бити одевен и сит, и ништа не радити.

Па зашто се трпе ова деца у школи? Одговор је врло прост. Руски Војни агенат, стварни управник ових школа (номинално њима управља Виши Савет при Државној Комисији), није узео у обзир да сва деца немају ни дара ни воље за учење и да таквој деци треба дати могућност да изуче што друго да би од ње постали корисни радници у друштву. А како су ова деца већином без родитеља, избацити их из школе у оваквим приликама, кад су сви други путеви затворени, значило би бацити их на улицу и коначно их упропастити. Зато школе и трпе ове ученике у својој средини, не знајући како да се од њих избаве.

Други елеменат који заједно с првим смета нормалном раду у корпусима, то је онај талог, о ком је досад већ било говора. То су ученици који неће да се покоравају школској стези, који варају и краду, праве нереде и подстичу своје другове на непослушност и на рђава дела. До сад су корпуси имали право да их избацују из своје средине; они су то и чинили, отправљајући их Војном агенту у Београд. Не знајући куда ће с њима, исто као и с онима који неће да уче, Војни агенат шаљао их је у други корпус, по логици: ако не ваљају у једном, можда ће ваљати у другом, или их је после неколико месеца враћао натраг у исту школу, јер су се тобоже поправили. Тако се добио читав један ред ученика који се о државном трошку сељакају из једне школе у другу да у њој наставе стари занат. Ова практика учинила је да се код оваких ђака створи уверење да се може све радити, па ће се ипак остати у школи.

Често се греша навалице да би се постигло оно што се хоће. Кад ученику додија пустиња у Билећи или дивљина у Стрњишту, он нарочито што скриви, само да га преместе у другу школу. Читајући записнике са седница Педагошког Савета Донског Корпуса у Билећи, нашао сам ово врло карактеристично место: кадет Јештокин с друговима полупао је прозоре на стану директорову (онда је директор био генерал Бапкин) и ухваћен је у крађи дувана из државног слагалишта. На испиту он вели да је то учинио само зато, да буде истеран из Донског Корпуса и премештен у који други; он се скоро не каје, будући уверен да истеривање из корпуса није казна, јер кадет може увек бити премештен у други који корпус. И други кадет, Даниленко, умешан у исту ствар, говори да је скривио зато да га пошаљу Војном агенту, а он ће га упутити у неки други корпус. Генерал Сутулов, командир прве сатније

(Донски Корпус, према козачком обичају, подељен је у сатније, а остали — у чете), учествујући у дебати, скреће пажњу Педагошком Савету да кадети организују читав низ крађа да би прешли у други корпус и моли Савет да се Војном агенту предочи ненормално стање до ког се дошло само зато што се рђави елементи премештају из једне школе у другу. Педагошки Савет одлучује да се замоли Виши Савет Државне Комисије да донесе одлуку, по којој се кадети, који су учинили какав преступ, не могу примати у други корпус док на то не пристане директор тог корпуса и док Педагошки Савет истог корпуса не донесе своје мишљење о том (седница од 21 јан., 1922 год.).

Куриозан пример овог сељакања даје записник седнице од 12 фебруара о. г. Кадет Татаринов истеран је из Кримског Корпуса зато што је харао (за учасће у грабежџ). Војни агенат шаље га у манастир не би ли св. оци на њега утицали, али кадету се тамо не иде, и он успут бежи. Враћа се Војном агенту који га сад шаље у Донски Корпус у Билећи. Ту га хватају у крађи и после једне веће лажи он бежи у Требиње, не били ипак како дошао до Војног агента. Враћен је натраг, и сад живи у корпусу. Педагошки Савет одлучио је да га пошаље у Београд.

Претрпан овим преступним елементом који су му корпуси непрестано шиљали, Војни агенат је покушао у два маха да се од њега избави (о овом биће даље говора), па кад су ови покушаји дали још горе резултате, он је поступио по војнички: 6-ог фебруара о. г. наредио је директорима сва три корпуса да сваки корпус у својој средини оснује казнено одељење и да се њему, Војном агенту, шаљу у Београд само они кадети за које нема наде да се могу поправити, па и то само после његова одобрења. Акт се завршује овим речима: „Ако по овој мојој наредби не буде поступљено, истеран кадет биће враћен натраг у корпус.“ После овога корпуси морају да држе у својој средини олош који се затекао у њима и могу га избацити само у изузетним приликама кад дара преврши меру.

За преступ још се могло отпуштати, а за неуспех у учењу скоро никако. Сарајевски корпус хоће да отпусти једног ученика III-ег разреда; ученик је толико рђав да нема наде да се може поправити. Војни агенат наређује да се тај младић цело лето обучава и да се спреми па да пређе у старији разред. У Стрњишту има један ученик од 18 година који је најгори, ништа не ради и уз то је онанист. Наставници све то виде и не могу да се избеаве од њега, јер је отпуштање забрањено. Према овој забрани чак и деца, без сумње ненормална, држе се у корпусу. Дечак Сибирјак (родитељи су му у Москви) упућен је у Донски Корпус и уписан је у први разред; он неће да учи и већ три месеца не иде на предавања, а кад дође, он пева и дере се толико да га другови сами износе напоље. И школа мора да га држи.

Чак и онда кад ученик, осећајући вољу за други рад или увиђајући да је потпуно неподобан за учење, хоће да изађе из корпуса, ни то није лако. У Донском Корпусу у Билећи један ученик другог разреда ухваћен је у крађи; њему је 18 година. Пре је служио у јавној кући у Цариграду, и дужност му је била да избацује пијане госте на улицу. Кад хоће, учи прилично. Научио је коричарски занат. Сам је тражио да га пусте, јер би као занатлија могао лепо зарађивати и добро живети. Он је и сад у корпусу. Проучавајући наредбе Вишег Савета и Војног агента,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

као и предлоге које му школе упућују, наишао сам у Билећи и на овај докуменат. Официр-васпитач тог корпуса подноси 2 јуна о. г. рапорт о кадету Владимиру Трандафиловом који је прикомандован другом одељењу V-ог разреда и који је изјавио да хоће да се врати натраг у руску колонију. „Јављам — стоји у рапорту — да је Владимир Трандафилов дошао у корпус 23 фебруара и да је до 10 маја двапут полагао испит, али не само да није могао положити за VI или V разред, као што се пријавио, него је, како из руског тако и из страних језика, показао тако слаб успех да би једва могао бити примљен у I разред; из математике и из историје резултати су били још гори. Међутим по годинама (он је већ ушао у 19-ту) он би могао бити примљен само у VI разред. Кад сам му прочитао да је Виши Савет одлучио да он остане у школи преко распуста с тим да се спреми па да опет полаже испит, изјавио је да више неће учити и да испите неће полагати. После тога он је стварно престао учити.“ Ово је скоро као на робији.

После свега овога настаје питање: шта су управо корпуси? Јесу ли то школе или су то забавишта за сироту децу? Власт која њима управља, очевидно држи да сва руска омладина, која се је нашла на територији Краљевине, треба да учи средње школе, и да сваки ђак, који је ушао у школу, треба да је сврши, па ма школска сведоцба изгубила сваки углед, па ма школа престала бити школа и постала завод за убогу и напуштену децу или оно што Руси зову „богадљњя“. Према том: био ти честит или рђав, имао ти дара за учење или немао, учио ти или не учио, био ти чак нормалан или ненормалан — седи у корпусу, пиј и једи да одржиш живот, а ми ћемо се постарати да добијеш и сведоцбу.

Овака практика не може се даље трпети. Ми држимо да су корпуси школе и ми морамо створити од њих школе (види последњи одељак), па да би се дала одушка свима горе споменутим елементима и школе од њих избавиле, молим Вас, Господине Министре, да предложите Државној Комисији да *одмах* отвори у Београду или у другом ком културном граду у Краљевини узорите занатлиске радионице (столарске, обућарске, кројачке, браварске, плетарске, књиговезачке, и др.), електротехничке и механичке курсове, и т. д. Директорима свих средњих руских школа у Краљевини издаће се наредба да све ученике, који показују потпун неуспех у наукама или који неће да уче или су рђавог владања, пошљу у тај завод да их оспособи за живот. Оваке радионице, добро организоване, не само што би се потпуно исплатиле, него би могле донети и велики приход. Обућарско и кројачко одељење могло би давати свима корпусима и институтима потребну обућу и одело; столарске, браварске и инсталаторске радионице, у ово грозничаво доба изграђивања Београда, с претеком би се исплатиле. Од зараде одређен проценат уносиће се на име ученика који ради, тако да се сваком од њих, кад сврши занат, стави нека сума на расположење, како би могао посао самостално почети. Они младићи који се не буду хтели оспособити за живот ни на овај начин, биће остављени сами себи. Свако друштво мора имати талоба, а емиграција мора га имати више од друштва које живи и развија се у нормалним приликама.

II

Ученици, који су по годинама далеко измакли од разреда, у ком су, друга су несрећа руских школа. Младић, који хоће да ступи у школу,

изнео је из Отаџбине само душу. Он нема никакве сведоџбе, према том испит је једина мера да се види за који је разред пријављени ученик. И ту се дешава да кандидат од 16—17 година покаже на испиту управо толико знања да га примају у нижи разред, а каткад и у припремни који одговара нашој основној школи. Нема ни крштенице, и старији ученик нарочито крије своје године. Он размишља: „Ако кажем да ми је 17 година, натераће ме да полажем испит за V разред, за који никако нисам спреман, а ако кажем да ми је 14, могу ме примити и у први или у основни, па ћу имати прилике да се спремим“.

А стварна норма за корпусе ова је: број 10 + број разреда у ком је ученик. Дакле: у првом разреду — 11 година, у другом 12 година итд.; одступања не смеју бити већа од две године. У истини пак, према данашњем стању, разлика од норме колеба се:

а) у Руском Корпусу у Сарајеву између 3 и $5\frac{1}{2}$ год., тако да у III разреду упоредо седе деца од 11 и 16 год., у V — од 13 и 17, а у VI — од 14 и 19 год. У том корпусу има свега 11 ученика који по годинама стоје испод норме, дакле $3,3\%$, норми одговарају 194, дакле $58,8\%$, а превишавају је 124, дакле $37,5\%$, другим речима више од трећине ученика;

б) у Донском Корпусу у Билећи разлика од норме колеба се између 3 год. и 5 год. и 7 месеца. тако да у I разреду има ученика од 10 год. и $10\frac{1}{2}$ мес. и 15 год. и $11\frac{1}{2}$ мес., у II — од 11 и 16 год., у III — од 12 год. и 5 мес. и 16 год. и 9 мес., у IV — од 13 год. и 6 мес., и 17 год. и 6 мес., у V — од 14 год. и 9 мес. и 18 год. и 6 мес., у VI — од 15 год. и 5 мес. и 21 год. и 1 мес., у VII — од 16 год. и 6 мес. и 20 год. и 6 мес.; мимо то, у припремним разредима (основна школа), и то: у старијем — од 9 год. $10\frac{3}{4}$ и 14 год. $4\frac{3}{4}$ мес., а у млађем — од 8 год. и 12 год. и 10 мес. Испод норме има свега 2 ученика; одговарају норми 90, а превишавају 234, дакле преко две трећине;

в) у Кримском Корпусу у Стрњишту, у I разреду седе упоредо ученици од 10 и 15 год., у II — од 12 и 16, у III — од 12 и 18, у IV и V — од 14 и 19, у VI — од 16 и преко 20, а у VII — од 17 и преко 20.

Ово суседство потпуно зрелих младића и праве деце утиче врло рђаво на морал у школи. Матори ђаци уче децу оном што треба да је за дуго ван домаћаја њихова сазнања, и морални ниво школе понижава се. Мимо то, старији спавају у истој соби с млађима који су с њима у истом разреду, и до онаније и педерастичке није далеко. Корпус треба уједначити, па зато молим Вас, Господине Министре, да изволите предложити Државној Комисији да се одмах издвоје у један корпус сви ученици који су по годинама далеко измакли од разреда, у ком су. Горња статистика показује да материјала за ово издвајање има и сувише.

III

Има још један, трећи, елемент који смета нормалном раду у руским школама. То су ученици који су примљени у разред не само у пола школске године, него и неколико недеља пред крај школског рада. Ови коче рад у школи, јер наставник не зна шта да чини: или да прихвати те нове ђаке или да продужи са старима. Ове новајлије пристижу сваки час, и ја сам их налазио у свима корпусима. При пропитивању они се одмах издвајају, јер су страшно заостали или ништа не знају

(њихово пропитивање наставник одмах у почетку пропраћа овим речима: „Овај кадет дошао је пре кратког времена“).

Па откуд ови ученици који долазе у невреме да ометају рад у школама? Један део, за казну, премешта Војни агенат из корпуса у корпус, а већи део обрео се ту зато што пријам ученика не врше сами корпуси, него и Испитна Комисија у Београду, као орган Вишег Савета, т.ј. Војног агента. К чему то води, најбоље ће показати овај пример. Актом од 17 марта 1922 год. канцеларија Војног агента јавља директору Донског Корпуса у Билећи да је Владимир Житлов, заједно с још једним кадетом, „назначен да ступи у корпус, пошто га је испитала нарочита комисија у Београду; према том он мора бити примљен у сваком случају и преко реда („вић очереди“)“. Корпус не буде лен, већ, као што то и иначе чини, изведе тог истог Владимира Житлова пред своју комисију, и Житлов падне из свих предмета и, при системи оцена 12, добије из руског 3, а из француског 2 (у писменом задатку из руског језика начинио је у 30 речи 48 погрешака). Он тврди да му је 14 година, а школски лекар да му је најмање 17! Из руског језика, кад је поново полагао, добио је један. У августу опет ће полагати. На крају крајева биће оно што се и иначе дешава с оваким кандидатима. Они полажу неколико пута, па како, по логици која управља овим заводима, сваки ко у њих дође мора остати у њима, деран од 17 година доспева у припремни разред, т.ј. у друштво с децом од 9 година и утиче на њу врло рђаво.

Судећи по акту, којим је Владимир Житлов послан у Донски Корпус, могло би се закључити да Испитна Комисија у Београду испитује у свако доба (младић је упућен у школу 17-ог марта), да је он испит положио, и то с врло добрим успехом, јер треба да буде примљен „у сваком случају и преко реда.“ Ако се тај врло добар успех пореди с незнањем, показаним на испиту у школи, доћи ће се до закључка врло неповољног по комисију у Београду.

Међутим ствар стоји сасвим друкчије. Београдска комисија испитује ученике само у почетку школске године, и тај исти Владимир Житлов полагао је пред њом још крајем септембра 1921 год., показавши слаб успех из свих предмета. При истој системи оцењивања, као и у корпусима (12), из веронауке он је добио 4, из руског 3, из француског 2, из математике 5, и из природних наука 5, другим речима, средњи успех био је 3.8. Па ипак Војни агенат послао га је прво у Руски Корпус у Сарајево, па кад су га оданде истиснули, отпратио га је у Кримски у Стрњиште, а кад га је тамо постигла иста судбина, 17-ог марта упућен је у Донски Корпус, и да има још два корпуса, он би до краја школске године и у њих доспео. Ето, како треба читати акте које издаје канцеларија Војног агента! Ето шта значи спроводница Владимира Житлова, у којој нема ни његове историје, ни оцена Испитне Комисије у Београду, већ у којој само стоји да га је та комисија испитала и „према том он мора бити примљен у сваком случају и преко реда!“ У корпусима наредбе се читају онако као што су написане и њиховим речима верује се, па зато се тамо сва кривица за овакав рад баца на Испитну Комисију која као да је поглавито зато да би Војни Агенат, доследан својим погледима на ове школе, могао сваког младића у њих протурити. Међу Русима још једнако има људи који никако не могу да увиде да је прошло време кад су се најнеспособнија деца могла про-

WWW.UNIN.SR

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

влачити кроз школе само ако су имала добре стрине и тетке, и да је та практика у многим допринела данашњем несретном стању у Русији. Разуме се да је овакво искоришћавање комисијског рада убило комисији сваки углед у корпусима. Оно је троструко штетно: 1. оно увећава број деце, неподобне за школу; 2. оно увећава број ученика који су по годинама далеко одмакли од свог разреда и који деморалишу своје другове (споменути кадет Житлов, првог дана кад је ушао у корпус, спаривао је беле зечење, позвавши млађе ученике да виде како се то ради); 3. оно кочи рад у школи.

Да би се ово зло пресекао, част ми је предложити Вам, Господине Министре, да изволите донети ове одлуке:

1. пријамне испите у руским школама врше само испитне комисије тих истих школа, и то само првих 10 дана у почетку школске године. После тог рока, у току од месец дана, пријам ће бити само изузетан, а доцније неће се нико примати, нити нове ученике може ико у школе шиљати;

2. Државна Комисија основаће у Београду интернат, у ком ће се сваком ученику који се, из којих било разлога, у почетку школске године није уписао у школу, а жели да буде у њу примљен, дати могућност да се спреми за онај разред, у који мисли до године ступити. Ако падне на пријамном испиту, вратиће се у интернат, па ако и до године покаже исти неуспех, упутиће се на рад у занатске радионице.

Кад буду изведене ове основне реформе, руски корпуси ући ће у нормалан колосек. Добром успевању њихову допринеће и ови моји предлози.

IV

Руски кадетски корпуси, по свом програму, приближно су исто што и наше реалке, а ако се у њих уведе латински језик, оне ће бити приближно исто што наше гимназије. Војних наука у њима нема никаквих, и све што подсећа на војску, то је одело, вежбање у окретању десно лево, поздрављање на војни начин, и унутрашњи живот школе (поред поделе у разреде ученици су подељени и у чете или, као што је то у Донском Корпусу који је у пола козачки, у сатније; свака чета или сатнија има свог командира и потребан број васпитача који непосредно воде бригу о владању и пазе да кадет научи што је задано; мимо то наставници су махом официри).

Свршив оваку школу у Русији, ученик је могао наставити образовање у стручним војним школама, ако је хтео да буде официр, а ако је хтео да се посвети науци или да се спреми за грађанску службу, могао је, пошто је положио испит из латинског језика, уписати се и у универзитет, и то као редован ученик. У данашњим приликама, кад су наше војне школе затворене за Русе, а једина руска војна школа у Краљевини, Николајевско Коњичко Училиште, таква је да ће у њој, ако оваква остане, бити све мање и мање ученика (види одељак VI), омладина из сва три корпуса, која добро успева у наукама, скоро сва тежи у универзитете. Мене је ово питање нарочито интересовало, и анкета у корпусима дала је ове резултате: У Руском Корпусу у Сарајеву од 68 ученика VII разреда 34 смерају да ступе у универзитет; у Донском Корпусу 24 од 30, а у VI-ом разреду 43 од 50; у Кримском Корпусу, који је најслабији међу њима, 51 од 93. Кад се изведу све реформе

које се овде предлажу и у корпусима настану нормалне прилике, ученика, који ће из њих хтети ићи у стручне војне школе, биће све мање.

С погледом на све ово руским кадетским школама у Краљевини данас је главни задатак да оспособе ученике да могу с успехом слушати предавања у нашим универзитетима и да им даду право да могу ући у њих као њихови пуноправни чланови. Према нашем закону за ово је потребна матура. Зато сам Вам, Господине Министре, изнео хитан предлог да се у свима корпусима наредне школске године отвори осми разред и да се ученици, који желе наставити науке у универзитету, спреме за матуру (матура ће се сваке године полагасти пред Министарским изаслаником по прописима који вреде за средње школе у Краљевини). Према том и цео наставни план треба подешавати у том правцу и прилагодити га наставном плану наших гимназија и реалки. Да не би било велике ломљаве, наставни план у горњим разредима остаће исти као што је и досад био, с уношењем оних предмета који се полагају на матури (њима ће, у главном, бити посвећен сав рад у новом осмом разреду); наставни план нижих разреда биће исти као и код нас, и на крају четвртог разреда полагаће се већ до године мала матура, а затим од 1923/24 год. унеће се у V разред план наших средњих школа, па тако редом док се ове руске школе сасвим не изједначе с нашим.

V

С обзиром на то што су ово *руске* школе које су и за нас и за Русе од великог значаја, наш наставни план треба донекле проширити и изменити. Пре свега нарочити предмети који се у руским школама предају и на које Руси, особито сад, после распада државе, с правом много полагају, као : наука о законима (закономљдѣније) и политичка економија коју је увела Руско-српска гимназија у Београду, оставиће се и предаваће се као и досад. Мимо то, како ми нећемо да ова деца престану бити Руси, у наставни план унеће се руски национални предмети, дакле руски језик и књижевност, руска историја и географија (ово особито треба учинити у корпусима, где се досад место руске књижевности предавала теорија књижевности, у коју је из руских писаца уношено само оно што је подилазило под поједина правила, а сама књижевност остављена је да се учи у стручним војним школама које су биле продужење кадетских корпуса). Ми нећемо, дакле, да посрбљујемо руску децу, али ми хоћемо, у њихову и у нашем интересу, да ова деца познају земљу у којој су, и народ, у чијој средини живе. Зато ће се у руским школама нарочита пажња поклањати и нашим националним предметима, дакле српском језику и књижевности, српској историји у свези с историјом Хрвата и Словенаца, и географији Краљевине.

Руски језик и књижевност предаваће се по програму који је вредео за руске гимназије у Русији, али тако да се периоди до Ломоносова пређу у главним потезима, а главна пажња да се поклони народним умотворинама и периодима од Ломоносова до Лава Толстоја.

Српски језик у нижим разредима предаваће се као што се предају страни језици са 3—4 сата недељно (учење са сликама, разговори, читање текстова, граматика) и циљ ће настави бити да ученик на малој матури, дакле на крају IV-ог разреда, зна толико српски да може српски говорити и писати. Од V-ог разреда наши национални предмети предаваће се по програму наших средњих школа, и то на српском језику,

www.unibg.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

на ком ће ученик и одговарати. Језик националних предмета и на матури биће српски; на њој ће се радити и писмени задатак из српске књижевности, и писаће се на српском језику.

Тако ће се постићи двоје: учећи своје националне предмете у широком обиму, руска омладина остаће руска, знаће језик и књижевност, историју и географију своје Отаџбине и неће се однародити; изучавајући наше националне предмете на нашем језику, научиће језик оне братске земље која је на свом огњишту уждиља руској омладини светиљку науке и дала јој могућност да се прибере и ојача. Знаће наше књижевности и изучавање наше историје утврдиће у руској омладини нове појмове о Отаџбини, о дужностима и о љубави према њој, и учиниће да она свесно заволи наш народ, што ће бити од великог значаја за нашу заједничку будућност. Мимо то, само с потпуним знањем српског језика могу се с успехом слушати предавања на нашем универзитету.

Да би се све ово узаконило, част ми је замолити Вас, Господине Министре, да изволите предложити Вишем Савету да одмах састави одбор од стручњака који ће, према горњим упутствима, израдити наставни план и прелазна наређења за све руске средње школе.

VI

Настаје питање шта ће бити с оним кадетима који, после свршетка корпуса, теже да добију стручно војно образовање? Њихов број није незнатан, и ове године достићи ће до стотине.

У круговима руске емиграције има јака струја која је одлучно противна да се руска омладина у овај мах спрема за војну струку. По мишљењу присталица овог погледа, Русију може препородити само културан рад, и у том правцу треба упутити сву омладину.

Ми се с овим не можемо сложити. Пре свега, какав му драго био облик владавине у новој Русији, постала она монархија или република, она не може бити без војске, а официр је ум и око војске. Према том, ако се на нашем земљишту буде спремао официрски подмладак, који ће, кад се створи та нова Русија, створити за њу и нову војску, ми ћемо учинити Русији велику услугу. Затим, у руском официрском кору пламтела је одувек топла љубав према Отаџбини, и будући официри, који се буду код нас васпитавали, научиће у нашем демократском друштву да ту љубав прошире, пречисте и прекале, како би је проширену, пречишћену и прекаљену унели у обновљену Отаџбину и заједно с војском постали стуб оног поретка који буде проглашен по врховној вољи руског народа. Најзад, кад се Србија ослобођавала од Турака, у добровољачким руским редовима, раме уз раме с нашим оцевима, борило се много и руских официра. Светле сени генерала Рајевског и оних што су пали на Шуматовцу, Делиграду, Ђунису живеће вечито у нашој захвалној успомени. И у последње време, кад год се небо натуштило над Србијом, ми смо у редовима руских официра имали тако исто одушевљених пријатеља као и у осталим редовима руске интелигенције. Сећам се као да је јуче било. Букти Балкански рат. На Призрену и Битољу лепршају се српске заставе. Српска војска надире према Јадрану, Аустрија кочи и прети. Свесни елементи у Русији узрујали се, а официри понавше, особито у престоници. У локалима Војне Енциклопедије на Њевском Проспекту у Петрограду искупило се у вече, „на шољу чаја“, неколико

стотина официра. Ту је цвет целог гарнизона. Говорили су други, говорио сам и ја. И кад сам на завршетку рекао како српски војник, увенчан лаворовим венцем, чека само тренутак да заједно са својим руским братом сруши Аустрију да би се ујединило руско и српско племе и из центра Европе ишчезло гнездо политичког разврата, кроз дворницу као да је прошла електрична струја. Одјекнуо је звекет сабаља и урнебесно клицање које је прелазило у екстазу и које се никако није могло стишати. Цела сала дигла се као један човек и из препуних груди навираху као бујица френетични поздрави: Живела Србија! ми смо с вама! Много дирљивих приказа видео сам у свом веку, али дирљивијег од овог нисам видео. За мене је потпуно јасно да, увећавајући на територији Краљевине број руских просвећених официра, ми увећавамо број својих највећих пријатеља.

Према том, оном делу руске омладине који хоће да у нашој земљи добије стручно војно образовање, треба помоћи, и Министарство Војно позвано је у првом реду да проучи питање: можемо ли ми у наше војне школе примити кадете овдашњих руских корпуса с тим да их, као официре, вратимо будућој Русији? Ако можемо, ово питање треба одмах решити, а ако не можемо, Русима треба помоћи да сами створе оваку школу. Ембрион за њу већ има. То је Николајевско Коњичко Училиште у Белој Цркви, једина руска стручна војна школа у Краљевини. Невоља је само, што од тог завода треба тек створити школу, а да би се то постигло, треба у њему много што шта изменити и то у толикој мери да би се у самој ствари добило нешто сасвим ново. Ја ћу имати част, Господине Министре, да лично и Вама и Господину Министру Војном реферујем о овом заводу, али већ сад може се запитати:

1. како може постојати завод с интернатом који је примио 277 ученика, а остављен је без сваких средстава, у ком сем постеља нема скоро ништа, чији наставници гладују са 360 дин. месечне плате, а ђаци иду на надницу по Белој Цркви, најмају се на цигљане, на железнице које се граде, итд., само да би се могли прехранити?

2. како се може таквом заводу допустити да прими наредне школске године још 100 ученика?

3. ако се Русија не ослободи у скором времену, шта ће бити од оних који „сврше“ овај и овакав завод?

С погледом на све ово, ако наше Министарство Војно не буде могло руској омладини отворити наше војне школе, част ми је, Господине Министре, предложити Вам да изволите препоручити Вишем Савету Државне Комисије, у ком заседава и представник Господина Министра Војног, да испита начин на који би се могла реформисати установа, о којој је мало час било говора; у случају пак ако је ово немогуће, да проучи питање о отварању сасвим нове стручне војне школе за руску омладину у Краљевини. Ако се у овом успе, наставни план израдиће одбор из руских и из наших стручњака, а Државној Комисији ставиће се на расположење средства да и ову школу уврсти у ред завода које она издржава. Ако се ни у овом не успе, треба наредити директорима свих корпуса у нашој земљи да објаве својим ученицима да они који желе добити стручно војно образовање, могу то учинити само у руским војним школама у Бугарској.

VII

Досадашњи резултати језичке наставе у корпусима нимало не задовољавају, особито у вишим разредима. У недостатку Срба, као стручних наставника за српски језик, у Билећи и у Стрњишту предају тај језик наставници Руси који га и сами мало знају, па не могу много ни од ученика тражити. Читање је руско-српско, превођење од ока. Ни једне акцентоване читанке, нигде граматике ни речника. Уз то је и време рада врло кратко. Тако н. пр. у VI и VII разреду у Билећи српски језик предавао се свега два месеца (и то са два часа недељно), јер није било наставника.

С руским језиком стоји тако исто рђаво. Граматика, која је завршена у III разреду, заборављена је за време дугог рата, а како се у вишим разредима не предају ни облици ни синтакса, ученици виших разреда знају врло рђаво свој матерњи језик. И у нижим разредима иде с натегом. У првом одељењу III разреда сарајевског корпуса скоро цео разред није знао шта је хранимый; у III разреду у Билећи нико не зна шта је по облику перерѣзанный, нико не зна разлику између свршених и несвршених глагола, а курс се свршује ове године и полаже се испит (наставник се жали да нема хрестоматија и синтактичких задатака; домаћих задатака није било, јер није било осветљења, и т. д.). Какви ли ће то бити испити и како ће се на њима оцењивати?!

Француски и немачки језик у горњим разредима стоји куд и камо горе него у доњима. У VII/1 у Сарајеву француски зна само неколицина, и то махом оно што се код куће научило од бона и гувернанта, остали ученици једва умеју читати. Они нису знали превести најпростије реченице, као н. пр. „ја волим своју матер“. Немачки језик у VII/2 иде бескрајно рђаво. И ако у тексту стоји: *der dicke Wald*, ни један ученик није умео рећи „у густој шуми“; „руски језик“ преводили су: *der russische Sprache*; читати немачки скоро нико не уме.

Уопште, сем двојице тројице наставника живих језика, који су врло добри, остали или немају слуха и не чују како ученици изговарају, или немају метода, па да богме да су резултати рада ништавни (и овде исте жалбе: уџбеника је врло мало, француско-руских и немачко-руских речника нема никако, а ученици страшно уназађени).

Да би се овом помогло, част ми је предложити Вам, Господине Министре, да за језике изволите одобрити ова прелазна наређења:

1. да се у VII и VIII разреду поново пређе граматика руског језика;
2. да се француски и немачки језик не предаје према програму који је одређен за горње разреде, већ да се сви ученици поделе у две групе: једна која нешто зна, и друга која ништа не зна. С првом групом наставиће се рад према ступњу њезина знања, а с другом почеће се из основа, па докле се дође. Тако ће се постићи бар то да из VIII-ог разреда не излазе ученици који немају основних појмова из оног страног језика који су изабрали да уче. При овом, као и иначе при учењу живих језика, треба удесити тако да одељења сваке групе не буду већа од 10—12 ученика, како би наставник сваког часа могао са свима радити;

3. код српског језика не може бити ни овог дељења, јер ученици ништа не знају. Према том српски језик предаваће се у сва четири

горња разреда исто онако као и у првом разреду, т. ј. почеће се из почетка па докле се дође.

Ова прелазна наређења, која се тичу само језика и ни у колико не засецају у историје књижевности, вредеће за две наредне године.

VIII

Просечан успех из свих предмета у корпусима је испод средњег. Он је приближно онакав какав би био у нашим школама прве године после повратка у Отаџбину да наша деца на страни, за све време рата, нису ништа учила. Овај назадак може се поправити озбиљним систематским радом и стављањем школа у погодбе које одговарају том раду. Мимо то, кукољ се чисти, а добро зрно се гаји. А да би се кукољ очистио и у очима ученика добило тачно мерило за разликовање знања од незнања и рада од нерада, оцењивање мора бити строго и правично, куд и камо строжије него што је то данас у руским школама. Ево шта говоре бројеви:

У Руском Корпусу у Сарајеву од 327 ученика одличну оцену добио је 21, врло добрих било је 109, а добрих 46; остали ученици, и ако то у списку, који је школа за мене спремила, није изреком казано, без сумње су слаби; таквих има 151, дакле нешто мање од 50%. С погледом на то што је овај корпус први стао на снагу и имао прилике да развије јачи рад, оцена је приближно тачна.

У Донском Корпусу у Билећи је друкчије. Тамо има одличних 20, врло добрих 65, добрих 105, задовољавају 122, а не задовољавају 14, другим речима: од 330 ученика, који су оцењени, недовољан успех показало је нешто јаче од 4%. Ово је апсолутно нетачно, и овакво оцењивање (било да је за ову или за прошлу годину) само квари ученике, а никако их не подстиче на рад. Ретки су наставници и у овом и у другим корпусима, код којих нисам био на часу, и у мојој бележници мало их је, код којих није забележено: „успех слаб“. Настаје питање: како да поред толиког незнања падне само 14 ученика, и то свега у два разреда: 5 у VI-ом и 9 у III-ем?

Кримски Корпус, за прво тромесечје ове школске године, даје ову слику: одличан један (и то у VI-ом разреду), врло добрих 29, добрих 175, задовољавају 98, не задовољавају 233, другим речима: од 536 ученика, који су добили оцене, има 40% слабих. И ово је оцењивање врло благо, и по мом дубоком уверењу, кад би се добра половина од оних, који су добили оцену „добро“ и „довољно“, преместили у групу слабих, добило би се у овом корпусу 400 слабих ученика, и то би била права слика сувременог стања његова¹. А да се моја оцена потпуно слаже

¹ Да би она била потпуна, треба истаћи још једну појаву, врло карактеристичну за прилике у којима се овај корпус налази. То су ученици који нису добили оцену из једног, два, три и више предмета. У извештају разредног инспектора Кримског Корпуса читамо: У првом тромесечју ове школске године из једног, два или три предмета није добило оцену 107, а из више од три предмета није оцењено 62 ученика, дакле од 593 ђака за њих 169 не зна се шта знају из тих предмета. Како је ово могуће кад школа има 21 одељење, од којих је у најмањем 18, а у највећем 33 ђака? Ако разгледамо ову појаву по одељењима, слика је још ужаснија: у VI/4 на 21 ученика оваквих неоцењених долази 12, у VI/3 на 21—10, у VII/3 на 30—21 (четворица су доцкан примљена), у VII/2 на 32—18, а у VII/1 на 30—20!! Узрок овом треба тражити у општој несрећености која је доскора владала у овом корпусу, а поглавито у самом месту, т. ј. у пределу, у ком се корпус налази. Около је шума, и ученик

са стварношћу, види се и по томе, што је у седници Педагошког Савета од 4 априла о. г., кад се расправљало о оценама, о којима је реч, директор овог корпуса, генерал Румски-Корсаков, рекао ово: „Чудим се оценама из немачког језика (II/1). Сам наставник признаје да ученици знају предмет врло рђаво, а слабих оцена скоро ни нема. У оваким случајевима одвећ благо оцењивање учиниће да ће кадети скрстити руке и неће ништа радити. Молим да се строжије оцењује“. Хоћу да додам да овако у том корпусу не ради само наставник немачког језика, већ да тако раде и многи други. Тако н. пр. у том истом разреду, према речима потпуковника Маслова, увек је тешко очитати молитву пред почетак школског рада. „У сваком разреду има по један ученик који чита молитву, а у овом ни један не зна молитава“ (записник исте седнице). Дакле, деца се не умеју Богу молити, а кад сам загледао у оцене из појединих предмета, видео сам да у свих VII разреда (21 одељење) из веронауке нико није пао!

Користећи се овако благим оцењивањем, рђави ученици прелазе из разреда у разред, и на крају крајева долазе до матуре; падне се једанпут, падне се двапут, док се најзад школа ипак не сврши с врло јадним знањем. С овим знањем храмље се у универзитету, посрће се и опет пада, и ако се на једвите јаде прође, друштво добија дипломиране незналице које би за њ биле мање штетне кад би вукле плату и не би ништа радиле.

Колико ће, Господине Министре, ова руска омладина остати у нашој средини, ми не знамо. Свакако то ће бити још неколико година, јер ако владавина насиља и терора сутра престане, враћати ову децу натриг у оне рушевине, у област глади и заразних болести, био би грех. Па ипак доћи ће дан кад ће се она вратити, и вратиће се са сведоцама, донесеним из наше земље. А шта ли ће онај свет мислити о нашој земљи, ако се иза тих сведоцаба буду крили неспрема и незнање? Имајући безусловно право надзора над свима школама у Краљевини, ми смо криви што се нисмо њиме којистили и што смо допустили да се рђави ученици провлаче кроз школе. Према том, кад би ова младеж остала код нас, право би било да поднесемо и последице своје кривице. Али ми гајимо ову руску децу да помогну изградити из темеља нову Русију, а то могу учинити само савесни и спремни радници. Рђавих, особито после ове страшне катастрофе, има и тамо доста, па их не треба још и одавде шиљати и трошити новац на њих. Бојати се да се не понови оно што је било за време митрополита Михаила, чији је углед у Русији био изузетно велики. Многи Срби, који нису могли у Србији свршити ни једне школе, долазили су у Русију с митрополитовом препоруком, као тобожње жртве краља Милана. Руси су примали ове незналице у више школе и, на крају крајева, давали им дипломе. Гледајући их, њихови професори и другови питали су се: кад је овака емигрантска омладина, каква ли је тек она што је код куће остала? и

кад се не спреми из ког предмета, утекне у шуму и изгуби се. Као што се види, многи су тако радили пуна три месеца. За време моје ревизије, у неким разредима, н. пр. на часу физике у VI/3, није било 10, на часу хемије у VI/1 није било 9, а на часу алгебре у истом разреду није било 5 ученика, за које се није знало где су. Они су просто утекли, јер нису знали задатак. Наредио сам да им се у оцену унесе 1. Господин директор рек о ми је да се у последње време овако оцењују сви они који беже с часова. Наставници треба да се строго придржавају овог правила.

по овим егземпларима судили су о нама свима. Ми опет, видећи да су овакви ђаци добили дипломе, питали смо се: каква ли је та наука у Русији, кад су овакве незналице могле школу свршити? и закључивали смо да у Русији нема науке.

Да се нешто слично не би и сад поновило, молим Вас, Господине Министре, да наредите Вишем Савету Државне Комисије нека скрене пажњу директорима на оцењивање ученика. Оно мора одговарати стварном знању њихову, мора бити строго и правично. Гледања кроз прсте више не може бити; настало је време пречишћавања у сваком погледу, а оцене су за то главна подлога. (Пречишћавање треба вршити особито у нижим разредима и на малој матури, како би ученик, неподобан за науку, могао изабрати друго поље рада).

IX

Без уџбеника и без учила не може се радити, а то је, као што смо видели, баш оно, чега нема или у чему школе највише оскудевају. Руски уџбеници су врло скупи, а уџбеницима, израђеним за наше школе, ученици се не могу користити, јер још не знају српски.

Да би се испомогли, корпуси су сами прегли да механичким путем издаду уџбенике које су израдили поједини наставници за своје предмете. Овај посао треба организовати, па зато част ми је замолити Вас, Господине Министре, да изволите препоручити Вишем Савету да састави од стручних лица одбор који ће прегледати све уџбенике којима се у овај мах служе руске школе. Овај одбор прописаће који ће се штампани уџбеници употребљавати, а за уџбенике који се не могу набавити, затражиће кредит од Државне Комисије и у занатлиским радионицама (одељак I) отвориће одељење, у ком ће се на машини „Ронео“ израдити за све руске средње школе потребан број уџбеника.

X

Помоћ у настави пружају не само уџбеници, него и научни кабинети, учила и библиотеке. У Донском и у Кримском Корпусу нема ни помена од физичког и хемиског кабинета; у школским библиотекама руских књига за читање има прилично, српских има врло мало или их нема никако. До научних кабинета руске школе доћи ће, ако се преместе у културна средишта Краљевине (одељак XII), а за школске књижице директори школа учиниће од своје стране све што је потребно да се руски део прошири у њима и попуни; за српски пак део Министарство Просвете треба да састави списак једне узорите српске библиотеке, по ком ће управитељи књиге набављати (овакав списак преко је потребан и за попуњавање библиотека у нашим немачким, мађарским и словачким средњим школама). Државна Комисија треба да добије наредбу да за попуњавање библиотека пружи школама најшира средства.

У овом раду можемо је и ми обилато помоћи. Из књига, које стоје Министарству на расположењу и које би приложила наша просветна друштва (Коларчев Фонд, Чупићева Задужбина, Друштво Св. Саве, и др.), могло би се одмах начинити неколико српских библиотека за руске школе. Уверен сам, Господине Министре, да ћете врло радо одобрити да се свима руским средњим и основним школама шаље по 20 примерака дечјег листа који издаје Министарство Просвете.

XI

Наставничко особље у руским корпусима као и у другим средњим школама има у својим редовима снага које би чиниле велику част и нашим школама. И само с оваким опробаним снагама могао се постићи врло добар и одличан успех из предмета, као што су физика и хемија, из којих ученици нису видели ни једног експеримента и ни једне направе. Требало се служити примитивним средствима, која су наставници сами стварали, и у најширој мери искоришћавати цртеже да би било потпуно јасно оно, о чему се говори. Тамо где има физичког и хемиског кабинета бар у зачећу, као што је то у Сарајеву, ту је метод рада савршен и резултати су одлични. Ученик добија задатак н.пр. из хемије и разрађује га самостално у хемиском кабинету, цртајући и записујући у бележницу сав процес рада. Наставник га упућује, прегледа бележницу и даје оцену.

Треба видети како се у неким школама предаје математика (наставници математике уопште су одлични¹). Задатак се напише и ученици га разрађују с места, а професор управља радом, записујући на табли проверене резултате. Нећу заборавити наставника руског језика у првом разреду Кримског Корпуса у Стрњишту. На часу он ради с целим разредом, и нема буквално ни једног ученика који не зна што треба да зна. Сви су одлични.

Природне науке (зологија и ботаника и основи из физике и хемије) предају се у нижим разредима ванредно лепо. Сваки ученик има свешчицу, у којој црта објекте у бојама и уз сваку даје кратак опис. (Донео сам неколико свешчица на углед, и добро би било кад би наши стручњаци скренули пажњу на методу неких предмета у руским школама).

Разуме се да у корпусима, исто као и у нас и из истих разлога, има и неквалификованих наставника, и Виши Савет предузеће, без сумње, све мере да поступно доведе на сва места стручне наставничке снаге, а особито да избави школе од оних наставника који су тамо само ради ухљебија. Јер ако корпуси, у погледу ученика, не могу бити заводи за сироту и напуштenu децу, они још мање, у погледу наставника, могу бити заводи за ухљебије људи који немају са школом ништа заједничко.

Да би се сва места попунила добрим наставничким снагама и задржале одличне снаге које сад раде у корпусима, треба пре свега поправити материјално стање наставничког особља. За 18 часова недељно редовни наставници имају у корпусима 900 дин. месечно, а за сваки хонорарни час 9 дин., без икаквих других додатака. Према том, ако наставник узме још 8 хонорарних часова, он има за 26 часова недељног рада 1188 дин. месечно, и то у Сарајеву, где с тим новцем треба хранити и одевати себе и породицу, и где нема бесплатног стана као у Билећи и у Стрњишту. Хонорарни наставници немају систематске плате, и њихова зарада креће се између 400 и 150 дин. У Сарајеву ово је свакако побочна зарада, а у Билећи и у Стрњишту ово је све! Зато у ове школе, а овако је и у другим руским средњим школама, Руси не радо иду да буду наставници; зато ниједан српски професор неће да

¹ У Сарајеву много храмље; писмени задатак, рађен на крају школске године из аритметике (дјекле као код нас за матуру), дао је у VII-ом разреду 75 % слабих оцена, и ако задаци нису тешки. И резултати писмених задатака у V и VI разреду, рађени у мом присуству и на мој захтев, не задовољавају.

служи у њима. А и како да иду и да служе, кад нпр. генерал-мајор Салатко-Петришче, који у Кримском Корпусу у Стрњишту предаје историју и географију, добија ни више ни мање већ 360 дин. месечно — човек који је свршио класичну гимназију, војно училиште и војну правничку академију, био је у Русији професор у кадетском корпусу и разредни инспектор, и има 19¹/₂ год. наставничке службе!

Ово стање мора се поправити, јер ће школе остати без наставника, па зато молим Вас, Господине Министре, да предузмете потребне кораке да Државна Комисија донесе одлуку по којој ће се плате наставничком особљу у свима средњим школама које она издржава, повећавати из годину у годину, док се за три године не изједначе с наставничким платама у нашим школама (кад ово буде изведено, ни један наставник неће моћи имати више од 24 часа недељно). И васпитачко особље, коме пада у део најтежи део рада, мора се потпуно обезбедити.

XII

Питање о зградама спада у акутна питања руских кадетских корпуса. Као што је напред речено (одељак I), само Руски Корпус у Сарајеву смештен је у подесну зграду, у којој има довољно простора за све своје потребе (прљавштина у њему права је срамота). Донски Корпус у Билећи бачен је у праву пустињу. У зградама има места и сувише, али је около толика дивљина и пустиња да се ученици не могу да отргну мисли да нису у затвору. „Нисмо ништа скривили, а допали смо тамнице“, говоре између себе добродушна козачка деца. И околина је нездрава. Овог лета поболело се 20% ученика и наставника од маларије. (Засебне трпезарије, у којима ће ученици заједно ручавати и вечеравати, морају се у том корпусу одмах отворити, јер има места).

Кримски Корпус у Стрњишту најгоре је смештен. Слика је куд и камо гора већ што се може замислити према оном што сам рекао у почетку овог реферата. Понављам да ту нема ни учионица, ни трпезарија, ни дворница за учење и спремање задатака. У дугачким, ниским, мрачним баракама постеља до постеље, а у среди неколико столова и клупа; ту се и учи и предаје и спава и једе и живи. У једној истој бараци има два три разреда и у исти мах у свима се предаје; преграда нема никаквих, па се чују три различита предавања, и често се добија хаос појмова и звукова. Боравећи у овом корпусу никако нисам могао да добијем утисак да су ови ученици у школи. За време мог бављења спустио се пљусак; из једне бараке у другу није се могло проћи и ја сам газио по води да видим шта раде ова деца. Свуда прокисава, на поду велике брље, постеље мокре, свуда нездрава задаја влаге и плесни; чкиљи мала лампа, а кадети боси и полуголи превлаче постеље с једног места на друго да би их иоле сачували од кише. Господине Министре, робијаши код нас станују у куд и камо бољим погодбама од ове омладине!

Ово овако не може и не сме остати. Утисци се генералишу, и успомене, које ће из Краљевине понети ова деца, треба да буду светле, а не црне. Овом злу може једино помоћи Господин Министар Војни. Он, без сумње, не зна у каквом су стању те зграде, у којима су руски корпуси, а кад би знао, сећајући се шта нам је Русија била, он би из буџета од две милијарде нашао новаца да се окрече и очисте касарне Руског Корпуса у Сарајеву, а друга два да се сместе у културна наша средишта, где има већих просветних и културних установа које ће, за-

једно с просвећеним делом грађанства, моћи добротворно утицати на руску оwладину, и у којима ће се руске школе моћи користити како учионицама и научним кабинетима наших гимназија и реалки, тако и радним снагама њиховим, особито за наше националне предмете. Ретки су већи градови н. пр. у Бачкој и Банату, где нема великих касарна, на које војска није бацила око, али у које се не усељава, већ их оставља да све више опадају и пропадају. Оправљене и преправљене, оне би добро дошле руским корпусима и другим руским школама.

Ако, Господине Министре, порадите код Господина Министра Војног да се ово питање одмах реши, у толико пре што Кримски Корпус треба одмах разбити у два, па наћи место и једном и другом, учинићете једну од највећих услуга руским школама.

XIII

Руска револуција показала је и поново је потврдила да у доба великих друштвених бура и преврата наука не може исхранити научника, ни просвета просветног радника. Нови људи, које вали револуције избацују на површину, не цене ни једно ни друго, шта више често су непријатељи и једног и другог. Научници, просветни радници и, више мање, сви интелектуалци који не иду заједно с новим људима, остављени су сами себи. Неуки у ком другом послу, они се не умеју прилагодити новом стању, и пропадају. Али, ако се у доба револуције не цени образованост, просвета и наука, цени се нешто друго, цени се физички и механички рад. И док је 80% руске интелигенције пропало, радници од сваке руке и занатлије сачували су живот. Без Павлова и без Шахматова се може, али без одела, без обуће, без пекара ит.д. не може се. Па и у мирно доба интелигенту човеку може се свашта десити. Ако зна који занат, осећа се на чврстим ногама; не мора сагибати врат, већ може ићи кроз живот високо уздигнуте главе. Ничији бес ни самовоља нису му страшни. Зато је преко потребно да се у свима земљама, где то још није учињено, уведу занати у све средње школе и да нико не може добити сведоштво да је свршио школу, ако не зна који занат.

Руске школе пошле су већ тим путем, и у корпусима видео сам столарске, обућарске и коричарске радионице, у којима кадети изучавају поједине занате. Овај посао не сме се оставити ученицима на вољу, већ један занат мора обавезно сваки изучити, исто онако као што обавезно изучава, рецимо, руски и српски језик, историју и математику. А да би се занат изучио као што треба, он мора имати сав потребан алат, јер „без алата нема ни заната“. А алата у корпусима нема или, ако га има, он је врло примитиван (ђаци су га већином сами скрпили) или је недовољан. Директори корпуса и старешине занатских одељења много су ми се жалили, како је у оваквим приликама немогућно радити.

С погледом на велики значај који имају ове радионице у школама, част ми је предложити Вам, Господине Министре, да Државна Комисија одобри за њих најшире кредите (новац, уложен у ове занате, исто као и у занатске радионице у Београду, обилато ће се искупити, јер ће школе моћи задовољити многе своје потребе).

XIV

Кад сам био у Донском Корпусу у Билећи, мене је много што шта непријатно дарнуло. Ученици овог корпуса права су пасторчад оних који

се старају за овај завод. У првом одељењу II разреда деца седе у школи у гаћама и кошуљи; сва су скоро боса, а гаће су им кратке као за купање. Летњег одела нема. На сваког кадета има свега две преобуке, па и од тог треба одбацити 60%, јер су то саме рите (зато што је рубља мало, мењају га сваке две недеље, па деца иду страшно прљава); простирке нема (40 комада, колико корпус свега има, чува за болницу). Један пар обуће долази на сваког; обућа је већ тако изношена да је треба крпити једанпут па и двапут месечно. Зато што нема резерве у обући, треба је штедети, и многи ученици иду боси по овом шиљастом херцеговачком камењу. Видео сам децу рањавих ногу (кошуља поцепана, гаће дроњаве) која се крећу, наслањајући се на здраве другове које данас сутра чека иста судбина. Хране је мало, и деца рђаво изгледају. То долази отуд, што Државна Комисија издаје 9 дин. на исхрану једног кадета како у Сарајеву тако и у Билећи; међутим оно што се у Сарајеву може купити за 9, у Билећи тешко је добити и за 12 динара, јер је Билећа у забаченом крају скоро 30 километара далеко од железнице. Мимо то, у њој је уопште тешко доћи до хране, особито лети кад Херцеговци отерају стоку у планине, па чак и месо треба довозити из даљих крајева (о поврћу не треба ни говорити: у том крају оно је увек реткост). Зато се у Сарајеву за 9 дин. скоро пресипа, а у Билећи се оскудева.

Да су ученици Донског Корпуса пасторчад показују и ови факти: корпуси у Сарајеву и Стрњишту добили су соколско одело, а овај корпус није га добио, па зато неће моћи суделовати у соколским свечаностима: кадетима у Сарајеву даје се летње одело, док Донци немају, тако рећи, ни кошуља. Откуд све то? Да ли зато што у Донском Корпусу има много селачке деце? Ако је тако, онда су изгледи на будућу демократизацију Русије врло жалосни. Или је то можда зато што Дон тобоже тежи за аутономијом? Ако је доиста тако, онда то треба сузбијати на други начин, а ова деца нису ништа крива што велика руска катастрофа није старије научила памети. Децу треба просветити у духу јединства руске земље, а не одбијати је и вређати. За нашу слободу Козаци с Дона борили су се исто онако као и синови руског центра и севера. Сви су Руси нама браћа, и наша државна власт не може допустити да руска деца у нашој средини иду гола, боса и полугладна. Гледајући оног бледог, исцепаног малишу како се израђављених ногу једва вуче наслоњен на свог старијег друга, у мени се све узбунило и ја сам се запитао: куд иду они милиони које Државна Комисија прима месечно? Родитељи ове деце, умирући у Русији од глади, срећни су кад само помисле да су им синови у братској земљи која им је данас и отац и мајка. Они не знају да су к нама дошли и такви људи који су прионули уз онај чанак који држи у рукама Државна Комисија и из ког пре свега треба да се нахране руска деца, па сами толико грабе да деци скоро не претиче.

Па није овде у питању само храна и одело Донског Корпуса. Све руске школе вапију за уџбеницима, књигама за читање, научним кабинетима, скамијама и таблама, за приборима за цртање и за моделима, за алатима за радионице, за гимнастичким сивамама и т. д.; редовни наставници узимају по 30 часова недељно да би како год могли прехранити себе и породицу, а хонорарни хватају се у коштац с глађу и дан, кад ће јој подлећи, није далеко. И док је све то тако, док школе уопште оскудевају у спремним наставницима, јер немају чим да их плате, док

WWW.UNILIBRS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

корпуси у забаченим крајевима немају зубног лекара и ученици страшно пате од зубобоље, Државна Комисија у Београду организовала је апарат од 240 чиновника (више него поједина Министарства у Београду) и троши само на њихове плате скоро четврт милиона месечно, и ако би сав посао, који они раде, могла урадити и трећина.

Ово не може овако остати, и према том част ми је предложити Вам, Господине Министре, да предузмете кораке да Државна Комисија сведе број својих чиновника на минимум, а из оних шест милиона динара, који јој стоје месечно на расположењу, да задовољи у најширој мери пре свега потребе руских школа и њихових наставника; затим да пружи обилату помоћ правим инвалидима рада, људима старим, болесним и онемоћалим, а сав здрав избегалички свет да оспособи за рад, отворивши за њега курсеве железничке, телеграфске, телефонске, електро-техничке, и др. О свом раду Државна Комисија подносиће сваке године извештај Министарском Савету.

У погледу исхране школске омладине треба донети ове одлуке:

а) одредиће се норма дневне хране која ће вредети за ученике свих интерната, а издаци регулисаће се према пијачним ценама места, у ком се школа налази;

б) до год Државна Комисија не отвори велике занатлиске радионице у Београду које ће моћи оделом, рубљем и обућом снабдевати ученике руских школа, наша војна интендантура подмириће све те потребе у руским кадетским корпусима, а корпуси отплаћиваће рачун у месечним ратама. (Молим Вас да порадите да Господин Министар Војни изда овакву и редбу).

XV

У овом реферату често сам до сад спомињао Руског војног агента као фактичког управника руских кадетских корпуса. У овај посао он је унео много добре воље и јаку руку која је била у први мах потребна да се обуздају изгреди међу наставничким особљем и међу ученицима. Према наставничком особљу он је поступао нештедице, по војнички, и његов рад дао је добре резултате; мере, које је предузимао према ученицима, нису користиле ни њима, ни школи. Његово начело је било: сва руска деца морају ући у школу и сва је морају свршити. Да би се ово постигло, требало је да школе скоро престану бити школе и да се претворе у заводе за напуштenu децу.

Кад га је претрпао преступни елеменат који су му корпуси шиљали, он га је слао у Панчево, тамошњем Друштву руских официра т. ј. бацио га је на милост и немилост људима који сами гладују, или га је слао у неке наше манастире. Манастири су примали ове младиће у нади да добију радну снагу, а младићи су ишли тамо у нади да лепо живе и да ништа не раде. Свршило се онако као што је било очекивати. Неки од ових на силу покајника вратили су се, а неколицина похарала је дућан; двојица од њих послани су у колонију за малолетне преступнике, а двојица у државну фабрику у Крагујевац. Они које је Војни агенат послао и непрестано шаље у Панчево, после дугих перипетија и горких мука, нашли су се у т. зв. „Интернату за бивше кадете“, у згради црквене општине, у порти панчевачке Успенске Цркве. Кад сам 11 јула о. г. походио овај завод, у њему је био 21 кадет. Најмлађима је 11, а најстаријима 17 година. По кривицама, због којих су овамо послати, ови

младићи могу се, у главном, поделити у две групе: четворица су полупали прозоре на стану директора Донског Корпуса, а већина је овде због продаје шињела и других ствари од обуке; трећи елеменат били би они који су ту за неуспевање (таквих има четворица; биће да су још нешто урадили, јер за сам неуспех из школа не отпуштају).

— Зашто си ти овде? питао сам једнога малишу од 11 година.

— Зато што сам продао шињел.

— А зашто си га продао?

— Зажелео сам се слаткиша. одговорио ми је он безазлено.

И овај мали избачен је из школе и допао је овог интерната да му се на сваком кораку покаже да га је друштво избацило из своје средине и да му се у душу унесу клице срџбе и огорчености (ове особине карактеришу већ сад у пуној мери његове старије другове), како би доиста од њега постало рђаво дете.

А да су ова деца избачена из друштва, то им се даје да осете на сваком кораку. Она имају само парадно одело, кад треба свету замазати очи да је у интернату све у реду, а иначе иду полугола. Сва седе у једној соби, у којој нема ништа сем постеља које су такве да их је човеку гадно гледати. Сама перу себи кошуље и сама све раде. Државна Комисија даје сваком избеглички оброк, тј. 8 дин. дневно, и с тим треба провести цео дан и старати се да буде доста и за друге потребе. Зато ови младићи секу дрва по кућама, раде на свилари, гаје и сами свилен-бубу, итд. и — уче! Да, уче, да би се опет могли вратити у школу! Поделили су их у две групе: једна с програмом шестог, а друга с програмом трећег разреда. Нашло се десетак добрих људи који им предају скоро без књига и учила.

Па ако је тако, ако врховна управа, верна горе истакнутом начелу, хоће да и од ових младића, по сваку цену, постану господа, зашто их онда држи као на робији, што допушта да се ова деца шибају, и да им се на сваком кораку показује да су она не само бивши кадети, него и бивши људи?

Господине Министре, дошло је време да се на чело руских корпуса и других средњих школа које издржава Државна Комисија, постави, као генерални директор, стручан човек, с којим ће и преко ког ће Министарство Просвете моћи радити. Такав човек налази се у редовима руских наставника. То је генерал Макшејев, данашњи разредни инспектор Харковског женског института у Новом Бечеју, радник с дугим педагошким искуством, који је стекао угледно место међу руским педагозима. Он ће спровести кроз школе све потребне реформе, увешће у њих нов наставни план и, међу осталим, одмах ће укинути и споменути Интернат бивших кадета у Панчеву, и оне младиће, који нису за школу, даће у занатлиске радионице, а оне, који се могу вратити у школу, упутиће у гимназију Савеза Руских Градова у Панчеву. У својим рукама он треба да усредсреди и управу педагошког дела свих руских школа у нашој Краљевини.

И Више Савете треба преобразити и поставити у њима правило да све наредбе које се тичу школа којима Савети управљају, морају бити донесене само с њиховим знањем и одобрењем. Мимо то и за председника Савета треба да дође стручно лице.

У случају да Државна Комисија не буде вољна преобразити Више Савете у споменутом правцу, част ми је предложити Вам, Господине Ми-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

нистре, да предузмете све мере да Министарство Просвете узме у своје руке сав наставни део у руским школама, а Државној Комисији да остави само део финансиски.

XVI

Господине Министре, у свима корпусима ја сам, при крају ревизије, сазивао наставничка већа (педагошки савет) да чујем потребе ђака, наставе и њихове. Свуд сам потанко улазио у целокупан живот школе, читао сам записнике са седница наставничког особља, те тако сам створио себи потпуну слику сувременог стања ових просветних завода. Резултат оног што сам видео и чуо, то су предлози које сам у овом реферату пред Вас изнео.

Не треба ни да Вам говорим да су ме свуда, као Вашег изасланика, и управитељи и наставници и ученици сусретали с највећим поштовањем и указивали ми пажњу која је прелазила у одушевљену љубав. Ово је први пут што је наша државна власт дошла с њима у непосредан додир. О њима се досада говорило само по злу, кад је избио какав неред; иначе, школе су биле остављене саме себи. Осим новца Краљевина као да није за њих ништа имала. Срећне, што није тако, школе нису од мене ништа криле; изнесене су и добре и рђаве стране; добре — да се види да нису узалуд живеље, рђаве — да би се могле поправити. Ово поправљање врши се у њима из дана у дан и — допустите да Вам ово поновим — ја сам тврдо уверен да ће корпуси, исто као и женски институти, о којима ћу имати част да Вам поднесем засебан извештај, дати најбоље резултате.

Обећао сам школама Вашу помоћ у колико она стоји до Вас. У име Ваше исказивао сам захвалност и управитељима и наставницима, молећи их да истрају у раду. Јер заслуге ових људи доиста су велике. Од хаоса они су створили ред, из земље, у којој су пала сва човечанска права да се зацари терор и неправље, они су довели са собом разуздану руљу, од које је данас постала омладина, у суштини својој добра и вредна, подобна да се развија и напредује. Да није било њих, да нису отворени корпуси, институти, Руско-српска гимназија у Београду и школе Савеза Руских Градова, већина руске деце пропала би; проститутске радње биле би препуне малолетних проституткиња, а полициски затвори — малолетних преступника. Тежак је крст који носе наставници ових школа; особито је тежак крст наставника Донског и Кримског Корпуса. Бачени у пустињу Билеће и Стрњишта, они су се повукли у себе и раде, трпећи оскудицу у свему. За тај рад будућност ће их благосиљати. Оне, који кваре хармонију тог рада, треба уклањати, јер ко учи омладину мора бити исправан у сваком погледу и горети као свећа од чистог воска, уживена пред светињом.

XVII

Растајући се с ученицима појединих школа, ја сам им свуда испоручивао поздрав од Министарства Просвете и жељу да школе оправдају наде које Краљевина у њих полаже. Русија је нас крвљу задужила, и ето настало је време да јој вратимо део тог великог дуга у њеној рођеној деци. Ми хоћемо да од ове деце начинимо добре лекаре, инжињере, архитекте, професоре, учитеље и друге људе од знања и науке, а од оних младића који нису подобни за учење, да створимо просвећене занатлије.

мајсторе и раднике примењених уметности. Па кад се Русија ослободи и постане земља права, земља личне и јавне безбедности, ми ћемо јој сву ту омладину вратити да помогне узорати запарложену руску њиву и да крене препорођај своје велике Отаџбине.

То је била мисао коју сам, поред других, развијао пред руском омладином. Допустите да је пред Вама, Господине Министре, развијем до краја.

Борављење руске омладине у нашој средини, исто као и борављење руске интелигенције и других слојева руског народа, има за нас велики народни и политички значај. Сећам се анексионе кризе. Два три дана после тога кад је она била објављена, отпутовао сам у Петроград, и у говорима и броширама, у инспирисаним чланцима и на конференцијама скоро осам месеци обавештавао сам руско друштво шта је за нас Босна и Херцеговина (разуме се да и припомоћ просвећених руских кругова није изостала). Руско друштво знало је бескрајно мало о свему том, и ја сам писао ондашњем Министру Спољних Послова, Миловану Миловановићу, како је тешко жети, кад се није сејало. Истог дана, кад је букнуо Балкански рат, био сам послан у Русију да протумачим руском друштву савезничке циљеве, као и то да Стара Србија није исто што Македонија и да је Стара Србија српска земља. И опет је тешко било жети, јер се није ништа сејало. Ми, Срби, никад не спремамо терен за своју политику у земљама од којих се надамо помоћи; ми чекамо да удари гром, а кад удари, онда треба за ноћ створити оно што увиђавни људи припремају много година унапред. Да није било Русије, не би било Србије — то је аксиома новије наше историје; сад је настало време да се посеје семе, како би Русија, кад се успостави, поново постала неизцрпни извор наше снаге, опстанка и слободе наше Краљевине и целог Словенства.

Немачка не дрема и упорно и систематски ради за своју будућност. Она је примила у своју средину хиљаде Руса и ствара од њих војску за своје циљеве. Кад се ти Руси врате у Отаџбину, многи од њих биће носиоци културног наслона на Немце и политичког савеза с Немачком. Овај савез, који може бити злокобан не само за Пољску и Чехо-словачку, већ и за Француску, и који опет може донети да Немачка постане усов, који нас снаког часа може затрпати, треба спречити по што по то.

Ето, за тај племенити циљ треба употребити руску омладину која се налази у нашој средини. То је то семе које већ сад треба сејати. Одгајимо је тако да она свом душом заволи ову земљу, па кад се врати у Отаџбину, она ће бити проповедник љубави према нама, проповедник нашег савеза и федерације свих словенских држава. Јер само ако Русија буде словенска, биће обезбеђен слободан опстанак и развој Словенства.

Да би се споменути циљ постигао, омладина, која ће радити на његову остварењу, мора бити одлична, па зато Министарство Просвете мора учинити све да руске школе у нашој земљи постану узорити заводи за просвећивање руске деце. Ето, зашто руске школе треба сместити у најкултурније центре, насељене српским племеном, јер само Србин зна шта му је била Русија и шта јој је дужан (Хрвати и Словенци осетиће то тек доцније кад дубље уђу у нашу историју и кад другим очима буду гледали на своју прошлост). Ето, зашто треба упутити

www.unilg.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у те школе наше најбоље наставничке снаге да предају наше националне предмете. Просветни радници наши треба да протумаче грађанству оног града, у ком је школа, ко су та деца, па да је пригрли онако као што су то учиниле родољубне српске куће у Сарајеву. У низу екскурзија покажимо сваке године овој деци како је лепа ова земља, за чију су слободу Руси пролили толико крви, и њезине лепоте она ће завоleti и оценити боље него ико, јер је мало народа с тако развијеним осећањем за све што је лепо, као што је руски. Уопште употребимо сваку прилику да ова деца што више долазе у додир с нашом децом; приређујмо заједничке излете, гимнастичка вежбања у „Соколу“, заједничка певачка друштва, друштва за спортове, и т. д. Како сваки посао треба довести до краја, боравак руске омладине у нашим универзитетима мора се потпуно обезбедити, јер ко се злопати, не може учити, а нама је потребно да та омладина што више научи, да би што више могла користити и својој и нашој земљи. За овај посао треба нарочиту пажњу скренути на женске институте; улога просвећеног женскиња у руском друштву огромна је.

Русија ће се демократисати, и идеја нашег братства треба да продре у широке кругове руског народа. С њом заједно продреће и идеја словенске узајамности која не сме бити драга само једном малом делу руске интелигенције, већ, спустивши се у дубину, треба да постане идеја водиља најширих слојева. Зато треба особито пригрлити ону омладину која ступи у занатлиске радионице и на механичке курсеве и која ће долазити у непосредан додир с простим светом. Понајпре не треба заборавити сељачку децу. Ми имамо пољопривредних школа, и кад бисмо примили у њих децу с руског села, која имају вољу за пољопривреду, учинили бисмо врло много и за горњу идеју и за културни препорођај Русије. Пре Балканског рата, друштво „Руско Зрно“ послало је у Србију 15 руских сеоских дечака, и Министарство Народне Привреде, на мој предлог, све их је примило у наше пољопривредне школе. Ови Руси били су наши први државни питомци. Предлажући „Руском Зрну“ да пошаље ове младиће, намера ми је била да руска сељачка деца дођу у непосредан додир с нашом децом, да се узајамно упознају, па доцније, кад се врате кући наоружани знањем, да буду шириоци идеје нашег братства међу руским сељаштвом, тим стубом и будућим домаћином руске земље. Сад је време да се тај рад настави.

Ако је потребно за ове циљеве дати веће кредите, не жалимо: за сваку пару будућност ће нам одати потпуно признање. И ако је чак потребно затворити коју српску школу да се руска отвори, затворимо је: ово семе може се сејати још неколико година, па се треба журити. Не заборавимо да је руска омладина део руског народа, део оне велике руске душе, тако идеалистичке, тако уметничке и тако неискусне у питањима реалног друштвеног и политичког живота. Просветимо је и умудримо! Овој омладини својствена је бескрајно осетљива савест. Учинимо све да задужимо ту савест, како би нам Русија у будућности била још поузданији ослонац него што је била у прошлости.

Молим Вас, Господине Министре, да, поред моје захвалности на указаном ми поверењу, примите уверење о мом одличном поштовању.

Београд, 28 јула, 1922 године.

РАДОВАН КОШУТИЋ,
професор Београдског Универзитета.

www.unis.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

III

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
Одељење за Средњу Наставу
СНБр. 11346
5-VIII-1922 године
у Београду

ДРЖАВНОЈ КОМИСИЈИ ЗА РУСКЕ ИЗБЕГЛИЦЕ
у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

у Београду.

Професор Београдског Универзитета, г. Радован Кошутић, ком је Министарство Просвете поверило ревизију свих руских школа у Краљевини, поднео ми је, у приложеном реферату, план реформама, које треба извести у руским кадетским корпусима и у Вишем Савету Државне Комисије, као главној управи њиховој. Одобравајући овај план, предлажем Државној Комисији и Вишем Савету да га остваре.

Министарству Војном и Морнарице упућен је акт с молбом да укаже руским школама помоћ у свим питањима која су покревута у реферату, а која улазе у круг рада тога Министарства.

Молим Државну Комисију да прими уверење о мом одличном поштовању.

Министар Просвете,
Св. Прибићевић, с. р.

IV

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
Одељење за Средњу Наставу
СНБр. 11347
5-VIII-1922 године
у Београду

МИНИСТАРСТВУ ВОЈНОМ И МОРНАРИЦЕ.

У реферату г. Радована Кошутића, професора Београдског Универзитета, који је, као изасланик Министарства Просвете, извршио ревизију руских кадетских корпуса, има неколико тачака, упућених на Господина Министра Војног и Морнарице.

Министарство Просвете, достављајући у прилогу реферат г. Кошутића, моли Господина Министра Војног да укаже руским корпусима помоћ у свима питањима која су покренута у реферату и која улазе у круг рада Војног Министарства.

По наредби Министра Просвете,
в. д. начелника
Одељења за Средњу Наставу,
Ј. Кангрга, с. р.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
 Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
 Одељење за Средњу Наставу
 СНБр. 11341
 5-VIII-1922 године
 у Београду

СВЕРУСКОМ САВЕЗУ ГРАДОВА
 у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

у Београду.

Професор Београдског Универзитета, г. Радован Кошутић, ком је Министарство Просвете поверило ревизију свих руских школа у Краљевини, у приложеном реферату поднео је Господину Министру Просвете план рефорама, које треба извести у руским кадетским корпусима и у Вишем Савету Државне Комисије, као главној управи њиховој. Господин Министар потпуно је одобрио овај план и предложио Државној Комисији и Вишем Савету да га остваре.

С обзиром на то што ревизија школа, којима Савез управља, још није завршена, а у реферату има тачака које се односе на све руске средње школе на територији Краљевине, Министарство предлаже Савезу и његовом школском одбору да их уведе у живот. У погледу израде новог наставног програма (тачке IV, V и VII реферата), Савез ће се споразумети с Вишим Саветом Државне Комисије.

По наредби Министра Просвете,
 в. д. Начелника
 Одељења за Средњу Наставу,
 Ј. Кангрга, с. р.

ЈОВАН СКЕРЛИЋ¹⁾

Ми који смо имали ту срећу да нам Јован Скерлић буде учитељ, и данас, осам година после његове смрти, живо се сећамо оног оштрог, дубоког, очајног бола који смо осетили кад смо га изгубили. Сећамо се у исти мах и свих оних момената када смо били фрапирани изузетно ретком величином тога човека, која је чинила да су наша осећања према њему прелазила наизменце из поштовања у дивљење, из дивљења у оданост и љубав. — Само за оне којима није пало у део да познају Скерлића, покушаћу да насликам неке од његових особина којима нас је задобијао.

Млади студент, уписавши се на Универзитет, долази први пут на Скерлићев час, и стрпељиво, готово побожно очекује да уђе човек чији су га изванредни књижевни есеји привукли да студира српску књижевност. Врата се отварају, и улази он, учитељ. Висока, млада, снажна фигура, брзих и одлучних покрета; главе уздигнуте, лица обасјана светлим и паметним оком. Те његове очи, мрке, дубоке, живе, интелигентне! Како су одједном давале израза целом човеку: испољавале енергију, борбеност, проицљивост. Једним брзим покретом спуштао би на сто свој сат и табакe, ситно исписане, и почео би да говори.

Говори о некој књижевној појави. Црта је живо, јасно, проналази јој узроке, испитује последице. И оно што је у почетку било само појам, постаје слика, призор. Речи лете, сустижу се, све изразитије, све живописније, све с више полета. Читава бујица. Слика постаје реалност, почиње да трепери, да се креће, да живи пред нама. Оно што је досад било само магловита представа, постало је тако блиско, приступачно, разумљиво. Схватају се све скривене чињенице, уочавају се све опруге механизма, виде се све испреплетане струје, сазнају се сви извори, назиру им се тежње. Слушаоци се уживљују сами у догађај, и сасвим су заборавили на себе, на своју околину, на професора. Одједном, нов удар, нов замах речима, и ено их где са висине орлова лета одмеравају сав значај те појаве, сву њену важност у низу других појава, све њене по-

¹⁾ Предавање држано приликом прославе осмогодишњице Скерлићеве смрти, на Универзитету, маја 1922.

следице за будућност. Из висине, у перспективи, слика добија последњу форму, своју оцену, своје место у историји...

Звоно одјекује, час је завршен, Скерлић устаје и излази, брзо и одлучно као што је и ушао.

Слушаоци остају занемели за који час, као засењени визијом, која с одјеком последњих речи Скерлићевих ишчезава. Визија је прошла, настаје садашњица, прикупљање ђачких свезака, разговор, разилажење. Али су сви преживели један велики час, час кад се очима отварају нови хоризонти, који се не заборављају.

Те нове хоризонте указивао нам је он, наш мили Велики Учитељ. И увек друге, све нове и нове. Једном приликом то је била слика једног човека, други пут какве књижевне појаве, трећи пут каквог културног проблема, или каквог националног питања, или неке уметничке новине. Увек друго, увек занимљиво, увек ново, свагда лепо. Ниједан његов час није био сувопаран или једнолик, јер науку није нико умео да излаже на тако диван начин као он. А све то проткано саветима за живот, моралним упуствима, бодрењем, челичењем, подстреком, узношењем идеала. Јест, Скерлићеве часови нису били само часови где се предавала наука студентима: на његовим часовима формирали су се људи.

На његовим часовима и после њих, у Српском Семинару. Јесте ли познавали Српски Семинар пре Европског Рата, пре него што су га гранате срушиле? Пространа висока соба, на другом спрату ове зграде, светла и чиста. Један зид, окренут западу, сав у стаклу, са широким видиком на један део Београда, на Саву, Срем, на бежанијске висове, где пурпурно сунце залази чим се изнад Београда спусти преко аустријске границе; три остала собна зида, високо, чак до таванице, обложена редовима збијених књига, малих и великих, танких и дебелих. Храм српске књижевности, а у њему, на сталној преданој служби, два њена верна свећеника: Павле Поповић и Јован Скерлић. Како смо сви ми, њихови ђаци, поштовали овај храм! У њему су била сакупљена сва књижевна дела чијем смо проучавању посвећивали свој живот; у њему су поникла дела наших учитеља, која су књижевну историју српску, схваћену дотле и сувише тесногрудо, подигли на европску висину.

У том граду од књига Скерлић је пробављао највећи део времена. „Тачност је прва одлика културног човека,“ говорио је он својим ђацима, а ту своју омиљену изреку примењивао је пре свега на самоме себи. Свакога дана, у тачно одређене сате, долазио је он у Семинар: ту је читао, ту је састављао своја предавања, своје велике научне радове, ту је примао своје ученике. Данашњи слушаоци Университета, где на свакој групи има по десет пута више ђака но пре, и који се међу собом и не познају, не могу да замисле тај пријатан, интиман живот, и те срдачне пријатељске везе које су спајале чланове Српског Семинара.

Спона између свих био је Скерлић. Ту, где га од његових ђака није делила невидљива преграда што се налази између катедре и клупа, ту им је он био ближи, као старији брат и уман пријатељ. Њему су се поверавале сумње, њему су се исповедале наде, њему се откривале намере за будућност. А он који је био „ведрији од ведра неба“, налазио је за свакога подесну реч, мудар савет. Оно што је његове ђаке највише привлачило к њему, то је било поверење с којим је он њима прилазио: као да сваки има у себи пуно лепих способности, па само чека човека који ће то да уочи. И ти млади људи, поласкани што он верује у њих, нису хтели да га обману, и трудила су се да та његова ишчекивања потврде. Тако је он уздизао своје ученике до себе.

Скерлићу су замерали што је био претерани оптимист. Али, замислите какав би изгледао нараштај коме би учитељ био песимист. Зар би тај нараштај, та интелигентна Скерлићева Омладина пошла с онаквом вером и одушевљењем у ослободилачке ратове, зар би она могла поднети њихове неописане тегобе, да није била надахнута једним здравим, спасоносним оптимизмом? Јест, Скерлић није никад одобравао сумње, очајање, клонулоост, нерешљивост, и био је чак по мало округан према људима који су се дичили тиме, сматрајући то као обележје своје супериорности. Та његова округаност и опорост према тим људима песимистички расположеним није долазила отуда што их он није могао да разуме, што је био сувише једноставан за та сложена осећања, него отуда што је он био над свима њима. Са својом богатом и великом душом он није уживао да чепрка по мизеријама људским, да би у свему лепом видео што ружно. Његова величина била је баш у томе што је чак у ружноме и ситноме налазио узвишено и лепо. Зар има неког великог осећања које је њему остало недоступно, зар је било већег и ватренијег поборника за човечност, за правду, за слободу, за једнакост, за национално уједињење? Има ли којих узвишених идеала човечанства за које се он није борио, и то борио дивовском, скерлићевском енергијом, а не само уздисао за њима?

Јест, Скерлић је волео само оно што је снажно и здраво, и утученост, „болест века“, сматрао је само за књишку творевину, која је врло опасна кад трује омладину. Као лек против ње проповедао је рад, испуњен, радан живот. Његово омиљено гесло била је стара, Волтерова реч: „обделавати свој врт“. Радити и бити користан у своме кругу, не подавати се црним мислима, то је, после свих размишљања и искустава, крајња филозофија живота. И он који је живео и делао интензивније но сви остали, гледао је и речју и примером да ту своју филозофију сугерише својим ученицима. Многи од њих нашли су у његовим крепким речима спаса од моралне утучености и индиферентности која младе људе спопада тако често. Ти интимни разговори његови с уче-

ницима одгајили су читаву једну генерацију, снажну, активну, борбену, пуну вере, која се дичила да се назове Скерлићевом Омладином.

Скерлић је волео школу, волео ју је много. Најпре, волео је чистоту и узвишеност наставничког позива, и говорио је како су професори, у поређењу с другим људима, херувими, и како би, кад би се поново родио, изабрао опет професорски позив. С друге стране, његови ђаци, који су се осећали уздигнутим и јачим под његовим окриљем и ауторитетом, волели су га као свог духовног оца, који се често воли више од крвног. А та љубав која је понекад ишла до обожавања, и која је у исти мах најчистија, јер је најмање себична од свих љубави, њему је чинила задовољство, давала његовом животу још више смисла и поуздања.

Али поред тога што је волео школу, јер се у њој подиже и развија, Скерлић је волео и да обара: да обара све што је мрачно, глупо, ниско, лажно. Зато је волео борбу, јер се борбом долази до прогреса. И зато је био политичар. Он није могао да отрпи да људи често инфериорни и по интелекту и по моралу, прописују у парламенту законе по којима и они највиши морају да живе, да живе и да носе последице разних закулисних компромиса. И сматрајући да је учествовање у политици дужност грађана, нарочито оних свесних, он је говорио: „Зар мој дед хајдуковао по Шумадији, а ја да стално останем за катедром!“

Ради вођења једне широке, националне политике, потребан је говорнички дар, и Скерлић га је имао у највишем ступњу. Много се уносио и много ће се уносити Скерлићев стил, жив, бујан, сјајан. Али они који Скерлића познају само преко његових књижевних дела, добиће непотпуну слику његове способности да изрази мисао. Скерлића је требало чути, а не читати. Он је био рођен оратор, и то од оних од најбоље расе, као Демостен, као Мирабо. Он није освајао своје слушаоце изванредном анализом људских покрета, нити убедљивим аргументима: он је просто опијао, заносио, одушевљавао. Он је био наш Јован Златоуст.

Оно што је још привлачило Скерлићу, то је била његова честитост и отвореност. Он је био честит и отворен не само у приватном животу, него и тамо где је то много теже, у јавном: у књижевној критици и у политици. Не плашећи се да ће против себе дићи читаву хајку незадовољних књижевника, он је доносио своје судове хладно, објективно, без увијања; и оно што је Скерлић подигао, стоји, а оно што је он оборио, није се подигло. — У политици та његова честитост и отвореност, што политичари од заната називају наивношћу, такође му је често удила. Али много што-шта у нашој земљи, нарочито сад, после рата, изгледало би другојаче кад бисмо имали неколико таквих идеално честитих политичара као што је он био, кад бисмо имали њега бар.

У Скерлићу је била сакупљена изванредна количина енергије, која је, као онај чудесни извор из бајке, у толико више избијала у колико

ју је више трошио. Ниједан наш научник који је живео дуго и мирно, сав посвећен својим студијама, није дао више научних дела него што је дао Скерлић, који је живео само тридесет шест годана. Ниједан учитељ који се сав посветио само својим ученицима, није био од благотворнијег и јачег утицаја на младе но што је то био Скерлић. Ниједан професионални политичар није успео за тако кратко време да се толико истакне у својој странци као Скерлић. Ниједан национални борац није толико уморан широке слојеве народа, ниједан није успео да га широм Југословенства сматрају за носиоца народне мисли, за вођу и апостола, као што је то постигао Скерлић. А он је био и научник, и учитељ, и политичар, и национални борац. И то, и још много друго у исти мах: сјајан књижевник, узорит уредник нашег најбољег књижевног часописа, *Српског Књижевног Гласника*, вредан члан Академије Наука, утицајан сарадник Српске Књижевне Задруге, гвозден организатор разних културних покрета. И све то смо изгубили у њему једном, и зато је наша жалост за њим неизмерна.

ПАУЛИНА ЛЕБЛ-АЉБАЛА

ПРЕЛОМ У ФИЛОЗОФИЈИ

Главна је одлика модерног човека воља за животом. Човек хоће да живи; свој живот хоће да проводи у непосредним доживљајима; смисао живота хоће да нађе у бујности, покретности, слободи и стварању. Из такве тенденције потиче најновији став човеков према свима културним вредностима: човек их све ставља под мерило живота. Схвати ли се живот као непосредно искуство и доживљај, човек стиче поуздано мерило за вредност своје активности. Примењивање мерила је лако, и, што је најглавније, непосредно, јер вредност појединих мена своје активности и својих дела он осећа у тренутку најинтензивнијег доживљаја. Између доживљаја и процене нема размака: вредност доживљаја се осети и изрази или у појачању полета или у слабљењу интензитета живота. Културне тековине човечанства добијају под овим видом живљења друго осветљење. Оне се привлаче животу и уносе у интензивни ток његов. Колико су оне ближе битности живота, толико се лакше уносе у њега.

Филозофија је увек била тенденција људске мисли да јединствено обухвати битност света и живота, како би што правилније одредила положај човеков у њему. Кроз различите мене културнога живота филозофија је остала, мање више свагда, место најодличније активности људског духа. Често се називала „науком над наукама“, да се тиме обележи као тежња којом се људски дух узвишује изнад делимичног сазнања предмета, појава и њихових односа у животу, којом се уздиже до уни-

версалног сазнања битности света и његовог живота. На тај начин филозофија је заузимала свагда посебно и нарочито место међу културним видовима. Она треба да да животу човековом потребну пуноћу из које ће се развијати његова стваралачка активност, на основи и у складу са општим током светског живота.

Ако погледамо на положај филозофије у нашем културном животу, упада у очи колико мало везе има она с њим. Филозофирање се svelo на сухопарно диалектисање и натезање мислених конструкција; филозофска мисао отклизила је на путу чисте логике у свет идеја које немају никакве везе са непосредним животом човечанства. Тако је створена теорија о две стварности. Једна је, управо она права, стварност у свету мисли и апстракција, — савршена и непомична; према њој стоји, с друге стране, живот човеков, као тобожња стварност, нешто ниже, од мање вредности, и, што је најглавније, нешто што није битно. Та мисао се провлачи кроз филозофију од Платона, па до савремених представника рационалистичке филозофије. Ови је правдају уверењем да не може бити у животу света битна променљивост, покретност, стварање, него да је основно, „више“ начело свега бића завршеност, непокретност, стабилност. Таквим схватањем сведен је живот непосредног искуства и доживљаја на нижу вредност, чак је и лишен праве своје вредности, која лежи баш у сталном и непрекидном стваралачком току. Културни живот човеков развија се у правцу стваралачког рада и зато га не задовољава рационалистичка филозофија. Нагон живота ствара нову филозофију, која ће ићи упоредо са животом, и која ће га признавати у његовој непосредности као реалност. Овакву филозофију видимо у идејама које су избацили у живот Виљем Џемс и Анри Бергсон. Основне и заједничке црте њихове филозофије су у најкраћим потезима ово: Битност света је живот; стварност је непрекидно бивање, кретање и стваралачка активност. Човек преживљује стварност непосредно својим доживљајима; он може својом стваралачком активношћу да дода нешто ново животу света, те да га на тај начин употпуни. Према томе има само оно вредности у животу човековом што му потпомаже животни полет, само оно што има непосредног ефекта на његово живљење. Савремена филозофска мисао ломи се између та два схватања стварности.

Рационалистичка филозофија у свима својим изразима носи на себи карактер непокретности. Творац јој је разум, оруђе за практично сналажење у животу. Практично сналажење у животу тражи вазда чисте, јасне и одређене ситуације и одмерене ставове. Борба коју човек води у животу мора бити изведена до краја. У борби нема више могућности него или подлећи или победити. И у једном и у другом случају одсудни моменат тражи своје право и нетрпљиво се спроводи до краја, уклањајући с пута све што му не оди, без обзира на то да ли може оно у животу, у другом моменту или другој прилици, можда корисно послужити. Кад разум стигне до

WWW.UNIBS.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

једне мете, ту се задржи, и први став који је заузео остаје доминантним и у даљем његовом држању. Све оно што даље долази, то је само израз нетрпљиве логике онога тренутка који је разбистрио једну одређену ситуацију. Разум човеков преноси то своје држање у појединачним приликама живота на цео живот, не само човека него и света. Разум је решавао све те борбе појединачно, и кад их је успешно решио, осигуравши човеков живот и прибавивши му надмоћ у природи, бацио се на рад да схвати и расветли целокупни живот. Кад се човек ослободио ситне делимичне борбе и везивања за конкретне прилике личнога живота, у односу са животом природе, настала је у човеку тежња да схвати свој живот у великим контурама светског бивања и да нађе своје место у животу тога бескрајног света. Употребљив је свој разум. Али општи однос човека према животу света и његов однос према конкретним приликама у животу природе битно се разликују један од другог. Први је универсалног карактера, други парциелног. Први је могућ само у општим изразима душевног живота, док други мора бити изражен у конкретним и одређеним ставовима и акцијама. У човека је била развијена само ова последња способност, и, када је тако приступао решењу проблема о одношају свог личног живота према животу света, јасно је да га није могао правилно решити. Разум тражи готове, одређене, тачно обележене облике да их се може латити и расветлити њихов одношај. Потребна му је, дакле, устаљеност, непокретност. Он не трпи променљивост, јер му је основна тенденција да пронађе чврсте, одређене облике који ће бити завршени, непроменљиви и имати апсолутну, вечну вредност. Према томе мора и стварност, животни ток света, примити такав вид који ће бити завршен, као такав непокретан и трајан у своме облику. Ако стварност, живот, не одговара томе услову, разум ће извршити над њим насиље и створиће стварност у своме делокругу; створиће засебну нову стварност у свету мисли; све оно што не одговара томе замишљеном свету, добиће карактер привидности, нестварности, инфериорности. Тако конструисана слика света и живота изгледа као врло савесно уређено слагалиште, у коме је роба правилно и једнолико размештена по оделењима која већ унапред имају своје тачне натписе. У њима се лаборант, разум, механички и без потешкоћа лако налази. Што једанпут уђе у преграду, ту остаје, умртви се и сваки живот утрне у њему. Ако која нова вредност не би могла стати у већ готову преграду, она се силом отеше, углача и уобличи, да се може добро сместити. Главна је само да онолико остане колико је довољно да испуни преграду. И тако све што живот избаци као ново, не може имати већу и вишу вредност но што му дозвољава већ готов облик у који мора да се утегне. Насилно се долази на то да се стварност схвати као нешто готово, завршено, и непроменљиво у својој битности.

На супрот томе свету филозофске мисли, стоји живот са својом бујношћу и шаренилом. Живот је раскошан, он стално буја и отвара нове и непредвидљиве облике и стања. Сви су они испреплетани, изукрштани, међу њима нема механичкога реда и поретка, нити се они даду једно од другог откинути, оделити и сваки за себе ухватити и посматрати. Њих носи стваралачки ток; у њима се може установити само јединство полета. Вечно трајање, вечно превирање, вечна промена су одлика тога тока. Поједини облик или стање је само проблесак општега животног тока који се у извесном тренутку осветли да оплоди живот и да после тога опет потоне у општи ток његов; идућом згодом поново ће се јавити, али већ у другом осветљењу, већ са другим назначењем. Ништа се не може ухватити као стално, готово и завршено; све је покретност, кретање, укрштање, преплитање. Сталан је само ток, вечно је само стварање. У стварању је слобода из које извиру свугда нови и непредвидљиви облици и стања. Ништа се не може утврдити, а све се може преживети. Животу нису потребни стални и устаљени облици, круте и мртве вредности, нити живот ствара облике зато да остају и да се сачувају; живот их избацује само зато да се у најширој диференцији развију његове основне снаге и да се омогући што јачи замах животног полета. Сваки облик у животу има само тренутну и пролазну вредност; он служи ослобођењу општег тока живота. Људски дух везује се за њих само доживљајем. Симпатетичним уосећавањем преко доживљаја у општи ток живота човек попуњава свој лични живот снагама општег стваралачког тока, јер тек у њему и јединству с њим осећа своју самосвојну вредност. У доживљају и интимном преживљавању је реалност; непрекидни ток живота је стварност. То је стално бивање, кретање, стварање. Живот даје више него што се може израчунати и, према томе, очекивати. Стварност није никад завршена, никад готова, те не може имати ни сталан, непроменљив облик, нити се зауставити у непроменљивим, сталним и вечним облицима. Таквим схватањем разликује се нова филозофија од старе; схватање стварности је тачка на којој се дијаметрално разилазе једна од друге. „Основна разлика је у томе да је стварност за рационализам од вечности готова и савршена, док је прагматизму она још у бивању, и делимично њено формирање очекује се тек у будућности. С једне стране мирује универсум у сигурности, а на другој иде увек за својим авантурама“ (Џемс).

Покушамо ли приказати стварност према тим филозофијама, добићемо две различите слике. Ту разлику је карактеристично приказао Бергсон говорећи о стварности како је Џемс замишља. „Стварност, каже Бергсон, онаква какву је Џемс види, прераскошна је и чак разметљива. Између те стварности и оне коју реконструишу филозофи, мислим, Џемс би и сам установио исти онај однос који постоји између живота којим живимо свакодневно и живота који нам, увече, на сцени

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

приказују глумци. На позорници свако каже колико треба да каже и чини само онолико колико треба да чини; има врло одвојених сцена; комад има почетак, средину, крај; али је све распоређено на најштедљивији начин на свету, са погледом и обзиром на расплет који ће бити срећан или трагичан. А у животу се изговоре гомиле непотребних ствари, чине се гомиле непотребних гестова, нема чистих и јасних ситуација; ништа се не дешава тако просто, тако потпуно и савршено, тако лепо како бисмо ми хтели; сцене се уплићу једна у другу; ствари нити почињу нити се свршавају; нема расплета који би потпуно задовољио, нити апсолутно одлучног геста, нити речи које домашују и при којима се остаје: сви су ефекти покварени. Такав је људски живот. А таква је, нема сумње, у очима Џемсовим, сама стварност у опште“.

По живот човеков је важно да ли ће стварност бити оваква жива и бујна, или ће бити устаљена и непокретна. Човек не може бити равнодушан према томе да ли је његов лични живот, за који зна да га заиста преживљује, прави живот стварности или само њен привидни и пролазни облик. Да ли је човек у стању да створи у свом животу, својом свесношћу, слободом и стваралачком активношћу, нешто своје; да ли, најзад, може човек у своме животу да ухвати интимну везу са животом света и да попуни свој лични живот снагама општег животног тока? Човек се не може задовољити животом који није битан и у којем он не може допринети ништа животу света. Ако стварност није онаква какву му приказује његов непосредни доживљај, одсечена му је веза са непосредним током живота; човек је стављен у положај да живот прохуји поред њега, а он није у стању да иде с њим, него стално изостаје иза њега. Ако и успе да створи нешто, нема вредности, јер живот то дело, као мртво, не прима у себе.

Душевни живот човеков одликује се свесношћу, слободом и стваралачким полетом. Да дух човеков живи тим својим особинама, потребно је сазнање да је тај живот не само могућ, него и да га таквог вреди живети. Човеку је потребно знање да му живот не протиче без икакве вредности по живот света; да је и он активни учесник светског бивања; да се значај његовог личног живота одмерава и одређује према томе колико излази из оквира своје самосвојности и уноси у општи ток стваралачког кретања света и живота. Ако је стварност, дакле битност света и живота, од вечности завршена, готова, савршена, шта може човек да јој дода самосвојношћу свога душевног живота? Човек осећа покретност, вечиту променљивост и сталну стваралачку активност свога душевног живота. Као такав, тај живот не може имати везе са непокретном, савршеном, мртвом стварношћу. На против, стварност схваћена као бивање, као стално изграђивање и вечито попуњавање новим и новим облицима и менама живота, управо мами човека да се унесе што више у њу. Човек јој је ближе, јер је осећа и непосредно

преживљује. Преживљавајући стварност, човек доживљује себе и постаје све више свестан оне интимне везе која постоји између њега и света. Живот света, стварност, није завршена, устаљена, него стално у бивању и напредовању, и, кад то осети, дух човеков сазнаје самосвојност свога личног живота као проблесак самобитности живота света. Човек је једно с општим током бивања и самосвојност његовог духа је само способност да може што додати општем току живота; да га може поунити и појачати. Човек се уздигао до творца. Живот му је много добио у вредности оваквим ведрим и здравим оптимизмом.

Оваква филозофија носи с правом име филозофије живота. Принципи и схватања која је она дала носе у себи толико животне снаге, да су у стању да оплоде живот човечанства у свима видовима. Начело стваралачког кретања општег и личног живота је толико заносно, да ће оно моћи да покрене и заталаса, па и преобрази живот човека и човечанства. Да се то заиста догоди, потребно је да човек промени многе досадање облике свога културног живота и да спроведе генералну ревизију својих животних вредности. Сталност, непроменљивост и укоченост досадањих облика мисли и живота цепка му и кида непрекидни ток; свако цепкање животног тока у исти мах је и његово слабљење, јер замах живота се развија само у непрекидном трајању. То непрекидно стваралачко трајање живота не може бити мерено, оно се мора осетити у пуноћи и целини. Рационалним путем не можемо схватити тај ток, него се морамо уживети у њега. Тек уживљавање и уосећавање у животни ток света оспособљује нас да створимо на основи општег стваралачког тока своја дела, која ће овај богатити, попуњавати, а наш, лични полет живота појачавати и развијати. Човек мора развити своје интуитивне способности. Живот је пуноћа, и само уживљавање у пуноћу значи његов прави облик. Разумом, интелигенцијом се не можемо унети у њега, јер се она бави упрошћавањем. „Она штеди свој напор и хоће да природа буде тако удешена да од нас, — за нашу мисао, — тражи најмању могућу суму рада. И она себи даје таман и тачно онолико елемената или начела колико јој потребно да, помоћу њих, поново саставља неодређени низ ствари и догађаја“ (Бергсон). Такав рад је насилије на стварност и живот; где год се оно врши, нема стваралачког полета. Слобода живота се огледа у емоционалном и интуитивном животу човековом. Доживљај и преживљавања су стања у којима човек може да осети оно што је битно у стварима и појавама живота. Пуна слика не стиче се мишљењем него интимним уживљавањем и уосећавањем у сваку прилику и сваку појаву. Човек само на ономе што преживи, на ономе што му покрене и заталаса душу, осети дах општег стваралачког тока живота. Са рационалистичког становишта овакав начин сазнања је неодређен, нејасан; али он има ипак предност, јер је пун, непосредан, активан. Интуитивно сазнање је непосредније, ближе и

верније битности живота; а покретна снага му је несравњиво јача од свих вредности које исконструиршемо логичким апаратом. То сазнање може човек постићи само у слободи и пуноћи; душевни живот се мора ослободити свих устаљених облика и отворити се свој бујности живота. У врењу душе је живот. У сталном преплитању свих утицаја налази човек себе као средиште око кога се креће живот.

Променом начина сазнања спроводи се и ревизија свих културних вредности човечанства. Све оне добијају, под осветљењем ове филозофије, нови смисао, положај и вредност у животу.

Наука, као најмоћније средство за осигурање живота, а најбоља метода за употребу свега што природа пружа да се практично послужимо, мора остати у границама своје моћи; то значи: не сме преступити границе практичнога живота. За сваки даљи потхват науци недостају средства. Погрешно је мислити да је наука, и поред сјајне развијености, ушла у наш живот и прожела га. Она је у досадањем развоју специјалистичка, јер је разум, њено оруђе, толико отклизио за појединим предметима и појавама природе, да је изгубио непосредну везу са животом човечанства. Тековине науке су још толико пренатрпане апаратима специјалиста, да њихово мобилисање није још могуће у широке слојеве човечанства. Излази науке су још толико специјални, теоретски, да се не могу применити у непосредном животу човечанских маса. Ове се још увек служе у своме практичном животу примитивним и ненаучним сазнањем. Дати сваком човеку научне тековине у руке и упростити их тако да се може њима, најмањим утрошком снаге и енергије, успешно користити, мора бити сврха будуће науке. Не треба се бојати вулгаризације науке, јер ће наука само добити у вредности ако што више срасте са животом човечанства које се њоме користи. То значи у будућности извођење науке из научничких кабинета и лабораториума у живот, где се преплићу сви могући изрази и ниједан предмет или појава није ограничена и затворена у фиоле и реторте, него све вриједно преко другог, и све се прелама и у свему превире интензивни ток живота. Наука ће се више бавити животом; мртве ствари ће употребљавати само толико колико је неопходно потребно да пребаци човека преко препрека којим материја кочи општи полет и замах стваралачког тока живота.

Уношење човека у општи ток живота, што наука није у стању да да, имаће да пружи уметност и религија, јер је у њима активно интуитивно сазнање. Уметност је материјални начин изражавања интимних доживљаја човекове душе. Свака је уметнина материјални израз једног дела стварног живота, ухваћеног у моменту интимног доживљаја човековог. Потребу уметности не диктује пракса живота, него живот избацује уметнике из себе, као нарочито способне појединце да кроз свој лични живот приказују моменте његовога бујног тока. Они су верни

тумачи интимног врења и куцања живота, само су им средства још ограничена да би могли приказати живот у свој пуноћи. У раду свом везани су за материју, носиоца противнога начела стваралачком кретању, и зато дају само сегменте, исечке стварности. Од њих се очекује да унесу у живот способности интуитивнога схватања живота. Али, и они сами морају попунити своје сазнање и оспособити се да могу сазнати живот у пуноћи и тако га приказати, исто тако како су до сада сазнавали, преживљавали и осећали поједине мене стваралачког тока живота. И кад се тај лакши посао обави, на њима је да пронађу начин како ће приказати човечанству то њихово велико сазнање. Они ће се латити пунога живота људскога друштва, у коме ће они, уметници, бити велики мајстори живота, живљења. Ту ће имати пред собом живе људе и покретне, пуне доживљаја, из којих ће они, уметници живота, плести облике и изразе стварнога живота човекове душе кроз коју пробија и провејава живот света.

Љубав ка животу и свету обогатиће и религиозни живот човеков. Религија је, у својој битности, израз тежње човекове душе да, у диференцованости живота човековог и природе, пронађе јединствену, општу и дубоку везу са битношћу света, те учини живот човеков тоталитетом. Религија се изражава у пуноћи живота. Човек прима утиске света и треба на њих да реагише целом својом личношћу, јединственом реакцијом пуноће душе. Људска душа, поцепана на различите културне области, није способна за такву реакцију, док религија, која успоставља дубоку везу личности са општим током живота, употпуњује личност тако да њу целу прожму јаке и бујне снаге живота. Кроз личност се, истина, диференцују опште снаге живота у разноврсне видове, али никад не губе везу са првим врелом својим; иза сваког специалног израза јавља се моћна позадина основне струје која дискретно осветљава специалну појаву свима, и најразноликијим светлостима душевног искуства и врења. Религија, као таква, неће моћи бити везана ни за какве сталне облике, него ће трајати у људском животу као начин интимног преживљавања везе човековога духа са животом света. Из те везе црпе човек снагу. Задатак религије, у будућности, биће покретање људи на дела која носе на себи обележје живота света. Изрази религије неће бити толико лични, него ће бити изрази живота света, прелом његов кроз човека. У њима ће се осећати више дах општег живота, јер им сврха неће бити ограничена само на лични доживљај; религија ће хтети да створи и изазове велике, бујне, и досада још незамишљене јединствене доживљаје човечанства.

Културни развитак човечанства, на ономе степену на којем се данас налази, избацује на површину тешке кризе. Све се оне даду, у главном, свести на борбу бујности животнога тока са устаљеним културним облицима. Непрегледни низ културних проблема који траже своје ре-

цење, наћи ће га у општем односу животнога тока према облицима кроз које се већ раније манифестовао. У културном животу срећемо се, на свакоме кораку, са таквим облицима који су, у тренутку кад су створени, могли задовољити дух човеков; али, што су се даље одржавали, све су га мање задовољавали, јер се он у вечном стваралачком животу никад не враћа на старе облике, него стално ствара непредвидљиве нове. Задаћа је свих културних тенденција да у будућности ослободе дух човеков од робовања својим делима; да се пронађу начини живљења у којима нема фиксираних и чврстих станица, него само непрекиднога тока. Нова филозофија треба да учини услугу човечанству да покрене у њему дубоке животне снаге, да их у стваралачком полету развије, рашири и расплете у цео живот. Тада ће човечанство да оживи, да узавре у њему стваралачка снага која ће порушити све што јој смета да се размахне до највишег напона активности. У томе размаху животне снаге човекове мора нестати досадањих облика; у свима менама живота опажаће се само врење, навирање, бујање. Тада ће сваки човек моћи манифестовати своју духовну суштину и у симпатичном преживљавању заједничких, човечанских доживљаја утврдити везу са целим човечанством.

Људи су назвали ову филозофију: филозофијом живота, јер је заиста израсла из живота, и живот хоће да оплоди. Она прилази животу с оне стране где му је највећа снага и тајанствена дубина, са стране стваралачке моћи и стваралачког живота. Таква филозофија ставља човеку задатак да себе стави као средиште свега светског бивања. Он, човек, је жижа кроз коју се прелама општи ток живота у највишим видовима: свесности и слободe; и он, човек, је мерило према којем ће се одређивати вредност свега што у животу бива. То је најплеменитији хуманизам, то је филозофија човечанства. Она уздиже човека до врхунца његове стваралачке моћи; она чини да човек живи својим животом и непосредно општи с најдубљим и најмоћнијим силама светскога бивања; она човека диже до једне снаге какву су некада само богови имали.

ПРВОШ СЛАНКАМЕНАЦ

УЧЕНИЧКА САМОРАДЊА

Питање о ученичкој саморадњи није само питање педагогијско-методологијско, већ оно засеца добрано и у педагогијску телеологију. У опште, може се рећи да готово у целој педагогијској науци нема ни једнога иколико важнијег питања, а да не би било тесно везано с питањем о ђачкој саморадњи.

1.

Заслугу да је први истакао необичну вредност ученичке саморадње, приписују неки (као н. пр. француски психолог Бине) Русо-у, док други, н. пр. немачки филозоф и педагог Барт, сматрају Коменскога зачетником те идеје. Међутим, немају право ни једни ни други. Фундаменталну вредност саморадње истакао је у истину први Монтењ, који је живео раније од обадвојице споменутих педагогијских генија, а умро исте године које се Коменски родио (1592), док је Русо, како је познато, живео истом у осамнаестом веку и био један од великих претеча француске револуције.

Међутим, колико је Русо могао познавати и у истину познавао ту велику замисао својега сународника, којег на много места напомиње, Коменскому је она била с те стране посве непозната, тако да ју је он смислио посве независно од њега. Сведочи то најбоље што његов непосредни претходник, Ратре, који је веома много на њ утецао, не само да саморадње нигде не спомиње, већ за њу и не мари, тражећи да сав посао у школи врши учитељ, „а ђак нека слуша и мраморком шути“.

Да докажемо да је одиста Монтењ проналазач те велике педагогијске истине, биће довољно навести само нека места из његових *Есеја о васпитању*: „L' âme n'est pas un vase qu'il faille remplir: c'est un foyer qu'il faut chauffer“, а то значи: „Душа није посуда да је ваља напунити, већ огњиште које ваља угрејати.“ „J'aime mieux forger mon âme que la meubler“, то ће рећи: „Радиј сам своју душу очеличити него је испунити готовим знањем“. Зато најодлучније осуђује наставнике који ученицима дају све готово, називајући их брбљивцима који не пуштају деци времена да се снађу, већ криче у њихове уши „као да пуне левак“. Ђаци ваља да сами проматрају људе и ствари и сами да из тога проматрања стварају закључке. Зато су му најмилији писци биографија, нарочито Плутарх, јер читаоцу остављају слободне руке да сам изрече свој суд о оном што је читао.

Сухопарно учење из књига и голе речи учитељеве које толико пута нису врсне у ђака пробудити правога смисла, осуђује још већма Коменски, противећи се сваком насиљу у школи и остављајући све на вољу ученику и његовој личној иницијативи, према својем геслу: „Omnia sponte fluant. Absit violentia rebus“ (нека све слободно тече; а насиље проклето да је). Зато што често и упорно осуђује дотадање учење на основи ауторитета, пореде га многи у педагогији по праву с Баконом Верулемским у науци, нарочито кад вели да ваља учити „из неба, земље, храстова и букава“, непосредним опажањем, путем индукције.

Но више него обадвојица њих популаризирао је идеју о саморадњи велики самоук Женевски, те је тако био у педагогији оно што је касније постао у биологији Дарвин. Читав његов *Емил* врви уверењима о вредности саморадње, а ништавости поступања учитељева који даје ђа-

цима готове судове. „Најгори су за млада човека они повесничари који непрестанце додају свој властити суд. Чињенице, само чињенице!“ вели он. „Суд нека се остави самому читаоцу...“ Душа Ђакова не сме остати пасивна. „Дакако, увек ваља бити разумљив, па ипак не мора се увек све рећи“. „Моја је жеља да ми (т. ј. он и Емил) сами градимо машине, да попут Робинзона сами проналазимо.“ Зато и јест Русо толики противник ауторитета, јер ауторитет убија вољу за рад коју он нада све цени, истичући да је више љубав према истини него и сама истина. „Са својим брбљавим узгојем, вели Русо, стварамо ми само брбљавце“, понављајући тим оно исто што је раније рекао Монтењ. А што ради Емил? „Принуђен да своје знање стече сам, ослања се он једино на свој разум“. Зато и препоручује Русо: „Трудите се непрестано да сваки човек створи сам свој суд,“ а не да му га ви силом намећете, јер намећући му свој суд, нећете никада образовати његов.

Потребно је потом да свака настава буде „више у делима него у речима“. Појмови долазе истом иза појединачних осета, пошто се ови један с другим пореде. Мање, у осталом вреди и да Емил упозна истину, него да му се покаже којим путем мора ићи, „да увек нађе истину“.

Од старијих педагога који су у примени покушали ученичку саморадњу (Русо је, како је познато, пуки теоретик), ваља нарочито истакнути великога Швајцарца из Цириха Песталоција, а од нешто млађих Тиринжанина Фребела. У Песталоцијевој школи били су ђаци толико забављени послом да су се једва освртали на бројне посетиоце, како прича новинар Чоке. А то је било посве у складу с мишљењем Песталоцијевим, који је отворено говорио: „Затворимо школе где ради само учитељ или књиге, а отворимо онаке где ће радити ученик!“ Место пасивне способности, каква је памћење, Песталоције је нарочито гајио активне способности: пажњу и суђење, тако да су деца осећала како се у њима „буде силе успаване и непознате“. А што да речемо истом о саморадњи у Фребеловим забавиштима, где наставница и нема друге задаће осим те да децу надзире, остављајући им слободу да се баве и играју чим хоће, тек да једно другом или само себи како не нахуди?

2.

Ако питамо за разлог због којег ова петорица великих педагога толико препоручују ђачку саморадњу, видећемо да је разлог у свих њих заправо један и исти. А тај је да се постигне у учењу што бољи успех. То је јасно нарочито из приговора Монтењових и Русо-ових против брбљавости о стварима које ђак не зна, и утвара се да их зна. Истина, радећи својом главом, ђак се више труди. Али то не смета, јер њега труд весели. Коменски оправдава то труђење речима св. Августина: кад би се све сазнавало без икакве муке, онда се истина не би истрајно тражила ни с радошћу проналазила. За децу, вели даље Коменски, „биће

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дакле од велике користи да су увек у послу, било озбиљном било забавном; само никако да им се не допусти да буду сасвим беспослена". А то је добро нарочито зато што се, радећи, деца навикавају на рад, „тако да непрекидни (ипак не претерани) рад духа и тела најпосле пређе у вредноћу, те да окретном човеку празна беспослица буде несносна". Онда ће се, каже, обистинити и она Сенекина изрека: „Племените духове храни рад," који је, по Песталоцију, извор благостања у животу и погодбе за успех у школи.

Осим тога спољашњега успеха који је лебдео пред очима реченим педагозима (Фребел је видео тај успех особито у извежбаности руку и чула), има још и један други разлог који их је потакао да траже саморадну идеју и да се толико заузму за њу. И колико је први разлог који смо напоменули, чисто објективан, толико је опет овај други посве субјективан.

Монтењ се веома љути на крути поступак у школама својега времена, из којих се могао сваки час чути плач и запомагање деце. Као човека добра срца, то је њега врло болело. И не могући дуже подносити, он је устао против тога. Тражећи узрок децијим сузама, он је видео да је оному суровому поступању и непрестаном батинању било криво што ђаци нису могли одговорима задовољити своје учитеље. А одговори нису вредели, јер ђаци нису имали воље за науку, која им је давана у несварљиву облику.

А као Монтењ, били су људи необично нежне и добре душе и његови другови. Управо та доброта и упутила их је стазом којом су ишли целога века, хотећи у деци поправити човечанство.

И сви остали који су, или у исто доба кад и они или касније, препоручивали деци саморадњу, били су прави човекољуби, те су неки од њих и названи тим именом (филантропи), као Базедов, Кампе и Салцман. Кампе велича саморадњу, јер „једино она вежба, јача и развија душевне и телесне снаге детета“, док Салцман узвикује: „Самоснага је основа сваке праве уметности“.

Успех саморадње није међутим само у солиднијем знању, заправо умењу, које се, по Спенсеру, „чим се прими, претвори у способност, појачава сву снагу мишљења и не лежи мртво, као што је са оним знањем што се научи напамет“. Она даје и „моралну корист“ која потиче из уздања у се и своју помоћ, као што је „одважност у ударању на тешкоће, стрпљива прибраност пажње и издржљивост у неуспесима“, а то вреди много у каснијем животу; „а баш те особине понајвише развије ова система која духу само приноси храну умну, а оставља га да је сам свари и асимилује“. Надаље саморадња је, уз физичко здравље, главни устук против лености. Зато и јест Спенсер толико противан учењу напамет које се силом намеће, а наклоњен учењу саморадњом на

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

основи индукције и огледа, те тражи да се и сама таблица множења објашњава огледом. Та већ је Монтењ казао, вели Спенсер: „Знати напамет не значи ништа“.

3.

Чудновато је да сви филозофи и педагози што смо их досад напоменули, колико би и хтели помоћи детету завођењем саморадње у школу, не чине то због самога детета, већ због неких других разлога који нису у детету већ негде изван њега. Они то чине, колико год ће се то може бити учинити још увек гдекому парадоксно, или због самих себе или због спољашњег успеха који траже одвојено од детета, и не мислећи на дете, као неку самосврху, па се никако не може рећи да то чине поради деце. Њихово настојање да помогну децу може се, у првом случају, поредити с милостињом коју неко даје сиромашу да се реши неугодна осећања гледајући беду и сиротињу. Чинећи очито добро деци, чинили су они заправо добро самима себи, и ако им се, у њихово оправдање, мора признати да нису били о том свесни; они су били уверени да чине добро, и то их уверење потпуно оправдава.

А како да нису имали уверење о том кому добро чине? Како нису знали да чине добро деци, кад им је морало бити очевидно да су деца весела што им то чине, и кад их је то дечје весеље управо и гонило да раде на добро дечје?

Међутим, то је тек на око разлог да је саморадња замишљена због деце. Истина је да деца уживају у саморадњи. Али то још не значи да је саморадња за њих добра. Колико пута ужива човек неки у нечем због чега се после док је жив горко и љуто каје. Ми се данас смејемо Епикуровим ученицима који су препоручивали часовиту насладу (*ἡδονή ρονόχρονος*) као највеће добро, и насупрот њима показујемо на трновит пут, пун беде и напора, као једини који води у небо.

Дакле, нипошто нам не сме само дечје уживање бити путоказ кад хоћемо да одаберемо нешто за њихово трајно и истинско добро. Ми морамо настојати да дубоко продремо у душу дечју, како бисмо се уверили о правом спасу њихове душе и тела.

Да, и тела! Давно су прошла времена кад се мислило само на душу детета, а да се на тело није освртало као да га и нема. Ми знамо како је било у повесници педагогије једно дуго и мучно доба где су се васпитачи освртали једино на душу дечју настојећи је приправити за рај, док за тело нису хтели ни да знаду, или су га сматрали од Бога проклетом тамницом душе која је и крива свему страдању грешнога човека, почевши од самога Адама па све до данашњег дана. Зато је и ударано толико по њем шибама, постом и сл., само да се та тамница што већма истанча и окови душе да буду што слабији. Јер, што слабије тело, то јачи — дух.

Баш противно је истина! виче из свега гласа Русо. Што год је слабије тело, то већма господари души и гони је да му служи.

Али то што довикује Русо, не значи још познавање дечје. То је познавање човека, и то одрасла човека. И оно што је опажено на њему примењено је и на дете.

Међутим, новија истраживања деце, отпочета истом у другој половини прошлога века, најочитије побијају да је дете исто што и одрастао човек, само у малом. Дете није „homunculus“, и његова се душа, баш као и тело, посве разликује од душе одраслога човека. Ко то не верује, нека промотри новорођенче и пореди га са човеком у зрелим годинама! Која разлика у телесним пропорцијама: у величини главе, дужини ногу и руку! А сличну разлику откриће помњив проматрач и у душевним особинама.

Не може се рећи да старо доба, за разлику од новог, није знало за дете. Али га оно, очито, није познавало, нити се трудило да га упозна. Тај проблем није у опште још био ни постављен. Постављен је истом у Новом Свету и чини почетак Нове Педагогије и Нове Школе.

Заслуга за то припада без сумње Ст. Холу. Он је први почео изучавати дете у пуном опсегу, и он је зачетник нове науке о детету, коју је прозвао Педологијом.

Да се види како ниједан психолог и педагог, све до Хола, препоручујући дечју саморадњу, није мислио на дете, већ, ако не баш на се, а оно свакако на нешто што је изван детета, ето за доказ великога и ученога енглескога филозофа и педагога Херберта Спенсера. Може ли се и за кога рећи да је одушевљенији присталица дечје саморадње? Уз то, не заборавимо да је Спенсер био од највећих еволуциониста. У нечем је претходио и самому Дарвину. Па шта ради кад хоће да препоручи дечју саморадњу? Све и сва, само не оно главно, оно што тече из саме природе, коју је тако необично познавао и волео. Да, нико је и није ваљда толико познавао као баш он. Па ипак дечја природа била је за њ саиска статуа, прекривена непровидном копреном. Како друкче да разумемо да је у исти мах док је препоручивао дечју саморадњу, постављајући канон за наставни план, ређао у њему науку за науком, а да се нигде ни једном речју није осврнуо на дете, већ само на науке. Главне су у његовим очима науке, а о детету не разбија главе.

Нису науке главно у школи, узвраћа Спенсеру и свим његовим бројним једномишљеницима, од пре и од данас, речени Ст. Хол; није главно ни учитељ; главно је — дете. Оно је сунце око којег се све окреће, и књиге и клупе, па и ви, наставници.

Сва педагогијска питања мењају одједном своја места и долазе у сасвим другојачији координатни систем него су била доселе. Тако и питање о саморадњи. Место да то питање остане и даље чисто мето-

дологијско, прелази оно одједном и на поље педагогијске телеологије. И истом сада га је могуће право промотрити и вредност му правилно оценити.

4.

Праву вредност ученичке саморадње моћи ћемо истом онда оценити и њом се користити, кад разаберемо узроке који је стварају. А узрока су три: урођене способности, наставни предмет и метод обучавања.

Премда су сва три узрока толико важна да се ни без једнога од њих не да саморадња у школи ни замислити, ипак нису сва три једнако важна. Важност њихова иде оним редом којим су узроци мало пре побројани.

Није тешко разабрати зашто. Урођене су способности важније и од предмета и од метода, не зато само што се саморадња очитује у њима, већ и зато што се и предмет и метод морају по њима удесити, ако ћемо ученичку саморадњу да пробудимо. По толикој разлици међу способностима једнога детета, а по готово по разлици међу способностима различите деце, ми смо принуђени бирати предмет којим ћемо дете заинтересовати и на саморадњу га потаћи. *Није све за свакога!* Нигде ваљда није тај принцип толико вредан и оправдан колико у настави. И нема метода којим ћемо успети да ту истину побиемо.

Па ипак, колико ћемо пута читати и данас још, у доба бујнога процвата природних наука и нарочито биологије, која је на несумњив начин утврдила голему вредност наслеђа у телесном и духовном смеру, где се наставници, бранећи своју струку, хватају свих могућих доказа, а и не осврћу се на овај једини разлог који има вредност. Тако н. пр. у 10. броју *Гласника Професорскога Друштва* од године 1921 устаје у одбрану веронауке у вишим разредима средње школе катихета земунски Г. Гига Константиновић. Чланак је писан топло и с пуно љубави, крцат браним мислима узетим од старинских и неких савремених педагога, па опет нема праве вредности, — јер, и ако се осврће на ђака, не осврће се на оно што је у њему најглавније, а то су његове урођене способности. Ко жели утврдити потребу овога или онога предмета у школи, дужан је у првом реду утврдити да ђаци имају урођену способност за тај предмет, по којој ће их тај предмет занимати и потаћи на саморадњу. И то не само за предмет у опште, него и у свима појединостима које жели у школи завести.

Мислим да је и сувише јасно како је ученичка саморадња тесно везана са избором наставне грађе и сврхе целокупнога васпитања. И пре саме помисли да у школу заведемо саморадњу, дужни смо дакле тачно одредити сврху школе и према тој сврси одабрати наставне предмете у складу са урођеним способностима оних ученика којима смо ту

школу наменили. Колико се, у којој стручној школи, не могу мењати предмети, а да се не оштети сврха те школе, толико је потребно пазити да се у ту школу не прими ни један ученик који по својим урођеним способностима не би био врстан свладати терет, ако му се он напрти на згодан и спретан начин. Тај начин, или метод, чини потом трећу каррику међу погодбама до којих стоји саморадња.

А вреди извршити у танчине све погодбе, само да допремо до циља који су поставили они напред напоменути велики учитељи наши, истичући саморадњу ученичку као ненакриљиво средство за право и истинско образовање ума и разума.

Особита је вредност саморадње у том што је удружена са интересом. А како неће бити удружена с њим кад је интерес стални пратилац ма које урођене способности наше кад се пробуди? Управо по интересу ми и дознајемо за урођене способности; он је као спољашњи знак у којем се очитује њихова унутрашња снага.

А особита одлика је интереса особито весеље и радост којом се даје на неки посао човек у којег се интерес разбуктао. Стара је реч да је прва погодба за успех у раду жарка љубав према послу која свладава и највеће запреке. Човеку који има интерес за свој рад није ништа тешко и несавладљиво. Док је гдекојем човеку тешко прећи пешке неколико километара, човек заљубљен у сврху свога пута поћи ће и на крај света, било да испита прилике у центруму ужарене Африке или централне Азије, или једнога и другога пола земљина, или да оплови целу земљу. И од тога пута неће бити кадро ништа одвратити га, и на путу ништа смести, осим једине — смрти.

Ето тако је јак интерес који има своје село у природним способностима, да се од њега ништа јаче не да ни замислити. Он је она вера у св. Писму која ломи брда и сурвава их у море; њему није ни море доста дубоко ни небо високо, а да се не би усудио, бар на крилима маште, пренети се у сам наручај вечнога Божанства. И из крила вечности црпе и он своју трајну снагу, те, по смрти свога носиоца, препорођен као феникс, васкрсава поновно, оживљујући у грудима других људи жижу љубави и самопрегора, као у следбеника толиких великана који су живели и умрли, али није умрла идеја и интерес што их је заносио.

Голема та и трајна снага интереса извире из његове непосредности, из онога извора из којег је и он сам потекао. Прави интерес нема сврхе нигде изван себе, већ у себи самом. Његова је лозинка она позната „l'art pour l'art“ у уметности, „das Gute um des Guten willen“ у моралу, и „истина је сама себи сврха“ у науци. Узрок је јасан. Интерес је уживање урођене способности у оном што ју је ослободило од окова успаваности, те се пробудила и зазнала за се. То је уживање слично оној великој љубави према животу што је видимо у свих живо-

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тиња, од најнижих па до највиших. Али снагом своје љубави премашује интерес и саму љубав према животу, — зато што је несебичан. Из љубави да спасе голи живот, свој или потомства својега, учиниће гдекоји човек све што може, само да остане у животу, а из љубави за правду, истину и лепоту жртвоваће и сам живот, драге воље умрети на крсту или испити отров. Јер њему је оно за што је везан његов интерес драже и милије од свега на свету.

Је ли потом чудо да су и све тековине које се стеку таким интересом миле и драге као што је и он сам? Н. пр. знање. Знање стечено саморадњом куд и камо нам је милије него свако друго знање које смо стекли без труда. И зато га тако ригорозно чувамо и, као у страху да се како не изгуби, сваки час га обнављамо у свести. То и није више оно обично знање, него умење које се, увек живо и свеже, уплеће у све мисли наше и непосредно делује на све наше одлуке у животу.

А јер знање стечено саморадњом толико вреди у животу, то оно рађа у нас самопоуздање, те окусивши једном његову сласт и уверивши се о његовој вредности, ми и не желимо више оно готово, на дар примљено и у исти мах мртво знање, него почињемо све већма чезнути за овим јединим и правим благом своје душе, не бојећи се никаквих запрека да до њега допремо. И све већи успех све већма челичи нашу вољу. Тако, ето, образујући саморадњом само свој ум, ми у исти мах васпитавамо и своје осећање и своју вољу; саморадња хармонијски образује целу нашу душу и чини нас оним што смо од природе, вредним истраживачима, помажући нагон који се види јасно у деце кад се играју.

Па како то да рођени с љубављу за посао, која се на несумњив начин очитује у необичној снази ма које урођене способности наше кад се пробуди, и која се тако јасно показује код мале деце у играма, кад поодрастемо, а ми бежимо од посла и нерадо га се прихватамо? Како то да је у наших ученика тако мало љубави за учење, и да им је знање тако мршаво и непоуздано?

Свему тому је криво што се у школи не осврћемо на њихову саморадњу, што не умемо довољно оценити њихове природне љубави за посао и за учење, него их кљукамо готовим знањем. Или, где то не радимо, а ми, падајући у другу крајност, остављамо их често саме да сврше посао који премашује њихову снагу или за који немају урођене способности. И тако неуспехом наставе убијамо у њих веру у се и чинимо их незадовољницима и очајницима. А што је најгоре, због неуспеха кривимо после свакога другога, само да прикријемо главнога кривца. И крив нам је дом, што нам не помаже, и криве су друштвене прилике, јер нам одмажу, и крив је ђак, јер је лен. Једном речи, крив је цео свет. Само смо ми, наставници и школске власти, без кривице. А у истину, једини и прави је кривац онај који виче на све друге. Најбоље

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

то доказују људи самоуци који и имадоше толику снагу у животу, као пр. наш Вук и Доситије, јер им је саморадњом пошло за руком да ту снагу образују. А школа, место да јача урођену снагу, она је тако често слаби и сапиње. Зато и с правом приговара Рус Петров мртвилу наставе, које ће остати и онда кад се не буду више учили мртви језици. „Ми смо бубаћи, вели он, хиљадама латинских и грчких изузетака, наша ће деца бубати хиљадама назива врста, подврста, мишића, рскавица и пршљенова“. Што нам онда вреди да смо избадили латински језик из средње школе и увели природне науке? Ми лутамо, вели он на другом месту, а да не пазимо „да прогутано организам што боље усвоји“. „Ум не расте и не чврсне механичким усвајањем извесних делова, већ самосталном прерадом онога што се изучава“.

Како је могуће да се и сада, као пре 50, 100 или више година, ђацима, не само у високим, већ и у средњим, па чак и у основним школама „предаје“ готово знање сухим речима, и тако од њих стварају пасивни приматељи, кад знамо да их је природа створила агилнима? Зашто убијамо у њих природну жеђ за знањем и чинимо их равнодушнима према свему што их окружује и вежбамо у њих голо памћење, способност душе којом се људи најмање и најнерадије поносе, а убијамо суђење, с којим се свако тако радо хвали? Место разумних људи стварамо од деце на тај начин глупе диалектичаре.

Колико пута је већ у педагогијским делима и расправама поновљена она старинска: „*Exempla trahunt*“. Али што то хасни? Ми смо тако често нестрпљиви, да не кажем нервозни, и ма да знамо да не ваља давати деци готова правила, не можемо сачекати док их дете само не изведе. Међутим, не заборавимо на оно што вели Жил Пајо: „Наставник који притиче у помоћ пре него је потребно, задаје државни удар и намеће републици младих умова свој неплодан деспотизам“.

(Свршиће се)

Д-РА ДАНЕ ТРБОЈЕВИЋ

ЈЕДАН РУСКИ МОРАЛИСТ И ПЕДАГОГ: ГРИГОРИЈ ПЕТРОВ

Стил Григорија Петрова је течан, спонтан и речит, али историја руске књижевности зна за веће мајсторе стила. Композиција његових дела је сасвим вешта и њени прелази преко свих неравнина и сувише оштрих нианса чине је врло примамљивом; али ипак руска књижевност зна за веће мајсторе и у овоме погледу. Она зна и за много финије духове, који са много више тананог и интуитивног преживљења осете извесне ствари, него што је то случај са Григоријем Петровим.

Али једна особина Петровљевих књига чини његову појаву на руском литерарном хоризонту овога века интересантном и привлачном. Захваљујући тој особини, Петров може сасвим оправдано захтевати да се његово стварање изједначи у погледу идејне и литерарне вредности са стварањима финијих стилиста и рафиниранијих духова. Та особина готово онемогућава сваку хладну и рачунску критику Петровљевих дела. Непристрасне критичке теразије постају сасвим непотребне.

Та дивна особина, која се провлачи кроз све странице Григорија Петрова и баца на њих свој нежан и светао одблесак, јесте топлина којом је загрејан сваки пасус и свака реченица Петровљевих књига. Али то није она обична симпатична, али млака и недовољно рафинирана топлина која одликује сентименталце и добричине. Не, топлина Петровљевих књига осваја и привлачи баш зато што је она сасвим необична по своме квалитету. У томе је тајна њене очаравајуће моћи, која је сва у једном снажном и пуном љубави заносу. Та топлина је прожета једним снажним хуманитарним осећањем, једним готово несвесним и сасвим инстинктивно преживљеним присталаштвом уз идеологију уздицања *човека* изнад свега, идеологију чију је горку судбину у свим старим и новим столећима рекао у неколико горких и болних речи Божа Кнежевић. Досада је било Француза, Немаца, Руса, Енглеца, али *човека* још није било. И Григориј Петров, можда сам несвестан тога, сања о томе човеку и, сагледана духовним очима, у његовој визији поносито шири руке фигура свечовека, будућег свечовека, који ће, светлог образа, сјајних очију и чистог срца изаћи из кобних национализама и још неизмерно кобнијих интернационализама.

Инстинктивно кличући идеји свечовека и уздижући помоћу одушевљења за ту идеју топлину својих страница на једну ретку и поноситу висину, Григориј Петров ипак гаји нарочито топла осећања према Словенима. Изразит Словен, он се искрено одушевљава за југословенску идеју и упућује младим српским нараштајима неколико ненадмашно простих и пуних неизбрисиво дубоке нежности речи љубави и заноса. У тој изванредно снажно развијеној способности Григорија Петрова: одушевљавати се за ствар која му изгледа добра, лежи, можда, кључ оне огромне експресивне снаге са којом утиче на нас топлина његових речи. Код Петрова то одушевљење иде до таквих граница да се у његовој души ствар која га одушевљава потпуно идентификује са његовим најдубљим „ја“. А то је у нашем веку једна врло ретка особина. Треба само пажљиво прочитати неколико Петровљевих страница, па се та лепа црта његове литерарне индивидуалности одмах врло снажно осети.

То гипко и привлачно пењање његова духа у најпоноситије висине идеје свечовека, та искрена и дубока загрејаност за словенофилске идеје, та искреност која понекад неосетно прелази у готово болестан од искренности, типично словенски моменат, одликују књиге Григорија Пе-

трова. И зато су оне продрле у најудаљеније и најдивљије кутиће бескрајне Русије. И зато су хиљаде и хиљаде очију пожудно упијале у се њихове топле, искрене и снажне речи, у палатама, у скромним становима, у сељачким колибама. И зато Београд, Сарајево, Нови Сад, Скопље и Дубровник са толико одушевљења прате његова предавања, на којима Петров, на своме тако милозвучном српско-руском језику, разлаже своје идеје...

Поред све некомплицованости своје композиције и свог стила, Петровљеве књиге су у стању да снажно утичу на најфиније и најпрезасићеније духове. Оне нежно али заповеднички освајају. Идеје које нас загревавају и заносе после неколико прочитаних Петровљевих страница, биле су нам потпуно туђе док нисмо узели књигу у руке, и не бисмо никад били поверовали да ћемо се моћи загрејати за њих. Па ипак смо загрејани. На први поглед то изгледа сасвим невероватно. Помоћу једног релативно незнатног напора, писац је изазвао у нама огромну, неизбрисиво моћну сенсацију. У чему је одгонетка тој тајни?

У томе што се максимум убедљивости постизава не помоћу логике, не помоћу статистике и помоћу тачних филозофских конструкција, већ помоћу топлине. И пошто је Петровљева топлина невероватно снажна, снажна је и његова освајајућа и рељефна убедљивост. Сав прожет динамиком својих топлих заноса, Григориј Петров даје обрасце, ако не баш савршено израђене у чисто литерарном погледу, а оно ненадмашно убедљиве, педагошке и беседничке руске прозе.

Петровљева осећања сва су под знаком једног жарког и махнитог круга алтруистичких и апостолских идеала. Код њега оно: „све за народ“ није било проузроковано демагошки лажним прохтевима или страшном хипнозом оног кобног „мешања са народом“. Код њега је та алтруистичка концепција ипак превучена једном идејом, која је, у основи својој, егоистичка. Али и тај егоизам није обичан, није свакидашњи. То је један виши, светао и пречишћен егоизам, егоизам алтруизма, тако рећи. У своме служењу народу Петров не заборавља себе. Он неће да сиђе са свог ниво-а на неизмерно нижи народни ниво, да би за љубав једног јевтиног алтруизма била задовољена сасвим свакодневна амбиција. Његов егоизам је у томе да се *народ подигне* на његов ниво.

Интересантно је и његово тумачење Еванђеља. Петров Еванђеље не тумачи као књигу пасивитета, укочености, нерада, фатализма. Он даје Еванђељу једно друго тумачење: Еванђеље је динамично, Еванђеље је покрећући мотор човечанства, Еванђеље је неуморни хаџија на путевима Истине и Добра. Друго Еванђеље не постоји за Петрова. За њега је Еванђеље један светао поклич: *напред*, ка вечним и дивним идеалима духовне лепоте... *Напред*, само *напред!* И зато Еванђеље мора постати „вечним сапутником“ човечанства. И зато треба уништити у себи уверење да је Еванђеље неактуелна књига...

Петров се диви постигнућима великих светских уметника, не само зато што су она велика због своје чисто уметничке вредности, већ зато што његова душа осећа у тим делима снажан и племенит позив на велику акцију, на тежак али славан рад, на све нова и нова „напред“. Пре савршени оцењивач моралних вредности него литерарни човек, Петров је дао највећим делима светске уметности једно тумачење које није довољно искоришћено у двадесетом веку, и ако није баш тако ново. А то није мала заслуга.

Педагог (*Школа и Живош*), тумач Еванђеља (*Еванђеље и Живош*), Словен (*Спиској Омладини*), народски човек (*Луди професор*), моралист (више брошура и књига), Григориј Петров у свакоме своме делу даје сву пуноћу те своје мозаично изражене — ако се то може рећи — литерарне индивидуалности. У свакој својој реченици он остаје исти, и његов топао, искрен и нежан тон, и његово снажно одушевљење за чисте идеје Истине, Добра и Лепог увек утичу на наше душе истом дубоком снагом.

Уздижући свој, сасвим провидан у својој простоти, стил на поносити ниво једне апостолске убедљивости, крунишући своју хуманитарну динамику једном топлином која у својој чистоти постаје готово космичка, Григориј Петров је дао коначног израза немирима, побунама и стремљењима расног руског милосрђа.

ЕВ. ЗАХАРОВ

ПЕДАГОШКИ ПОГЛЕДИ ЂОРЂА КЕРШЕНШТАЈНЕРА

(Крај)

Принципиелно изгледа К.-у да је ограничавањем појма државно-грађанског васпитања несумњиво дата могућност за њ у облику који би одобриле све партије. Земљиште за практично извођење те могућности нашао је он у организацији радне заједнице, која је једино у стању да буди осећање одговорности и моралну храброст код ученика, и да та осећања учини водилом при поступању ученичком. К. одваја притом више школе од нижих и мисли да нарочито прве пружају повољну прилику за примену идеја јединог правилног државно-грађанског васпитања. Као практичне примере за то наводи он енглеске Great Public Schools, које одговарају секундарним (грађанским) школама. О организацији тих школа не може писац ових редова, на жалост, да каже више него што чини К. Извештај који он о њима даје, није до душе исцрпан, али може да послужи за карактеристику.

Радна заједница и самоуправа битне су одлике ових школа с интернатским васпитањем. Сваки ученик учествује у заједничком раду једне или више мањих група. Образовање таквих радних заједница олакшава

се поделом ученика истога разреда у групе и подгрупе према обдарености, напретку и научном интересовању. Школску управу бира цела школа. И сваки разред бира своје заступнике. Таква организација је, мисли К., врло успешна за неговање личне одговорности и моралне храбрости код ученика. Сличне организације у Немачкој били би васпитни заводи на селу (Landerziehungsheime). У том смислу раде у неколико и омладински покрети (Wehrkraftvereine, Pfadfindergruppen, Wandervögel), који радом за друге и сношењем оскудице чине извесну „школу савлађивања“. Иначе управа у већини немачких школа с интернатским уређењем није аутономна већ хетерономна. Због тога је жарка жеља Кершенштајнерова да се дух темељности, који влада у немачким вишим школама, „у колико су оне добре“, веже „с духом самоуправе“, тј. с духом личне одговорности за сав рад, и моралне храбрости и иницијативе које отуд произлазе. А да се и вишим школама, које нису интернатски уређене, може врло успешно аутономно да управља, показује К. на примеру академије у Edinburgh-у, која одговара немачким гимназијама и реалним гимназијама. Самоуправу те академије црта К. према опису једног њеног ученика вишег разреда. Школом се управља помоћу система изабраних префеката, који надгледају живот у школи. Бачку кандидатску листу за избор префеката саставља ректор, или поглавар сениор-ефора, који је начелник (капетан) целе школе има право да избаци из листе онога који му се не свиђа. Погодба је за ефорску кандидатуру, поред ваљаности у школском раду, још и карактер и ваљаност у играма крикету и фусбалу. На тај начин је обезбеђен избор најваљанијих и њихов заједнички рад с ректором. Дужност је ефора да надгледају морал и понашање ученика при игри и у опште у животу. Они се нарочито старају за добар глас школе. Они имају право да заједнички изрекну ограничену меру телесне казне, а сваки поједини од њих може да изрекне друге, мале казне. Поред ових старијих ефора бира сваки разред по два млађа ефора (јуниор-ефори), који се брину за ред у разреду. Против ове врсте ефора устаје поменути ученик, чији опис школе К. употребљава, јер су одредбе за њихов избор такве да сваки „распуштени несташко“ („Racker“) може да буде изабран. Они немају никаквог ауторитета и у „бурним“ временима служе за то да се на њима сложе кола за цео разред, или имају „врло важну дужност“ да затварају прозоре и врата, раздају хартију, итд. Због тога препоручује он на место млађих ефора разредног старешину, кога поставља ректор на предлог старијих ефора.

У том ученичком напису се црта иначе тај систем као „јединствен у својој врсти, кад се тачно посматра, идеалу толико близу колико је могућно“, јер „овај извор свега доброг“ буди осећање одговорности у дечаку, дотерује карактер и чини ученика подобнијим за доцнији живот, „више него најтемељније познавање класика“.

WWW.UNI

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

С овим мишљењем поменутог ђака слаже се К. потпуно, напомињући да све Great Public Schools, као и велики број бољих приватних школа, имају сличну организацију. Као успела допуна овог „уређења за негу државно-грађанских кардиналних врлина“ служе по К. тзв. Debating Clubs, у којима ученици помоћу сопствених реферата и самосталних дискусија добијају државно-грађанске поуке. Такви клубови за дебатовање постоје у свима Great Public Schools, а К. их је нашао у свима школама Сједињених Држава, чак и у њујоршким народним школама, где су последњих година уређени Social Centres за омладину од 10 до 18 година; ове последње потпомаже град (општина). Сваки од ових социјалних центара има бар један Debating Club.

Ово описивање единбурске академије износи нам неизбежно пред очи слику ђачке републике Валентина Троцендорфа из 16. века. Није то само случајна сличност, већ скоро потпуно поклапање. И пошто нам Троцендорф са својом републиком, у којој је он био dictator perpetuus, изгледа на означени начин сасвим модеран, неће бити без интереса да, и ако га К. и не помиње, кажемо нешто о његовој школи у Голдбергу. Та школа је имала шест разреда. Њена самоуправа се састојала из економиа, који су се бринули за спољни ред (давали знакове за устајање, спавање, почетак обеда и наставних часова); ефора, који су надгледали понашање при обеду и иначе (њима су били потчињени дискофори, који су износили јело); квестора, који су надгледали школске радове. Сваки разред је имао једног квестора, који је одређиван сваке недеље, а над свима квесторима био је главни квестор, који је месечно биран. Ђаци су имали свој суд, који се састојао из једнога консула, 12 сенатора и два цензора. Сенат је изрицао казне за кривице према школском закону. Оптуженоме је достављана тужба осам дана раније. Окривљени се морао с нарочитог места у за то одређеној дворани бранити пред сенатом и осталим ученицима с Троцендорфом у средини, и то на латинском језику. Ко се добро бранио, ослобођаван је. Пресуду су објављивали консули, Троцендорф ју је потврђивао или поштравао, предочавајући осуђеноме његову кривицу са свечаном озбиљношћу. Казне су биле телесне и према времену много строжије него данас у Edinburgh-у, наиме: прут, лира или fiducula (справа од дрвета у облику виолине, у коју се уметну врат и руке; још у доба Раумерово, познатог писца историјске педагогике, говорило се у Шлезизи: „стоји у фидели“, тј. тој виолини), а поред тога још и апс (Karzer). Пет основних законских одредаба те школе, од којих нарочито прве четири заслужују још и данас (по речима Циглеровим¹⁾) пажњу учитеља и школских власти, гласе (у кратко по Раумеру²⁾): 1. Свима ученицима се подједнако управља. 2. Отмени и незнатни

¹⁾ Th. Ziegler, *Geschichte der Pädagogie*, München, 1909.

²⁾ K. v. Rümer, *Geschichte d. Pädagogie*, etc., 1902.

морају се покоравати законима. „Ко хоће да буде ђак, не представља племића“. 3. Племићи и они који се стиде именованих казни, треба да пазе и поступају добро или да избегавају „нашу школу“, јер новчане казне не погађају децу већ родитеље. 4. Нови ученици се морају зарећи да ће се придржавати школских закона. 5. Чланови наше школе морају бити чланови наше вере и наше цркве.

И своје Debating Clubs имала је ова школа. Они су се састојали из диспутација, које су редовно држане, потом из свечаних говора, при којима су ученици држали на латинском похвалнице један другом, и најзад из дискусија, које су трајале сваког дана по пола сата (одмах после јела). Теме су давали квестори.

Троцендорфово школско уређење било је у својој врсти потпуно ново, али мотиве који су га довели до тога треба, вероватно и пре свега, тражити у општој школској беди његовог времена, нарочито пак у оскудици у учитељима. Због оскудице у учитељима узимани су, још у најранијем добу педагошке делатности, па кроз цео средњи век до данас, ученици као помоћници при управљању школом, одржавању реда и при настави. Треба се сетити само војнички уређених васпитних кућа Ликургових, декурија „Браће од заједничког живота“ и виртембершког школског правилника (1559), даље мониториншког система Bell-Lancastre, који је у првој половини прошлога века, произлазећи такође од Енглеске, привлачно снажио интерес педагога и омогућавао да један једини учитељ учи до 1000 ученика, а исто тако и „Eckenförd-ског наизменичног школског уређења“ (у Шлезвиг-Холштајну, прва половина 19. века), итд.

Ми долазимо тако на питање о *помоћничком систему*, које још и данас овде-онде занима педагоге. Ма да су постала из сасвим других, непедagoшких разлога, ипак су таква уређења доводила до самоуправе и саморадне ђачке, те би се могле да нађу многе додирне тачке с модерним тежњама Кершенштајнеровим и другим. Но то није наш посао у овом случају. Само морамо да нагласимо да је баш Троцендорф, поред већ поменутих спољашњих, имао и такве циљеве који су врло блиски Кершенштајнеровим; они су управо идентични. Својом организацијом будио је Троцендорф код ученика, по речима Раумеровим, „одговорност за законски ред“ и „апсолутно уништавао опозицију“ коју је обично правила чврста ученичка фаланга против наставника који се међусобно често нису слагали. Прави циљ Троцендорфов види се јасно из говора који је његов ученик Балтазар Рав (Rhavus) држао као декан филозофског факултета у Витенбергу 18 септембра 1564, приликом једне промоције. Он је рекао о Троцендорфу: „Његова школа, посећена не само из целе државе, него и из Угарске, Ердеља, Пољске итд. личила је на једну добро уређену државу, која је помоћу закона, наставе и других лепих вежбања изврсно уређена, у смеру да омладина, напајана од децијства религиозном истином, добија правац који води страхопошто-

вању пред Богом, али у исто време и да научи елементе наука и уметности који су потребни за цркву и човечје друштво, да, образована у строгости, прими благе обичаје и навикне се на заједничко часно испуњавање дужности у јавном и приватном животу“.¹⁾ — Изостави ли се из овога циља све што је ондашњем добу изгледало као безусловно потребно (црква и остало с тим у вези), онда се он *начелно* једва разликује од Кершенштајнеровог циља. Обојица гледају у осећању дужности, одговорности и ауторитета (овом последњем посвећује К. нарочити одељак у својој књизи о државно-грађанском васпитању) битне знаке васпитања, и обојица имају пред очима дату животну заједницу, дату државу. Али оно што је Троцендорф можда само наслућивао, налазимо код К. брижљиво образложено. Ова мала историјска екскурзија била нам је потребна, јер показује да покрет, чији су представници К., Ферстер и други, није нов. А сад да се вратимо Кершенштајнеру.

Енглеско школско уређење представља по К. „један успешан облик државно-грађанског поучавања, који се ученицима не намеће споља“. Такво је уређење непознато у Немачкој. Ту је државно-грађанско васпитање додељено искључиво историјској настави. И К. сматра историјску наставу и привредну географију као врло погодно средство за државно-грађанско поучавање, па вели: „Ја могу врло добро да представим себи такву наставу историје и привредне географије која чини излишним нарочиту државно-грађанску наставу“. Има учитеља на вишим школама који „од сваког часа историје праве науку о дужностима у служби отаџбини“, али је већи број оних који нису бољи од историјских уџбеника, а ови пружају ученицима превише градива, субјективно обојеног, због чега каузални ток догађаја остаје скривен ученицима. На супрот томе захтева К. самосталну употребу и обраду историјских извора од стране ученика, због чега је потребна позамашна редукација градива. Нарочито у трима вишим разредима треба ученици да се баве појединим важнијим и интересантнијим периодама, а не да понављају целу општу историју. Ако историјска настава оспособи ученике виших разреда да могу дати самостални суд о појавама једног немирног времена или „о развоју модерних државних установа“ (уређења), онда „можемо — вели К. — мирно да ставимо у акта специалну државно-грађанску наставу, на коју већ сад чекају сувише рано рођена упуства (уџбеници), у толико пре ако још својевољни Debating Clubs ученика у сопственој иницијативи продужи што школа због недостатка у времену није могла даље да разради“. У таквој обради историјског градива гледа К. „битну мисао принципа радне школе у историјској настави“. Дакле, по принципу школе рада може се предавати и без нарочите

¹⁾ К. G. Schmid, *Enzyklopädie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens*, Bd. IX, стр. 493.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

школе рада у Кершенштајнерову смислу! Мислим да се то исто може рећи и за целокупну област васпитања кад се на место школе рада и државно-грађанског васпитања стави *принцип ученичке саморадне при намерном ушлицању на развешак њихових способности за службу заједница*. Даљу потврду за ово мишљење налазим ја у „практичним примерима за државно-грађанско васпитање у основним школама“, које К. наводи.

Говорећи најпре о *продужним школама*, К. вели да се историјска настава у њима не може предавати на исти начин као и на вишим школама, те је за њих потребна нарочита државно-грађанска настава. Али и ту се она најбоље може извести кад се надовеже на историјски развешак оних привредних грана и њихових социалних и привредних односа којима ученици припадају. У школама на селу треба да се обради историја сељачког сталежа; у другим пак школама које имају за циљ трговачки позив, има да се обради историја трговине и саобраћаја. Ове главне стране привредног живота стоје не само међу собом него и с културном историјом у тесној вези, те пружају прилику да се ученицима обрати пажња на оно што је опште и да се навикавају на државно-грађанске врлине. У вези с тим може и настава грађанског морала да буде плодна. Као пример за то помиње К. одељак „пословни морал“ из књиге *Handelsbetriebslehre* од Pohlmeier-Grossmann-a. Једно правилно васпитање које иде до „корена“, гледа К. и овде у радним заједницама у малом. Таквим васпитањем може се нарочито у продуженим школама утицати на масе. Подређујући личне, егоистичке интересе под интересе школске заједнице, потпомажу се интереси целокупног привредног рада и државе. Зато је Кершенштајнеру неразумљиво кад занатлијски кругови устају против установе таквих радних заједница под изговором да такве школе хоће да укину „мајсторске поуке“.

У *народној школи* је систематска државно-грађанска настава немогућна по мишљењу Кершенштајнерову, јер ђацима на том ступњу не достаје искуство које се добија додиром с јавним животом, и духовна зрелост за корисну обраду школа. Али *народна школа* може као и све друге школе помоћу установе радних заједница да потпомаже државно-грађанско васпитање. Како К. замишља ове радне заједнице, показаће најбоље један пример. Разред од 48 ђака дели он у 8 група по шест или, боље, у 12 група по четири ђака. Свака од ових група чини за себе једну радну заједницу, која има самостално да реши један задатак уз учешће свих чланова те групе и под међусобном контролом. На тај начин се мање обдарени потпомажу, лична честољубивост претвара се у честољубивост целе групе, а одговорност за успех такође није више лична. Тиме је дата могућност за развешак врлине моралног самоодрицања. Али на крају крајева — као што и К. наводи — зависи од учитеља хоће ли та могућност бити правилно искоришћена за васпитање

моралног пожртвовања. Учитељ ће притом, и ако ће му поглед бити увек управљен на успех заједнице, имати прилике да обрати пажњу на ученичку индивидуалност и да потпомаже склоности и обдарености које се покажу. Тако васпитање се поставља на једну ширу основицу, која пружа велики простор за развитак индивидуалитета. Истина је да се у радној заједници сужава образовање разума, али се тај мањак у знању стоструко надокнађује темељнијим образовањем карактера.

Поред ових радних заједница, у настави обавезних предмета служе као важно средство за државно-грађанско васпитање у основним школама својевољни ученички савези или клубови. Као узор за такве савезе наводи К. њујоршке школе. Ту се у најпростијем облику образују такви клубови од појединих разреда под именом неког научника, уметника, песника, војсковође итд. Ђаци једног таквог клуба стављају себи за задатак да самостално проучавају живот свога патрона и да о томе говоре, да приређују свечаности о његову рођен-дану или дану смрти, итд. К. помиње Њутнов разред, Марконијев разред, Едисонов разред, Рузвелтов разред, итд. Они су имали и своје заставе, на којима се налазио мото дотичног разреда: нпр.: „Don't give up your ship“ (Не напусти своју лађу), „Strong Union“ (У јединству је слога), „Self-reliance — Self-control“ (Самопоуздање — самосавлађивање), „Play fair“ (Поступај правично, девиза Рузвелтова, коју је узео за мото његов разред), итд. Осим удруживања ради извођења једног заједничког смера (путовање, игра, песма, цртање, упознавање с књигама), има и ђачких удружења са трајним моралним задацима. Сва та удружења ђачка имају, разуме се, своју самоуправу.

На крају свога разлагања о државно-грађанском васпитању истиче К. важност развијања поштовања према ауторитету. Притом не мисли он на поштовање које је слепо према свима погрешкама појединих носилаца ауторитета, већ на ону моралну храброст која ће устајати против неспособности и невршења дужности с њихове стране, али увек, разуме се, на правом месту и на отмен начин. Идеја појединих ауторитета не сме због тога да буде мање цењена. Као пример наводи К. да католички свештеници знају да су на папској столици седеле и покварене личности; они жале и осуђују такву појаву, али не допуштају да се дира у папство, као ауторитативну и репрезентативну идеју католичке цркве. Енглеско друштво је осуђивало многе и крупне погрешке Едварда VII, али је идеја краљевства и државног репрезентовања остала недирнута пред јавношћу. Истога дана када је у четири ока своме краљу отворено изнео своје мишљење о његовим погрешкама, може отмени Енглеz на јавној гозби да му потпуно искрено напије здравицу, која би се истина састојала из две речи: „The king“. У том простом, одређеном „the king“ (краљ) гледа К. „живи доказ државно-грађанског васпитања отменог Енглеzа“. И ако напомене које К. још чини у том правцу могу бити

врло поучне, нарочито за манире у нашем јавном животу, ипак нам цело то излагање, а још више начин на који он у последњем одељку своје књиге о државно-грађанском васпитању говори о индивидуализму и социализму, показује да он сâм није начисто са својим филозофским схватањем.

* * *

На завршетку овог излагања нека су нам допуштене још неколике напомене.

Интересантно је да оба најзначајнија немачка заступника државно-грађанског васпитања и ђачке самоуправе, Förster и Kerschensteiner, полазе од школа у Америци и Енглеској, и ако почети за сличне установе у немачким школама нису непознати. Њих је нарочито било у доба реформације. Троцендорфа, кога К. и не помиње, подражавали су многи: подсећам на ђачке државе 16. и 17. века у Görlitz-y, Brieg-y, Beuthen-y Kronstadt-y, Hermannstadt-y (овде је на врху ђачке државе стајао краљ, а носиоци разних ђачких достојанстава бирани су од самих ђака). У 18. веку основао је један од Песталоцијевих ученика „дечју државу“ у Königsberg-y, а Martin Planta ђачку републику у једном месту код Chur-a (Швајцарска). Нека се даље помисли на тежње Fichte-ове, који је, полазећи такође од Песталоција, наглашавао ђачку саморадњу и васпитање за службу држави, при чему се и он, баш као и К., ослањао и на Платона. У педагошким погледима Фихте-овим и Песталоцијевим дато је, тако рећи, прво место образовању карактера и припреми за државно-грађански живот, и К. се позива на њих при образлагавању своје школе рада. Но исте задатке налазимо редовно и код осталих поменутих предузећа, и ако су она често постајала из других, спољних разлога, и према разним гледиштима. Разлоге што их К. не узима у обзир при оснивању своје нове школе, налазим ја у околности што је трајање и успевање оних покушаја редовно зависило од личности оснивачеве, односно учитељеве, и што су сви они трајали врло кратко време; даље, што су све те школе биле у главном школе учења или, како би их К. назвао, књишке школе, а нарочито што су оне биле удешене према сасвим другим приликама. Али мени тешкоћа не изгледа нимало мања кад се данашње американске и енглеске школе хоће да пресаде на немачко земљиште, и то баш због тога што К. ставља државно-грађанско васпитање у службу *даше* државе. Остављајући на страну уставне разлике, мени ни немирни, страсни партијски живот, који карактерише данашње државе, не изгледа такав да би његова тежња могла бити изједначење с Кершенштајнеровим идеалним формулирањем државно-грађанског васпитања. Да данашње државе гледају на школу као средство за остварење својих смерова, разумљиво је по себи. Вође државне се мењају, њихови погледи о облику и смеру државе често се дијаметрално размиоилазе, а из тога се намећу у пракси врло незгодни закључци по

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

државно-грађанско васпитање у служби дате државе. Тако, нпр., нема за К. никаквог смисла да се „сопственој држави помоћу погодног државно-грађанског васпитања не створи изглед за што је могућно већи привредни, морални и политички развој својих моћи, не ради напада, него ради одбране од напада других држава“. Таква изјава нам не казује ништа ново. Шта више, ја бих рекао да је данашња школа, оваква каква је, била скоро у свима државама већ и досад сувише много у таквој служби. А како та служба може да буде схваћена у оквиру једне исте државе, навестићу само једним примером. Подсећам на то да је цар Виљем II у 1890 години говорио на првој седници школске конференције (4 децембра) о борби против социалне демократије помоћу школе, а да се и берлинска кабинетска наредба од 1 маја 1899 тиме бавила. Међутим, данашња немачка влада, састављена од социал-демократа и других партија, не показује мање склоности да школу стави у службу својем државном схватању, а већ и да не говоримо о непомирљивим комунистичким захтевима у том правцу.

Ову супротност између дате државе и удаљеног идеала моралне државе мисли К. да може да уклони помоћу трећег, битног дела свога трогласнога васпитнога смера, помоћу моралног препорођивања заједнице, у којој пређашњи васпитаници врше свој позив. О томе смо ми говорили у прошлом чланку. Оно што је битно и у државно-грађанском васпитању по Кершенштајнеру, сводимо ми такође на *принцип ђачке саморадње у служби животног заједнице*, од које и зависи како ће се тај принцип спровести у пракси. При спровођењу тога основног модерног педагошког захтева у нашим школама морају пре свега да одлучују одлике наше народне животне заједнице. Повољни резултати нове школске организације у другим земљама треба да нам служе као подстрек за реформу, али никако као разлог за просто копирање и пресађивање.

Д-р ВОЈ. Р. МЛАДЕНОВИЋ

НЕПИСМЕНОСТ У СРБИЈИ ¹⁾

Проучавајући размере венчања у Србији, за време из 1900—1908, наишао сам, у „Српском Статистичком Годишњаку“, на размере писмености при склапању брака.

Држим да ће бити корисно — па и нужно — да се наши просветни кругови тим питањем позабаве, из мотива који ће из даљњег разлагања проистећи.

¹⁾ Из једног предавања, држаног у „Српском Лекарском Друштву“ у јуну 1921, о „Размерама венчања у Србији“.

О К Р У З И	1900—1908			
	ПИСМЕНИ		НЕПИСМЕНИ	
	м.	ж.	м.	ж.
београдски	51.64	6.16	48.36	93.84
ваљевски	40.85	7.27	51.15	92.73
врањски	23.09	5.06	76.91	94.94
крагујевачки	54.12	11.32	45.88	88.68
крајински	55.60	21.52	44.40	78.48
крушевачки	45.37	5.30	54.63	94.70
моравски	40.73	10.58	59.27	89.42
нишки	36.64	10.29	63.36	89.71
пиротски	36.07	5.80	63.93	94.20
подрински	44.70	7.46	55.30	92.54
пожаревачки	45.73	7.15	54.27	92.85
руднички	48.45	7.20	51.55	92.80
смедеревски	54.64	9.18	45.36	90.82
тимочки	46.71	16.48	53.29	83.52
топлички	24.16	4.42	75.84	95.58
ужички	36.78	6.83	63.22	93.97
чачански (1902—1908)	44.03	6.63	55.97	93.37
гр. Београд	92.19	83.59	7.81	16.41
по варошима	82.58	61.18	17.42	38.82
„ селима	38.31	3.97	61.69	96.03

Из ове табеле се види каква је била кроз раздобље 1900/1908 просечна писменост у Србији код оних који су склапали бракове, а по томе, од прилике, и каква је била писменост у опште.

Тражио сам ове детаље писмености при венчању, не бих ли можда том пригодом наишао на какав однос између аналфабетизма младожење и невесте, те одвећ раног венчања, јер, како је познато, раније венчање иде, обично, упоредо са нижом васпитаности. Рек би међутим да у томе погледу није степен културе играо у Србији никакову улогу, ни код једног, ни код другог пола. Имамо, до душе, округа који спадају међу најзараженије аналфабетизмом, као што су врањски, нишки, пиротски, где се високи проценат мушкараца венчао пре 20 год., али имамо зато с друге стране јако неписмени округ ужички, где су се мушкарци венчали у старије доба.

Видимо да просечни проценат писмених мушкараца не износи, по селима, нити 40%, а видимо такође да је у 12 од оних 17 округа из којих се тада састојала Србија, од 100 женских које су склопиле брак било преко 90% које нису знале ни читати ни писати. Заиста огроман проценат! А ни у другим окрузима није било много боље. Чак и у самом Београду, у културном центруму Србије, било је преко 16% неписмених женских.

Ако узмемо у обзир да је, по моме најдубљему уверењу, за степен културе једне куће, једне вароши, једне земље, једног народа, меродавна женска а не мушкарац, то су прилике оног раздобља показивале управо црну слику. А врло је вероватно да се та слика није, ни данас, знатно — евентуално и нимало — променила, јер непрестано ратовање није било подесно за лечење културних рана.

Окрузи у којима је писменост женских релативно нагло нарасла:

	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
округ крајински . .	13.03	14.50	13.46	17.64	19.03	22.90	24.15	32.86	36.15
„ тимочки . .	8.56	7.52	9.32	12.43	14.12	20.72	23.09	25.08	27.21
„ пожаревачки	8.82	5.46	4.61	6.02	6.94	7.34	8.92	9.22	11.0

У свим је другим окрузима писменост женских остала стационарна, или су се прилике тек незнатно побољшале, а у крушевачком округу чак и погоршале, као што се види из ове табеле:

	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
округ београдски .	6.0	5.12	4.41	6.56	6.19	6.42	7.03	7.16	6.53
„ ваљевски . .	7.37	8.43	6.11	7.20	6.48	6.08	8.72	7.83	7.18
„ врањски . .	5.19	2.61	4.12	5.16	4.53	5.80	6.10	5.76	6.25
„ крагујевачки	12.44	8.87	9.	14.93	10.55	9.96	10.25	11.79	12.12
„ крушевачки .	7.16	3.56	3.51	6.01	4.93	6.38	6.15	4.99	5.05
„ моравски .	15.74	5.73	10.06	9.51	9.70	11.67	10.26	11.60	10.91
„ нишки . .	15.51	7.65	8.55	9.29	9.37	11.64	9.82	10.22	10.59
„ пиротски . .	6.71	3.80	4.15	5.09	4.85	6.78	6.04	7.79	6.99
„ подрински .	8.79	6.93	5.68	8.23	6.82	7.95	7.81	7.17	7.75
„ руднички . .	8.31	5.38	4.39	8.43	8.85	7.71	9.02	6.61	6.14
„ смедеревски	12.91	7.98	7.97	8.14	9.06	8.26	9.81	8.37	10.15
„ топлички . .	4.42	2.89	3.20	3.50	4.42	4.18	6.12	5.41	5.61
„ ужички . . .	8.68	5.57	4.20	8.72	6.63	6.62	6.56	7.46	7.01
„ чачански . .	?	?	5.92	5.43	6.08	5.58	8.02	7.96	7.40

Заслужује овом пригодом споменути да је писменост код женских износила, у чисто српским окрузима, просечно 7.6⁰/₀, док је у окрузима где има румунског живља, и где је број школа већи, износила 13.71⁰/₀, дакле скоро двоструко (просечна је писменост за женске, у свима окрузима заједно, 8.63⁰/₀).

Најписменији су били мушки у округу крајинскоме. У том је округу писменост мушких износила 55.60⁰/₀. Просечна је писменост код мушких, у свима окрузима заједно, била 42,85⁰/₀.

Окрузи у којима је писменост мушких релативно брзо нарасла:

	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
округ београдски .	44.66	42.72	46.90	48.63	52.97	52.63	54.83	58.39	61.07
„ крајински .	51.42	50.80	50.55	55.52	52.13	56.32	56.75	61.52	65.38
„ подрински .	39.72	39.70	38.66	44.21	42.24	47.37	46.67	50.44	53.31
„ тимочки . .	37.69	39.25	39.03	45.02	41.83	51.45	50.98	56.11	59.03

У осталим окрузима писменост је мушких много полагаије напредовала:

	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
округ ваљевски . . .	37.24	38.05	37.47	38.45	42.11	41.29	44.01	41.84	47.18
” врањски . . .	24.96	18.92	19.53	20.62	22.33	23.77	24.83	24.73	28.13
” крагујевачки . . .	49.96	49.42	51.63	54.80	52.82	53.70	54.65	61.36	59.07
” крушевачки . . .	41.12	38.82	42.88	44.45	45.95	45.73	47.52	49.65	52.17
” моравски . . .	38.12	30.03	35.60	36.22	37.22	44.57	44.92	49.55	50.33
” нишки . . .	36.45	29.38	28.73	31.86	36.68	39.35	40.18	42.54	44.60
” пиротски . . .	35.30	31.12	28.60	27.93	36.54	37.73	41.24	41.31	44.88
” пожаревачки . . .	43.83	38.03	36.18	40.91	54.51	44.67	47.57	47.67	54.24
” руднички . . .	46.27	34.71	42.16	47.27	53.69	53.18	50.33	54.96	53.51
” смедеревски . . .	51.84	48.	51.	55.87	53.	51.81	55.74	61.74	62.49
” топлички . . .	23.25	18.20	20.06	21.83	21.45	24.09	27.22	28.48	32.83
” ужички . . .	38.51	32.06	32.11	34.10	37.19	41.45	37.59	38.04	39.98
” чачански . . .	?	?	36.88	39.54	45.31	41.13	46.70	51.30	47.32

Овде спада још и следећа констатација: где је било највише аналфабетизма, ту су, обично, и више харали шрбушни шиф, срдобоља, дифтерија и разни пуерперални процеси („умрле на рађању“, како вели „Годишњак“), односно неке од ових болести.

Просечна је смртност, за читаву Србију (1900/1908), за абдоминални тиф била, у процентима опште смртности, 3.98; у врло неписменим окрузима топличком и врањском износила је смртност 9.17, односно 9.18.

Срдобоља харала је у размери од 2.98, у процентима опште смртности, просечно по Србији за горе наведено раздобље, а у окрузима пиротском и врањском износила је смртност од срдобоље 6.43, односно 6.10.

Просечна смртност од дифтерије била је 3.25. У окрузима пиротском и ужичкоме умирали су људи од те болести у размери од 5.13, односно 5.01, а у округу врањском у размери од 4.84, у процентима опште смрти.

Од пуерпералних процеса умрло је у Србији, од 100 удатих жена, 6.28. У округу ужичкоме умрло их је 8.08; у округу топличкоме 7.93; у округу врањском 6.60.

Као логична последица овога разматрања намеће нам се још једном убеђење да сви наши здравствени закони, па били они прожети најмодернијим духом, па били они и у најпотпунијем опсегу и најсавесније извршивани, не могу ништа да постигну, или могу тек врло мало да постигну, јер су осуђени да се расплину о тврди камен незнања, у којему смо ми још увек, као у некој гробници, укупани.

Без најинтензивнијег рада око дизања културног нивоа нашега народа, а у првоме реду мајки, које ће да играју у препорођају наших племена највиднију улогу, осуђени смо да са свим, па и са најрационалнијим социално-хигиенским мерама, получимо тек деломичне, нипошто задовољавајуће успјехе. Уз лекара, и координирано с њим, треба да,

раме уз раме, ступа, као његов нераздељиви друг, у најсавршенијој хармонији, такође и учитељ.

Рекао сам мало пре да би се главни рад у погледу популарисања здравих социално-хигиенских назора морао кретати у правцу васпитања женских. Одгој мајки, у првом реду, те осталог младог женског света у другом, треба да постане кардиналним, примордиалним задатком државе и друштва. И, заиста, кад само мало промислимо на, управо одсудну, улогу женске, а поготово мајке у обитељи, морамо доћи до закључка да је без таковог рада наш труд потпуно некористан. Погледајмо само што се код нас збива по селима, а, дабоме, у великој мери, и по варошима. Жена води бригу о реду у кући, а кућа је, одвећ често, кроз и кроз прљава; жена спрема храну која је, одвећ често, тако нерационално приготовљена, да је стомак тек муком свари и да знатан део храњивих састојака остаје неискоришћен, апстрахирајући од тога што је храна често квалитативно недостатна. Жена, на селу, кроји, често, кроз нехигиенску одјећу. Жена негује болесника — каква је то нега по селима, то знамо сви. Жена одгаје децу, грешећи при томе на свакоме кораку, а читав живот не може да изглади оне бразде које су мајчина реч и пример урезали у души детета и које ће, врло често, дати садржај и правац читавом каснијем животу дотичног људског створа. Жена је, напokon — то спомињем на крају, и ако то није мање важно — прави носилац столетних, кобних предрасуда, с којима се ми са толико мало успеха боримо, јер их побијамо — код мушкараца, а не тамо где им је прави узрок и трајно врело, наиме код женске. Ја сам свестан да је тај рад и огроман и ванредно тежак, али сам свестан такође и тога да је васпитање жене једини пут који може да нас доведе до циља.

Да речем, у вези с тиме, и своје мишљење о популарним предавањима, кад сам већ ушао у питање поучавања народа. Држим да би се та популарна предавања морала одржавати, у првом реду, по селима и по комшилуцима, над којима смо ми — до душе не у теорији, али зато у пракси — прогласили врло ефикасни бојкот. Требало би одржавати предавања, у првом реду, у оним селима где нико од нас не би радо отишао, јер не би имао ни где да пристojно једе, ни где да пристojно преноћи, једном речи у најзабаченијим селима, у онима која су најудаљенија од удобних комуникационих средстава, поготово пак у таквим селима где још нема школе. Логично је, чини ми се, да би требало најпре отићи тамо где је највећа потреба, тамо где се највише грешу проти хигиени.

Предавања по варошима требало би одржавати не у центруму вароши, пред блазираном градском публиком која посећује предавања или из досаде, или из конвенционалних разлога, или из морбозне љубопитности, и којој се могу, и без предавања, уцепљивати здраве идеје путем новина, брошира, летака, кинематографа итд., већ би требало употребља-

вати у ту сврху онај амбиенат у којему живу најсиромашнији, они које наше друштво разбаштинило и од себе одбацило, употребљавати, дакле, периферију градова, радничке квартове, залазити у творнице, у радионе, у тамнице.

Предавати би се морало, понављам, у првом реду онима који то највише требају,

Избор аудиториума, дакле, требао би да, поред избора згодног места, згодног времена и згодне теме, буде важан задатак за оне који таква предавања приређују. О саставу аудиториума овиси, у првом реду, успех предавања. Јер ако је и дошао на предавање велики број слушатеља, то још није никакав успех, ако избор слушатеља није био сретан. Разна удружења, задруге, организације, најзгоднији су аудиториј, јер они и хоће, а по тому и могу, да схвате и да послушају предаваче, пошто код њих већ постоји нека социална свест. А успех, прави успех предавања, састоји се у томе да жива реч предавача пређе у дело слушатеља. У противном случају би имала предавања, више или мање, тек вредност — реторичких вежби, односно екскурсија.

Иза предавања требало би да се, редовито, развије дискусија, односно, код врло примитивне публике, опетовање и наглашивање најважнијих тачки предавања са стране које друге ауторитативне личности, рецимо, на пример, на селу, учитеља или свештеника.

Предавања, како се, у већини случајева, сада одржавају, служе — нека ми то нико не замери! — скоро искључиво за статистику. И ја сам за статистику предавања, али за такову врст статистике која води рачуна о њиховим успесима, а не тек о њиховом броју.

Требало би дакле велики број лекара, или хигиенски образованих лица, који би, према неком одређеном програму (под вођством централе), систематски проширивали обзоре наших маса, увек у најтешњој сарадњи са учитељима, водећи при томе рачуна о топографији „незнања“, т.ј. о крајевима где би требало најпре и најинтензивније дејствовати. Такова акција би морала да претходи сваком санитарном потхвату већег стила, који би могао, тобоже, да угрози лоше схваћене интересе неваспитаног становништва, долазећи у сукоб са каквом његовом предрасудом.

Та хигиенска пропаганда морала би да буде интенсификована за време какве епидемије, или епизотије.

Питање постепеног просвећивања муслиманског елемента пружа, ради познатих разлога, и још веће, данас још скоро несавладиве потешкоће особито што се тиче муслиманских жена. Али је неоспорно и неопходно потребито да се траже и нађу средства како ће се и њима — ја бих скоро рекао њима пре него другима, јер имаду, можда, највећу потребу — донети светло, и то такође и с тог разлога што су њихови

домови, њихови обичаји и њихов менталитет често кадри да уроде штетним последицама и за њихову околицу.

У вези са просвећивањем, треба споменути и опасности које прете здрављу од разних верских обреда. Овде би требало, са много такта, а у интимној сарадњи са црквеним властима, приступити тешком и деликатном питању ублаживања и постепеног брисања неких несавремених, традиционалних верских обичаја, који се, одвећ дуго, косе са оправданим захтевима хигиене.

Д-Р Г. БОГИЋ

О УЧЕЊУ КЛАСИЧНИХ ЈЕЗИКА У ЖЕНСКИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Све што се учи мора имати свој циљ. Први проблем учења је, дакле, познавати тај циљ.

Учење класичних језика, код нас већином само латинског, има циљ да развије логично разумевања реченичке конструкције, да учи правилном стварању реченица, па и мисли.

Други циљ је, заједнички са учењем модерних језика, познавање културе једнога народа; са чиме је у вези познавање литературе и читање оригиналних дела.

Покрај циљева постоји и проблем метода. Како да се горњи циљеви најбоље постигну? Наши састављачи програма за средње школе нису имали много наклоности према класицима; док се у Хрватској по старом аустријском систему учи грчки, у Србији се у опште не учи; у Војводини је међутим најгоре. Грчки језик је укинут, успостављен, поново укинут, и то колебање много смета једној школској генерацији.

Смањити учење грчкога језика на две године, за седми и осми разред, заиста је било нелогично, јер је то време довољно само да се научи читање и стече најелементарније граматичко знање. Користи, међутим, нема никакве, а и самим ђацима је нејасно зашто се труде. Јер, не варајмо се, мали често имају веома јасне погледе на ствари. Можда би боље било да се за то време од две године учила *Историја грчке културе и умешности*; јер заиста је несавесно не признати да су Грци утемељачи наше културе.

Непрактичност лањске реформе се увидела; грчки језик је укинут у седмом разреду, а остављен у осмом, дакле онде где су лане почели.

Требало је поступити смелије, па га укинути и у осмом. Разлози зато већ су наведени, а можемо додати још и тај што осма година значи спремање за матуру, које мора бити толико озбиљно да се сви површни, излишни и мало корисни послови морају избегавити.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Кратко време од четири године, одређено по новом наставном плану за латински језик, требало би употребити веома пажљиво.

Индуктивним методом и практичним примерима — ми за то имамо врло добро састављене читанке Г. Вулића — треба научити граматику и синтаксу, али би још у петом разреду требало почети са лакшом лектиром: Федрове басне, Корнелије Непот; а могле би се начинити zgodне хрестоматије са чланцима, наравно једноставним, из историје и митологије римске.

Читанке не могу бити једина ни главна лектира у току времена од две године, пети и шести разред; оне су само база на којој остало треба да се изграђује.

При одабирању лектире држим да би требало пажљиво учинити разлику за одређивање материјала мушким и женским школама. Исти програм је најједноставнији, али питање је да ли је и најзгоднији. Сувишно униформисање настане шкоди. Ако немамо повољно земљиште, биљка неће успевати. Ако не налазимо у души ученика довољно диспозиције за извесну ствар, резултат нашег рада пропада. А како можемо мислити да могу женску децу интересовати бојеви и ратни преговори Цезара, галска племена са својим задевицама; или читање Ливија? Те ствари треба оставити искључиво мушким школама. У женским школама би добро дошао леп избор из лиричара: Катул, Тибул, Проперције, Овидије и Хорације од песника, Салуст и Тацит од историчара, Цицерон са својим бриљантним беседама, могу служити као заједничка добра лектира да би се упознао прави дух и сјај латинскога језика. Можда би овој лектири могли додати комедије Плаута и Теренција кад се изоставе извесни незгодни изрази или сцене. Вулгарни језик у њима занимљив је и привлачан, а разлика између овог и литерарног језика није велика, а потребно је да деца о њој имају појма у вези са модерним романским језицима.

Са читањем историјских дела нарочито, треба да је везано тумачење наставниково о институцијама, и у опште о римском социјалном животу, да би тадашње прилике постале рељефније.

На тај начин деци ће омилиети рад на класицима, они ће за децу постати живи, деца ће збиља познавати њих, а не масу речи и граматичких изузетака једног мртвога језика. Великански дух старих моћи ће тако да изврши онај племенити утицај који му с правом припада.

АНИЦА ЂУКИЋ

МАТЕМАТИКА У СЛУЖБИ ВАСПИТАЊА

(Крај)

Зато математичка сазнања у опште не показују и *не помажу синезу* у мишљењу; она не само што собом не показују неко разумевање живота или неко шире схватање законитости промена и развитака, и што такво мишљење не потпомажу, него су му и противна, тиме што *једнострано служе анализи*, којом се мишљење сужава, заплиће у замршене бројне и графичке комбинације. Стога се без претеривања може рећи да многа математичка настава, и без имагинарних бројева, синуса и косинуса и томе сличног, и обичнијим својим многим задацима, теоремама и проблемима, ствара једну врсту вртоглавице, заморно умно удубљивање, место идеалног умног и моралног узвишавања. Отуда је могао рећи Гете да „Математика не може отклонити никакву предрасуду, нити ублажити јогунство, ни ослабити партизански дух, ни ма што учинити за моралност“, те „нема ничега празнијег, него бавити се бројевима и имагинарним фигурама“, „остајати при познавању таквих багата, и посвећивати се с тако много брижљивости излишним доказима, као да се на неки начин тражи одвицавање од употребе свога разума“. Зато се Математици с правом често пребацује да она своје обожаваоце испуњава извесним самозадовољством и потцењивањем знања и метода с других научних области, те је извесно, при том, да ватрено занимање Математиком може штетно утицати на дух, и његове племените органе учинити кржљавим, јер она осећању и уображењу пружа мало хране.¹⁾

Све досад речено о Математици подсећа на ону чудновату важност општег закона о контрасту у свету, да тамо где је највише свести или свесних садржаја, а то је у животу разумног човека, влада највећа произвољност; док на против, тамо где је свесност сведена на најмању меру, тако да је она дата без икаквих умних садржаја, а то је у радњама по инстинкту и у функцијама органа биљних и животињских организама, ту је дата највећа одређеност. Та истина, узета изокренуто у Математици и другим наукама према њој, показује да, у колико је у једном учењу дато више садржине, у толико је дата већа произвољност у радњама мишљења, а, противно томе, у Математици, где је дато мишљење без реалне садржине, умне радње се врше у строго одређеним процесијама, рачунски поступци се чине по строго одређеним правилима. По томе закону као да се објашњује и околност да Математика своје аритметичко-алгебарске и геометријске проблеме решава колико строго логички, толико строго формалистички, те се њено учење, великом већином и поглавито, своди на *вежбања у рачунској шехници*. И док се у другим наукама проблеми решавају *довођењем у везу чињеница*, принципа и идеја (индуктивно), дотле се математички проблеми решавају

¹⁾ Willmann, н. сп., стр, 381.

подвођењем задатака под правила, аксиоме (дедуктивно), или се решења омогућавају самом извежбаношћу у њиховим поставкама. Отуда математичка, као свака друга извежбаност и техничка способност, невежбањем слаби, и математичко се знање лако заборавља.

По томе се може узети да је и *математичко памћење* више *механичко* него логичко, а то је један доказ више да математичко образовање не спада у реално-логичко, већ у *формално-логичко*. А да су математичке радње формално-логичке, доказује сам њихов логистички карактер, управо то што је Математика симболичка Логика. Јер, Логика у математичком правцу свога учења, у главном, своди се на *методолошки принцип*, који је формално-логичке природе. У својој методологији Математика се служи симболима $+$, $-$, $\times$, $:$, $=$, $<$, ∞ , $+\infty$, $-\infty$, исто као што симболичко-формална Логика за обележавање елемената логичког мишљења и њихових спојева има симболизме S, P, M. Истина је да Математика има и своје *квантитативне садржаје*, али су ови *по себи иреални*, и као елементи (тачка и бројеви) и као спојеви (линије, фигуре, количине и једначине). Па и сама реалност бројева или количина чиста је апстракција, као кад имамо посла с парним коренима из негативних бројева. Формално-логички карактер Математике доказује највише то што она *квантитативне предмете* (висине, дужине, тежине и др.) изражава *квантитативним симболима*, а по подесним својим методама рачунања. Стварне квантитете, нпр. по методи сабирања, показује *скупљање предмета* у њихову бројну количину (две и три јабуке = пет јабука). Формално-логички квантитет показује *сабирање бројева* ($2 + 3 = 5$). Такви су и сви логички ставови за математичке квантитете, по алгебарској формули: $a = b$, $b = c$, $a = c$, или $A \leq B$, $B \leq A$. $A = B^1$).

Да математичко учење чини по себи празне форме мишљења, доказује то што, и поред уношења конкретних садржаја и посебних односа количина у четири основна рачунска вида, између једнога броја и његових једнаких чинитеља показује се један основни однос као *чисто формално-логичка апстракција*, битно различна од основног односа, као *реално-каузалне* апстракције једнога закона у појавама из духовног и телесног света, као што су нпр. односи да се једнака осећања појачавају и да се тела на топлоти шире. Тако, у односу између 8 и 2, овај број се *четири пуша* узима да се направи онај, 2 се *четири пуша* одузима од 8, 2 се у 8 садржи *четири пуша*, 2 *четири пуша* умножено даје 8. По томе, однос *четири пуша* је апстракција, исто тако формално-логична, као што је у односу 3 према 12, 4 према 16 и т. д. Такав је однос, и поред квантитативне или конкретне вредности у броју *четири*, празна форма мишљења.

¹⁾ Види: Th. Ziehen, *Lehrbuch der Logik*. Bonn, 1920. Одељак: „Mathematische Grundlegung der Logik“.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Томе слично показује се у геометријским облицима, као када је у задатку да се конструише дуж која ће одговарати $\sqrt{3}$, што се, као што се зна, изналази индиректним начином; прво, нађе се дијагонала квадрата чија страна чини јединицу, па се на тој дијагонали, која је узета за једну катету правоуглог троугла, подигне усправна од једне стране квадратове и учини другом катетом, те је хипотенуза тога троугла тражена дуж, која одговара дијагонали коцке датог квадрата. Ако је страна квадрата $a = 1$, а хипотенуза његова c , онда $c^2 = \sqrt{1^2 + 1^2}$, $c = \sqrt{2}$. Тражена дуж, обележена са d , биће: $d^2 = c^2 + 1^2$, $d = \sqrt{2 + 1}$. Однос дијагонала квадрата и хипотенузе (дијагонала коцкине) обележен је са $\sqrt{\frac{3}{2}}$. Тако обележени стални односи дужи апстракције су, обележене математичким симболима, и они своју реалност, свој квантитет добијају када се дужи покажу на самим предметима, или у бројевима обележеним дужима, у одређеним количинама, што свој симбол има у изразу $x \sqrt{3}$.

Сав математички симболизам је, дакле, без икакве реално-мисаоне садржине, без мисли о некој законитости животнога тока. Ми у математички мисаони формализам можемо, поред односа бројева и количина, унети и по коју мисао о општој законитости из живота, али то унесено није математичко. Тако у формално-логичке математичке односе можемо унети и мисао о најопштијој законитости, о *закону контраста*, којим је изражена општа животна истина: да се противности допуњују у животу, што је могуће само тако да оне имају и нечега заједничког у себи. Супротности, које имају нечега заједничког у себи, показују се и код четири основне рачунске радње, од којих једну страну чини сабирање и множење, другу одузимање и дељење. Заједничко им је у односу 2 према 8 што се један чинитељ узима четири пута, а противност им је што се то четвороструко узимање врши у супротном смислу, као додавање и као одвајање. Исто се показује у алгебарским супротностима, као код кореновања и степеновања броја 4, где је заједничко то да тај кореновани и степеновани број у основи показује један однос, по којем се један чинилац самим собом множи ($\sqrt{4} = 2, 2$ и $4^2 = 4 \cdot 4$). То је она иста законитост за коју можемо сазнати у духовном животу, где се идејне, принципске супротности допуњују, на основу онога што им је заједничко. Тако је нпр. конзерватизму и либерализму заједничка слобода у супротном смислу, тј. она се у једном случају проширује, у другом ограничује и сужава. Или, праву и сили заједничко је једно и друго, али у супротном смислу: у једном случају право претходи сили, у другом јој следује.

Колико је математичко мишљење по својој формално-логичкој природи празно, најбоље се може представити поређењем геометријских лукова и кругова са стварно датим луковима и круговима, управо по-

ређењем учења о графичким и предметним круговима и луковима. За пример узмимо *кретање цветних и плодних држака у рода Cyclamen*.¹⁾ Место замишљених тачака у замишљеном кретању, место произвољно конструисаних геометријских фигура из кругова и линија, из лукова без икакве стварности, овде и експериментом можемо имати стварно искуство са чињеницама и законима из живота природе. Ту видимо стварне дужи, лукове, спирале и кругове, сазнајемо и објашњавамо појаве чињеницама и законима, као што су: да „усправљена дршка има за време цветања увек супротно положене кривине“, да се „цветна дршка усправља и одржава у вертикалном положају под утицајем негативнога геотропизма, док цветну кривину условљава позитиван геотропизам, и она се после опадања крунице аутоотропски опружи“. Једна се од таквих чињеница показује изоловањем дршке од утицаја гравитације, чиме се утврђује њена зависност од те природне силе; или, када се обртањем биљке на клиностату утврђује осетљивост њенога цвета за геотропску драж, те се под утицајем ове усправља или обара вертикално, а кривина цвета сужава и скраћује или проширује и продужује; или, када се под утицајем или искључењем геотропског дражења, теже и светлости, дакле *спољним* утицајима, објашњује појава *лучног* увијања *цветних држака пре* оплођења, а *спирално* увијање *плодове* дршке *после* оплођења по *унутрашњим* физиолошким процесима, те се закључује на преобраћање *негативно* геотропичне дршке за време цветања у *позитивно* геотропичну дршку после цветања, и т. д. Све су то чињенице из којих се сазнаје *општи закон контраста*, по коме живе биљни, као и сви други организми. Тако се из тога закључује на *посебну* законитост из реалног живота природе, закључује се на последице из индуцираног дејства узрока.

На овом примеру упоређено математичко мишљење са мишљењем природњака, показује да је у математичким радњама дата чисто формално-логичка мисаона садржина, независна од опажања, те је, по томе, у Математици дато „чисто мишљење“, чисто од сваке реално-мисаоне садржине. А сва је конкретност Математике управо производ логичке анализе и синтезе, једне врсте рефлексије. Предмет математичког рада и мишљења *није дат*, већ спада у *задашак*: он је *проблем*, *добива се*, изналази, „измишља“. По томе су садржаји математичког мишљења, учења, сазнања, премда синтетички основани — празни. То је оно што заступници логистичког правца у новој филозофији (Hegel, Kohen, Natorp) узимају као чисто мишљење, које сазнање црпи из себе самога²⁾. Али сви су ти мисаони садржаји, по унутрашњости својој, зато чисто формалне природе, а

¹⁾ Види: *Глас Срп. Краљ. Академије ХСV*. 1921, чланак Н. Кошанина.

²⁾ Paul Natorp, *Die logischen Grundlegungen der exakten Wissenschaften*. Leipzig — Berlin 1910, стр. 94 и д.

чулно-реална је само њихова спољна страна: графички симболи у линијама, фигурама, бројевима, знацима за односе количина.

Према томе, и поред свега теоријско-научног и практичног значаја Математике, њена знања и све много умовање у рачунским радњама за *истинито реално образовање* духа ученичког немају онај пун значај какав имају природне и друштвене науке. И услед тога што математичко учење има чисто формално-логички карактер, а поред свега изузетног положаја Математике према другим наукама и поред пуне владе њене на многим областима практичног живота, математичком образовању не може се признати некакав изузетни значај за васпитање, како се то може мислити на страни оних педагога који прецењују васпитну моћ математичког мишљења.

Формално-логички карактер математичког учења огледа се и у његовом чисто методолошком моменту, да се један исти проблем може решити на више начина, па да се тиме ни у колико не промени строга предиспонираност рачунских поступака једног избраног начина, из којег је искључена свака произвољност. Јер, да ли ће се Питагарино правило изводити и доказивати механичким или органско-генетичким начином, да ли ће се неки, ма који алгебарски резултат постићи старијим, аналитичким, или новијим, синтетичким путем, то у резултату или садржини математичког учења не мења ствар по себи ни у колико, већ само у њеној методичкој форми, која је, као што горе рекосмо, по себи празна, ван онога што се у њу може са стране убацити, а то убацивање показује се у толико већа произвољност, у колико је разлика између материалне и моралне пропорције знатнија. Аналогија је нпр. потпуна, ако *геометријски златни пресек* упоредимо са „златним пресеком“ у животу човека, као и у односима зараде и награде код радника и послодаваца, где се може поставити овакав однос пропорције: Као што се односи зарада радника према заради послодавца, тако треба да се односи зарада послодавца према целокупном приходу предузећа. Слична овој била би поставка: Дневна уштеда треба да се односи према недељној или месечној заради, као ова према месечној или годишњој.

Пренесемо ли аналогију на виши идеални, чисто духовни живот, одмах се увиђа, с једне стране, да је и само *геометријско знање по себи садржајно празно*, и поред све његове могуће примене у техничком животу (у горе наведеном примеру геометријског златног пресека конструкција петоугла преко десетоугла); с друге стране, да је сасвим произвољно поређење између геометријског и моралног златног реза. У том случају овако би се могло судити. Као што се *материални* пресек изналази таквом поделом једне дужи где је већи одсечак средња *графичка* пропорционала између читаве дужи и мањег одсечка, тако се *идеални* златни пресек изналази таквом сразмером између размера идејних супротности, где претежнији принцип према мање важном чини средњу

ешичку пропорционалу између *цуне* важности једног и *релативне* важности другог. ономе противног принципа; и као што се, помоћу средишних тачака усправних дужи на оба краја дате праве дужи, изналазе *геометријски* златни пресеци, тако се, с једне и друге стране парламентарног центра, по дијагоналама *друштвених* сила, одређују златни пресеци умерене левице и умерене деснице према крајњем конзервативизму и анархизму.

Према овоме судећи, с приличним натезама и великим апстракцијама, са геометријским фигурама и алгебарским бројевима могу се наћи аналогије у животу развијенога духа друштвености и индивидуалне културе. Јер, макар да се у животу друштвеном стварно не показују пресеци у тачкама а границе не одређују линијама, ипак зато и ту се појаве и законитост могу обележити кривама, угловима, паралелама, круговима, пресецима, средишним и додирним тачкама, усечцима и одсечцима и другим графичким ознакама. Али, ако би се хтело да се Математици одрекне сваки значај аналогије њене законитости са законитошћу духовног живота, онда би се тиме показала једна неконсеквентност у бићу наука у опште, које све скупа и све посебице показују један континуитет свега вишега, развијенога духа. И као што се нема никакве дидактичке оправданости да се васпитна вредност математичке наставе прецењује (а, при том, у интересу умног и моралног здравља ученичког, има разлога да се њена важност сведе на мању или најмању потребну меру, остављајући је више стручним школама), тако ништа не смета (и поред свега наведенога, што говори за умањену дидактичку важност Математике) да се математичкој *науци* призна њена *највиша* вредност. Посматрана с највиших висина научности, ни за њу се не може рећи да не води ономе највишем сазнању којем води свака друга наука посебице, узета у њеном највишем, филозофском значењу, као и скуп свих виших наука у једну општу филозофију, коју чине највиши закључци о животу и свету. А, пре свега, не може се порећи да и Математика доприноси пријатностима, али само у духу оних који се с њом спријатеље, као и самим користима живота од њених знања. Исто се тако не може порећи да не само „Геометрија усправља духове“, него то чини Математика у опште, и то тиме што развија осећање тачности (али уз то и педантности), као и законитости (премда само у смислу логичности), поврх свега смисао за рад (и то само умни), за ред (само сукцесивни у бројевима код Аритметике и Алгебре), и за распоред (само линија, а не и ствар, код Геометрије). И ко се научи *кроз Математику гледаши на животи*, тај ће, вероватно, у својим посматрањима наћи једно више, можда и највише, задовољство, почев од гледања математичким очима савршенства у тачности кретања небесних тела, па до осећања математичке тачности свуда где се покаже могућност да се техника живота човекова подвргне апсолутној важности бројева. И не само у

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

техничком свету, него и у животу друштвености за опсервације способан математички ум може наћи важност принципа Математичке Феноменологије, те ће гледати осциловање математичког клатна, константне периоде осциловања код сата, математичку одређеност осциловања електричних струја, закон кретања течности у два суда, везана једном хоризонталном цеви, са разликом нивоа, акустичне вибрације и т. д.

Али, васпитање за такво гледање на живот материје и духа искључено је Математиком каква се данас показује у науци и настави и какву имамо из давнашње прошлости. Зато Вилман с правом вели: „Метода наше школске Математике као и школске Граматике је из старине пренета и дугом праксом учвршћена, али од органско-генетичког принципа одстрањена. То је Евклидова метода, која синтезу и анализу тако спаја да излагање тече синтетички, али у раздвојеним деловима, и у ставовима чије је решење дато аналитички“.¹⁾ Математичка настава, дакле може добити у васпитности на тај начин што ће њени проблеми бити решавани *синтетички* и докази бити извођени *органско-генетички*. На синтетички начин обраде Математике, у правцу учења Лобачевског, васпитна настава мора рачунати у будућности, ако не у садашњости. А на питање да ли ће настава Математике у васпитности добити много од извођења доказа по органско-генетичком принципу онако како то Вилман жели, ми смо спремни дати пре негативан него позитиван одговор, само зато што се и по томе начину остаје при сухим математичким формулама, замишљеним тачкама, линијама, фигурама, а мишљење остаје и даље празно, без идеја и животнога духа. Зато само једна *нова аналогија* у Математици може унети идеје и духа у логичко-спекулативни и техничко-комбинаторски рад математичког учења.

Нова аналогија не би зато морала и не би могла бити егзактна. Јер, по речима д-ра Михаила Петровића, „аналогија није поуздан и непоколебљив вођ за оно што садржи у своме језгру; закључци по њој изведени ризикују да буду тако мало извесни као они примењени екстраполацијом једне криве линије, од које се не познаје ништа више сем неколико тачака“. Али, не само што „поређење није тачност“, него може бити и злоупотреба, да се једна доктрина пренесе у делокруг где јој не би било место, као да се доктрина Дарвинове теорије примени на еволуцију литерарних фела²⁾. Па ипак ће зато и саме погрешке у таквим аналогијама, које се односе на живот, бити више индуктивне и очигледне, више синтетичке и органско-генетичке, духом пуније и животу ближе, од данашњих егзактно математичких аналогија, јер ће из живота уносити искуство, чињенице, факта. Но зато ће се показати као несумњиво тачне аналогије као што су: између разорне снаге потока,

¹⁾ Willmann, н. сп., стр. 479.

²⁾ Petrovitch, *Le noyau d' analogie*; Paris, 1919, стр. 13.

WWW.UNI-N.S

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

која се појачава у толико више у колико је већа препрека његова тока, и радње људи, чија се снага у равној мери појачава притиском живота и савлађивањем тешкоћа у животу; поређење наглих догађаја с експлозијом или с електричним напоном; поређење механичких, физиолошких и социолошких феномена у лаганом клађењу између два екстремна система; поређење ритмичког кретања клатна, плиме и осеке, перисталтичних покрета у организму и радња у животу појединца и друштва у историјским феноменима; извесна стања душе и политички догађаји са водом која се прелива, варницом која запаљује барут, с буром; употребује се војска која добија помоћ, али има и великих губитака, са резервоаром који се пуни али и отиче; пореди се привлачење и одбијање између лица, трома снага појединаца и народа, кристализација мишљења масе са сличним појавама у физичкој природи; пореди се духовно трење међу политичким партијама и владом са физичким глачањем; говори се о лакоћи и тежини законодавних мера, о пресији догађаја, о магнетисању интелигенције, о канализацији социалне енергије, о осцилацији између успеха и неуспеха, о барометру морала, о изливу осећања, о току мишљења масе, о стакленом сјају, али и о кртости победа, и т. д.¹⁾ Таквим аналогијама се не само прибавља јачи израз, помоћу живих слика природних феномена, за појмове културног живота, него утврђује и законитост свега животног тока и процеса развитка природе и духа, као што се нпр. прогресивним хлађењем једнога чврстог тела у мирној средини показује карактеристични елеменат духовног сталожавања; у губитку електрицитета на површини наелектризоване течности, услед евапорације (испарења); показује се карактеристичан елеменат слабљења, афективног напона духовном евапорацијом (виком, трескањем и другим облицима „испарења“ нагомилане срџбе); ток трговачких криза и извесних болести, где се као први феномен показује фаза симптома који откривају и дају одредити очекивани догађај; по том долази оштрија, критична фаза релативно кратког трајања, али посве очевидног дејства, па фаза брзог оздрављења, даље наступа фаза нормалног режима, и после ове враћа се она која припрема нову кризу.²⁾ По тој законитости се одређује политичко стање једне земље, које припрема догађај сличан стању једног организма који је нападнут једним бакцилом, или њену отпорну снагу према ширењу заразе.³⁾ Том законитошћу одређују се и све градације између крајности у дејствима супротних стања и узрока, праваца и сила.

Само таква аналогија може показати: слободне претпоставке, доказивање вероватноћом, размишљање о животу, опсервације, и решавати

¹⁾ М. Petrovitch, на н. м., стр. 4.

²⁾ Petrovitch, стр. 6.

³⁾ Исти, стр. 7.

животне проблеме. Ако би се тим начином, бар донекле, изменила природа претпоставака од којих би математичка дедукција полазила, онда Математика, у тежњи да се показује као идеал једне науке, не би остала одвојена од идеала свих наука, који лежи у Филозофији Културе. Уздижући се до филозофског мишљења, модерна Математика ипак не би имала ничега заједничког са математичком Метафизиком од Декарта и Лајбница, али не би остала ни у безидеалности математичког номинализма Хобеса и Миља, те да „дефиниције Математике своју непроменљивост захваљују само константности имена којима ми одржавамо својевољно створене појмове, а аксиоме из дефиниција изведене, те нити имају вредности закона мишљења нити објективних природних закона“, него су „производ апстракције, а ова није неопходна радња духа, него почива на својевољном подешавању“. ¹⁾ Новом аналогijом ће се наћи изворни карактер Математике, који би лежао не само у њеној методи него и у њеним новим поставкама, по којима би и Политика и Етика добиле од Математике као филозофске дисциплине, те би се гледало како у математичким операцијама строго логичко мишљење, тако у овоме резултат математичких операција, ²⁾ Математика би на тај начин, следећући методама наука и филозофије које посредују искуство или ово објашњавају законитошћу, добила у својим хипотетичким вредностима. Ну, те вредности се не би зато везивале за објекте какав је нпр. чулни троугао и троугао у *представи*, него би се оне огледале у хипотезама које се везују за *идејне* ствари, као што је нпр. *идејни* троугао, који се показује као симбол Св. Тројства у измирењу супротности једним уравнотеженим трећим стањем. Проблеми идејне Математике и нове аналогije нису дакле везани за *слике*, него се сликама могу само симболизовати хипотетички *односи* у појавама, радњама или стањима свега живота у развоју културнога духа. Тим начином ће идејне математичке дефиниције и аксиоме, служећи претпоставкама које су потекле из искуства, задобити пуну реалну важност за више мишљење и осећање, за стварање животних норама. По томе, многе математичке поставке с њиховим појмовима не би остале имагинарне, јер би биле резултат неповредног *искуства и индукције*, по начину сазнања физикалних и других природних закона. Истина је да би закони развоја културнога духа у Аритметици и Геометрији имали само шематички карактер, али би се зато могли на све могуће објекте применити, а шематизам и по себи није без моћног уплива на боље схватање духовних ствари. При том се не ради само о томе „да се за сваки природни закон нађе по могућству прост математички израз“, ³⁾ него, и обрнуто, да се сваком

1) Wundt, н. сп., стр. 90.

2) Wundt, н. сп., стр. 91.

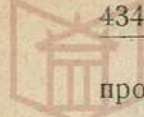
3) Wundt, н. сп. стр., 95.

простом математичком изразу по могућству нађе одговарајући сложени закон у природи материје и духа.

Овим овде учињеним напоменама за нову аналогију хтело се само да скрене нарочита пажња на математичка посматрања, која би се показала као грана Природне Филозофије, и која би могла „у приликама довести до чега новог, наводити на експерименте, подстицати на истраживања, или им одређивати правац¹“). То је оно учење које би служило практично-васпитном разумевању живота и показивало сазнање о истоветности законâ који регулишу физичке и психичке појаве и по којима амплитуда осцилација слаби, а периода њихова остаје непромењена²). То учење би корисно послужило „у едификовању једне генералне теорије пространством једне нарочите гране Прир. Филозофије, која се састоји из генералних метода за предвиђање појединости појава“, не само из области Рационалне Механике, Теорије Физике и др. егзактних наука, него и на решења проблема из области Физиологије, Психологије и Социологије. Оно би у својим једначинама одређивало улоге појединих узрока који поједине феномене изазивају, те би тако и једначине показивале садржину живота у себи. Али све док Математика на данашњи начин доприноси само рачунско-практичним знањима, она ће подржавати празне формулације у сазнањима и сувишну систематику у мишљењу. Зато је погрешно уверење да данашње математичко учење, макар то било само формом, тако много унапређује мишљење како се то обично верује. Много боље услуге ће Математика мишљењу моћи учинити, ако и она нечега реалног уноси у сазнање, јер се тек *садржином* како ваља дух уздиже и унапређује; без садржине облик представља привидне вредности. А извесно је, међутим, да су математичке форме мишљења, без стварне садржине у *односима живошних* елемената, празне и без вредности, јер у истини оне *не воде* сазнању законитости, него само *представљају* законитост својим правилима или ставовима. Тако нпр. „правило тројно“, и то по начину свођења на јединицу, у управној и обрнутој сразмери, показује у расуђивању и раду ток: од више на једно и враћање на више. Али се зато оно може довести у логичку везу са законитошћу појава у кретању духа и материје, где тако исто влада, како управни однос између притиска и отпора, што показује етички израз у народу „притиснуто јаче све на више скаче,“ тако обрнути однос, који је изражен поставкама као што су: „што горе, то боље“ и „ја њега у недра, он мене у ребра“. По томе најпростијем примеру (а у правцу учења Математичке Феноменологије Петровићеве) кроз Математику би се улазило у живот духа, у свет идеја.

¹) Михаило Петровић, *Елементи машем. Феноменологије*. Београд, 1911 (Срп. Краљ. Акад.), стр. 41.

²) В.: *Књ. Гласник* за 1 март 1912, стр. 376, приказ нав. списка Петровићева.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Место тога, по резултатима данашњег једностраног математичког образовања, може се рећи сасвим противно жељеним сврхама од математичке наставе: у колико је данашњи логичко-спекулативни и техничко-конструктивни математички ум оштрији, у толико је математичка душа хладнија и мање привлачна. А много хваљена обична пробна и оперативна *математичка тачност* има за своју по све обичну природну последицу *педантност*. Зна се да је лепо и корисно бити тачан у животу, раду и међусобном одношају, особито у вршењу дужности. Али, зна се и то да је често пута и по правилу несносно и штетно, не само у породичном животу него и у позивном раду, тражити увек и свуда математичку тачност. Јер, „све што је сувишно штетно је“, па ма по себи нешто најбоље било. И као што у тачности претерује наставник језика који не пропушта да исправи и најмању ситницу у говору ученика, тако се математичарски фанатизам тачности огледа у свима поступцима једног од тедантности оболелог духа.¹⁾ Па ипак зато погрешно би било разумети да се овим хоће да потцени вредност тачности како у рачунској и свакој другој настави, тако у животу и свакој врсти рада. Али се не може порећи да је математичка настава принуђена на педантност, а ова црта карактера не може се етички правдати, још мање уздизати, прво, што она није по себи етичка, и друго, што није корисна, ни етички, оправдана. Томе се за доказ могу навести речи Америчанина Феликса Адлера: „Они који су дубоко прожмани важношћу моралних правила, дају се лако завести, да их то учини преосетљивим према најситнијим појединостима држања. Кад би они били увек свесни да је Етика наука о односима или о границама, они би се чували од такве педантерије.... Етика стоји на граници. С оним што је у унутрашњости, она се бави само у колико се то односи на повлачење граница.“²⁾ Према томе је извесно да сва математичка тачност спада у унутрашњост, тако да с њом Етика може имати врло мало посла око поставке односа или граница моралности.

Према свему реченом, са чисто педагошког становишта, математичка настава је, у служби умном и моралном образовању, *најслабије васпитно средство*: методолошки, што не показује праву и пуну, реалну, садржајну, већ само формалну вредност принципа учења; телеолошки, што не уводи у унутрашњост живота, у његове чињенице и односе, нити води сазнању и утврђивању важности животних идеја и принципа,

¹⁾ За доказ ове болести да наведемо само два примера узета из праксе математичке наставе. Један наставник Математике дао је једноме ученику оцену „слаб“ зато што је на питање: За колико је $+a$ веће од $-a$?, одговорио: „Плус a је од минус a веће за два“ и није се могао сетити да каже „за два a “. Исти наставник није допуштао ученику слободу да ставља непознате на коју хоће страну, него су се морале стављати на леву страну.

²⁾ Felix Adler, *Der Moralunterricht der Kinder*. Berlin. 1894, стр. 15.

по којима се утврђују границе у међусобним односима људи и друштвених група. Зато математичку наставу, у основним и средњим школама, ваља свести на најмању, за практични живот потребну меру, све до реформе како у њеним методама, тако у садржајима њеног учења.

МИЛОШ Р. МИЛОШЕВИЋ

АУТОМАТИЗАМ У ДУШЕВНОМ ЖИВОТУ

МЕХАНИЗАМ СНОВА; САЊАРИЈЕ

Сан је реакција душевног живота у сну на дневне догађаје. Снови зато нису ништа друго до испуњавање жеља (*Wunscherfüllung*), обично најтајнијих, најскривенијих, најдавнашњијих, несвесних. Деца сањају отворено и јасно оно што желе, а што им се преко дана није испунило ¹⁾. То је све збиља врло тачно запажено. Свако из искуства зна да највише сања кад је узбуђен, забринут, кад има неке жеље. Гладан човек нпр. сања најрадије разна јела. Човеку се у сну жеље остварују, — да се не би пробудио, како вели Фројд. Тако човек сања често, као што је познато, да је устао, да се облачи, да путује, итд., — кад треба то да учини. Међутим, пошто снови одраслих нису обично ни близу тако отворени као дечји, то психоанализа претпоставља да су они најчешће израз таквих жеља које се и у самим сновима скривају у разне слике, „симболе“. Најчешће жеље које се у фантастичним сликама сна манифестују, јесу полни прохтеви.

Одавно је познато да незадовољене полне потребе могу „ударити у главу“, пореметити душевну равнотежу. Уседелице и матори момци су често нервозни, као и они који су претрпели какав велики љубавни бол. Те познате чињенице уопштава психоанализа тако да и у сновима, у појединим сликама сна, види нарочите аналогije или симболе полног живота, вешто трансформисане представе појединих полних делова, мушких или женских органа, полних аката и др., — као што се то налази и у понеким народним обичајима, гаткама, песмама, изрекама, шалама, и досеткама. У сну аналитичари налазе скоро увек сексуалне тенденце, полне мотиве, каткад врло давнашње, још из најранијег детињства, који се јављају поводом каквих дневних утицаја, „недовршених остатака дана“ (*unerledigte Tagesreste*).

И у симптомима многих нервних и душевних поремећаја психоанализа види симболе некадашњих афективних — управо најафективнијих, сексуалних, — доживљаја, који су само болесно „потиснути“ у „под-

¹⁾ Freud, о. с., с. 133, 238. — *Über den Traum*, 2. А, с. 12, 34. — *Über Psychoanalyse*, 2. А., с. 36.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

свест“, место да су нормално, свесно савладани. Болесник се тако рећи спасава у болест од непријатне садашњице, с којом долази у конфликт, од несвесних, лудих жеља (из најранијег детињства), привидно потпуно заборављених, које међутим, само „потиснуте“, делају из „подсвести“ необичном енергијом. Психоанализа је испитивала нарочито хистерију, која у неку руку стоји у средини између нервних и душевних болести, у колико се ове у опште могу одвојити. Помоћу лекаревом, одн. његовом анализом, без употребе хипнозе¹⁾, болесник несвесно открива свој доживљај, одн. скривену жељу, и тиме је већ пола излечен. Болесни симптоми ишчезавају кад им узроци постану свесни, кад их сâм болесник позна, призна, делимично акцептира и донекле сублимира, т. ј. доведе у везу са племенитијим, социалним циљевима.

Сан је збиља велики психолошки и психофизички проблем и, према тврђењу многих филозофа (нпр. Шопенхауера), у чисто психолошком погледу није мање стварност но свестан живот на јави. Међутим, сан нема ни близу толико веза с целином свести, одн. са стварношћу, и ако и у сну има, ма у најслабијој мери, извесно осећање сопственог Ја, јер увек има, уз представу сопственог тела, слабих органских, телесних осећаја. Пошто су ти органски и мускуларни осећаји веома слаби, то је и представа свог тела, свог Ја, врло слаба, бледа, и заиста само представа, која зато често и дејствује као сасвим туђа. Слаби органски осећаји, осећаји нагона, неиспуњених жеља, незадовољених „остатака дана“, изазивају лако као и на јави, по закону асоциације, представе које им требају. Избор слика у сну, да се тако изразимо, није много већи проблем но избор слика, одн. утисака на јави, који је врло појмљиво различан и код животиње, према томе да ли су нпр. сите или гладне.

Али, питање је да ли снови у опште имају толико смисла колико им психоанализа придаје. Да ли су све слике у сну симболи несвесних жеља? Зар нису најчешће представе у сну непотпуне и неодређене, јер се надовезују, изгледа, често без икаквог смисла једна на другу? И зар се сан, као релативна целина која има извесног смисла, не ствара најчешће тек непосредно после буђења? Ако се поједини делови сна не повежу и сједине колико толико одмах иза буђења, они ће бити заборављени. То је случај с већином снова, пошто је спавање иначе ретко без снова, и ако се нема разлога тврдити да није никад без снова, као

¹⁾ Хипноза је омиљена метода француских психиатера, који су је први и засновали. Позната је борба т. зв. париске школе коју је основао Charcot и школе нансиске (чији је оснивач Bernheim). Прва је хипнозу схватала као патолошки појав, као симптом болести, специјално хистерије, док је друга схвата као више или мање нормалну појаву вештачког сна, изазваног сугестијом. Ово друго гледиште је данас у главном победило, нарочито нпр. у Немачкој (W. Wundt, *Phys. Psych.* III, с. 670) и у Америци (J. R. Angell, *Chapters from Modern Psychology*, 1913, с. 126).

што чине неки психолози. „Ја по сву ноћ пртљам и снијевам, док се дигнем, ја све заборавим“ (Његош).

У осталом, психоанализи често и није толико стало до самог сна колико до оног што поводом сна анализованоме падне на ум.

Говори се и о несвесним сновима, који могу дејствовати на свесни живот и бити узрок извесним душевним поремећајима. То је утврђено хипнотичким сном, у коме се болесник може сетити заборављених снова. Али да ли је у хипнози верно репродукована „објективна“ садржина незапамћених снова? И да ли су ти снови, ако су постојали, били збиља заборављени? Из представа у хипнози — ако се о њима у опште може говорити, т.ј. ако све врло сложене радње хипнотисанога нису само несвесни аутоматизми ¹⁾, не може се закључити ништа о представама у сну. У питању су без сумње увек само извесни болесни органски осећаји, који се „објективирају“ сваки пут слично, мање или више на исти начин. Дејство снова може долазити само од органских, унутрашњих осећаја, којима су ти снови били „објективан“ израз.

Слично се могу објаснити и извесне последице хипнотичног сна, — т.зв. постхипнотичне сугестије, — које могу дејствовати извесно краће време после хипнотичног сна, бацити хипнотисанога поново у стање слепе послушности према хипнотизеровом налогу и нагнати га да аутоматски изврши тај налог, задат му у претходном сну, нпр. да пошто пото учини у одређено време неку непотребну куповину или бесмислену посету, и томе слично.

Код болесних нерава може најмањи повод, најслабија драж изазвати читав низ навикнутих, често понављаних, аутоматских реакција. Болесни снови, одн. представе и асоциације у њима, изазвани су тим несвесним реакцијама болесних нерава у којима налази у неколико израза цео ранији свестан живот.

Сну су по својој психолошкој природи врло сличне и будне сањарије, којима су подложни скоро сви људи, јер само врло мали проценат испитиваних људи дали су изјаве, у осталом непроверене и непроверљиве, да не знају за сањарије. И у сањаријама слике иду и долазе као саме од себе, као вођене неким безличним нагонима, без нашег активног учешћа, т.ј. без јачих моторних реакција — одн. акција — од наше стране. Само једно више или мање неодређено осећање, једна жеља, жудња, води представе, које се иначе везују у толико више механички, тако рећи објективно, т.ј. у толико верније репродуктивно у колико је активно, моторно Ја више одсутно. Оно што се назива активном фантазијом, често је само налажење погодних израза за ту т.зв. пасивну, репродуктивну фантазију, која је, међутим, у толико живља, покретљивија, у колико верније и потпуније обнавља доживљену стварност.

¹⁾ Исп. Ziehen, *Leitfaden der physiologischen Psychologie*, 6. A., с. 226.

Иначе се с једне представе на другу прелази каткад тако брзо да прва представа остане нејасна, непримећена, те се ми, не увиђајући везу представа, чудимо откуд нам је друга представа, често давно заборављена, пала на ум. Тај процес унутрашњег гледања, да се тако изразим, сличан је спољашњем: и оком се често прелети с једног предмета на други тако брзо да први предмет остане потпуно нејасан.

Услед те брзине дешавају се и раније поменуте погрешне радње. Кад је расејаност слабија, погрешна реакција — нпр. погрешно употребљена реч — се осети, услед неслагања с осталима, као нова, неочекивана, као поремећај, застој, у неку руку отпор, одн. напор. То изазове једно осећање, управо један осећај или, ако се хоће, нејасну представу (погрешне речи), те је човек накнадно свестан погрешке која се „отела,“ била „невољна“ и у толико, као радња, несвесна.

СВЕСТ И АУТОМАТИЗАМ; ЗНАЧАЈ „ДУШЕВНОГ“ АУТОМАТИЗИРАЊА

Аутоматизам је у толико поузданији у колико је несвеснији. И, обратно, аутоматизам је у толико несвеснији у колико је поузданији, савршенији. Потпуно несвесни аутоматизми су, као такви, савршени, непогрешни, неуморни. Такви аутоматски покрети, који се чине без свести, без икаква задовољства или чак против воље, постоје у многим нервним и душевним болестима. Познато је да многи умоболни неуморно понављају исте радње, исте гестове, исте фразе, исте речи. У аутоматским покретима, у обнављању истих или сличних покрета, у т.зв. моторном памћењу, састоји се сав „душевни“ живот бар нижих — ако не свих — животиња. Ако се нпр. мрав који иде једном равном стазом ка своје гнезду, вешто удешеном клопком врати на извесну тачку стазе назад, он се зауставља, пошто је поново наставио пут, на једној тачци пута која одговара улазу у гнездо, до кога би дошао да није био враћен¹⁾. Један Немац (W. Köhler) је учинио следећи опит с кокошком. Узео је четири ниансе сиве боје А, В, С и D, тако да се мењају постепено од најотворенијег А ка најзатворенијем В. На другу и трећу боју ставио је зрна жита, тако да је кокош могла са В прогутати зрно, док је са С била спречена да то учини. После 200 покушаја кокош више није чинила залудне покрете врата према С. Али ако се после да жито на првој и другој боји (А и В), кокош узима чешће са А, а ако су зрна на С и D, узме чешће са С. У првом случају дакле одбија научено В, а у другом

¹⁾ Н. Piéron, *L'Évolution de la mémoire*, 1918, с. 222. Слични опити с пацовима показали су то исто: животиња нпр. на навикнутом месту — или, можда боље рећи, после одређеног времена, — скреће у страну и удара главом о препреке, ако је пут мало скраћен или продужен изнад оног места. — Angell, *Modern Psychology*, с. 256. У психолошком погледу не изгледа много сложенији ни аутоматизам који води наше ноге одређеном циљу кроз варошке улице, и кад смо дубоко замишљени.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

претпоставља забрањено С новом D¹). Објашњење се мора тражити у моторном памћењу, у навици да се сваки пут врши покрет с десна на лево.

Свакако из сличних разлога и ми, кад при читању грешимо, чинимо то обично тако да замењујемо једне речи и реченице другим које су приближно исте дужине²).

У данашњој Психологији животиња се говори и о „погодбеним“ рефлексима, како их је назвао руски физиолог Павлов, који их је први испитивао³). На те се рефлексе да свести сав „душевни“ живот животиња. То су најсложенији, стечени, индивидуални рефлекси. Они су „нови и пролазни“ на супрот сталним, урођеним рефлексима, у које, међутим, лако прелазе. Али они су рефлекси, остају рефлекси, и нема никаква разлога, вели Павлов, сматрати их као „врло сложене процесе“. Физиологија животињског мозга нема ни најмање потребе за „појмовима и речима Психологије“. Чувени су Павловљеви експерименти којима су констатовани „психички рефлекси“, чак „психичке секције“ (лучења). Доводећи давање хране у везу са разним независним спољашњим утисцима, нпр. са тоновима, Павлов је увидео да пас нпр. лучи сокове за варење и поводом самих тонова који су били често у вези са храном, те су сигнал за њено очекивање, као што нама „иде вода на уста“ при самом погледу на јело, кад смо гладни. Пас свакако није свестан тона као таквог; он тако рећи не осећа тон но глад, реакције глади, одн. слабе покрете, почетке, тако речи покушаје покрета (варења, односно лучења) у којима се глад „објективно“ и састоји. Тон се управо само тренутно осети, колико је потребно да изазове рефлексе, али се не задржи у свести, одн. у памћењу, не пореди се с другима, и зато у ствари и није свестан садржај. Тон изазове покрете, чим се појави, одмах, непосредно, тако брзо да се у њима тако рећи изгуби. Чак разорне, „болне“ дражи могу остати без дејства, изазивајући — место рефлекса одбране — само нов рефлекс (лучење).

Главно је дакле, као што се види, увек само да се не учине неизбежни рефлексни покрети или да се до краја изврше навикнуте, ауто-

¹) Наведено у чланку *Choix basé sur l'aperception complexe chez les cobayes*, par J. C. Wissenburgh и Р. Н. С. Tibout. — *Archives Néerlandaises de Physiologie de l'homme et des animaux*, 1921. VI, 2, с. 151.

²) W. Wundt. *Grundz. d. physiol. Psychol.* 5. A., с. 608. — Навешћу, најзад, један сличан пример из живота детета. Мој синчић у првом месецу свога живота није нипошто хтео сисати с десне стране груди своје мајке, јер је ту било врло мало млека. Ја сам га онда једном положио тако да је на десној страни лежао као на левој: ножице и цело тело је било напољу, у оном истом правцу у коме је лежао кад је сисао с леве стране. Тако је он пристајао сисати неко кратко време, — док је то ишло лакше.

³) J. P. Pawlow, „*La vraie physiologie*“ cérébrale. — *Archives internationales de physiologie*, 1921, XVIII, с. 608. и даље. — Неки те рефлексе називају и „пригодним“, као A. Lalande, о. с., р. 143.

матске радње. То не важи само за животиње, но и за човека, у толико више што су радње више аутоматске. Минимални, привидно безначајни поводи чине често да између више различних аутоматизама подједнаке јачине победи један, једна радња или једна асоциација. Привидна слобода наших радњи и наших мисли и њихово огромно богатство почива само на богатству аутоматизама (међу којима је најважнији говор) којима је обдарен најсложенији и најпокретљивији организам, као што је човеков.

Добро увежбани аутоматизми развијају се, тако рећи одвијају се, поводом најслабијих одговарајућих дражи. То је, као што ћемо мало ниже видети, нарочито случај у извесним нервним болестима. Код болесних нерава могу аутоматизми бити изазвани необично лако, на најмањи повод. Отуд познате представе — нпр. речи — могу дејствовати као нејасни тренутни осећаји, управо као чисто физиолошке дражи, изазвавши непосредно готове, аутоматске одговоре. Ти одговори дакле нису увек изазвани свесним представама. Несвесних представа, међутим, нема, као ни несвесних осећања. Свесно и душевно је исто, ако ти појмови у опште треба да имају научног смисла. Несвесно душевно значило би несвесно свесно, дакле нешто противречно, што Психологија не сме тврдити, ако хоће да буде наука. Што су у сну, у болести и расејаности, могуће несвесне моторне реакције, које су иначе свесне, долази отуд што уобичајени узроци изазивају уобичајене реакције тако лако и тако брзо да и не изазову пажњу и не постану свесни.

Мерило јачине, свесности или, што је исто, емоционалности појединих душевних садржаја су органски, мускуларни осећаји, осећаји кретања, напора. Без тога нема свести. Што не дејствује на тело, то у опште не дејствује, јер је душа свест о телу, о променама у њему. Рефлексни и аутоматски покрети су несвесни зато што су лаки, ненапорни, неосетни. Аутоматски покрети су увек, нарочито кад су нерви болесни, готови да се јаве на најмањи повод, без напора, без свести. Ми нпр. често несвесно терамо муву с лица зато што су слични покрети толико пута понављани да могу бити изазвани лако, као рефлекси, најслабијим, неприметним дражима. Није, међутим, тако лако отклонити неку драж нпр. с леђа; то је већи, напорнији покрет, већ и зато што је ређи. У ненормалним приликама (нпр. у хипнози, у хистерији) аутоматизам је, на штету свесне воље, олакшан услед необичне појачаности (хиперергије) покрета, који следеју, — као мождани рефлекси, — на најмањи одговарајући, уобичајени повод с поља. Тај повод остаје, разуме се, несвестан, пошто су то и покрети које је изазвао. Ако је пак свест, одн. пажња, сва сконцентрисана на покрете (као што је опет случај обично у нервним поремећајима), онда ће и најпростији покрет бити тако рећи сувише свестан, напоран, мучан, и зато често немогућан. Свако из искуства зна да најтеже врши и најлакше покрете онда кад нарочито хоће

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да их што боље изврши. Зато човек често не рекне, где треба и кад треба, ни близу оно и онако како је сâм са собом давно, лако, аутоматски говорио. А, обратно, ако је свест из чисто физиолошких разлога помрачена или сасвим искључена (нпр. у сну, хипнози, хистерији, епилепсији), и врло сложени аутоматски покрети биће лаки, неосетни, несвесни. Човек је аутомат кад у сну (хипнози, сомнамбулизму) иде, говори, ради. Што више аутоматизма, мање свести, и обратно. И нормалан човек је зато често више или мање несвестан аутомат.

Све појаве болесног удвајања личности, т. зв. двоструке свести или двоструког (каткад чак вишеструког) Ја, почивају на тој необичној лакоћи појединих аутоматских покрета, нпр. говора, читања, писања и др. Све се душевне болести могу у ствари сматрати као болести личности, јер је сопствено Ја из прошлости заборављено, односно тумачи се сасвим друкче у вези са болесном садашњошћу. Међутим, има извесних болести личности у ужем смислу (нарочито у хистерији). Оне су последица потпуног заорава већег или мањег дела прошлости, која се, у некој врсти сна или заноса, издваја од нормалног Ја у засебну целину. На тај начин се једно за другим јављају две мање или више одвојене свесне целине, тако рећи два Ја. Нпр. у болесном заносу влада неко весело расположење, у коме се болесник замишља младим, богатим итд. Каткад после таквог једног заноса долази какав нов занос болесне фантазије, — нека врста трећег Ја, — пре но што се поврати првобитно, нормално Ја, које се нпр. увек осећа старо, слабо, тужно. „Нормално“ Ја не зна за те своје болесне заносе и снове, — као што се и нормални снови лако заборављају, — али се у болесном заносу („другом Ја“) обично зна за првобитно стање, „нормално Ја“.

„Удвајање“ личности је увек сукцесивно. Кад изгледају дата истовремено два Ја, то долази само отуд што су поред свесних могуће истовремено и несвесне, аутоматске радње, као нпр. аутоматско писање, које је најбоља метода за испитивање ове болести.¹⁾ Покрети писања могу бити потпуно несвесни, сасвим одвојени од свесног Ја, које чак често, и кад хоће, није у стању да их заустави. Нормално Ја нема о њима појма, кад је заузето другим, свесним садржајима, те зато поједине представе, нпр. речи лекареве, његове заповести, дејствују као чисто физиолошке, несвесне дражи, изазивајући непосредно и неодољиво оне аутоматске покрете. То су доиста несвесне, али ни у колико недушевне појаве, осим у том смислу што то обично јесу, што су то биле и што ће то опет бити.

Из свега досад реченог јасно је да о несвесном у душевном животу може бити говора само у смислу ранијег искуства, прошлог, бившег

¹⁾ У своме чувеном делу *Психолошки аутоматизам* (*L'automatisme psychologique*, 1889), познати француски психијатар Пјер Жане назива „подсвесним писањем“ то аутоматско писање, од кога је он чинио велику употребу код својих пацијената.

свесног, као што су слике сећања, које се могу обновити, или у смислу „активних“, моторних навика, аутоматских радњи, које су такође биле свесне па су се постепено механизовале и постале несвесне.¹⁾ То су не само најобичније радње, као гледање, хватање, пипање, ход, но и много сложеније радње, као што су играње, свирање, писање, читање и др., које су и у нормалном животу често, бар великим делом, потпуно аутоматске, несвесне. У том је смислу свесни живот, — а то је увек само тренутна садашњост, — само незнатан део несвесног живота, т. ј. целокупне прошлости, која је оставила неизгладиве трагове у нервима, на којима почива оно што се назива психичким диспозицијама, темпераментом, карактером.

Све моторне адаптације, — прилагођавање и одмеравање покрета, потребних за спољашње радње, — несвесне су или су то постале, ако то већ од почетка нису, исто тако као што су несвесне и чисто физиолошке адаптације — т. зв. пасивне навике — на храну, ваздух, климу, разне отрове, чак на болове, напоре, боје, звуке, укусе, мирисе на разне предмете, чак на разне личности и разна друштва, једном речи на околину. Све те промене су свесне само кад су и сувише јаке, нагле, изненадне.

Сва сложенија, виша осећања, сви финији нагони, постају на сличан начин, на основу извесног аутоматизма нервног система. Колико је у њима свесног а колико несвесног? То је, може се рећи, најважније питање научне, Физиолошке Психологије, јер је истоветно с питањем: како се душевни живот развијао и усавршавао. Да се нервни систем непрекидно мења, управо усавршава, вршећи све лакше и брже исте и сличне функције, у то не може бити сумње. На томе почива сва префињеност у осећајима, дакле постепено све финија осетљивост за све мање промене. Неосетљивост за уобичајене, чак и грубље дражи, оне које дуго трају или се често понављају, условљена је органски, физиолошки, јер почива свакако на умору. Ако умор не значи дефинитивну премореност и органску ослабљеност („блазираност“), онда је неосетљивост пролазна, као и умор, а после одмора осетљивост је, услед претходног вежбања, бржа, одн. већа, финија.

Ту увежбаност, која се на крају крајева своди на увежбаност мишића и нерава, на памћење покрета, — моторно памћење,²⁾ — могућно је, као свако памћење у опште, схватити само физиолошки. Око сли-

¹⁾ О механизовању или аутоматизовању наших првобитно свесних вољних радњи, као и о разним врстама несвесних и „невољних“ покрета, може се опширније читати у мојој *Психологији воље* (*Просветни Гласник*, 1913, бр. 11 и 12).

²⁾ Бергсонова је заслуга што је први нарочито нагласио значај тог памћења, које по њему омогућава чак и сасвим аутоматско, махинално упознавање (*reconnnaissance machinale*), на супрот свесном упознавању преко представа (*reconnnaissance par images*). — *Matière et mémoire*, 11. éd., с. 97.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА

ВИБЛИОТЕКА

карево, ухо музичарево, нос хемичарев, осетљивији су од исто тако добро (каткад можда и боље) саграђених чулних органа у других, само зато што су извежбанији, у неку руку покретљивији. Разлике нема толико у саставу чулних органа, колико у њиховим покретима, т.ј. у нервним процесима, мозгу, у памћењу. Гледање, слушање, мирисање — одн. разликовање, анализа, мишљење, — је сваки пут све лакше, све брже, све више аутоматско; старо, добро познато, увежбано, све се више прелети и ново све лакше открије. Пажњу не задржава — јер не задовољава — оно што је услед понављања и навике постало обично, већ се тражи увек више, ново¹⁾.

У том се састоји све усавршавање и обогаћавање искуства и мишљења. Колико искуства претпостављају привидно тако прости судови, — који су само услед аутоматизације врло упрошћени, управо убрзани, — као нпр. одговори на питања: колико је далеко један предмет, колико је старо или лепо једно лице, колико тежи или вреди једна ствар, итд.! Унутрашње реакције (асоциације, судови, речи), у којима се састоји мишљење, едн. говор, необично убрзане честим понављањем истих или сличних садржаја, изазивају се готово аутоматски, на најмањи повод, најмањи знак сличности, у смислу ранијих, навикнутих реакција, често тако тачних, нпр.: то је врло далеко, то не вреди толико, то је ружан или диван човек, итд.

Сличности, одн. сличне навикнуте реакције, играју у везивању представа, у мишљењу, највећу улогу. На томе почива употреба речи, одн. стварање појмова. Нпр. све што лети изазива у детета реч тица, која постаје појам, зато што од своје стране изазива брзо и лако нејасну, неодређену — и зато општу — представу летећа. А колико људи остају увек деца и суде по најповршнијим аналогијама! Свака реч садржи у извесном смислу пуно сличних ранијих реакција, те је отуд сваки пут све бржа, све лакша. То све брже изазивање (изговарање) речи омогућило је везивање више узастопних речи у једну нову реч. А из тих сложенијих речи (представа) постају постепено — што су оне чешће, те се брже прелазе — опет краћи и лакши облици. Најстарији облици језика указују на „спорије и теже мишљење“, које је добило „тук постепено лакше и краће облике²⁾“.

¹⁾ Вредно је поменути да је најважнија чулна функција, гледање, код животиња више аутоматски, моторни, несвесан физиолошки процес но код човека, где је оно више свесно, више интелектуално. Отуд повреде центра за вид у можданој кори, које код човека изазивају слепоћу, не повлаче код животиња (изузев мајмуне), како тврди један физиолог (Edinger), никакве озбиљније поремећаје вида, напр. чак ни код пса, јер су ту и нижи нервни центри сами за се довољни. — G. Dwelshauvers, *L'Inconscient*, 1919, с. 287. Отуд животиње не разликују, изгледа, боје као такве, већ само као различне јачине светлости.

²⁾ W. Wundt, *Logik*, 2. A, I, с. 39.

А, и обратно, како лако речи изазивају миле представе које означавају! Како често се чак и слаби, нејасни, једва приметни, тренутни осећаји лако допуњују у жељене, очекиване представе! Т.зв. илузије (чулне обмане) тако постају. А и халуцинације су вероватно илузије, где се само још много лакше, и услед чисто субјективних осећаја (нпр. у оку, у уху), изазову навикнуте афективне реакције, одн. — преко њих — одговарајуће представе, слике, живе као стварности. Једна од најчешћих халуцинација слуха је, као што је познато, кад човек чује да га неко зовне, — и где никог нема: сопствено име се тако лако јавља, јер је то најбоље увежбана представа.

Али ми се нећемо даље упуштати у тамно питање односа аутоматизма и (свесних) представа. То питање се своди, у осталом, на питање односа између аутоматизма и осећања (одн. свести у опште).

Што је јаче осећање, у толико су важније моторне реакције у којима се оно испољава и тако рећи испражњава. И те реакције су рефлекторни покрети, али и сувише променљиви, сваки пут друкчији, те се не могу сматрати као аутоматски покрети. Ти рефлекси, те афективне реакције не трају дуго, не понављају се једнолико, аутоматски не мењају се постепено, но су, на против, изненадне, нагле промене, прекиди, поремећаји, појачавања или слабљења других аутоматских покрета (нпр. дисања, хода, говора и др.). Гнев не би био гнев, ни страх страх, кад би се састојали увек у истим, непроменљивим покретима. Међутим, у колико се афекти испољавају и „испражњавају“ у спољашњим покретима, и у тим покретима има, разуме се, аутоматизма, моторних адаптација, веза покрета с чулним утисцима, одмеравања према циљу. Само у највећем афеку, страху, гневу или бесу, човек не види, не гледа куда иде, куда удара, јер су покрети гледања скоро онемогућени другим силним моторним реакцијама.

Међутим, баш у колико значи одступање од аутоматизма, афекат тек и омогућава усавршавање. Нпр. у говорни аутоматизам тек осећање уноси живота, мењајући стално висину и јачину гласа. Тиме је омогућено и одступање од монотоних, стереотипних израза и налажење све бољих, одређенијих израза за оно што се мисли и осећа.

И за духовно усавршавање има дакле огроман значај постизавање све сложенијих, све финијих аутоматизама. А финији аутоматизми развијају се из простијих постепено, у почетку с напором. Воља је с правом названа способношћу задржавања покрета а не њиховим произвођењем, јер покрет следује, као што смо видели, сам од себе на сваку живљу представу, свако јаче осећање. Нпр. играње разне врсте може се научити тек кад се савладају уобичајени, грубљи покрети ногу, руку, прстију. Учење читања и писања то најбоље показује. Познато је с каквом муком нарочито одрасли уче писати. Али што је увежбаније, писање постаје

све више аутоматско¹⁾). Читање је сложенији душевни појам и зато још бољи пример механизовања, аутоматизовања свесних, вољних покрета. Дете се у почетку задржава и сувипше на појединим словима, те зато не разуме целине речи и реченица. Постепено оно прелази све брже поједина слова, одн. речи, све брже чита и све брже разуме, т. ј. везује представе за речи. Експериментално је утврђено да ми не видимо ни половину речи кад читамо, а све друго погодимо²⁾, т. ј. допунимо у смислу или у правцу ранијих навика читања.

Учење говора, у осталом, је сличан процес. И ту навике, аутоматизми, допуњују лако и брзо непотпуне спољашње утиске. Речи које се чују, у толико се брже приме и разумеју, у колико су чешће понављане и везиване с одговарајућим представама. Дете у толико лакше и брже разуме, у колико боље већ и само говори, т. ј. употребљује речи у вези с представама (одн. предметима), јер ће у толико лакше реаговати, обновити те везе унутрашње, — кад чује речи.

Што је лакше и брже изазивање извесних појмова, одн. речи (или ма каквих других знакова, као нпр. у математици и њихових уобичајених веза, у толико је брже и лакше мишљење. Мишљење је све брже у толико што су представе, које везује, све брже и зато нејасније, неодређеније, апстрактније, тако рећи празније и, најзад, сами знаци, симболи, као што су речи. Мишљење је симболично представљање и, у колико је процес, унутрашњи покрет, оно је несвесно, аутоматско; само су резултати свесни³⁾. Као што смо већ раније казали, речи су резултати многих сличних реакција, и зато су значења речи — односно појмови — у ствари само скраћени судови. Зато првобитно речи немају објективног значења, нису појмови. Нпр. реч млеко може у почетку само тако значити нешто за дете, ако изазове субјективне, органске осећаје, одн. реакције, покрет глади. И у животиње се спољашњи, објективни утисци не издвајају од субјективних реакција које изазивају и у којима се потпуно губе. Као што смо видели, тек сопствена употреба речи, т. ј. објективних (субјективно индиферентних) знакова за представе, омогућава стварање појмова.

НЕСВЕСНИ ПРОНАЛАСЦИ

Аутомизма има не само у говору, у „навикама покрета речи“ (word-movement habits), но и у мишљењу које је олакшано речима⁴⁾.

¹⁾ Наши ђаци кад почну учити латиницу, у почетку увек прекрштавају латинско *h*: тако је тешко у почетку савлађивати добро увежбано, аутоматско писање ћирилицом (слова *h*). А који учитељ не зна да многи ђаци морају увек почети из почетка целу лекцију да би дошли до траженог одговора?

²⁾ D. Roustan, о. с., с. 262.

³⁾ K. Müller — Freienfels, *Vorstellen und Denken*. (Ztschr. f. Psychol. u. Physiol. d. Sinnesorgane, 1912, св. 3—6, стр. 416 486).

⁴⁾ F. C. Bartlett, *The function of images*, с.328, 336; *The british journal of psychol.* 1921; Vol. XI, Part 3.

Мишљење управо и није ништа друго до унутрашњи говор, како је то још Платон с правом говорио. И мишљење о истим предметима је сваки пут све лакше и брже, те се отуд каткад има илузија изненадних, несвесних проналазака у смислу неког надахнућа. Али и они који то тврде, као Х. Поенкаре¹⁾, признају да је то случај увек само после дугог претходног свесног рада. Изненадно „откриће“ је дакле само последица добро увежбаних унутрашњих покрета, који су све лакши и бржи, све брже прелазе преко старог и откривају ново, нарочито после одмора. Без сумње је ново откривена представа још за време свесних напора наилазила у свести у вези с другима, али та веза због умора није запажана, док је, међутим, врло јасна после одмора. Баш због добре припреме и увежбаности, представе се често ређају лако као у сањаријама, те се нема никакво осећање напора и активности, већ, на против, утисак изненадног открића. „Нова“ представа је, међутим, само врло лако изазвана ма каквим поводом у вези с претходним, често понављаним представама, и зато готовим да се обнове на најмањи повод по закону механичке асоциације. Познато је да се ми лакше сетимо нечег што нам није одмах пало на ум, кад остављамо да се представе саме, механички ређају, но кад пошто пото хоћемо да их намерно обновимо. Памћењу треба времена да се организује, да „сазре“²⁾. И то, у осталом, бива у толико лакше, одн. брже, што су представе боље познате, чешће понављане, а прекид намерних напора и покушаја сећања дејствује вероватно и ту као одмор. Сваки посао се ради боље после одмора.

Тако звана духовна активност почива, као што се види, бар великим делом, на аутоматским процесима који су свесни само с времена на време, у извесним већим или мањим паузама, у појединим важнијим резултатима. У колико су лакши и бржи физиолошки, моторни процеси, у толико су више аутоматски а мање свесни. А у колико нису свесни, немамо никаква разлога сматрати их као некакве несвесне душевне процесе, а најмање као производе неког несвесног или подсвесног Ја (*moi inconscient, moi subliminal*), које би чак било више од свесног Ја, као што се то чини Поенкареу³⁾).

Сличних појава има нарочито у области осећања на која се у ствари своде сва „открића“. Сви финији нагони, сва узвишенија, сложенија осећања постају, као што смо раније видели, врло постепено, несвесно. Отуд нпр. љубав — најсложеније осећање, — често изгледа сасвим ново, изненадно осећање, тако рећи „откриће“. А у ствари је љубав била врло добро припремљена, не само чисто физиолошким потребама, но целокупним дотадашњим душевним животом, сличним садржајима, било из стварности или из

¹⁾ *Science et méthode*, 1918, с. 43 и д.

²⁾ Н. Piéron, о. с., с. 266.

³⁾ Х. Poincaré, о. с., с. 56.

фантазије. Љубав изгледа изненадна зато што су је стварали безбројни слаби, неприметни утицаји, који су, међутим, задовољавали несвесно¹⁾ најинтимније жеље, и тако се узајамно појачавају. Тако је љубав, т.ј. жудња, жеља, наједном, нарочито услед препрека (у задовољавању жеља) постала свежа, јасна. Предмет јаке, страсне љубави је иначе један укупан, општи утисак, једна неодређена, неаналисана представа љубљене личности. То важи, разуме се, и за супротна осећања. Толстојева Ана Карењина наједном види, „открива“, непријатне појединости на своме мужу, па чак и на сину, кад их је почела гледати без љубави која је прешла на Броњског.

ПОТРЕБА И МОГУЋНОСТ ФИЗИОЛОШКОГ ОБЈАШЊЕЊА СВЕСНИХ ПРОЦЕСА

Какав је то процес у нервима што сваки пут све више олакшава, одн. убрзава, појачава, профињује душевни живот, чинећи нерве све осетљивијим, тако рећи све покретљивијим? То не можемо знати, јер су нам финији процеси у нервима скоро потпуно непознати. Јесу ли то физичко-хемијски процеси? Можемо ли из њих објаснити свесну осетљивост, свест? Од тога смо свакако врло далеко, и зато морамо водити рачуна и о ономе што се унутрашње опажа, морамо констатовати оно велико непознато у физиолошким процесима и овај проблем сматрати психофизиолошким, не само физиолошким. Једном речи, ми морамо разликовати аутоматизам и свест, и ако они иначе, бар код човека, нису никад јасно одвојени.

У нормалним аутоматским радњама човековим контрола свести, одн. пажње, јавља се само с времена на време, у паузама различним према различном ступњу увежбаности одговарајућих техничких способности, као што су нпр. свирање, писање, читање итд. Ако се тај аутоматизам, у ненормалним приликама, потпуно отме свесној контроли, онда се покрети настављају, одн. понављају енергичније, често неодољиво. Какав је ту нервни механизам поремећен, не знамо, само је очевидно да је прекинута веза између т.зв. нижих нервних центара (малог мозга и кичмене мождине) и највишег центра, у кори великог мозга, који је услов свесности. Функционисањем тих нижих нервних центара објашњују се урођени рефлексни и аутоматски покрети, пре свега они у којима се састоје најважније животне функције, нпр. куцање срца и дисање (као и разни рефлекси, нпр. разне модификације аутоматског дисања: уздисање, јецање, смејање и др.), док се код стечених аутоматских радњи, које су првобитно биле свесне и у нормалним приликама

¹⁾ Експериментално је утврђено да осећаји, чулни утисци (нпр. боје, тонови) дејствују на укупну енергију нашег организма било појачавајући несвесно снагу мускула или је слабећи. Тиме се мења и цело наше расположење, те се зато једни утисци несвесно траже а други избегавају.

нису можда никад потпуно несвесне, морају претпоставити аутоматизми и у можданој кори, којима се једино може објаснити и механизам снова¹⁾.

Аутоматизам је у првом реду проблем Физиологије, не Психологије. Али аутоматизам и свест, као што смо видели, нису јасно одвојени, већ непрекидно прелазе једно у друго. Зато Психологију није могућно одвојити од Физиологије. Физиолошко објашњење свесних појава није могућно зато што сваки, и најнижи, свестан појав претпоставља мозак као целину и јединство свих делова, као што је и живот јединство и целина, у којој сваки делић има значаја само у вези са свима осталима. Ипак само физиолошко објашњење указује на прави пут којим се у научној, објективној Психологији мора ићи, јер претпоставка некакве несвесне душе, несвесног душевног живота, напушта у ствари сваки покушај строго научног објашњења душевних процеса.

Мозак, тај најфинији, најсложенији телесни орган, још скоро потпуно непознат, скрива у себи огромну енергију. Мождане ћелице, којих има милиардама, не само не луче свест као неки споредан производ, као што су се грубо изражавали старији материјалисти, нити, најзад, као неку специфичну врсту енергије, него оне, на против, стално троше животну (телесну) енергију, јер свест значи активност. Да би се свесне појаве могле научно објаснити, свести на физиолошке законе, довести у потпуно одређене везе с процесима у нервима, ваљало би мозак кроз познати, јер је за сваку свесну појаву увек у главном цео мозак потребан. Неједнак значај појединих делова мозга и њихових функција временом ће се без сумње ближе одредити, и ако ће последњи његови елементи — живе ћелице — остати можда вечита тајна.

Објашњење душевних процеса из физиолошких (телесних, управо животних) има засад врло мало изгледа на успех, зато што су жавотни процеси врло слабо испитани. Ваљало би прво објаснити живот, па свест, која је само највиши, најсложенији појав живота. То вероватно никад неће бити могућно, али то није разлог да се напусти једини научни пут и објашњење тражи стварањем нових, празних појмова, као што је појам психички несвесног. Тај појам, који је Лајбниц први увео у филозофију, само удваја тешкоће место да их отклони. Кад год би било могућно чисто психолошко објашњење свесних појава једних и других, извођење садашњих из претходних и будућих из садашњих свесних процеса, онда ван те психолошке законитости не би свакако требало тражити никакву другу, физиолошку законитост. Али таква, чисто психолошка законитост не постоји. Сви свесни процеси своде се на најниже свесне процесе, који су нераздвајни од физиолошких процеса у телу, а то су чулни осећаји, осећаји чулних, дакле телесних органа.

¹⁾ W. Wundt, *Phys. Ps.*, I, с. 257.

Разне повреде мозга доказ су да без извесних најсложенијих делова нервног система не може бити душевног живота какав је нама познат. Сви покрети животиња, које немају тај највиши нервни центар, могу се схватити као несвесне моторне реакције, као чисто физиолошки рефлекси и рођени аутоматизми (као што су нпр. инстинкти). Да ли се згажен црв превија услед бола, као што популарна Психологија верује? До душе, ни ту није искључен извештан минималан душеван живот, извесни слаби, тамни, нејасни, тренутни осећаји, који пролазе без икаква трага, без икакве везе с ранијим или доцнијим, дакле без икакве сличности с нашим свесним осећајима. Али такав душевни живот је гола претпоставка, празна реч, која не може ништа значити.

Познато је да и више животиње, којима је мозак извађен, врше целисходне рефлексне покрете -- који су чак у том случају појачани, одн. олакшани¹⁾ — али не и аутоматске покрете, који су у ствари само врло сложени рефлексни покрети. Жаба, којој је глава одсечена (дакле без мозга), брани се, ако се на ма који начин јаче дражи, отклањајући драж ногом или чак поскочивши унапред. Треба ли претпоставити нарочиту душу у кичменој мождини, као што чине неки физиолози²⁾, а што је врло појмљива претпоставка код свих т. зв. анимиста и панпсихиста? Та претпоставка неке ниже свести у кичменој мождини, — која ни Вунту не изгледа неоправдана³⁾ — свакако није потребна. Оно што је ту важно, нису осећаји; важни су само покрети, којима је циљ заштита организма, а који могу бити потпуно несвесни.

Један немачки научник (L. Edinger) помиње пример једне породице која, због повреда у кичменој мождини, у пркос „свима карактеристичним покретима и положајима“ при порођају, није ништа, „ни најмање“ осетила од „иначе тако болног“ догађаја.⁴⁾ Али познато је да бол иначе није сразмеран с потребним покретима: повреде најнезнатнијих делова тела су често најнесноснији болови, док смртоносне повреде најважнијих органа могу бити безболне.

О душевним појавама има смисла говорити једино као о појавама свести. Душевно или свесно је за науку једно исто. Каквог научног смисла има говорити о несвесним душевним појавама у нервној систему или чак и ван њега? Нашто тај митолошки појам, како га Вунт назива? Психички несвесно је и сувише неодређен појам који, хотећи да објасни

¹⁾ Wundt, *о. с.*, I. 242.

²⁾ Тако Pflüger претпоставља „Rückenmarksseele“. — Исп. Ziehen, *о. с.*, с. 8.

³⁾ Wundt, *о. с.*, III, с. 323. — И један француски психолог, — L. Dugas, — разликујући тачно већ готове аутоматизме (навике) од оних што се тек стварају, мисли да сме говорити о свести „сасвим органској“, која је „сишла у органе, изашла из мозга“ (*Habitude et conscience*, *Revue philosophique*, 1918, № 7—8, стр. 123).

⁴⁾ K. Koffka, *Ein neuer Versuch eines objektiven Systems der Psychologie*; *Ztschr. f. Psychol.*, Bd. 61, Heft 3—4, с. 171.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

све, не објашњује ништа. Научни идеал је Физиолошка Психологија,¹⁾ која тражи на првом месту сталне везе спољашњих — мерљивих — утицаја и телесних реакција.

Психологија мора водити рачуна о скривеним процесима у телу, „видљивим“ само изнутра, зато што још ни близу није могућно физиолошки објаснити факта да скоро истим објективним узроцима могу следовати сасвим различне радње, да сасвим незнатни утисци могу изазвати необично силне реакције и, обратно, знатни спољни догађаји скоро ништавне реакције. Наше физиолошко знање је тако незнатно да се још не може ни помишљати на некакво објашњење душевних процеса из телесних. Физиологија мора још врло много напредовати да би Психологији могла бити од стварне користи. Али већ је досад Психологија покрета (реакција) или упоредна, зоолошка Психологија јасно показала да је илузорна свака Психологија која не тражи објашњење душевних појава у њиховој вези са телесним процесима. То једино могућно научно објашњење мора, разуме се, изгледати *a priori* искључено, ако се душевне и телесне појаве сведу на две потпуно различне супстанце, дух и материју. Обе те врсте појава, међутим, су у суштини, која нам је непозната, једно исто. Шта је свет у суштини, шта смо ми сами у суштини, као „материја“ или као „дух“, — ако то питање у опште има смисла, — не можемо знати. Зато свођење духа на материју, или обратно, није никакво објашњење.

Објашњење у ствари није ништа друго до потпуно, најпростије, најегзактније описивање²⁾. То је свођење на законе, т. ј. на потпуно одређене, сталне, нужне услове. Што су услови једног појава тачније одређени, то је он потпуније објашњен. Најпотпуније је објашњење у егзактној Природној Науци, где су нужни услови (узроци) математички одређене, измерене количине. И психолошко објашњење, одн. описивање, би било потпуно, кад би душевне појаве могле бити доведене у везу с одређеним телесним реакцијама, дакле с мерљивим количинама, под нужном претпоставком да истим физиолошким процесима одговарају увек исти душевни појави, или обратно. Физиолошке реакције, периферне и централне, постепено ће свакако бити све боље одређене и душа све боље позната и све мање тајна поред велике тајне што се зове живот. Психологије не може бити без Физиологије, науке о животним процесима.

Ми не можемо сами себе схватити, јер не можемо схватити почетак и крај душевних појава без везе са телесним, животним процесима. Међутим, због нашег скоро тоталног незнања о животним процесима,

¹⁾ Исто начелно гледиште заступа и Г. Д-р Влад. Дворниковић (*Новија Психолошка Наука*, у „Југословенској Њиви“, 1921, бр. 33, стр. 523). То се јасно види и у његовом одличном делу *Савремена Филозофија* (Загреб, 1919; стр. 10, 350).

²⁾ R. Avenarius, *Kritik der reinen Erfahrung*, II², с. 499.

специјално у нервима, појам несвесног душевног игра данас врло велику улогу, — бар у Психологији ако не у душевном животу. Ми смо видели да тај појам може имати само физиолошког смисла. Несвесно у том смислу, које има значај психичких диспозиција, сачињава заиста, као што смо већ видели, највећи део „душе“. Свест у даном тренутку садашњости испуњава само један врло ограничен број садржаја, а све што смо дотле доживели, све безбројне наше успомене и техничке (моторне) способности су ван свести, негде у области несвеснога, али скоро увек готове да по потреби оживе и постану свесне. Та област несвесног — то је наше тело са свима својим важнијим деловима. Најважнији је нервни систем, али се у најновије време све више увиђа и врло велики значај извесних жлезда и њихових „безнервних функција“ (*fonctions aneurales*), које буде наше жеље и регулишу нашу активност¹⁾.

ШТА ЈЕ ДУША?

О души има смисла говорити само као о самосвести, о јединству свих свесних појава, садашњих и прошлих; не замишљати је као некакву тајанствену, непојмљиву супстанцу, већ као целокупну нашу душевно-телесну личност. У свести о самом себи, о сопственој личности, игра најважнију улогу представа сопственог тела, која услед непрекидног понављања постаје толико позната, блиска, лака, аутоматска, да се јавља на најмањи повод, нпр. уз представу једног делића свог тела или једне своје радње, једног покрета. Јавља се као врло слаба, бледа, нејасна тренутна представа, управо једно осећање, једна реч: Ја. Та реч, најчешћа и најлакша реакција, то осећање, које тек у појединим актима мишљења добија одређенију садржину, омогућава јединство свих свесних појава, везу садашњих са прошлим и прошлих са садашњим. Његова су подлога, поред те најсталније представе сопственог тела, и остале с њом често везане, дакле релативно сталне представе и реакције на исте. То су све навике у раду, осећању и мишљењу, једном речи оно што се може назвати стеченим карактером. А видели смо колико услова полако ствара и стално мења карактер. Историја човекова је његов карактер, како је рекао Гете. А та историја је врло дуга. Карактер је у буквалном смислу производ бескрајно многих услова. И колико је ту несвесног, аутоматског, чисто физиолошког, а како мало свесног?

Аутоматизми се дају свести на чисто физиолошке, несвесне узроке, у толико лакше што су савршенији и од свести независнији. Сама свест, — не смемо се заваравати, — не може се објаснити физиолошки, тако да се свесне појаве сведу на физиолошке, јер је низ физиолошких услова безграничан. То се, у осталом, и не тражи. Задатак је Психологије да

¹⁾ P. Wintrebert, *Le mouvement sans nerf*; Journal de psychol. normale et pathol., 1921, № 5, с. 355.

схватити свест у вези с моторним реакцијама, с покретима, с понашањем. Али пошто нема никаквих поузданих, објективних критерија свести, то остаје само понашање као јасан предмет научне, Физиолошке Психологије ¹⁾. Физиолошки процеси су у суштини исто тако непознати као и психички, и управо они су још непознатији, јер су и они, у најунутрашњијој суштини својој, само наши душевни садржаји. Промене, кретања у телу, у мозгу, су „физичка“ кретања, али силу, чија су то кретања, можемо схватити само по сличности с једном силом коју непосредно осећамо, а то су наши живи, свесни напори, наши осећаји напора, кретања, енергије нашег тела, наших мускула.

Али шта је тај напор сам по себи, у суштини, кад није свестан, кад није мој? Ту наука стаје. Појмови, апстрактни, површни, ограничени, недовољни да обухвате бескрајну стварност, да продру у њену суштину, морају бити допуњени оним што је израз нашег најдубљег, нашег целокупног бића: осећањем, љубављу, одушевљењем, надахнућем. Ми осећамо да је жива сила у нама само делић једне бескрајно више, опште силе, светске силе, светског духа. Али то више није наука. Ту наука уступа место нечем вишем, највишем, — Религији.

Д-Р БОРИСЛАВ ЛОРЕНЦ

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ У ЕНГЛЕСКОЈ

ПОДЕЛА СРЕДЊИХ ШКОЛА

(II)

Све средње школе деле се у две групе. У прву спада Junior, одн. Intermediate School, тј. непотпуна средња школа, у којој се ученици школују до навршених 16 година. С тога се таква школа састоји само из једног трогодишњег течаја, јер се основна школа завршава на крају 13 година. У другу групу спада Secondary School, тј. потпуна средња школа, у којој се ученици школују до навршених 18 година, што ће рећи да таква школа обухвата и виши двогодишњи течај.

Нижи течај и у једној и у другој врсти школа даје опште образовање, тако да је посеђивањем овога течаја сваки ученик у стању да стекне онај минимум општег образовања за који се у Енглеској сматра да је потребан сваком школованом грађанину ма ког занимања. Зато се предмети који се уче у току овога течаја прописују од стране Средњешног одбора и обавезни су за све ученике. Ти предмети су ови: енглески језик, један живи језик, земљопис, историја, математика и физика са хемијом. Поред тога узимају се и ове вештине: цртање, певање, гимнастика и ручни рад.

¹⁾ Исп. Т. Н. Pear, *Critical notice* на дело *Instinct and Unconscious* by W. H. Cambridge; *The British journal of Psychology*, April 1921, с. 43.

Виши течај се одликује слободном применом принципа бифуркације наставе (specialisation). Овај течај се поред општих предмета, обавезних за све ученике, допуњује још и предметима из стручних течаја. Општи предмети су у овом случају ови: енглески језик, један живи језик, математика или физика са хемијом и један предмет претходно положен на нижем течајном испиту, по правилу цртање.

Стручан течај се добија простим додавањем општем делу вишег течаја оних предмета које ученик узима имајући при том у виду изабрану струку. Отуда стручни течаји изгледају од прилике овако:

а) додавањем још једнога или и више живих језика, затим и латинског језика, добија се *књижевни течај* (Modern Course).

б) додавањем латинског и грчког језика општем делу добија се *класички течај* (Classical Course).

в) додавањем динамике, машинског цртања, ма ког новог дела математике, ручног рада и физике са хемијом општем делу добија се *технички течај* (Technical Course).

г) додавањем трговачке рачунице, књиговодства, трговачке кореспонденције, писања на машини и стенографије општем делу, добија се *трговачки течај* (Commercial Course).

Ради јаснијег прегледа овога механизма поделе наставе, додаје се овде и табеларни преглед свих горњих течаја. У њему су курсивом означени главни предмети сваког течаја на по се.

Књижевни течај	Класички течај	Технички течај	Трговачки течај
<i>Енглески јез. са исп. и земљ.</i>	<i>Енгл. јез. са исп. и земљ.</i>	<i>Енгл. јез. са исп. и земљ.</i>	<i>Енгл. јез. са исп. и земљ.</i>
<i>Латински јез. са књижевношћу</i>	<i>Латин. језик са књижевношћу</i>	<i>Фран., одн. Нем. језик</i>	<i>Франц., одн. Нем. језик</i>
<i>Фран., одн. Нем. језик</i>	<i>Грчки језик са књижевношћу</i>	<i>Математика</i>	<i>Математика</i>
<i>Математика</i>	<i>Француски јез. са књижевношћу</i>	<i>Динамика</i>	<i>Тргов. рачуница</i>
<i>Физика са Хем.</i>	<i>Математика</i>	<i>Физика са Хем.</i>	<i>Стенографија</i>
<i>Цртање</i>	<i>Математика</i>	<i>Машин. цртање</i>	<i>Књиговодство</i>
<i>Гимнастика</i>	<i>Физика са Хем.</i>	<i>Рад у радионици</i>	<i>Трг. кореспонден.</i>
	<i>Цртање</i>	<i>Гимнастика</i>	<i>Физика са Хем.</i>
	<i>Гимнастика</i>		<i>Цртање</i>
			<i>Гимнастика</i>

Корист од овакве поделе наставе велика је. Поред уштеде у времену, јер ђаци добијају претходну спремину још пре ступања на универзитет, избегава се исто тако и узалудно расипање умне снаге, добијајући тим у дубљој и опширнијој обради свих допуштених предмета, и општих и посебних, већ самим тим што се опште образовање у сред-

њој школи своди на једини прави и апсолутно нужни минимум. Најзад, ови течаји чине и један врло zgodан прелаз из школе у професионални живот, јер овако уређени они заиста одржавају сталан континуитет између обадвога.

ГЛАВНИ ИСПИТИ

Главних испита у енглеским средњим школама има два, Junior, одн. Intermediate Certificate Examination, и Senior, одн. Leaving Certificate Examination, чему у нашој терминологији одговарају нижи течајни и виши течајни испит. Оба испита подлеже државној контроли, и то преко Средишног Одбора, који има и право да издаје сведочанства са тих испита. Оба испита се држе једном годишње, и то истовремено у свима средњим школама, на исти начин и са истим питањима. Јасно је да је овакав систем испита врло користан, јер он допушта да се уједначењем мерила примени један и исти начин оцењивања не само на кандидате из једне и исте средње школе, већ и из разних средњих школа, и тиме правично одреди вредност сваког кандидата на по се. Ово нарочито пада у очи кад се узме у обзир да сведочанства са тих испита важе у целој земљи, а да се поједине школе у погледу оцењивања могу врло осетно да разликују.

Оба испита су искључиво писмена. Питања су увек одштампана за сваки предмет на засебном табаку хартије, који се зове „paper“. На сваком табаку се ставља и време колико ће испит из датог предмета трајати. Сем тога, уза свако питање, увек обележено својим редним бројем, стоји у дну питања и оцена која ће се добити ако је одговор на цело питање у свему тачан; у противном, добиће се само извештај разломачки део назначене оцене, што наравно зависи од тога у колико је дати одговор тачан. Најзад, засебна оцена се даје за чисту и брижљиву израду, и то у намери да се тиме код ученика што више подстакне неговање ове лепе и корисне навике. Даље, за сваки предмет се по правилу дају две групе питања, и то једна је од њих у свему обавезна за све кандидате, а друга дозвољава да се од задатих питања изабере прописани минимални број тих питања за израду. Задатих питања у овој другој групи има обично два до три пута више од минималног броја питања на која се одговор тражи. Овим се даје врло zgodна прилика да се, с једне стране, искористе личне способности и склоности ученика, а с друге стране да се ипак не изгуби из вида и потреба за извесним минимумом знања који се мора имати у свакоме предмету на по се.

И један и други испит имају за свој општи циљ да утврде да је ученик с успехом завршио прописани течај општег образовања, потребног свима ученицима, а без обзира на њихов будући позив. Поред тога нижи течајни испит проверава и спремност ученикову за даље школовање,

а виши течајни испит још и спрему ученикову за даље студије на универзитету.

Тога ради сви ученици су дужни да полажу ове предмете, чији програм и обим прописује једино Средишни Одбор: енглески језик са земљописом и историјом, општом и народном, математику, један туђ језик, било стари или живи, што зависи од ученикова избора, физику са хемијом и цртање на нижем течајном испиту. На вишем течајном испиту опадају неки предмети, тако да им остају само енглески језик, један стран језик, при чему се допушта избор, и математика. Овакво сужавање програма долази услед поделе више наставе на стручне течаје, чије предмете — као што ћемо ниже видети — ваља такође полагати на вишем течајном испиту поред овог општег испита.

Начин, као и обим полагања општих предмета у оба испита је од прилике овакав. За енглески језик на нижем течајном испиту тражи се као обавезно један диктат, један темељни састав по задатој теми, и познавање граматике и синтаксе, као и енглеске књижевности. Питања у овом делу испита су подељена у обавезна и изборна. На вишем течајном испиту тражи се један писмен састав на основу једне теме изабране између задатих тема, познавање развића енглеског језика и енглеске књижевности. У овом делу испита питања су подељена у обавезна и допуштена. Овом приликом се поред осталог дају и разна питања о појединим главнијим делима из енглеске књижевности. У одговорима на та питања кандидат је дужан показати да та дела познаје на основу свог личног проучавања.

За стране језике тражи се на нижем течајном испиту, у случају старих језика, познавање граматике и синтаксе тих језика, један превод на енглески и општа питања у вези са датим текстом. У овом делу испита допушта се и избор у питањима поред обавезних питања. За живе језике тражи се један диктат, препричавање на том језику задате а на испиту прочитане приче, превод са енглеског на тај живи језик, као и превод са тога језика на енглески, најзад и познавање граматике и синтаксе тога живог језика. На вишем течајном испиту тражи се за старе језике поред горњег још и превод стихова на енглески језик, а из живих језика поред горњег још и превод стихова на енглески, као и познавање књижевности тога језика. У овом делу испита допушта се још и избор у питањима.

За математику тражи се на нижем течајном испиту познавање целокупне аритметике, познавање алгебре, и то почев од основних алгебарских појмова па до квадратних једначина закључно, обухватајући при том и проблеме из тих једначина, и најзад познавање геометрије, које се односи на целу планиметрију, геометријска места и решавање геометријских задатака графичким путем. Поред обавезних питања даје се избор у осталим питањима. На вишем течајном испиту тражи се позна-

вање алгебре, и то од основних појмова па до биномног обрасца закључно, а потом познавање геометрије, којој се поред горњег додаје још и стереометрија и тригонометрија. Познавање аналитичке геометрије тражи се само од ученика који полажу технички течај. Поред обавезних питања даје се и избор у осталим питањима.

За природне науке, и то физику са хемијом, тражи се на нижем течајном испиту познавање основних појмова из оба предмета: особине материје, топлоте, киселина и алкалија. Испити се врше овако: док једна група кандидата полаже писмени испит, радећи задата питања, обавезна за све, докле друга група ради у физичком кабинету, односно лабораторијуму, на експериментима задатим у вези са горњим градивом. Кад обе групе заврше свој рад, наступа узајамна размена њихових улога. На вишем течајном испиту допушта се да се физиком са хемијом замени математика. У том случају се и на овом испиту полажу природне науке на горњи начин, наравно у много већем обиму.

За историју се на нижем течајном испиту тражи један преглед задатих догађаја из опште и народне историје у виду једне схеме, затим кратко али прегледно излагање задатих догађаја и живота историјских личности. Поред обавезних питања, у овом делу испита се допушта и избор у осталим питањима. На вишем течајном испиту се историја и не тражи.

За земљопис се на нижем течајном испиту тражи цртање задатих мапа ма кога дела света, потом познавање политичког, физичког и математичког земљописа. У овом делу испита, поред обавезних питања, допушта се и избор у осталим питањима. На вишем течајном испиту земљопис се и не тражи.

За цртање на нижем течајном испиту тражи се вештина у простом цртању, а потом и у сенчењу. Пред кандидате се стави какав стварни предмет, па се онда од њих тражи да га сваки нацрта онако како га види са свога места на коме седи за време испита. На вишем течајном испиту цртање се не полаже.

Поред овог општег дела, виши течајни испит садржи и стручни део. Општи део полажу сви ученици без обзира на то који су стручни течај посећивали пре овога испита. Састав стручнога испита, па према томе и стручнога течаја, подлежи контроли и одобрењу од стране Средишног Одбора. Стручни испит се држи из предмета стручнога течаја, на исти начин као и општи испит.

По свршеном испиту сви радови и одговори кандидата са тих испита шаљу се Средишном Одбору на преглед и оцену. Овим се постиже пре свега јединство мерила, а потом правилност и непристрасност у оцењивању, што је очевидно врло корисно.

Опште мерило које се примењује при оцењивању тих кандидата јесте у сваком погледу хармонично развијена способност са минимумом

WWW.UNILIB.SR

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

општег образовања које је ученик просечнога дара и вредноће у стању да постигне за време редовног посеђивања датога течаја у каквој до-
бро уређеној средњој школи. Најмања оцена која се мора добити на тим испитима ради преласка, јесте половина целе оцене (50%). Сем тога, при давању сведочанстава са тих испита води се рачуна и о томе да се за оцену из једног предмета у коме се ученик показао слаб, може допустити компенсација оценом из другог предмета у коме се ученик нарочито одликовао. У случају да кандидат падне из кога предмета, он ипак добија право да се идућег рока пријави за полагање тога предмета. То право, као и право понављања целог испита, неограничено је. У случају да ученик падне из ког предмета у току школовања, он ипак прелази у старији разред, али не може свршити школу док не положи тај предмет, с тога разредних испита и нема у енглеским средњим школама.

Однос средње школе према универзитету с једне стране и основној школи с друге стране такав је да на основу сведочанства добивеног са вишег течајног испита ученик стиче право да се упише на који год хоће факултет ма ког универзитета у Британији, под условом да се предмети који се налазе у сведочанству са тога испита у свему слажу са условима прописаним од стране тог универзитета за изабрани факултет. У противном кандидат мора допунити то сведочанство полагајући пријемни испит за тај универзитет. Што се тиче ученика који долазе из основне школе и желе да се упишу у средњу школу, они су дужни да при упису поднесу сведочанство о положеном пријемном испиту (Qualifying Examination), којим они истовремено и завршавају основну школу и стичу право на упис у средњу школу.

(Свршиће се)

МИЛОРАД ВАНЛИЋ

ДУША КОД ЖИВОТИЊА ОСЕЋАЊА ЖИВОТИЊСКЕ ДУШЕ

(II)

1. *Осећање као примарни елементи душе*

Шта је у душевном животу примарније: осећање или интелект? Ми смо у првом чланку изложили манифестације душевног живота које сведоче о интелигенцији животиња. Ми ћемо сада узети у обзир манифестације које ће показати да животиње имају и осећања. Заиста, ако би се животињама могла и спорити способност за умне, макар и примитивне операције, не би им се могла спорити способност за осећање бола и задовољства. Научници који су се бавили испитивањем било физиолошких било психичких појава у примитивног животињског света, сагласни су у томе да је осећање примарније од резоновања. Док

се интелектуалне диспозиције, бар оне које су изразитије, могу наћи поглавито код виших животињских врста, дотле се емоционалне диспозиције могу наћи у свакој животињској врсти. По томе, осећање је најбитнији елемент, најцентралнија функција сваке душе, извор и корен целокупног душевног живота. У том смислу треба разумети Гетеове речи: „Осећање је све“. Разум је дошао као секундарни производ дуготрајне еволуције, бескрајног усавршавања и преображавања у борби за живот. Кад је дакле реч о томе који душевни феномени, по својој замашности, заузимају првенство у животињској психологији, онда то првенство свакојако мора припасти осећању. Доследно томе, ми имамо још више разлога да говоримо о животињском осећању него о животињском уму.

2. Редуција осећања

Да би се примарност осећајног живота правилније схватила, треба пречистити сâм појам осећања. Шта треба, у научном смислу, разумети под том речју? Босије је размишљао о осећањима (или „пасијама“, како су се осећања у раније доба називала) и нашао је да их постоји једанаест, а то су; љубав, мржња, жеља, гнушање, радост, жалост, смелост, страх, нада, очајање, срџба. Декарт их своди на шест: дивљење, љубав, мржња, жеља, радост, жалост. По Спинози нема их ни толико. У својој *Етици* он каже: „Напомињем да после ове три пасије: радости, жалости и жеље, не признајем никакву другу примитивну пасију; и ја ћу доказати да се све остале пасије рађају из ове три основне пасије“. Данас је уобичајено да се говори о нижим осећањима (тј. о пријатности или непријатности коју у нама изазивају поједини осећаји) и о вишим осећањима (тј. о задовољству и болу које у нама изазивају поједине идеје). И у ова виша осећања убрајају се: естетичко, логичко, етичко, религиозно, индивидуално и алтруистичко осећање. Очекивање, разочарење, изненађење, сумња, брига, нестрпљење, презирање, досада, напрегнутост, чуђење увршћују се такође у виша осећања.

Ми сматрамо да је ова подела осећања на нижа и виша сасвим релативна ствар. Критериум на основу којег је та класификација извршена, није ни у колико прецизан и апсолутан: разлика између осећаја и представе није суштаствена, већ степенска. Заиста, ми сматрамо пријатност од зеленила једне ливаде као ниже, а пријатност од посматрања једне слике као више осећање. Међутим слика може произвести у нама пријатност не својом садржином, као идеја, већ и самом својом формом, као опажање, односно комплекс осећаја. А зеленило ливаде не мора се сматрати као осећај, већ као перцепција која може изазвати низ представа. Исто тако, слушање акорда сматра се као ниже, а слушање песме као више осећање. У чему се састоји та апсолутност разлике између акорда и песме? Кад посматрамо једну животињу женку како срчано

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

брани своје младунце од непријатеља, онда кажемо да је то један низак инстинкт, једно слепо и ниско сексуално осећање, и ништа више. А кад видимо мајку која љуби своје дете, онда ту љубав глорификујемо као најузвишеније осећање. Зашто једно и исто осећање, полно осећање, у једном случају називамо племенитим и вишим, а у другом случају животинским и нижим? Патриотско и религијско осећање у очима једног присталице „буржоаског схватања“ друштва биће више осећање, док у очима једног „грађанина света“ биће ниже, примитивно, егоистичко осећање. Ми видимо дакле, на основу ових примера, да је разликовање виших и нижих осећања релативна ствар.

На супрот теорији која догматички схвата осећања, ми заступамо еволуционистичко схватање емоционалног живота.

Многобројна и разнолика осећања која свака психологија уме да нам поређа, развила су се у току бескрајно дуге еволуције животињског рода, под утицајем безбројних околности и сила најразличитије врсте, како позитивних тако и негативних, сходно принципима прилагођивања и наслеђа. На тај начин осећања се јављају као производ животне борбе не само једне индивидуе, већ и целог низа њених предака. Логична последица тог схватања јесте та да квалитет и квантитет осећања морају да варирају према времену, месту и начину живота једне јединке. Друкчија су осећања једног дивљака а друкчија једног цивилизованог човека, осећања једног детета и старца, животиње и човека. Осећања се дакле мењају, постају и нестају, јачају и слабе, умножавају се и разређују, префињују и огрубљују, и те промене иду упоредо са променама у животу јединке и врсте, у онтогенези и филогенези. Из тога излази да би свако идентификовање осећања која се налазе код животиње, било више или мање апсурдно. Одиста, ми не можемо оне скале, степене и ниансе емоција које психолози анализирају у људској психологији, преносити и у животињску психологију. Између човекове и животињске душе постоји — као што смо казали — знатна разлика у степену душевног савршенства. Према томе, ми бисмо учинили грубу депласираност кад бисмо код човека тражили све оно што се налази код животиње, и обратно, кад бисмо код животиње тражили све оно што се налази код човека. Данашњи човек је једном био у животињском стадиуму, и из њега је више или мање изишао. Следствено, његова душа вибрира финије од душе његових далеких филогенетичких предака. Она је компликованија, развијенија, савршенија и разноврснија од животињске душе. То важи не само за интелектуалну већ и за емоционалну страну.

Питање које ми имамо овде да расправљамо, мора, према овоме што смо казали, да се постави овако: да ли се код разноврсних и многобројних осећања која психологија анализира, могу наћи неке основне ознаке које су заједничке свима тим врстама? Да ли се разне врсте

осећања могу редуцирати на неки примитивнији, простији тип осећања, и ако могу, онда да ли се то што је заједничко разноврсним осећањима налази и у животињској души?

Ми се морамо одрећи сваког антропоцентричног филозофирања и сваког теолошког идеализирања човечје природе. Докле год се човек представљао као нарочито биће, створено вољом и милошћу свемоћног Бога, дотле се о њему и његовој душевној активности могле ширити само предрасуде. Тачно схватање његове природе, душевне и телесне, добивено је онога дана кад се он, тај охоли краљ природе, поставио на своје право место, т.ј. вратио у царство својих зоолошких предака. Његова сујета може бити тиме увређена, али његова душа мора бити на тај начин само боље разјашњења. Данашњи цивилизовани човек, са целокупном апанажом свог узвишеног ума и својих племенитих осећања, могао би нам изгледати као засебно, специално, божанско створење које је дошло на свет само зато да покаже величанственост стваралачке моћи Провиђења. У ствари, тај узвишени ум и та племенита осећања његова нису ништа друго него далеки одјек оне тамне животне снаге која распиње и најбедније и најсићушније животињске организме. Употребе човека са животињом и животиње са човеком јесте одличан метод за тумачење њихове биологије и психологије. Генеалогичка човекова пушта свој корен дубоко у тмину животињских инстинката. Стога модерни психолог, да би сазнао истину о механизму људске душе, мора, бар с времена на време, да напусти врхове органске еволуције и да сиђе у дубине примарних анималних трзаја. Ако пођемо тим путем, онда ћемо наћи полазну тачку која ће нам послужити као путоказ за ориентисање у разлагању наше теме. Зашто психологија човечје душе и психологија животињске душе имају један заједнички корен, из којег се развило цело стабло сложеног психичког живота. Тај корен, тај извор целокупног интелектуалног и емоционалног комплекса јесте она *примитивна, неодређена али снажна тенденција за подмирењем неке потребе*. Све што се дешава, дешава се зато да се задовољи нека потреба. Овде је реч потреба узета, разуме се, у њеном најширем научном смислу. Она може бити нижа или виша, органска или духовна, проста или сложена — то је споредна ствар. Главно је да сваки организам, онај најнижи као и онај највиши, осећа извесну потребу. Код једног једноћелулног организма, код једног инсекта, та потреба ће се манифестовати у нагону за самоодржање и умножавање; код човека, она ће се испољити не само у нагону самоодржања и множења, већ и у тежњи за задовољењем радозналости и у тежњи за духовним усавршавањем. Но то је за сада споредно; оно што је битно и заједничко у човечјој и животињској души, то је, понављамо, егзистенција потребе и тенденција за њено подмирење.

Основна потреба сваког тела, односно сваке душе, потреба која по својој снази премаша све остале потребе и која као бујица руши све што јој на путу стоји, то је потреба одржања своје сопствене индивидуе, свога сопственог живота. С потребом самоодржања стоји у нераздвајојној вези потреба одржања своје врсте, потреба која се изражава у полном нагону. Обе ове потребе нису у ствари ништа друго него две стране једне исте потребе — потребе живота или, ако се хоће, нагона живота. Јер одржавање своје врсте значи у ствари продужење свога сопственог живота у животу потомства. Тенденција за подмирењем потребе живота, или нагона живота, воље живота — назовимо је како хоћемо — то је та примордиална сила, тај основни мотор који покреће све што се дешава у физичком и психичком свету једног организма. Песници су исту мисао изразили другим речима кад су казали: „Глад и љубав — то је осовина око које се окреће цео свет“. И једна и друга потреба или, још боље, и једно и друго осећање потребе заједничка је одлика и људи и животиња.

Потреба се или подмирује или не подмирује. Ако се подмирује, јавља се осећање пријатности, олакшања, задовољства; ако се не подмири, јавља се осећање непријатности, муке, бола. Задовољство и бол, то су два пола између којих осцилира цео емоционални живот. Осећање задовољства и осећање бола, то су два основна, фундаментална осећања која крећу живот. И једно и друго осећање заједничко је и људском и животињском свету. Узгред буди речено, овде су изрази задовољства и бола узети у најширем значењу.

3. Диференцирање осећања.

Примитиван живот који је ограничен на потребу самоодржања и умножавања, развио се поступно. Под притиском неодољиве силе основне органске потребе, у току времена које нема почетка ни краја, а под утицајем околности чији се сплет и чија се разноврсност не може представити ни у најбујнијој фантазији, живот се кретао и мењао, падао и устајао, трпео поразе и односио победе, пролазио кроз разноврсне фазе и пертурбације, али је стално ишао напред. У том процесу општег животног кретања и мењања, тенденција усавршавања и специјализирања морала се јавити као неумитни продукт борбе за живот. Живот је постајао сложенији, жавотињска серија дужа и савршенија, активност, како телесна тако и душевна, пунија и целисходнија. Сасвим природно, са развићем и усавршавањем живота морале су се развијати и умножавати и потребе. Рашћење потреба, дакле, стоји у правој сразмери са еволуцијом и прогресом живота. Сваки корак који је учињен напред значио је додавање извесног вишка у осећању потребе. Најзад, кад се са дна животињске серије испнемо на врхове органске еволуције и доспемо до највише тачке на којој стоји културан човек, наићи ћемо на

један дуг низ многобројних и разноструких потреба које означавају неупоредив напредак у упоређењу према првобитним скученим органским потребама нижих организама. На ово рашћење и стварање потреба дејствовале су многобројне силе као што су: васпитање, наслеђе, култура, навике, друштво, старост, клима, природа, пол, итд. Ко би још могао поређати и детерминисати безбројне утицаје који притискују човека и тако изазивају његову реакцију и кристалишу његов карактер?

Све потребе које живот рађа могу се поделити у ове групе: потребе тела и потребе душе. Потребе тела преовлађују код животиња, а потребе душе код човека, специјално код култивисаног човека. Али то не значи да су телесне потребе искључив багаж животињски, а душевне — искључива привилегија човечја. На против, човеков живот је немогућан без телесног задовољства, као што има животиња које осећају неку душевну потребу.

Свака потреба, не само органска него и душевна, тражи, са више или мање императивности, да се задовољи. Она тражи да се задовољи, али не мора бити задовољена. У сваком случају, било да се задовољи, или не задовољи, у души се јавља реакција као одјек задовољења. И та реакција јесте осећање.

Као што се види, ми дајемо осећању један шири смисао. Он има ту добру страну што се може применити на целу серију животињских бића исто тако као и на човека.

Да резимирамо. Из свега овога што смо до сада казали, излазе ови закључци:

1. Осећање је најдубљи елемент душевног живота сваког бића.
2. Корен свих осећања налази се у тенденцији за подмирењем основних органских потреба, и та тенденција је заједничка основа целокупном животињском свету, па и човеку.
3. Разноврсна виша осећања које психологија проучава, развила су се потпуно, у току дуге еволуције, из најнижих животињских осећања, сходно принципима прилагођавања и наслеђа.
4. Животиње имају осећања као и човек, само човекова осећања, здружена с интелигенцијом, далеко су богатија, сложенија, разноврснија и развијенија него животињска осећања.

4. Емоционалне манифестације

Која осећања имају животиње?

1. Најопштије и најдубље осећање, осећање које прожима целокупно животињско царство и које својом жестином доминира цео живот сваке животињске јединке, јесте осећање глади, односно осећање засићености. Ово осећање, које најјаче и највише потреса душу сваке животиње, јесте главни узрок који од природе ствара свеопшту позорницу

WWW.UNIBERZIJE.TSKA

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

на којој се без престанка одиграва крвава драма „рата свих против свију“. Животна борба није фраза, већ природни феномен коме је узрок оно снажно и потмуло осећање непријатности које се зове глад. Кре-тање, глас, рад, вештина, борба једне животиње увек се своди на избегавање органске непријатности и прибављање органске пријатности. То је алфа и омега у животу сваке животиње.

2. Друго осећање, тако исто силно и тако исто опште, осећање које обузима сав животињски свет, од најсићушнијег организма до човека, јесте оно које се човековим језиком зове љубав. Изражавање тога осећања врши се спајањем двеју животиња супротног пола. Љубав се своди на полни нагон којим се задовољава потреба одржавања врсте. Но, са еволуцијом и усавршавањем животињског рода, она се више одуховљавала, хуманизира, губећи првобитно обележје анималне суровости и приближујући се односу духовне узајамности. Тако је сада љубав за песнике племенито и божанско осећање, извор среће и блаженства. У ствари, то „божанско“ осећање води своје порекло од животињске потребе за продужењем индивидуалног живота у животу врсте.

Љубавни живот животињског царства пружа нам многе интересантне појаве. Позната је ствар да неки мужјаци, у доба парења, показују извесне промене: добију друкчију боју, постају „љубазнији“, облаче „свадбене хаљине“, певају „љубавне песме“, играју и т. д., и то зато да би задобили љубав женкину. Конопљарка, на пример, добије у лето дивну црвену боју и ако је у зиму била сасвим обична тица. Смарагдни гуштер краси свој врат врло лепом плавом бојом. Сојка, која иначе гласом само гргуће, уме лепо да пева кад падне у љубавни „севдах“, итд.

Са полном љубављу стоји у вези и материнска љубав. Ми имамо обичај да мајчину љубав, у свету људском, сматрамо као племенито и узвишено осећање; међутим о мајчиној љубави, у животињском свету говоримо с презирањем. То је неоправдано и пристрасно оцењивање. Женке у животиња често осећају срдачну нежност према својим младунцима, нежност која је достојна поштовања. Тигар и тигрица, на пример, бацају се у крваву и очајну борбу да одбране од непријатеља своје младунце, а кад се — добро нахрањени — одмарају у пријатној хладовини свога скровишта, они миловањем излију према њима сву своју родитељску љубав. Голуб и голубица, чији се живот у обичном животу узима као симбол брачне оданости, наизменце леже на јајима будућих голубића, а кад се ови излегу, они их родитељски хране и уче летењу. Познато је исто тако с каквом преданошћу и љубављу мајмунице чувају и негују своје младе. Природњаци су бележили случајеве где је туга мајмунице за изгубљеним младунчетом била тако јака да је изазивала и смрт.

3. Осећање које није тако опште као љубавно осећање али које се сматра као круна еволуције и као главно мерило за вредност једног

човека, то је морално осећање. Да ли се може говорити о моралном осећању код животиња?

Метафизичари придају моралу апсолутну вредност, и то је једна од њихових крупних заблуда. Моралност је била различита у разна времена и на разним местима, и према томе она, као релативна човекова тековина, зависи од многобројних фактора. Основна претпоставка сваког морала јесте заједница, заједнички живот двеју или више индивидуа; то значи да ван заједнице моралност не може постојати. Како је првобитна заједница, животињска као и човечја, почивала на праву јачега, на инстинкту грубијанске саможивости и на бризи за подмирење најужих интереса, природно је да је првобитни морал могао бити само безобзиран, насилнички и егоистичан морал. Заиста, у доба човечанског детињства, када се човек батргао у понору своје духовне ограничености, морални појмови били су и сувише примитивни и бедни у упоређењу према нашим појмовима. Зар није Аристотело бранио установу ропства као друштвено добро? Зар није убијање странаца важило некада као морално дело? Није ли се спаљивање иноверника сматрало у средњем веку као акт богоугодности? А у доба промискуитета, када је човеку породичан живот био непознат, мужјак је насилнички задовољавао своју бестиалну страст над немоћном женском, а о породу није водио никаквог рачуна — баш онако исто као што и сада поједине животиње не воде рачуна о своме породу. Кад домаћин из каквог дивљачког племена своју жену преда у наручје новому госту на привремену употребу да би на тај начин манифестовао своје поштовање према њему, онда — је ли то морално? Има племена код којих се силовање усамљене женке сматра као допуштена радња. Допуштено је и љубавнику да отрује мужа своје љубазнице. А ако се двојица заљубе у исту жену, они се просто договоре да је убију да би на тај начин свој спор пречистили. И данас, у времену високе цивилизације и опште просвећености, ми с најмирнијом савешћу, готово с гордошћу, изводимо ствари које строгог моралисту скандализирају. Ратно крвопролиће свакако није доказ људске честитости. У међународним односима сила још увек иде испред права. Ми наводимо ове примере да докажемо чињеницу да човек, чак ни овај данашњи човек који себе сматра хуманим и моралним бићем *par excellence*, у ствари често није ништа друго него животиња, испод чијег се плашта моралности крије брутална животињска нискост. Е па када људи имају оправдања да буду неморални, зашто не бисмо то оправдање дали и животињама? Њихово право на неморал је веће, јер је њихов ум неразвијенији. А ако се међу њима ипак нађу и такве радње које би се могле квалификовати моралним, онда та животињска моралност мора у толико више да привуче нашу пажњу. Па има ли међу животињама каквог морала?

Један немачки виши јурист и судски саветник из Тибингена, Брегенцер, који је нарочито испитивао правно осећање у животиња, дошао је до закључка да се осећање права нарочито испољава код животиња које живе у друштву. У једном свом спису, посвећеном тој теми, он каже: „Животиње не знају кад им се чини неправда, али неправду осећају“. И најзад даје опомену да се са животињама не поступа неправично и свирепо. ¹⁾

Један зоолог могао би нам навести многобројне примере који показују да се морално осећање, бар у својој примитивној фази, налази и код животиња. Зна се, на пример, да се птице певачице, кад их нападне нека грабљивица, заједнички бране од непријатеља. Кад јастреб нападне голубе, онда свраке које виде опасност притичу у помоћ угроженим птицама. Та узајамна помоћ може се често посматрати и код других животиња, као код мајмуна, бикова, пчела, мрава, мишева итд. Ред који влада код пчела у кошници изненађује и зачуђује човека. Подела послова, права и дужности у њиховој заједници врши се с највећом тачношћу. Првобитно, добро значи оно што је корисно. Такво разумевање, или боље рећи, такво осећање доброга може се наћи и међу животињама. Код животиња које живе у чопорима и групама, могу се видети занимљиве појаве, као што су: одбрана слабих, кажњавање отимачине, послушност према вођи, избацивање из друштва немоћних и болесних чланова, изрази симпатије, итд. Често пута, на пример, може се видети призор како мајмуни чисте један другог од вашију и трња. Брам је посматрао једну сцену између орла и једног мајмунчета: нападнут од снажног орла, млади мајмун, причвршћен за једну грану, викао је за помоћ дотле док нису други мајмуни дојурили, напали на орла и очерупали га толико да је морао побећи. „Лично сам гледао, вели Дарвин, једнога пса који никада није хтео проћи поред једне мачке која је лежала болесна, у једној котарици, и која је била његов велики пријатељ, а да је мало не лиже својим језиком, што је у пса најпоузданији знак оданости²⁾“. Овчарски пас чува стадо као какав веран полицајац. Коњ и магарац, кад их човек оптерети великим теретом, често упорно одричу послушност као да протестују за његову свирепост. Псетанце брани своју имовину, кост међу ногама, и од јачег и већег непријатеља који хоће да му је узме. Познато је да мајмун, кад хоће да изрази своје пријатељство, показује своју стражњицу ономе кога воли. Слично неким дивљацима који своју симпатију изражавају један другоме узајамним трљањем трбуха или носева, и мајмун, показујући свом пријатељу сјајно црвенило своје стражњице, износи на видик оно што сматра да је код њега најлепше — исто онако као што и паун истура свој реп, да по-

¹⁾ Dr Heinz Welten, *Biologische Probleme*, с. 72.

²⁾ Чарлс Дарвин, *Човеково порекло*, с енглеског Н. Дивац, с. 122, 124 и даље.

каже своју лепоту. Фишер сматра, шта више, да је мајмун способан чак и да осети кајање и грижу савести. Кад учини нешто забрањено, код њега се може опазити нека врста нервозности коју испољи кад угледа свога господара да му се приближује. Нарочитим гестовама труди се да га расположи и одбровољи¹⁾. Верност, самопожртвовање и послушност, који се сматрају као битне врлине у васпитању, могу се наћи код сваког домаћег пса. Код слона и павијана тако исто. „Кад павијани у Абисинији — пише Дарвин — пљачкају неку градину, они иду ћутке са својим вођом, и ако нека од неразумних младих животиња произведе какав шум, онда она добије од других шамар, да се тиме поучи ћутању и послушности“²⁾.

4. Поред моралног осећања, у животињском свету могу се наћи интересантни примери који показују да извесне животиње осећају неко задовољство и од онога што је лепо или што им се бар чини да је лепо. Оне дакле имају и естетичко осећање. Лепота је, разуме се, релативна ствар. Поједини дивљаци и примитивни људи сматрају као лепо оно што у цивилизованог човека може изазвати само смех и одвратност. Мазање тела разним масним и каљавим смешама, фарбање коже црвеним, жути и другим драстичним бојама, прављење разних шара по лицу и телу, деформирање и сакаћење појединих делова тела, вешање сјајних камичака и костију о нос и о уши, то су обичаји естетичног украшавања у дивљих племена. То је њима естетика, и они су горди на њу. У Африци сам посматрао Арабљане који са заносом и највећим уживањем слушају лупњаву у бубањ као особито лепу музику. Међутим, та лупњава, по свом савршенству, није нимало била боља од лупњаве коју производи мечкар кад хоће мечку да покрене на играње. Такву примитивну естетику ми можемо наћи и код животиња. И животиње се украшавају и уживају у лепоти, разуме се на свој начин. Многе птице, на пример, шепурећи се, износе на видик своје шарено и лепо перје. Мачка се брижљиво чисти и „умива“, као да би хтела да докаже свој укус за чистоту. Једна птица са Нове Гвинеје, *amblijornis inornata*, кад дође доба парења, направи једну врсту баштице, украси је сјајним цвећем и бојадисаним шљунком, понекад чак сагради у њој и мало скровиште, па пошто лепо удеси свој стан, доводи у њ женку да би је очарао сјајем и величином свога дворца. Грлица и голуб, кад су заљубљени, умеју и да играју пред својим женкама, да би их само придобили за себе. Птице певачице изводе тонове и песме које су много компликованије и милозвучније него криши дивљег човека. Дарвин је видео једног мајмуна који је знао да модулира читаву октаву, а Саваж прича да се шимпанзи понекад удруже у групу од 20—50 и штаповима које држе рукама и

1) Dr Ed. Toulouse et Dr. L. Marchand, *Le cerveau*, с. 13.

2) Чарлс Дарвин, *Човеково порекло*, с. 125.

ногама, ударају о шупље и звучно дрво, изводећи на тај начин једну врсту концерта¹⁾). Познато је свакоме да калибри украшавају своја гнезда шареним предметима.

5. Да ли је потребно нарочито наглашавати да животиње показују и она душевна стања која се у психологији зову афекти? И афекти су осећања која — изазвана каквим јаким надражајем — повлаче за собом промену у току представа и у телесном стању. И лаик зна да животиње имају страх, љутњу, жалост, радост, мржњу, као и човек. Миш који — нашавши се међу шапама мачкиним — дршће целим телом, изражава афекат страха на исти начин као и човек коме грози блиска опасност. Мачка која се нарогуши и искриви као полумесец, кад какав непријатељ на њу насрне, испољава афекат срдитости. Два пса који шетајући се са својим господарем по лепој зеленој пољани, обарају један другог јурећи тамо амо и прегонећи се узајамно, јесу два срећна и задовољна пса. Коњ који се засити лепом травом на зеленој ливади па легне на леђа, дигне све четири ноге у вис и почне да се ваља, очевидно показује тим башкарењем своје душевно задовољство. Ко није видео срећу детета и мачке који се заједно играју и веселе, увесељавајући и себе и околину? Зоолог Смит испричао је Дарвину ову сцену између једног мајмуна и официра, сцену којој је он сâм присуствовао: „На Капу Добре Наде неки официр често је дражио једног павијана; и животиња, видећи једне недеље тога официра где иде на параду, нашла је воде у једној рупи и брзо је направила густо блато које је, на задовољство многих који су се ту десили, вешто бацила на официра кад је прошао. Дуго после тога павијан би се радовао и ликовао кад би год видео своју жртву“.²⁾

Да прекинемо даље навођење примера.

Из свега овога што смо до сада казали јасно се види да животиње имају осећања. У емоционалном погледу дакле између животињске и човечје душе постоји онакав исти однос какав постоји у интелектуалном погледу: животињска и човечја осећања разликују се у степену савршенства, али не и у суштини.

У идућем чланку говорићемо о волиционалној страни животињске душе.

(Свршиће се)

Д-Р ДРАГ. Ђ. ПЕТРОВИЋ

1) Ch. Letourneau, *La Sociologie*, с. 73 и даље.

2) Чарлс Дарвин, *Човеково порекло*, с. 84.

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЕНЕ

Хигиенске погодбе под којима се школује наша омладина, нису на завидној висини ни у свима нашим највишим школама, а камо ли у основним. Многобројни су узроци од којих зависе те погодбе, али су за њих од пресудног утицаја економске, политичке и просветно-културне прилике нашега народа.

При грађењу нових школских зграда и школског намештаја, сада се обраћа довољно пажње, у колико то материјалне прилике допуштају, да се задовоље и хигиенски услови. Али питање хигиенског одевања и правилне исхране наше школске омладине, при разноликом материјалном и просветно-културном ступњу нашега народа, апсолутно је нерационално, а врло често недовољно и по квалитету и по квантитету.

Мора се признати да су наши лекари — који су ту скоро заслужено прославили педесетогодишњицу живота и рада свога Удружења — доста учинили да се хигиенске прилике у нашим школама и народу побољшају. Надајмо се да ће они и у будуће, после ове своје лепе прославе, са нама свима, обилно потпомогнути Министарством Народног Здравља и медицинском науком, — која се, Богу хвала, стиче сада и на домаћим Универзитетима — утицати да наша раса буде способна за животну борбу.

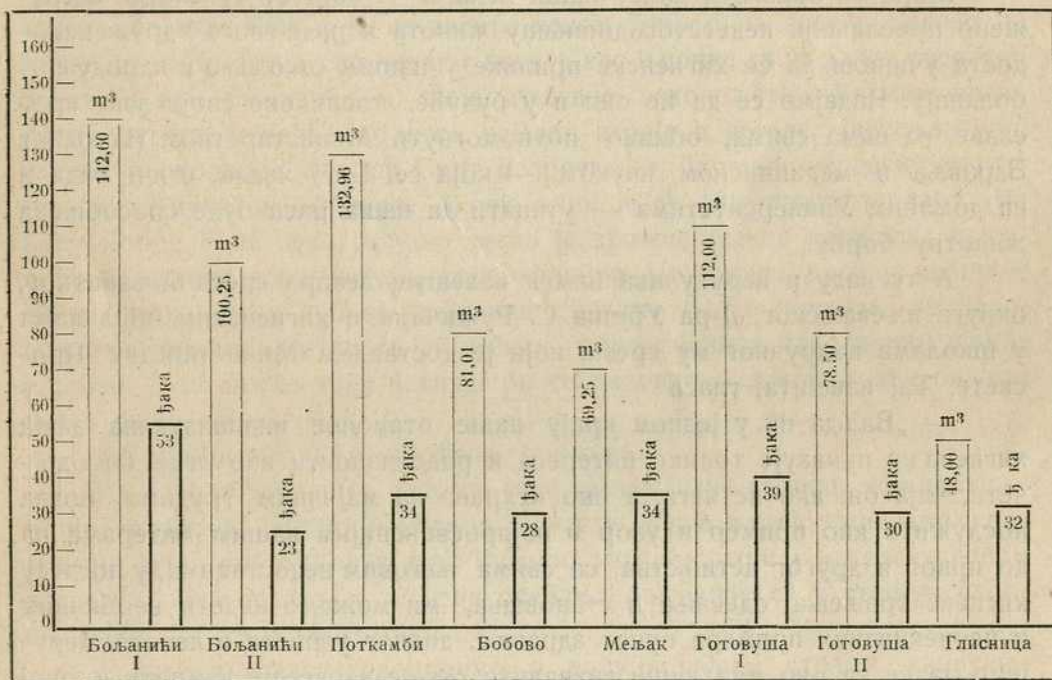
А ту наду и веру улива нам и извештај лекара среза бољаничког, округа пљеваљског, Д-ра Уроша С. Ружичића, о хигиенским приликама у школама подручног му среза, који је достављен Министарству Просвете. Тај извештај гласи :

— „Ваљда ни у једном крају наше отаџбине индивидуална дечја хигиена не показује толико интереса и радозналости као овде. Од одојчета, чија би, ако не нега, а оно исхрана на мајчиним грудима, могла послужити као пример и узор и најпросвећенијим нашим матерама, па до првог и другог детињства, са свима његовим недостацима, у погледу хигиене храњења, одевања и становања, ми можемо видети необичних и неочекиваних примера пуног здравља, дивног узраста и лепоте. Верујемо да се за ово има више захвалити овоме здравоме климату и овој дивној, снажној и младој раси, него ли нези и култури деце, о чему овај свет мало знања има.

„На жалост колективна дечја хигиена — на име школска — не само да не отклања што овоме подмлатку наноси дефектуозна домаћа хигиена, већ га доводи у нову, невероватну опасност! Нема ниједне школске зграде у читавом срезу која би одговарала и најосновнијим условима хигиене. Ово је донекле и разумљиво. Већина од њих нису ни зидане за школу; неке од њих су бивше војне стражарнице, а неке је градио сам народ за време турске владавине. Ретко која школа да има лепу изабрану ситуацију, с погледом на теренске, климатске и пе-

дагошке услове; ни једна од њих нема повољну оријентацију. Невероватан примерак даје основна школа у Глисници, која је сазирана у средини сеоског гробља.

„Школске зграде су типа планинског, ониске, са високим крововима, једноспратне, и подови учионица леже готово на самоме тлу. Конструкција увек дрвена, зидови танки, несолидни и недовољни за овај суров климат. Подови храстови, неотесани и недовољно приљубљени, и њихове пукотине стварају необична гнезда за прашину и заразне клице, које се брисањем не уклањају, већ се само из једне пукотине у другу премештају. Учионице су мале, ниске, са малим и недовољним прозорима, који често пута подсећају на веће пушкарнице. Довољан је један поглед, па да се остане под утиском да је све рађено без икакве идеје о укусу, хигијени, удобности — све изгледа ратнички, импровизирано и привремено...

Однос кубатуре учионица према броју ѓака у основним школама среза бољанићског

„Необична таблица о односу кубатуре према броју ѓака, говори боље него ови редови. Било би још од већег интереса потражити капацитет учитељева стана. О каквим одељењима за одмор и евентуално преноћиште ученика за време рђава време нема ни помена. Ходници и не постоје тако рећи. Морам овде нагласити да и онде где је кубатура најповољнија, има се захвалити неком бившем пашинском конаку, или аустријској жандармеријској постаји.

„Било би непопуларно затворити школу у Глисници, али треба само један, ма и летимичан поглед бацити на таблицу, и видети однос капацитета учионице према броју ђака, па се у чуду питати: како да једна школа може постојати у средини једног гробља, више налик на кућицу гробарску, или сеоског пољака, са хигијенским односима који поражавају. Жалим што немам фотографски апарат, те да приложим слику ове школе.

„Мора се са жаљењем нагласити да се у погледу намештаја у учионицама стоји још горе. Невероватна несолидност, несразмерност, грубоћа израде, показује се у сваком погледу. На пример: клупе су тако несрећних димензија и рђаво прилагођене за стас и узраст децји, да би боље било да их у опште и нема. Тесноћа, расклиманост, недостатак наслона, неподесност за чишћење и прање, одлике су њихове. О каквој инсталацији за вентилацију ни помена, осим ако то не би биле рупе и пукотине на подовима, вратима и прозорима. Отварање прозора за време лепог времена једини је начин проветравања.

„Природна светлост учионица у већини случајева је недовољна; оне су већином слабо изложене сунцу, са малим прозорима, тако да већина деце ради у сенци. Ја верујем да ни једна трећина ђака, седећи на своме месту, не може видети како треба ни једно парче неба. Вештачка светлост у школама не постоји. Грејање се врши према срећи и приликама — увек сагоревањем дрвета. У свима учионицама постоје обичне плехане пећи са свом њиховом шкодљивошћу и недостацима. — Нужника управо и нема, осим ако то нису, гдегде, обични импровизовани заклони, склепани од обичних дасака, подигнути на нешто зачепраног земљишта.

„И поред свега напред изложеног, може се рећи да је здравље код ученика повољно. Но зато се има више захвалити овоме сјајном климату, чистом планинском ваздуху, и овој јакој, здравој горштакској раси. Неколико случајева повећаних жлезда и неактивне плућне туберкулозе могу приписати породичној етнологији. Услед недостатка савршенијих средстава за експлорацију, прегледи су вршени клинички; ово нарочито важи за чулне органе. Једном лекару који ради под оваким околностима, тешко је дати исправан и правилан суд о виду и слуху. Постоји неколико случајева лаке сколиотичне девиације кичменог стуба. Потребно је нагласити да је, у натач свему томе, развијање и напредовање деце правилно.

„Све школе у срезу и одвећ су новог датума, а деца већином у почетним разредима, да би се последице овакве поражавајуће хигијене на њима могле применити. Вредно ће бити сваке године упоређивати резултате прегледа, те ће се тако видети куда све ово води. Неопходно је нагласити да би морбидитет и моралитет деце био већи да није било распуштања деце, у случајевима опасности од епидемије. Једино на овај

начин се успело да морталитет, и поред појаве шарлаха, остане готово на 0, а морбидитет, и поред појаве заушњака и осталог, доста слаб. Ово је у осталом била и једина могућа и ефикасна мера.

„Потребно је истаћи да је, успркос свему наведеном, чистота у школама примерна. Господа учитељи чине у томе погледу све могуће напоре да се страховити здравствени недостаци бар на овај начин ублаже. Имао сам прилике видети учитеља како сам крпи зидове учионице и кречи. Потписати је током године извршио лично дезинфекцију у свима школама.

„Школском надзорнику и учитељима треба честитати и захвалити на њиховој љубави према деци, и на старању за отклањање свега што шкоди децјем здрављу. Њихов рад, под таквим погодбама, је једно стварно самопожртвовање, и ништа мање него јунаштво.

„Из свега напред споменутог, и из приложене таблице, издваја се једна јасна идеја — једна оправдана зебња: да се може врло лако догодити да деца, која иначе показују јак рецептивитет за болест и за-разу, скупо не плате здрављем и животом све оне моралне и просветно-културне користи које им школа даје. Непаметно је дете доводити у школу не осигуравши му ни најелементарније услове колективне хигиене, и на тај начин чинити му оно што му ни најгора индивидуална хигиена не би учинила. Грехота би била, међутим, не култивисати све лепе умне, моралне и физичке особине овога дивног народа, ове здраве, сјајне расе. Најзад треба помишљати и на здравље овог одушевљеног и здравог наставничког подмлатка.

„Две године сам лекар среза, те познајем добро и децу и родитеље и ђаке. Верујем да би сви све урадили да се хигиенске прилике у овим просветним институцијама подигну и побољшају; верујем, видим и знам да то они неће никад успети, јер немају новчаних средстава за то: ово је један сиромашан, кршан брдски крај. На држави је да учини оно што народ не може. Ово у толико пре што је државни активитет у овоме правцу за овај крај најпозитивнији и најконструктивнији.“

Из овога лепог извештаја Г. Д-р Ружичића упознати смо с хигиенским приликама основних школа само једног школског среза, а те прилике су, на жалост, истоветне, или приближно истоветне, у многим школским срезovima Црне Горе и Јужне Србије. Болест је ту; она је утврђена и испитана; пронађена су и предложена и средства за њено ублажавање и потпуно лечење. Нека позвани државни чиниоци учине своју дужност да се хигиенске прилике у школама што пре поправљају, у интересу угледа и целокупног напретка уједињене отаџбине.

Р. СТ. МИЋИЋ

УРЕЂЕЊЕ НАСТАВНЕ УПРАВЕ У ФРАНЦУСКОЈ¹⁾

I. ЦЕНТРАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

У Француској не има министарства за народну просвјету. Наставни заводи нијесу сви под министарством за јавну наставу и за лијепе уметности (Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux Arts); неки су под министарством за агркултуру, за морнарицу, под министарством војним, итд., итд.

Министарству за јавну наставу и лијепе уметности придијељено је „Подтајништво за техничку наставу“ (le Sous-Secrétariat de l'Enseignement technique). Под државним подтајником је директор за умјетничке и обртне школе, за практичне трговачке и индустриалне заводе, итд.

Осим министрова кабинета, има Министарство за јавну наставу и лијепе уметности (одјељење за јавну наставу) ове четири *дирекције*: 1) за вишу наставу, 2) за средњу наставу, 3) за основну наставу, 4) за рачунске послове.

Дирекције се дијеле у ове *bureau-e*:

Виша настава: 4 bureau-а.

1) Университети, факултети и јавни заводи за вишу наставу. Слободна виша настава.

2) Врховно вијеће. Спорови (Contentieux de la Direction). Научне и књижевне установе. Специалне школе. Персонал академијске управе. Библиотеке. Међународне измјене.

3) *Прво одељење*: Научни и повијесни радови. Учена друштва. Научне и књижевне мисије.

Друго одељење: Материални и рачунски послови университета, факултета и универзитетских библиотека.

4) Материални и рачунски послови научних и књижевних установа и Академијске управе.

¹⁾ У члану с натписом „Нацрт закона о средњим школама (*Jugoslovenska Njiva*, бр. 2. о. г.), истакнуо сам потребу деконцентрације школске управе и у нашој држави. Према начелу такве управне деконцентрације имали би се многи послови из министарства пренијети на посебне *интермедјарне* школске области, какове су у Француској *Академије с ректорима* као начелницима. Споменуо сам да би се и код нас као у Француској те области могле тако уредити да, од прилике, на *пет* политичких области дође по једна школска област, чему се устав не противи (ал. 4. чл. 98). Љубазним посредовањем на услугу свагда спремнога францускога консула у Загребу де Берн-Лагарда, кому и овдје изричем своју хвалу, добио сам из „Народнога уреда за универзитете и француске школе у иностранству“ (*Office national des Universités et des Ecoles françaises à l'Étranger*), од начелника тога уреда Г. Пети-Дитаји-а, генералног инспектора за јавну наставу и титуларнога ректора, нацрт о „Уређењу наставне управе у Француској“, који овдје приопћујем у пријеводу. Мислим да нам може добро послужити код уређивања наставне управе и у нашој држави. Особито упозоравам на велику компетенцију коју имаду ректори као начелници академија.

Средња настава: 5 bureau-а.

- 1) Стипендије (*bourses*) и опрости.
- 2) Персонал дјечачких лицеја.
- 3) Персонал економата и финансијске управе, материални и рачунски послови дјечачких лицеја. Школске грађевине за лицеје и дјечачке колеже.
- 4) Комунални дјечачки колежи. Персонал и финансијска управа.
- 5) Средња настава за женску младеж. Персонал и финансијска управа.

Основна настава: 5 bureau-а.

- 1) Персонал основне ниже и више наставе.
  - 2) Спорни и дисциплинарни послови. Педагошка организација.
- Испити.
- 3) Оснивање школа и мјеста. Школске грађевине. Учила.
  - 4) Персонал основне елементарне наставе.
  - 5) Управни и рачунски послови учитељских школа (*des Ecoles normales et des Ecoles normales supérieures*). Више основне школе.

Дирекција за рачунске послове: 3 bureau-а.

- 1) Рачунски послови јавне наставе. Унутарња служба и каса. (Јавна настава).
- 2) Рачунски послови лијепих умјетности и персонал централне управе лијепих умјетности.
- 3) Мировине и персонал централне управе. (Јавна настава).

II. ОРГАНИЗАЦИЈА АКАДЕМИЈСКА

Француска наставна управа се дијели у 17 академијских округа, од којих сваки обухвата више политичких округа (*départements*).

На челу свакој академији је *ректор*, а њему је о боку толико *академијских инспектора* колико је департмана у академијском округу. Изузетак је једино департман за Сену (*de la Seine*), који сам има 8 академијских инспектора, од којих је један само за основну наставу.

Остали су чиновници академијске управе ови:

Инспектори за основну наставу,

Секретар академијски,

Писари академијски (*Les commis d'académie*) као помоћници секретарови.

1) *Ректори (Les Recteurs).*

Ректори се именују декретом предсједника Републике на приједлог министра за јавну наставу. Сваки ректор треба да је доктор.

Сви су садашњи ректори бивши професори високих школа (9 из факултета за књижевност, 5 из факултета за знаност, а један из медицинскога факултета), осим двојице који су били академијски инспектори.

Уз свакога је ректора *академијски секретар*, који је често уједно и секретар универзитетскога вијећа. Секретар у сваком догађају врши послове више, средње и основне наставне управе. Како такав секретар добро познаје законе, уредбе и административне детаље, од велике је помоћи ректору.

Секретарови су помоћници *писари* (*commis*), којих је број различит према знатности академије (један до четири). Сваки од њих има свој одређени посао. Један може имати титулу *помоћнога секретара* (*Secrétaire-adjoint*).

Ректорова компетенција. Ректори су по закону и уредбама у подручју својих академија представници средишње власти и поглавице свих јавних завода за вишу, средњу и основну наставу, свега управног и наставничког персонала. Они им уручују одлуке више власти и брину се за њихово извршење. Осим тога имаду и као начелници академија и као предсједници универзитетских вијећа власт која им допушта знатан утјецај на персонал различних завода и на саму наставу.

Власт ректорска над персоналом. Ректори имаду власт над свима службеницима својих подручја, с правом надгледања њихова рада у служби. Они имаду право надзора и надучитељима и учитељицама, које именују префекти. Ипак се у истини ријетко баве елементарним основним школама, јер им за тај посао не дотјече времена. Власт се ректорска над свима другим подложеним службеницима очитује у томе што ректори оцјењују њихов рад, а те оцјене одлучне су за напредовање у служби. Дужност је ректорова познавати персонал факултета, инспектората за средње и основне школе, лицеја, колежа, учитељских и виших основних школа. Они су обвезани сваке године подносити индивидуалне извјештаје о свима лицима у својем академијском подручју. Ти извјештаји су од велике вриједности особито за службенике наставне управе. Ректори одлучују од велике чести о напредовању академијских инспектора, својих непосредних сурадника, и инспектора за основну наставу, којима рад помњиво надгледају. Напредовање у служби свих поглавара наставних завода, провизора, цензора, принципала, директорица женских лицеја и колежа, директора и директорица учитељских школа и виших основних школа, од веће чести такођер виси о суду ректора о њиховим способностима за управну службу.

За наставнике, извјештаји ректорски су основа за њихово напредовање у плати. Шта више, и о професорима аутономних универзитета ректори шаљу своје извјештаје као и о наставницима у средњим и основним школама.

Друго је знатно овлашћење ректора с обзиром на персонал, право приједлога кандидата за поједина мјеста, кад право именовања припада министру. Само код више наставе ограничено је то ректорско право презентацијом факултета и привилегијем што га имаде савјетодавни

WWW.UNILIBS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

одбор у Паризу, кад предлаже листу кандидата за именовање професора који нијесу „titulaires“. Код средње и основне наставе, приједлози ректорски, уз мњење генералних инспектора су подлога на основи које директори у министарству стављају приједлоге министру на одобрење.

У све три гране наставне управе имаду ректори напокон право директно именовати неке службенике. У основним вишим школама и у учитељским школама поставља ректор сам учитеље и учитељице као помоћне за живе језике, цртање, ручни рад, пјевање, итд. У средњој настави именује он покусне репетиторе у лицејима, репетиторе у колежима, учитеље придијељене као професоре у лицејима и колежима, итд. У универзитетима именује ректор у име министрово препараторе у факултетима, просекторе, шефов - у клиникама, помоћнике за анатомију и у клиникама, подворнике и служитеље. Осим тога ректор као предсједник универзитетскога вијећа именује сам све службенике који се плаћају из универзитетскога фонда, не изузевши ни „les chargés de cours, les maîtres de conférences“ и лекторе туђих језика. Само прави редовни професори (titulaires) именују се свагда предсједничким декретом.

Да ректори могу извршивати све те различне надлежности, треба да су у непрестаној живој свези с персоналом, на који према томе имаду и велики утјецај.

Власт над заводима. Није мање знатна власт ректорска над самим наставним заводима. Ректори имаду над установама цјелокупне наставе опћено право управе и надзора, које се извршује тим што дају начелницима тих установа упутства, што су начелници дужни ректорима подносити редовне извјештаје, и што их ректори инспицирају.

Ректори управљају моралним животом тих завода пазећи на дисциплину и управно пословање, и надгледајући помњиво њихово финансиално пословање. Сваке године подносе министру рачуне и додају им личне примједбе. Сваки мјесец примају извјештај о раду, а осим тога обавјештавају се напосе о свим знатнијим догађајима. Тако им је познат сваки поље знатнији догађај у животу тих завода, те могу посредовати кад год нађу за потребно.

О свима питањама хигиене и смјештења појединих завода имаду ријеч ректори, те имаду често о том расправљати са средишњом управом, с префектима и с генералним вијећем.

Ректори су чланови одбора за патронажу уз више основне школе и именују чланове управнога вијећа за учитељске школе. Они надзиру интернате уз више основне школе, који се воде на рачун директора и директорица. Тако могу често спријечити какво зло.

Код комуналних колежа ректори су забављени расправама између државе и општинских власти, кад се сваке десете године обнављају уговори.

У женским лицејима, предсједници су у управном вијећу. Исто право предсједања у управним вијећима за мушке лицеје даје им још већу власт финансиална аутономија дана тим заводима године 1902. Управно вијеће вотира прорачун, ствара одлуке о материалним поправинама што се имаду извршити, и о оснивању потребних наставних творевина. Како је ректор предсједник управнога вијећа, лицеји су аутономни само уз његову контролу.

На живот универзитетски утјечу ректори у једну руку као извршитељи централне власти, а у другу руку као органи универзитета као моралнога тијела. Као извршилац централне власти ректор отправља све оне послове универзитетске за које министар тражи мњење универзитетскога вијећа, и оне које сам ректор предлаже већу на расправљање. Исто тако врши и дисциплинарну власт. Као орган универзитетски, ректор извршује одлуке вијећа, заступа универзитет на суду и у јавном животу, интервенира код свију уговора, прихвата дарове и записе, брине се за имовину универзитетску, итд.

У финансиалним пословима ректор је универзитетски министар финансија. Он спрема буџет и предлаже сваке године вијећу рачун о управи. Он уједно одређује трошак. Према томе веома је знатна задаћа ректорова. Он је дужан бринути се не само за врела дохотка, него и за ваљану употребу доходака. У самом вијећу и у свима одборима у којима се ради о заједничким интересима свију факултета, ректори треба да се опиру партикуларистичним тенденцијама које се још пречесто јављају, и противе расипном трошењу при задовољавању расутих интереса. Они заступају опћене интересе и настоје око концентрирања свих врела и сила универзитетских на знатне творевине. Надзор, контрола и иницијатива ректорска осигурава свима установама њихова подручја ваљан напредак. Тај рад њихов у велике утјече на материални и морални живот појединих завода, а посредно и на наставу саму.

Власт ректорска над наставом. И у настави самој веома је знатна власт ректорска. Тиче се наставе у вишим, средњим и основним школама, шта више и у приватним заводима, које могу надгледати да се увјере не учи ли се у њима што противно моралу, уставу и законима.

У јавним заводима дужни су надгледати како се примјењују основе и методе одобрене у врховном вијећу за јавну наставу.

Код факултета, педагошка је власт ректорска ограничена слободом науке у вишој настави, што је управо душа те наставе. Ипак имаду ректори и ту неко право контроле. Као у средњим и основним школама, предлажу се основе факултетских предавања на одобрење ректорима. Шта више, они долазе од времена до времена на конференсе и течајеве, те износе своје примједбе које им се чине потребне. Тако могу оцјењивати наставничку вриједност учитеља, што могу само они

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

чинити, јер савјетодавно вијеће суди професоре више наставе само по изданим дјелима, док су факултетске генералне инспекције укинуте.

У средњошколској и основној настави право је надзора, које припада ректорима, таково да им у границама програма и усвојених метода даје у руке потпуну педагошку директиву.

Ректори имаду потпуну власт и над наставом у основним школама. Они надзиру примјењивање уредаба, програма и метода, и предлажу министру потребне реформе. Кад хоће, долазе у педагошке конференције с учитељима основних школа, да се увјере раде ли према добивеним директивама. Напокон врше контролу над школским књигама. Сваке године подноси им се попис уџбеника на одобрење, те могу уклонити рђаве књиге и противне духу основне наставе.

У осталим заводима за основну или средњу наставу врше једнако право надзора над наставом, инспекцијом разредâ, педагошким упутствима, оцјењивањем књига за награду ученицима и књига што се набављају за школске књижнице.

Још директнија је власт ректорска код образовања будућих учитеља. Они сами уређују покусну педагошку службу кандидата за средњошколску учитељску службу, а особито је знатан утјецај ректорски на интелектуално и морално образовање учитељских приправника за основну наставу. Учитељске школе директно су подвргнуте власти ректорској, те их он често инспицира дајући професорима савјете и потребна упутства. Ректори именују чланове испитнога повјеренства за примање у учитељску школу и тим утјечу на избор кандидата за те школе. Они сами именују учитељске кандидате (*les élèves maîtres*), те могу уклонити неспособне. Они могу искључити такве кандидате о којима су добили рђаве обавијести о моралном владању, а и онакове који су већ примљени па су друкчије способни, али по њихову мишљењу не имају праве интелигенције.

Власт ректорска над наставом очитује се напокон надзором што га имаду код свих испита у својем подручју, било директним судјеловањем или одабирањем писмених састава, састављањем исписних комисија и изручивањем сертификата и диплома. И код самих испита зрелости (*baccalauréat*) судјелују код састављања комисија, чије је уређење повјерено факултетским деканима, јер именују лицејске професоре у те комисије.

Такова су овлаштења ректорска, како излазе из уредаба.

(Свршиће се)

Д-Р С. БОСАНАЦ

ПСИХОЛОГИЈА СИРОТНЕ ДЕЦЕ

Социални и психолошки интерес студије сиротне деце. — Инстини ш уздржавања сиротне деце. — Ушисак беде. — Манифестација охолости, поносности и преиредности. — Филозофски значај живота. — Сирпљивост и практична досетљивост.

Док се студија деце до сада бавила поглавито испитивањем деце из богатијих класа, ми узимамо на себе улогу да прикупимо и пружимо извесне појединости о животу сиротне или пролетерске деце, јер сматрамо да социални и економски фактори надјачавају психолошке, и да се сва деца не могу подвргнути под једну исту психологију, пошто живе под разним економским условима. И баш зато што различити социални услови остављају дубоког трага на психичку личност, студија сиротне деце је од особитог интереса и користи, како са психолошког тако и са социалног гледишта.

*

Последњих година имала сам прилике да походим школу звану „Школа и породица“, у којој су била прикупљена сва пролетерска деца из основних школа, где сам могла стално да их пратим својим очима, да их гледам кад раде и слушам шта говоре. Та школа је била уређена на демократској основи и деца су се у њој слободно играла, слободно радила и осећала, те сам могла да их видим у различитим ситуацијама њиховога живота.

Једна ствар коју сам одмах код ове деце приметила, то је њихов егоизам, који се свуда истиче, па и на улици. И док је он код деце богатијих класа скривен у њиховом оделу, животу, опхођењу, овде је јасан. Истина, сва деца имају готово исте инстинкте: да пију, једу, грабе; имају исте жеље, афекте, тенденције, али се све то код богатије деце скрива њиховим осигураним животом, док се то код сиротне деце одмах испољава.

Тако сам једном захтевала од педесеторо ове дечице која су тек ушла у ову школу и још нису била под моралним утицајем књиге и учитеља, да ми кажу разлоге својих уверења. „Кога највише волиш? — Маму и тату! — Зашто? — Зато што зарађују да ја живим!“ Или: „Зато што ми купују све за јело!“ — Или: „Волим маму што ми спрема супу! — Што ми даје да једем! — Зато што зна да спрема качамак! — Затим, после кога волиш? — Бату Јову! — А зашто? — Зато што ми сваке недеље купи по један колач“. Једно ми је дете одговорило да воли једнога пријатеља, „зато што ми увек по нешто да!“ Друго ми опет рече: „Волим сестру зато што, кад имамо нешто, увек поделимо“.

Другом сам их приликом упитала: Која вам се ствар највише допада? И кога се момента најрадије сећате? На све ово увек је *штомак* давао одговор. „Кад смо јели јагњеће печење! — Свадбе моје сестре, јер је био велики ручак! — Кад одем код тече, јер он има много грожђа!

— На Ускрс кад су ми дали јаје од чоколаде!“ А на питање: Шта највише волиш да једеш? — једно ми је дете одговорило: „Супу. — Зашто? — Зато што је увек једем!“ Друго дете ми одушевљено причаше о једној болници у којој му је извршена операција од рахитиса, само зато што се у њој добро јеђаше. Два брата, један од осам а други од девет година, причали су ми да се њима највише допада кад иду у шетњу да гледају у прозоре. „Али у које прозоре? упитах их. — У оне где има лепиња и земичака“!

Отуда је немогуће ући у њихове жеље а да човек не осети велико сажаљење према њима. Једног сам упитала: „Шта би најволео да купиш кад би имао много новаца? — Најволео бих да купим једне ципеле и шешир“. Други би купио цело одело, а трећи би се возио само на трамвају! — „Ја бих купио и појео једну добру кајгану — Кад бих имао много новаца, чувао бих их док не дође празник, и онда бих купио једну велику торту“. Итд., итд. Као што се види, све своје жеље управља мали пролетер на хлеб, на супу, на одело. Највише воли онога ко му да што за јело или што од одела. Његов најамбициознији сан је да једе супу и кајгану, а највише се сећа онога дана када се најбоље наситио. Нама пак ово јасно показује колики су силни психолошки афекти под силним ударцима мизерије!

*

Ми бисмо могли даље да наведемо хиљадама случајева који би били довољни да нам покажу оне силне утиске које сиротиња оставља на мале душе. Због тога сам чешће давала овим малишанима по парче чисте хартије да на њему нацртају што хоће, обећавши им да ћу најбоље радове наградити са по једним бисквитом. То је у осталом било њихово најрадије занимање, и тако сам прикупила читаву колекцију човечуљака са чибуцима и дугачким шубарама. Један малишан, у место цртежа, нацртао ми је један лист као из неке књиге, и по њему некакве шаре као да су то писана слова. Ја сам га после овога посматрала како је озбиљан, званичан и горд, и размишљала сам дуго шта је он хтео овим цртежом. Међутим, он је схватио да су цртежи разних човечуљака са чибуцима и шубарама већ досадни и обични, и зато је он нацртао овај мало „озбиљнији“ рад, из кога ћу ја моћи закључити да је он о својој раду највише мислио, па према томе и бисквит заслужио. Исто тако, кад су деца полазила кући, пружала су ми руку ради поздрава, али он је увек одлазио поздрављајући ме једним званичним поклоном, мислећи о себи да је најоданији, најпонижнији. Често пута после школе долазио ми је неопажено кући са извињењем да је дошао ради извесног савета, и изазивајући ме на страну, често ми говораше: „Мајка ми каже: ако ми дате 2—3 марјаша, молићемо се Богу за вас!“ Овај гест најбоље показује колико је достојан хуманости и колико би опасно било казнити га по будућу судбину беде! С тога, знајући услове под

www.unib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

којима деца живе, знајући општи дух њихове понизности и дубоког поштовања, знајући положај њихове сопствене беде, за немирну, одлучну и дрску децу која у себи имају борбеног отпора и одлучности, ја имам осећање најдубљег дивљења и највеће симпатије. Наша деца из богатијих класа могла би нам такође дати по којој одлучан и дрзак одговор само зато што су тако васпитана, али код пролетерске деце, која од почетка свога живота осећају беду у свему, одлучност и борбеност јесу почетни знаци економског ослобођења и формирања борбеног карактера. Познавала сам једног малог пролетера од девет година који имађаше све особине једнога доброга детета. Без матере а са старим оцем бескућником, који му даваше да једе само једанпут дневно, Берђе беше ипак достојанствен и одлучан. Кад је први пут ушао у школу, видео је да нека деца пружају руку својој учитељици, а друга је поздрављају климањем главе. Берђе је међутим одважно пришао и пружио руку учитељици, тражећи да се поздрави и са управитељем школе, као и са осталим учитељицама. Он је код себе имао велику дозу личне достојанствености, и док се остала деца не стиђаху да иду поцепана и прљава, он се стиђаше. Своје подеротине скривао је руком и крпио их сам. Од неке црвене материје био је направио једну машну. Косу је зачешљавао, а руке, врат и уши беху му увек чисти. Али он имађаше и једну огромну жудњу за учењем, за постигнућем нечега, али такву жудњу каква се ретко јавља код деце, а нарочито код деце пролетера. Његови другови и у школи говораху својим диалектом, док он говораше правим литеарним језиком и труђаше се да употребљује све изабраније речи, те ми је често долазио да му објасним значења појединих нових речи које беше чуо. Читао је све што му дође до руке, па и парчад од појединих новина. Са једне географске карте беше сам научио сва имена престоница, река и брда, и кад изађемо на одмор, чешће ми прилазаше и мољаше ме да разговарамо ма о чему. Остали његови другови не знађаху ништа друго до да доцније постану крпачи или дунђери и да не иду више у школу. Међутим, мали Берђе већ осећаше да треба да живи каквим вишим интелектуалним животом. Он чешће говораше како ће непрестано да иде у школу, како ће да постане доктор, па не само доктор већ и професор, али не онакав као у школи, већ професор над професорима, и једном приликом ми са безазленим хвалисањем рече: „Знате, наша школа ми се много допада. Је ли њу издржавају господа? Кад ја будем велики, сав новац даћу само за школу“.

Једнога дана дође једна госпођа да обиђе дечицу у школи и са собом беше донела један пакетић бисквита. Кад хтеде да им их подели, увиде да дечице има више него бисквита и да ће нека остати без њих. „Ко хоће сам да се одрекне бисквита?“ беше им управљено питање, и ниједно дете не хтеде их се одрећи изузев Берђе, који међу њима беше сигурно најгладнији. Он је ово учинио само зато што други не

беху способни да то учине, што је хтео да докаже да се он може да бори и са глађу. И да је још неко посматрао ону гомилу очица бодро упртих на пакетић бисквита под утицајем нижег али моћног инстинкта глади, тај би се сигурно зачудио овој борбеној одлучности овог малог пролетера. Али поред свега тога он имађаше у себи и једну јаку дозу духа за ослобођењем, јер осеђаше неку социалну потчињеност. Зато га беше тешко задржати у школи. Без иједне идеје о дисциплини, без осећања ма какве потчињености, он посматраше без вере и презриво сваку особу и сваку ствар која му се не допадале. Кад му се у школи предаваше штогод што му се чињаше сумњиво, долазаше код мене и питаше ме да ли му је наставник говорио истину. У школи је био способан да по сто пута испусти на земљу дршку са перетом и да тако поремети пажњу осталих, док је у дворишту за време одмора увек био миран и нетремице читао какву своју књигу. За време игре био је прави ђаво; заповедао је свима и све је држао под собом, а за време школског распуста, на једну примедбу учитељеву негде на улици, рекао је: „Ја оволико марим за ваше речи“, и плуноу је на земљу. На крају крајева отпустили су га из школе као недисциплинованог, и једног дана сам га срела на улици са неком огромном корпом, коју носаше тако званично као какав министарски докуменат. Поздравио ме је и упитао за школу, одговарајући сам за себе: „Чуо сам да је добро“. А кад сам му казала да тражи опроштај од свога наставника за повратак у школу, видећи одмах да он то схвата за ниско, одговорио ми је: „То су моје ствари! Шта је он мени казао, казао сам и ја њему“.

*

Међу оваквом дечицом често се наилази на трагове тако ретке финоће душе, да просто задивљују и узбуђују, нарочито кад се зна да се до њих није дошло васпитањем, већ су производи наивности њихових душица.

Госпођа С., управитељица једне школе, причала ми је на пример овај случај: „У једном разреду моје школе видела сам једно сирото дете од осам година које је имало тако исцепане ципеле да су му прсти из њих вирили, и порадила сам да му се купе нове од школског новца. Кад је дете дошло да их прими, било је црвено од радости, и раширивши руке са захвалношћу рече ми: „Ви сте заиста права управитељица, а не као она у фабрици дувана, за коју мама каже да би јој главу требало осећи“. Ганута овом искреношћу, нисам могла а да му не поклоним двадесет пара, али дан доцније то исто дете рупи ми радосно у канцеларију са једним пакетићем у руци: „Моја мама послала вам је ово са великом захвалношћу“. Кад сам пакетић отворила, нашла сам у њему четири најфинија бисквита, што ме је, наравно, зачудило. Но после неколико дана дође ми и дечја мати да се захвали за ципеле и, наравно, примајући њену захвалност, захвалила сам се и ја њој на

племенитом пакетићу бисквита. „Али, молим вас, каквих бисквита?“ рече ми она зачуђено. И кад смо испитали ово дете, дознали смо да је оно само купило те бисквите за оних двадесет пара које му ја бејаш дала. Малом пролетеру изгледало је да су ствари за јело најдражи поклон који се може учинити, лепши и од цвећа, и од слика, и од свега. А он је овај поклон учинио у име своје мајке, јер му је изгледало боље да он потекне од какве озбиљније личности, а он је остао да ужива само у томе што је то била његова сопствена иницијатива.“

*

Једна друга ствар такође је достојна да се забележи код ове деце, а то је извесно филозофско осећање живота. За многу децу породични живот је доста тежак, јер се у њему многа туку, малтретирају и остављају самима себи, те су према породичном животу доста индиферентна. Једнога дана упитих их: шта је најгоре што један човек може да уради, и неколико њих ми одговорише: „Да лаже“. Али многа од њих одговорише ми искреније: „Да се опија“. После ми почеше врло лепо објашњавати: „Пијан човек туче све редом“. — „Пијан човек узме сав новац и не остави ништа код куће“. А кад сам их упитала: кад су видели пијаног човека и где, многи ми од њих са одвратношћу одговорише да су видели свога оца. Једно од њих тада упитих: „Па кога онда највише волиш?“ И оно ми је одговорило: „Своју мајку, јер ме она не туче — А отац те туче? — Ах, да! — Можда ти не слушаш? — Није, него кад се опије!“ И тако причају ствар просто и без икаквих коментара, сматрајући да би била за њих кривица све то сакрити. Наравно да никога нисам чула да за то оптужује своје родитеље, па макар он био и жртва најгорег и најсуровијег поступања.

Једном приликом била сам и сама сведок једног карактеристичног факта. Једног дана дође да походи школу неки заинтересовани човек који увек доносаше деци по какав поклон. Неколико минута после његовог доласка дође ми један дечко, збуњен, да ми саопшти како је неко псето ујело његовог друга. Кад смо позвали дечка себи, он нам је плачући показао руку на којој су стајали трагови скорашњег уједа, и упитан о том догађају, давао нам је нејасне одговоре, као: да се не сећа да ли псето беше велико или мало, и да се не сећа је ли уједено пре поласка у школу или пак за време самог идења за школу. Учитељ му је саопштио да ће одмах да га води у болницу, и заиста повео га је, али су се после пола сата вратили, и учитељ ми је изјавио како псето није ујело дете! На улици учитељ је казао детету да ће прво да га води код његове мајке да јој објасни ту ствар, али је дете плачући изјавило како апсолутно не сме да иде мајци, јер ће она да га грди, а можда и туче. Учитељ је онда сам отишао код дечје мајке и обавестио је да је њено дете ујело неко псето у руку, али му је она оштро одговорила како су то њене ствари, како не дозвољава да се нико меша у њене

породичне ствари, како је она господар свога детета, и како може да га васпитава и поправља по својој вољи. И шта је било? Она је била та која је своје дете тукла по руци и раскрвавела га, само зато што је украдо неке кромпире који су били затворени у једном орману. Чак и само дете све ово не би ни казало да није видело повелики пакетић бонбона код овог господина који је дошао да их посети, те му је згодно било да свој бол изнесе на тапет, како би помоћу њега добило штогод од поклона.

Ова опрезност коју деца имаду заћуткујући злостављања од стране својих родитеља, веома је значајна, кад се зна да су она лако расположена да оптуже неког свог друга који их туче.

*

Али оно што је чудновато код ове деце, јесте њихова досетљивост, присутност духа и тачно познавање живота. Истина, она су интелектуално нижа од деце из богатијих класа, имају мање способности да опажају и истрају, имају оне чудновате смелости, па често не умеју тако рећи ни да говоре, али за све оно што засеца у њихов круг практичног живота, за то су чудновато способна. Тако је ретко наћи међу њима некога ко не познаје цене најпотребнијим намирницама: соли, пиринчу, пасуљу, луку; ко не би умео паметно да пазари, да наложи ватру, намести собу или окрпи одело. Поред тога, ови мали пролетери увек се старају да буду од користи, да нису на терету својим рођенима, да зараде онолико колико поједу, па ма то било на разне начине. Зими бришу снег око куће, а у пролеће иду у поље да наберу ма какве салате за јело. Један дечко који имађаше једанаест година и још долазаше у школу, дизаше се три пута недељно одмах после пола ноћи да вуче колица са зелени, и тако зарађиваше сваки пут по пола динара. Наравно да ово чињаше без ичијег наређења, и само зато што у овоме налазаше неко задовољство. Његова сестрица од осам година, видећи како њихова породица бедно живи, отишла је једног дана сама код једног књижара близу школе и погодила се да му продаје ситнију робу, што веома марљиво чињаше. Маса их је од њих који стану чак и пред цркву да просе, само да би на тај начин зарадили коју пару.

Поред свега тога, ови мали пролетери хоће да привреде штогод и самој кући. Један малишан од десет година, доста интеллигентан, беше остављен толико пута код своје куће да чува још мању сестру, и знађаше врло добро да јој спреми млеко за цуцлу загревајући га на једној лампи од шпиритуса. Једног дана ми је овај малишан озбиљно причао како је купио један врло леп поклон за рођендан мајчин: „Купио сам за секу један прашак за спавање, па ће и она да спава, а онда ће и мама да спава“. А кад сам му ја казала да јој тај прашак може много да шкоди, он ми је одговорио као нека стара дојиља: „Па кад плаче, морамо нешто да јој радимо!“ Једног другог дана отишли смо да видимо

зашто једно дете од подужег времена не долази у школу, па смо га нашли у кревету свег црвеног од богињица, заједно са његова два мања браћића, и о свима њима брињаше се њихова сестрица од девет година. Отац им беше у затвору, а мајка на раду у некој фабрици од јутра до мрака, и не могаше да дође кући изузев један пут дневно, да подоји своје дете од четири месеца. И тако дете беше остављено по цео дан својој сестрици од девет година, која му мењаше пелене, храњаше га, итд. Ова девојчица не знађаше ни да чита ни да пише, јер је походила школу само шест месеци. Пре три године била је почела да је походи, па је морала да је прекине и да остане код куће као „дојиља“ својој сестрици, а кад јој сестрица порасте, онда ће можда добити другу сестрицу, којој ће такође морати да буде „дојиља“. „Кад порастем ја нећу да се удајем и имам децу, јер, ето, око њих има много да се ради!“ рече нам она. А затим поче да нам се жали како никако не сме да сиђе у двориште, јер би јој се појавила велика жеља за игром, а она међутим има код куће много да ради.

Нагон за потребама гони и децу на поље практичног живота, јер и она осећају економске тешкоће које их гоне да раде и привређују и да се што умешније нађу у животу. Братић од осам година показује братићу од шест година све, прати га у болницу, објашњава лекару његову болест, води га у школу, у књижару, итд. И већ у осмој или деветој години способни су тако рећи да се могу наћи у животу готово у свакој прилици, да се могу сами уписати у школу, у какво друштво, итд. А колико може да достигне њихов дух на пољу иницијативе и практике, нека покаже овај факат. У школу долазаше и једно дете тако рећи у пола идиот, које становаше код неких својих даљних рођака, који су га тукли без милости и зими у пет сахати изјутра истеривали из куће. Дете постајаше тако од глади и злостављања све глупље, али се ни нашта не тужаше, јер на све то већ беше навикло, пошто живљаше у једном страшном стадиуму беде. Са испуцаним и надувеним рукама, са измученим лицем, оно је долазило у школу не хтевши са себе да скине ни исцепани капутић, ни подерани шеширић, нити да остави своје бедне књижице на клупу, па и кад би осетило топлоту пећи, оно би се ипак гурило у својим подеротинама, замишљајући да и овде мора бити хладно као на пољу. Ти његови даљни рођаци беху према њему и сувише дивљачни, и он их се плашаше више него несрећне зиме. У јануару, када на пољу шуцаше и дрво и камен од хладноће, овај мали несрећник, само од страха према њима, спавао је три ноћи на улици под једном дрвеном клупом, само не хтеде да им изађе пред очи. Све ове његове муке он никад никоме не причаше, до само једном свом другу из близине, пролетеру као што и он сам беше. А када су ово сазнали и остали, звали су га да спава и једе са њима, и тако је јадни Теста, измучен и болан, ишао са задовољством осам до девет дана код

својих другова, од куће до куће, да нахрани своју уморну душу, о чему његови рођаци апсолутно ништа не знађаху. Последња три дана овај несрећник био је гост код свога друга Кале, дечка од девет година, безобразног и дрског, али умешног и досетљивог, који по сваку цену жељаше да ишчупа свога друга из руку немилостивих рођака. И последњег дана, место да дође у школу, ухвати свог бедног друга и са нарочитом смелашћу одведе га у општину. Тамо се нађоше обојица у једном пространом ходнику, где неколико особа ишчекиваху пријем, и Кала им поче објашњавати како је његов друг остао сам на улици без игде икога, како су га другови досада помагали и хранили, а више не могу, јер су и они сиромашни, и како је жалосно оставити га да скапље од зиме и глади. Један господин, заинтересован смелим причањем дечковим, ухвати их обојицу за руку и одведе у кварт, где је Кала такође умешно давао објашњења о своме другу. Ту се ствар на крају крајева и завршила. Теста је одмах упућен у завод за напуштену децу, листови су наравно још одмах описали ову дечју трагедију, а храбри Кала дошао је сутра дан у школу са масом исечених парчића из новина у којима се уздизала његова другарска пажња према једном малом пролетеру. И када чећиће пута видим Калу са прстићима у џеповима како одважно гледа око себе и како је радостан што је учинио једно добро дело, ја се увек сетим како се често пута у њим малим главама рађају такве идеје које су достојније, које су узвишеније од многих идеја појединих филозофа.

У данашње доба можемо наћи по свима школама масу оваквих типова који би могли да буду проблем социалног испитивања у најжалоснијој својој форми. И кад се тако проучава цео овај мали свет осуђен на детињство пуно беде и мизерије, на живот пун бола и невоља, у коме се налазе толико пупољака иницијативе и достојанствености људске, онда мора дубоко да се зажали на горку судбину њихову која их чврсто држи у својим шапама, и на масу ових драгоцених енергија које пропадну и оду бескорисно услед данашње покварене социалне средине.

(Превео са италијанског РАДИША М. СТЕФАНОВИЋ)

ПАОЛА ЛОМБРОЗО

КЊИЖЕВНИ ПРИЛОЗИ

КО ЈЕ КОГА НАДМУДРИО

— Причица из моје књижевне прошлости —

Године 1870 био сам „путем дисциплинарне истраге“ отпуштен из професорске службе на Загребачкој гимназији. Занекаше ми чак право на тако звану „отправину“, коју сам затражио једно да им угодим те се уклоним из Загреба, друго да одем у Немачку на Берлински Универ-

ситет, где сам хтео код професора А. Вебера проучавати санскритски језик. Мој давни пријатељ Богишић, који је управо био позван на столицу словенског права у Одеском Универзитету, домисли се одмах да извојује онде на историјско-филолошком факултету за мене вакантну професуру компаративне филологије. Ретком, управо дипломатском вештином — та је била у њега већа него воља за универзитетска предавања — поведе он акцију у моју корист час у Петрограду преко Срезњевскога, који ме је већ давно волео, час у Одеси код својег универзитета, где му је много ишао на руку ректор Леонтовић. У историјско-филолошком факултету, одакле је имао изаћи предлог, успротивише се не толико мени лично, колико самој катедри, држећи је сувишном, понајвише професори класичне филологије, али и професор словенских језика, чувени Виктор Ивановић Григоровић био је више против попуњења катедре него ли за попуњење. По савету Богишићеву обратих се на њ писмом, у којем му испричах о ситуацији и мојим научним плановима. Чини ми се да сам му угодιο, те га одобровољιο, тако да је прешао на моју страну. Преко Богишићевог очекивања факултет предложи једногласно универзитетскоме савету да ме изабере за ванредног професора. Тако и би. Потврда министарска (подједно са „командировком“ на годину и по „за границу“) дође ми до знања некако летом год. 1871-е. У Загребу сам остао до октобра исте године као други на време изабрани тајник југословенске академије (уз пријатеља Ђура Даничића). Моја, и ако привремена служба Академији није била баруну Рауху по вољи, претио је да ће се Академији осветити што осујећује његове „мере“. То је и био један разлог што сам остао код тога да одем у Русију. Истом средином лета 1872 стигох у Одесу, где сам се још исте јесени тешко разболео. Међу најчешћим посетницима за моје болести био је Виктор Ивановић Григоровић. Он би чак љубазно доносио и воћа и вина и руског „варења“, што је моју драгу жену дирало до суза. Ни ја му нисам могао тога заборавити. Зато сам га чешће посећивао, те долазио к њему на чај, који је његов прљави послужитељ умео врло добро готовити. Ту сам имао прилику да искушам Григоровићеву шегавост, неискреност. Мени је као свима било добро познато да он има у својем ни мало не осигураном стану ретку, неоцењену збирку словенских рукописа; ма да је знао колико мене занимају такве ствари, не хтеде ми ипак никада показати нешто важније или драгоценије из своје збирке, већ само по где који одломак, који сам, дакако с његовим допуштењем, одмах и наштампао у V књизи загребачких *Starina*. Помоћу једног таквог српског одломка из XIV столећа могао сам дознати да је некад и наша стара српска књижевност имала онакав велики зборник каквим се поноси руска књижевност са својим Изборником Свјатослава од год. 1073. Наш је зборник за цело носио још назвање Симеона цара бугарскога. И у VI књизи *Starina* послужио ми један Григоровићев текст код издања

ситне грађе за старо црквено право. Али све су то биле незнатне мрвице са богате Григоровићеве трпезе; већих и важнијих ствари не хте лукави старац показати.

Али ако се већ може опростити што је своју имовину чувао, док дође сам на ред да је обелодани, не може се тако лако одобрити што је сакривао пред другима и таке ствари које нису биле његова својина. Кад је у Варшави умро један од првих пољачких слависта, Андр. Кухарски, који је међу годинама 1825—1830 пропутовао наше јужне крајеве, те био и у Црној Гори, и са свога пута донео кући неке књижевне реткости, откупи ту оставштину руско министарство народне просвете за Одески Универзитет, а Григоровићу, који је управо био пошао из Казања у Одесу, буде поверено да преузме ту имовину и доведе у Одесу. Не знам да ли је и где био наштампан тачан извештај о тој тековини за Одески Универзитет, само то знам да, кад сам ја дошао онамо, у каталогу универзитетске библиотеке међу рукописима није био унесен један знатан рукопис XV века, наша српска старина. Могао сам бити и не бити у Одеси, а да не бих био ни видео тог рукописа. Али случај одреди другојачије. Одески Универзитетски Савет беще поверио професору И. Ст. Павлову надзор над библиотеком; он је дакле знао да један рукопис из оставштине А. Кухарскога није унесен у каталог, а биће знао и то да је таква била жеља Григоровићева. Десило се једном да се Павлов, не знам зашто, силно наљутио на Григоровића; у својој љутини, да ми живо предочи Григоровићеву дволичност, откри мени тајну о српском рукопису. Ја га одмах замолим да учини тој игри скривачкој крај, што он збиља одмах и уради, унесав својом руком опис књиге у каталог. Сада је мени лако било доћи до рукописа. Као случајно затражим од библиотекара каталог рукописа, те наиђем у њему на тачан опис рукописа. Библиотекар исприповеди ми сада сву тајну, за коју сам већ знао преко Павлова, те ми одмах донесе рукопис да га видим. Не почасив ни часа, прионух за преписивање свега што ме занимало, т. ј. животопис Стефана Лазаревића, који се овде сачувао у прекрасно написаној српској редакцији, док је дојако два пута већ био наштампан по текстовима позније руске редакције, а уз то нађох и текст српског летописа, најбоље редакције. Са преписивањем похитао сам да још пре наступа универзитетских ферија посао буде готов. Очекујући да ће можда који пут и Григоровић завирити у библиотеку, одлучих да сада ја њега надмудрим. Употребих и ја лукаштину, те си даднем метнути на стол један индиферентан рукопис, којим би прекрио ону нашу старину, кад би дошао Григоровић да види што радим. Јесам ли га збиља надмудрио или је можда ипак испод руке од библиотекара дознао истину, не бих умео казати. Довољно и то да сам рукопис, нарочито живот Стефана Лазаревића, не само преписао већ и за штампу приговорљен повезао са собом у Беч, да га пошаљем у Београд за наш *Гласник*. Али ту ми

послужила још једна срећа, једно угодно изненађење. У Бечу састадох се са пријатељем Богишићем. Он ће ми се похвалити важном аквизицијом у Црној Гори (или Боки Которској), једним врло ретким српским рукописом. А кад га запитах што има у њему, дознах за велико чудо да и у његову рукопису има живот Стевана Лазаревића. Кад сам му исприповедио сву моју авантуру око одеског рукописа, добри пријатељ брзо приста да ми уступи свој рукопис, да из њега, поредећи га са одеским текстом, додам испод ступаца све важније варијанте (разночтенија), којих није било много. Куд се деде Богишићев рукопис, да ли је још и данас у Цавтату или Дубровнику, нисам ни од кога чуо: то остављам драгим нашим млађима да развиде. Летописну грађу из истог одеског рукописа наштапао сам у II-ој књизи мојег берлинског часописа, а оно главно изашло је у XLII г. књизи *Гласника*.

Ту би био крај мојему причању о српском рукопису, али о Григоровићу додаћу још две речи. Кад се већ знало да остављам Одесу и одлазим у Берлин, нађосмо се летом 1874 године у Кијеву на археолошком конгресу. Ту истом сада на растанку поклоним мени Григоровић неколико фотографских снимака своје највеће реткости, глаголског јеванђеља, које сам ја неколико година иза тога, после његове смрти, издао у Петрограду. Садржину оних фотографских снимака приложио сам већ к издању (берлинском) Зографског јеванђеља. Григоровић могао би, као што се прича за песника римског Виргилија, потписати три пута прву половицу пентаметра: *Sic vos non vobis* — а ја сам својим радовима испунио свагда другу половицу. Он је надмудрио светогорске калуђере, што је могао однети из њихових библиотека много словенских рукописа, а ја сам надмудрио њега, кад би у томе било много мудрости, што сам нешто тог његовог блага издао на свет.

В. ЈАГИЋ

О СРПској НАРОДНОЈ ПЕСМИ „СВЕТИ САВА И ХАСАН ПАША“

Још у првинама свога рада, посвећеног научном испитивању српске народне поезије [Годишњица Ник. Чупића, XVIII: *Белешке о варијантима српских народних песама*], застао сам и на оним песмама у којима се пева спомен Светог Саве. Говорећи тада поглавито о постању варијаната у народном певању, саопштио сам и једну, позно записану и мало развијену, песму која говори о спаљењу Св. Саве. Увек ми се чинило, а ни са стране није порицано, да познатој народној песми „Свети Сава и Хасан-паша“ није био циљ испричати Синан-пашино недело; нисам био задовољан ни с тумачењем да та песма „показује како су Турци нападали на српске светиње и на манастире“. Веровао сам, и у поменутом раду сам ударио гласом на то, да ће основица те песме бити у каквом мотиву донесеном, понајпре, књигом или усменим препричавањем онога што се некад у туђини читало или чуло. Та туђина је представљала

онај свет побожних путника, поклоника, у много случајева продаваца, понајпре апокрифних моштију, записа, књига, крстова и других хамајлија. Из такве средине су долазиле мисли и оне идеје којима се забављала душа побожног народа, а у првом реду оних који су се налазили близу манастира или су у њима чак и живели и радили. За илустрацију таког мишљења наводим данас један испис који ће, држим, не само потврдити његову тачност, него ће одговорити и непосредно на питање: по каквој је грађи урађена наша народна песма „Свети Сава и Хасанпаша“? То могу у овим тешким данима за отаџбину нашу учинити захваљујући пријатељској услужности професора и историчара Госп. В. Х. Поповића, који ми је ставио на расположење и потребно дело В. Васиљевскога: *Русско-византійскія изслѣдованія*. Выпускъ втори: *Жишія Свв. Георгія Амастридскаго и Стефана Сурожскаго*. — С. Петербургъ, 1893“. Дело припада, по свему судећи, деветом столећу, а Васиљевски узима да га је писао, вероватно и понајпре, ђакон Игњатије, који у првом житију помиње и један од најранијих руских напада на Византију.

Да би се, без великог коментара, јасније уочила сва сличност између онога што казују неки одсеци првог житија у овој књизи, испишаћемо најпотребнија места из наше песме.

* * *

Хасан-паша је с војском пао пред цркву Милешеву, па захтева да му се тело Светог Саве донесе из цркве. По молитвама игумана и по вољи Божјој, сам Светитељ се даде на руке игуманове. Кад паша сагледа свето тело, нареди да се Светитељ исече. То је имао да уради Турчин Дилавер, — али тада:

Сватко виђе што светац уради:
 Дилаверу ухвати се рука,
 До руке се сабља растопила,
 Студен вјетар од истока дуну,
 Модар пламен Светитељу Сави,
 Модар пламен из уста му плану,
 И попали по војсци чадоре,
 Сва се турска помамила војска
 И побјегла у гору зелену;
 Помами се пашин Дилавере,
 И он оде, утече у гору;
 Паши узе и ноге и руке;
 И обје му очи искочише,
 А кад паша оста без очију,
 Цвили паша како ластавица...

Он моли да му се помогне, па обећава:

„Од сребра ћу њивот саковати,
 „Светитељу вашем приложити,
 „Свег ћу свеца у свиљу завити,

„Ђивот ћу му кадифом покрити;
 „У цркву ћу прилог учинити,
 „Златан ћу јој кандил саковати,
 „Златан кандил од седамн'ест ока,
 „Што ће служит' Светитељу Сави;
 „Па ћу од сад харач дават' цркви
 „На годину све по три товара:
 „Један воска а други тамјана,
 „Трећи товар бистра зейтина,
 „То ћу дават' док кољена тече“...

Сад настају молитве Богу и Светитељу, те се Турци, и ако непотпуно, исцелише и одоше. Паша је завет морао држати. —

Песма долази у ред најбољих наших народних песама у којима се певају чудеса и које имају у опште легендарности.

Од куда је, пак, та чудновата садржина дошла, и до које је мере сличност између старог литерарног извора и наше народне песме, изложиће се одмах у врстама што даље долазе.

Амастрида или Амастра — Амасера — приморски је град у Малој Азији, по чијем је имену и светитељ *Георгије* добио назив *Амастридски*.

Овај Георгије Амастридски чини, као светитељ, чудеса и по смрти и самим гробом својим. Пошто је напред и од тога поменуто по нешто, вели се даље — на стр. 66—71 В. Васиљевскога издања старога текста и руског превода, а у гл. 43—46:

„А још је чудније ово што сада даље долази:

„Била је навала варвара, Руса, народа — као што сви знају — у највећем ступњу дивљачког и грубог, који не носи у себи никаквих обележаја човекољубља. Зверски по природи, нечовечни по делима, они показују своју крвожедност већ и самим изгледом својим; ни у чем другом што личи људима не налазећи задовољства толико колико у убиствима, они — тај тако штетан народ и по чину и по имену — почевши разорење од Пропонтиде и походивши и остало прибрежје, стигоше најзад и до отачаства Светога, секући нештедно сваки-пол и узраст, не желећи старце, не остављајући без крваве пажње своје ни децу — већ против свих подједнако дижући убиствену руку своју, журећи се вазда донети погибао, у колико им је год то било могућно. Рушили су се храмови, обесвећивале се светиње — а место њих су цветали и од варвара су билиштићени нечастиви олтари, безакона служења и жртве, то прастаро незнабожачко убијање туђина. Толика убиства девојака, људи и жена — а није било никога да помогне, никога спремнога да се одупре. Клањали су се шумама, изворима и дрветима. Небески је промисао све то допуштао може бити зато да би се умножило безаконје, што је, како знамо из Светог Писма, много пута искусио Израил.

„Пастир добри овде је био само телом, а духом је био с Богом, и у недостижним судовима Његовим читајући, као посвећен, одсуствовао

је заступањем и одрицао помоћ. Али на крају он не могаше све пренебрегнути, и ево каким чудом уради не мање него у другим случајевима. Кад варвари уђоше у храм и спазише гробницу, помислише да је ту ризница — и заиста је то била [друкчија] ризница. *А кад полетеше тамо да раскопају — уједанпут осетише болест у рукама и болест у ногама, и бише свезани невидљивим везама, те оспадоше савршено непомицни, узети, будући цуни удивљења и страха, и ништа друго не моглоше чиниши до једино пушташи звуке муцања.*

„А њихов предводител, кад виде ову необичну појаву, испуни се страхом и ужасом, и даде довести једнога од заробљеника, и упита га шта значи ово што се догодило, и каква је сила у тога Бога, и шта је било овде закопано, и зашто, каквим начином, пострадаше његови војници. А овај одговори: — „То је сила Бога, који приводи из неба и убиће, и који твори све оно што је њему угодно, и коме не може противуречити нико — ни цар, ни тиранин, ни кнез, ни ма ко други кога би ти могао именовати, ни цео народ, јер тек по његовој моћи цареви царују и владооци владају земљом“. — Шта на то да одговори варварин? — „Па зар ми не приносимо — рече он — сваки дан жртве боговима, подижући олтаре и „возлијанија“?“ — „Али човече, то никакко нису истински богови којима ви сврцујете службе: такве жртве нису угодне нашем Богу; ни у чему не оскудева овај који над свима влада“. — „Па постоји ли друга каква жртва која би била угодна нашем Богу? И како они којима је она потребна могу указати поштовање ономе који ни у чем није потребит?“ — „Он сам има све, али будући је благ, прима благе чинове који му се приносе из чисте помисли. Ко се пред њим јави са благим делима својим, тај се удостоји највише части и у животу и по смрти својој“. — „А каква је то част?“ упита варварски кнез. — „Све што би се захтело, творити у име његово, и штитити оне који их поштују, и отклањати оне који кушају не чинити им части. Према томе су и твоји војници, као што видиш, осмеливши се раскопати тај гроб, били кажњени: *па како је и сам додир нечистићих руку варварских значио повреду части томе што шу лежи у гробу — он је, имајући снагу од Бога, свезао руке и ноге њихове.* И, ако хоћеш да знаш је ли све то истина, *принеси Му дарове, умилостививши посредовањем нас Хришћана, и људи ће твоји бити ослобођени од жалости која их је снашла*“. — А каквим је даровима могућно њему угодити и каква приношења он прима?“ — „*Зејтин и восак, како је то обичај у Хришћана, и ослобођење заробљеника, и поштовање храмова.* Ако хоћеш све што да учиниш и урадиш, *видећеш своје војнике здраве као и пре.*

„Варварин, поражен тим, обећа све учиниши што је могућно пре. Давши хришћанима слободу, он их позва да се моле Богу и Свешитељу. И сад се свештилници обилато припалише, и би свеноћно стојање и пе-

вање песама; варвари се ослободише од божанскога гнева, учинише измирење и споразум с Хришћанима, и више нису чинили вреда светињама ни заталили божанствених жртвеника, нити су нечастивим рукама својим дирали божаствена сакровишта, ни храмове крвљу скрнавили. Само је један гроб био довољно јак да изобличи безумље варвара, да прекрати смртно убиство, да уклони зверство, да свирепе вуке доведе до кротости оваца, и да оне који су се клањали луговима и шумама, нагна уважавати божанске храмове.“

* * *

Читалац ових врста види велику сличност између наше народне песме и наведеног одељка старог житија. Стара се грађа, било баш из овог житија било и из других таквих списа, на српском земљишту могла понајпре применити на чудеса која у нашем народу, по веровању, чинише и која чини велики Светитељ наш. Гроб се Светога Саве ту није могао мимоићи ни превидети. Све је остало у нашој народној песми јасно.

У Скопљу, јула 1915.

АНДРА ГАВРИЛОВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Charles Wagner: *Кроз живош*, с француског превео Влад. Т. Спакојевић.

Задужбина Димитрија Стаменковића, којом располаже Српска Краљевска Академија, штампала је пре ове седам књига, сваку у 25.000 примерака, и бесплатно растурила у наш народ у Србији и ван ње.

Горња књига *Кроз живош* осма је тога издања. Она је штампана још 1914 год., али је растурена тек после свршеног светског рата, који је она срећно преживела, затурена у радионици на повезу. Срећа је њена да је остала читава, а још већа за читаоце којима је намењена. У времену страховите, врло нечовечне скупоће, кад су и књиге тако скупе, права је добит што се ова књига могла растурити у народ у тако великом броју, у 25.000 примерака.

Било би право осврнути се и на ранија издања ове Задужбине и бацити поглед да се види какве су књиге што их је пружила српском народу, па на тај начин пресудити од коликог је значаја до сад била племенита жеља доброг човека који је имао тако лепу амбицију да помаже просвећивање нашег народа. Али нека то учини ко други, а ја ћу га да скренем пажњу читалаца само на ову књигу.

Књига је намењена омладини, малој деци, и зато је подесна и за народ, за ширу публику осредње културе. У њој се говори о времену, које нам је тако блиско, али зато ипак потеже га је објаснити.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

Време, објашњава писац, постоји, и ми живимо у њему. Оно се меша у све наше радње, биле оне споре или брзе. Дрвећу треба времена да израсте, муњи да сине. Хиљадити део секунде, и то је време. Оно се брижљиво мери и чува, а то је знак да нема ништа драгоцене од њега.

Време се разликује на прошлост, садашњост и будућност.

Под одељком прошлост (стр. 16—64) говори се о старим људима, старом камењу, старим становима, о традицији и о поштовању родитеља.

Свет није почео с нама. Стари су људи доказ да је свет постојао и пре нас. Они су представници прошлости. Они умеју много да нас поуче, да нам доста доброга кажу. Зато треба да смо пажљиви према седим власима, да поштујемо старост. Мислите о старом камењу, о старим становима, јер на тим предметима учи се историја. Старине, традиције, много нам казују, зато их поштујмо. Али традиција има и добрих и штетних, зато ове последње ваља одбацити.

И родитељи су представници прошлости, јер нас везују с оним што је пре нас било. У поштовању родитеља види се вредност деце. „Ништа није тако узбудљиво као видети каквог човека, снажна, знатна кога цене због његова талента, кога се плаше због његове моћности, како се сагиба пред каквом малом старицом да је загрли, да је пољуби и да јој каже „маши“.“

Садашњост је време којим располажемо, и овде је најважније да се оно добро употреби. Треба да радимо, да волимо, да трпимо, да будемо људи. Али треба да волимо садашњост, без тога нећемо хтети радити за њу, и онда нема разлога што постојимо. И сад се ређају поуке лепша од лепше: шта зависи од нас; о разним облицима поступања са себи равнима; поука са секиром и кључем; што посејеш оно и жњеш; не будите мачку кад спава; проба; одговорност; о чем виси живот; суседов врт, итд. Њих све треба прочитати. У краћем приказу, као што је овај, оне се не могу лепо представити. При том, оне су доиста тако лепе да је штета излагати их у grubим потезима. Читајући их, ја сам, несвесно, често заустављао дисање и осећао неки бол и притисак на душу, а час опет срећу. Чинило ми се да ме само ове лепе поуке снаже, и ја заборавам на све што није добро око мене, па се радујем садашњости, радујем се што ће све бити добро. Тако осећање мора имати свако ко ово чита.

Прелази се на будућност. Прво се тумаче значења речи: јуче, данас и сутра, па онда казује да су прошлост, садашњост и будућност везане једна за другу. И онда долази питање: шта можемо урадити за будућност? „Најбољи пут да се побринете за будућност за вас је, децо, да будете веома, веома обазриви у употреби садашњег времена. Не занемарујте своје дужности“. Овај је одељак, релативно, краћи, али ипак пун дивних поука и примера.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

„Не тежите за задовољствима која нису за ваше доба.... Не почињите и сувише рано да од ноћи правите дан.... Ако почнете чепкрати око пупољка ружина, да се што пре развије, упропастићете га.... Јабуре које сувише рано сазру, не остављају се у трапове. Кад би младост знала, кад би старост могла.... Пре него бисмо хтели жети, пооримо и посејмо. Хранимо се црним хлебом пре но белим“....

Излагања о времену и поукама у вези с њим завршују се разговором о дрветима (стр. 195).

Овде се говори о сличности дрвета са животом нашим. И дрво живи. Где га је мање, као по градовима, људи, рекли бисмо, више га цене, сећајући се вредности коју има дрво за човека. Док је дрво у животу, цео живот му је низ добротинастава за човека. А кад умре, иверје, лишће, кора, чак и струготине, служе нашим потребама. Зато није чудо што се дрветом одушевљавају песници, сликари, и што су га у старо доба обожавали. „Као год у сунцу, у неизмерном мору, на великом звезданом небу, тако исто има нечега божанског и светог у дрвету“....

Да завршим. Ова књига је врло поучна и привлачи пажњу до краја, само треба да је читате. Она гони на размишљање. Она вас храбри и даје вам жељу да идете само добрим путем, да истрајете у раду за добро.

Само једна замерка. Писац је књигу наменио омладини, а ипак је унео у њу неке теже изразе који нису за децу, као : традиција, генерација, метод, реципрочност, феномен. Г. Спасојевић могао је те изразе заменити лакшима, познатијим. Иначе је језик лак и добар.

Хвала нека је Задужбини, као и Г. Влад. Спасојевићу, што су пружили нашем народу ову доиста лепу и корисну књигу.

Само је желети да књига буде поклоњена онима којима је најпреча, а то су ученици народних школа кад се са школом растају.

ЉУБ. М. ПРОТИЋ

Příručka pro veřejné knihovny. Издање (А) за средње и велике књижнице. Издање (Б) за мале књижнице. Издало Министарство школа и народне просвете, Праг, 1921.

У оно време када наше Привремено Народно Представништво није доспело да размишља још ни о изборном закону за Уставотворну Скупштину, Народна Скупштина Чехословачке Републике доспела је да већ 22 јула 1919 донесе и закон о јавним општинским књижницама, којим се наређује свима политичким општинама да оснивају јавне књижнице „ради проширења и продубљења образованости свих народних редова“.

Министарство школа и народне просвете издало је 1921 *Приручник* за средње и велике књижнице, којима се даје упут, и истодобно наредба, како се имају оснивати и управљати јавне књижнице, основане по закону од 22 јула 1919.

Вредно је приказати ове две књижице ради оног просветног рада који Чеси већ извађају или су га делом већ и извели, а о ком се код нас још и не мисли озбиљно, премда је о том мислити потребније нама него Чесима.

Приручник за мале књижице доноси у скраћеном обиму оно што је за мале књижице потребно и о чем је у већем *Приручнику* опширније разложено, стога нећемо о њем посебно ни говорити.

У првом и другом делу *Приручника* А јесу упуте о техничком и административном уређењу јавних књижица: сталних, приручних, покретних и средишних, о уређењу читаоница и о просторијама за њих и књижице, а у трећем делу је закон од 1919 и provedбене наредбе.

По томе закону од 1919 свака политичка опћина мора основати јавну књижицу. Опћине које имају преко 400 душа и бар опћинску школу, морају ову задаћу испунити до краја 1920, а остале постепено најзад до краја 1929. — До тога времена у овим малим опћинама задовољаваће се читалачке потребе народа преносним књижицама (селицама).

Јавне књижице дају књиге на читање „у принципу бесплатно“, али зато сав терет око оснивања и уздржавања књижица сноси опћине из својих редовних прихода. Наредбом је одређен *минимални* годишњи принос који опћине морају давати за своје књижице. Он расте с бројем становништва, и износи најмање 50—80 чк. филира по души. Ако опћински приноси нису довољни, дозвољава се убирати доприносе и од читалаца, који су дужни такођер плаћати тисканице, а немарни још и *оштету* за књиге које су недозвољено задржали преко рока.

Закон се нарочито побринуо за народне мањине, којима је потпуно осигурана онолика књижица, односно онолики део књижице на њихову језику, колико испада по њиховој бројчаној снази. Мањине имају у књижицама и своју властиту управу.

Опћине које броје преко 2000 душа, две године након осnutка јавне књижице дужне су да оснују уза њу и примерену приручну књижицу, која у првом реду мора имати зборник закона и наредба Републике Чешкословачке, затим за пет година мора имати знанствени речник који одговара модерним захтевима. Уз то треба по могућности набавити опћенита научна дела: речнике, практичне приручнике, атласе и остала слична дела која читаоци често требају, а посебно још она дела која се нарочито тичу тог места или краја. — Опћине су надаље уз књижице дужне подизати читаонице за старије и посебно за *омладину* до 16 година. Чим је опћина јача бројем становника, тим удобнија има бити зграда за књижицу и читаонице. У *Приручнику* има леп нацрт за такову потпуно уређену зграду, која скромно, али ипак врло добро може задовољавати потребама прилично великих места.

На потицај Министарства народне просвете, а уз пристанак опћина, оснива се у свакој „жупи“ (области) средишња књижица, којој је за-

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

даћа да јавним општинским књижницама посуђује колекције књига које оне саме не могу набавити, а нарочито да опрема преносне књижнице у оне општине које још немају властите књижнице. — О оснивању и управљању књижница брине се „књижнички савет“ од 4—8 чланова. Надзор у општинама до 2000 душа врши средњи надзорник за књижнице, а веће књижнице су подвргнуте надзору „државних инструктора за књижнице“, који имају знатна права и дужности, а нарочито им је дужност да предлажу и у пракси провађају новости техничко-административне, и да за јавност спремају прегледне извештаје о стању и раду јавних књижница.

Ради нашег друштва, које још увек сувише слабо цени вредност књиге и књижнице, па према томе и вредност рада књижничарева, који чак и у нашим средњим школама има врло бедне увете за рад, вреди нарочито упозорити на одредбе закона о књижничару *јавних* књижница у Реп. Чешкословачкој. Тамо може бити књижничар само онај интелегент који позна *литерашуру* и који је потпуно упућен у *административни рад* у књижници. У књижницама општина са преко 10.000 становника може књижничарем именован бити само онај ко је свршио најмање средњу или њој равну школу и ко је положио државни испит књижничарски, у принципу након једногодишње стручне науке. У књижницама општина са 2—10.000 становника, тражи се књижничар са најмање грађанском школом и државним књижничарским испитом након свршеног курса. За време до 1 јануара 1926 може министар школа и народне просвете изнимно ублажити те увете досадањим књижничарима, „искажу ли се потребним практичним квалификацијама и познавањем литература“.

Књижничару за његов рад припада награда, која му не може бити ускраћена, ради ли годишње кроз 30 недеља преко 3 сата недељно. У књижницама општина са преко 10.000 становника књижничар има плату која му потпуно обезбеђује живот и даје прилике да се сав посвети искључиво овом позиву, што се има провести до краја 1925 год. — У књижничком савету има књижничар само саветујући глас(!).

Овом врло добром закону, који већ сам по себи сведочи о високој култури земље у којој је само и донесен могао бити, имамо додати само ту примедбу да је са много разлога, не само згодније него и потребно, да се административна година и у јавним књижницама свршава заједно са школском. По свршетку радне године безуветно је нужно обавити ревизију књижнице, при том дати на увез и поправак књиге неувезане и оштећене, треба саставити статистику, а то се мирно и без штете по читаоце може обавити само у летњим месецима, када читање и онако спадне на минимум. Како је највећи број књижничара готово свуда наставничког позива, то је већ и због њих нужно концем јуна завршити рад у књижницама и дати им с једне стране одмора, а с друге времена и мира да изврше напред поменуте послове ревизи-

WWW.UNIBEL.BS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

оналне и статистичке. То завршавање крајем јула у осталом је и сасвим природно, а неприродно је завршити годину концем децембра, то јест усред најживљег рада.

*

Што се тиче техничко-административног уређења, истичемо да је за поредак књига у ормарима, односно полицама, спретно одабран комбиновани систем поделе књига по садржају и по формату. По садржају деле се књиге на: забавне, научне и часописе, а по формату на 2—3 групе, место на 2—4. — Све забавне књиге спадају по *Приручнику* заједно, а деле се само по величини у 2—3 реда. То је добро, осим што смо већ рекли да је потребна подела у 4 формата у што већим књижницама. Но сасвим је сувишан и непрактичан захтев *Приручника* да се научни део књижнице подели најпре по садржају у 6—10 струка, и свака струка засебно сложи подељена по формату. Није нужно, али имало би више смисла да се у јавним, па и у средњошколским ученичким књижницама, које су све претежно забавног карактера, забаван део њихов раздели на више грана и засебно сложи, али научни део не треба никако засебно слагати по струкама, поготово не у мањим и у средње великим књижницама.

Засебно одвајање забавне књижевности на страним језицима није такођер нужно. Више би се исплатило одвајање омладинске литературе, но и то има својих недостатака, а жељена сврха постиже се и онако добро и вешто уређеним каталозима.

Упуте о сигнирању одступају од много бољих правила, усвојених већ од већине великих светских књижница, у којима на пр. сваки увезани свезак мора имати свој властити редни број, а не да више засебно увезаних свезака једног дела имају један заједнички број. То правило у осталом није ни у самом *Приручнику* доследно спроведено. — Исто тако је правилније са словима *a, b, c*, означивати примерке, а не дупликате. У *Приручнику* не значи на пр. 15а — први примерак, него други примерак, то јест први дупликат!

Сигнирање књига по писцима чини нам се непрактично и сувише комплицирано.

Од каталога имају се водити каталог месни, к. принове (инвентар), к. на листиће и приручни каталог за публику, који је препис стручног каталога на листиће, само увезан и једноставнији.

За добар део књижничара биће *Sernam přírůstový* (каталог принове или инвентар) радосна новост, јер је смишљен врло добро. Он даје тачну слику *фактичког* стања књижничке имовине у књигама, јер има тачно толико бројева колико и свезака, са тачним подацима о свакој набављеној свесци, даје могућност да се о свакој свесци води историја њезина доласка и одласка из књижнице, а без икакве штете по јасноћу и прегледност, јер свака нова свеска добива свој број, а по њезину гу-

битку понавља се последњи број инвентара са додатком слова *a*, а што је најглавније, увођењем оваког инвентара сувишан постаје инвентар дупликата и инвентар годишњег набављања, који се код нас у средњешколским књижницама још и сад морао водити у два примерка, што је све скупа комплицирало и отежавало и онако најсувопарнији посао у књижници. По овом инвентару је и унашање годишта листова лакше и јасније него по икојем досад.

Требало би и код нас — барем у школским књижницама — чим пре завести овакав инвентар, али свакако уз ту измену да инвентар бројевима не озвечавамо *свеске* као код Чеха, већ *примерке*, јер ово још више олакшава и поједностављује рад. Уз ову измену морала би се уметнути још једна рубрика за број свезака (измеђе 4. и 5. р.).

За каталог на листиће узет је тако звани „светски формат“ 12.5×7.5 . То је врло добро, али рубрике и записи могу се водити на још бољи, прегледнији једноставнији начин. Правила о записивању наслова на листиће изложена су сређено, јасно и с довољно примера објашњена. У њима има неких омашака (тако, упута да код Шандора Балског треба узети Шандор за редну реч!), и има неколико неоправданих одвајања од књижничких правила других земаља (тако да се збирке народних песама, прича, загонетака итд. узимљу као *анонимна* дела; допуштање да се записивање настави и на другој страни листића; сасвим непотребан захтев да се величина књиге изрази у цм. место уобичајене ознаке за формате, и сл.).

За израду стручног или знанственог каталога дате су сувише слабе упуте. По *Приручнику* сав забавни део књижнице остаје подељен на гране такођер и у стручном каталогу, а та је подела међутим врло потребна баш у јавним књижницама. Систем посуђивања заснован је на читалачким картама и листићима за књиге. Те карте стоје у књижници, а листићи од непосуђених књига стоје у кесицама на унутрашњој страни првих корица. Код посуђивања листићи се ваде из кесица и после записа редају по датуму посуђивања. Овај систем с „кесицама“ данас је већ потпуно застарео и опћенито се напушта. На против, записивање на листићима за књиге даје основу за врло занимљиву и драгоцену статистику о читању сваке поједине књиге, па је од нарочите важности у сеоским, ученичким и свима оним књижницама где се књижничар у свом раду мора држати педагошких начела и обзира, но то се све може постићи друкчијим начином него што је у *Приручнику* описан.

Док многи други приручници с немаром пролазе преко неких на око ситних питања, али која у пракси односе много времена и труда, препуштена појединачном решавању. овај *Приручник* се осврће и на та питања, тежећи за принципалним решењем обавезним за све књижнице; тако напр. за тисканице даје не само слику како требају изгледати, него

и меру за рубрике. Кад књижничари буду за све случајеве имали готове израђене тисканице, биће им рад знатно олакшан.

У *Приручнику* има добрих упута за уређење приручних и преносних књижница, за вођење рачуна и годишњих статистика, има нацрта за градњу зграда и намештаја за књижнице и читаонице, што све скупа сведочи о великом интересу чешког народа за питања за која код нас није лако пробудити интересе не само код обичне публике, него ни код самих просветних реформатора.

(За мали *Приручник* имамо само то применити да на стр. 4 има рђаву упуту по којој књиге подељене по формату у два реда имају у сигнатури само један низ редних бројева).

Крај све обилате стране, нарочито њемачке литературе о књижницама, ова чешка књижица представља ипак вредан добитак, јер се одликује тиме што је са мало речи казано готово све што упућенијем књижничару треба знати у књижничком раду, а поред све збијености стила сачувана је јасноћа и прегледност. Добра јој је страна даље та што је у њој од свих многобројних система у главном одабран и израђен један, који уз неизбежне неке недостатке ипак знатно претеже добрим својим странама.

Кад и наша држава почне озбиљније радити на народном просвећивању, код израде *нашег* приручника послужиће нам у многочем за узор овај чешки, и ако му већ сад треба поправака.

Само што се ми у нашим приликама и нашој неписмености никако не смемо дати завести том мисли да и ми у народном просвећивању путем књижница можемо поћи истим путем којим и Чеси својим законом од 22 јула 1019. И ми се морамо што пре дати на овај рад, али наш је пут сасвим други.

ДУШАН ИВАНЧЕВИЋ

А. Ст. Јотић, *Историја Словеначке Књижевности*. Београд, 1920.¹⁾

У првој половини XIX века, када се под утицајем словенских романтичара стварају књижевно-национални покрети међу Југословенима, јавља се код нас јаче интересовање за Словенце и њихову књижевност. Али сем бележака и чланака по листовима и алманасима, није било посебних књига и стручних расправа о словеначкој књижевности. Тек пред крај века јавила се једна неоригинална и непотпуна књига (А. Гавриловић, *Писма о књижевности код Словенаца*, Београд, 1895), а за време европског рата Г. П. Поповић објављује у својој *Jugoslovenskoj Književnosti* (London, 1918) поред српско-хрватске и словеначку књижевност. После рата Г. М. Московљевић даје у засебној књизи превод

¹⁾ Извод из опширног реферата који је читан у Друштву за Српски Језик и Књижевност 10 децембра 1921 године.

Словеначка Књижевност (Београд, 1920) од Д-ра И. Пријатеља. То је било све што је као најважније претходило књизи Г. Јотића.

После уједињења јавило се још веће интересовање и оправдана потреба за оваквим и сличним књигама, поглавито ради школа, по чијем се новом програму мора учити и словеначка уз српско-хрватску књижевност. Г. Јотић је хтео да задовољи ту потребу и намера му је за сваку похвалу. Али, он је радио тако да се приказ о његовој књизи мора претворити у дугу листу различитих погрешака, које налазимо на свакој страни. Г. Д-р Ф. Илешић објавио је своју критику (*Пр. Гласник*, 1921, јун-август, 473—478) о њој, али како нам изгледа да је његов приказ, поред све исцрпности, писан са извесним обзирима, то неће бити издишно да се неке ствари с наше стране више нагласе, како би се показало да се овако не пишу ни научне књиге ни школски уџбеници.

Г. Јотић је био вредан после рата, а обећава нам и штиво из словеначке књижевности и граматику словеначког језика. Сваки труд је за поштовање, нарочито ако нису иза њега трговачке побуде. То се мора рећи, јер су ратне прилике из основа промениле многе ствари и створиле поратне трговце-књигописце, нескрупулосне шпекуланте, који, као и остали трговци, излазе на књижевну пијацу и продају рђаву робу. И све док се буде ћутало, они ће безбрижно настављати своју трговину и пунити џепове. Не мислимо да убројимо ту и Г. Јотића, али је баш ради тога потребна искрена реч о савесности и спреми са којима је радио ову књигу. Неке од напомена, речене сада, можда ће му бити од користи за будући рад.

Главни извор Г. Јотића била је *Kratka Zgodovina* Д-ра И. Графенауера. Његове речи да је радио и „по другима“ начиниле су нас радозналим да потражимо те „друге“. На жалост, сем поменуте књиге Г. А. Гавриловића, која је за данас сасвим застарела, нисмо могли наћи друге изворе. Према томе, литература Г. Јотића није богата. За жаљење је што није имао већи број словеначких расправа, или бар још коју *Испорију Словеначке Књижевности*. Али ни то није довољно. Мора се познати целокупни живот једног народа, а што је још најважније, морају се прочитати дела из једне књижевности, па да се сме писати о њој. Г. Јотић све то није учинио, јер у његовој књизи нема ни покушаја да се који писац прикаже по личном познавању.

Г. Илешић је рекао да је: „Г. Јотић механички скраћивао свој словеначки извор“, и његово је тврђење тачно. Од словеначке књиге (303 стр.), добили смо један слаб српски извод (108 стр.) Само, Г. Јотић је узео туђу књигу, радио је што је хтео, а то није смело да буде. Он је себи дозволио једну велику некоректност, а затим је дао врло много података из којих се види: 1) да није свуда схватио свој извор и 2) да не познаје предмет о коме је хтео да пише. Он просто скраћује или преводи. У оба случаја чини погрешке. Поред оних — пуне четири

стране — које је изнео Г. Илешић, има их још толико и таквих да је час немогуће све поменути, и ако би била срамота да остану у другом издању.

Нескромно је када каже Г. Јотић у предговору да је његова књига „прва која пружа могућност изучавања Историје Словеначке Књижевности у нашим средњим школама“. Са поменутиим књигама Г.Г. Поповића и Пријатеља може се радити у најстаријим разредима, јер, и ако нису подешаване да буду уџбеници, оне су без материјалних погрешака. Историју Словенаца Г. Јотић излаже врло кратко и непрегледно. Могло се рећи што више о словеначком животу под домаћим војводама, а нетачно је да је главна одлика Словенаца „упорност и осорност“. Излишно је помињати у оваквој књизи и женску чељад, „која се одликује врском лепотом“, а важније појединости за илустрацију књижевног развоја и не поменути.

Параграф 4 носи наслов: „Култура. Језик. Писменост“ и овако почиње: „У опште, она није на високом ступњу. Разлог за то налази се у немању нижих школа“.... Пре свега, шта није на високом ступњу: култура или писменост? Било једно или друго, нетачно је и не потиче из наведеног разлога. Затим, да ли је ту реч о ранијем времену или о садашњости? То се морало рећи. Г. Јотић тврди да се школе „недовољно“ посећују, а одмах у идућој реченици ће навести како је број неписмених врло мали. Враћајући се на народне особине рећи ће да је народ „бистар и талентиран“, а у чему се то види, он не каже. По њему, у словеначком језику се „нађе и по нека туђа реч“ (10). Зашто само „по нека“? Појмљиво је да у језику који је вековима био у додиру са немачким и талијанским, мора бити страног утицаја и доста речи туђега порекла.

Када се каже да је словеначка књижевност дала „велике песнике европскога гласа“, волели бисмо да чујемо на које он мисли, јер љубав према једној књижевности не може и не сме да правда никакве хиперболе. Наглашавајући да је настао „нов подмлађен живот у Словеначкој Књижевности“, Г. Јотић наводи за разлог и то што је Д-р Исидор Цанкар почео уређивати *Dom in Svet*, а песник Отон Жупанчић *Ljubljanski Zvon*. Ако је Д-р Цанкар одиста и подигао *Dom in Svet*, који је био сасвим клерикалан и конзервативан лист, то не значи да је он подигао и словеначку књижевност. *Ljubljanski Zvon* је уређивао Жупанчић кратко време, у доба рата, онда када је и словеначка књижевност само животарила (забрањена Матица, обустављен *Slovan*, итд.). Истицати то као узрок некаквог „подмлађеног“ књижевног живота, а уз то, када се зна да је то било и прошло, значи не познавати садање прилике у словеначкој књижевности.

Г. Јотић наводи да „Словенци, писци Историје Словеначке Књижевности“ деле целокупну словеначку књижевност у „осам периода

www.bosanskohercegovina.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

доба“ (10). Да је то речено само за Г. Графенауера, могло би бити приближно тачно, јер Г. Графенауер даје у својој књизи девет доба, па би погрешка била само за један. У опште, као и код нас, питање поделе књижевности на доба, књижевне школе или родове, није дефинитивно решено. Има књига са мање од осам доба (Гласер, Скет, Пријатељ), а има их са више.

У суштини Г. Јотић је узео поделу из свога извора и његова мала одступања значе погрешке. Прво, претхришћанско доба изоставио је, и у одељку „Хришћански Средњи Век“ даје „Нешто из претхришћанског доба“. Имена осталих делова је мењао, и то не срећно. Сасвим је обично и познато име „Протестантско доба“, а он то зове „Лутеранизам“. По Г. Графенауеру III доба назива „Католички Препород“, а боље је име „Католичка реакција“. Обичнији је наслов „Доба Просвећености“ место „Просвећено доба“, а „Доба Народног Покрета“ није исто што и „Доба народног превијенја“. Има смисла када Г. Графенауер последњи период назове „Od literarnega pregrata do naših dni“, а бесмислено је прекрстити га у „Натурализам и модернизам“, из разлога што се ту помиње покушај натурализма и што се савремена књижевност може звати и модерном. Још је горе са карактеристикама појединих делова, које су недовољне, нетачне и неодређене. За I део вели се само ово: „црквеног је карактера“. То је врло површно, јер има црквених списа и за време протестантске пропаганде и католичке контрареформације. Зар је што речено када се каже: „Главна тачка Примож Трубар“ за II део? Треће доба, „католички препород“, треба да се одликује од осталих карактеристиком: „Писци су већином калуђери“, као да није било калуђера раније, у доба Трубарево, па и доцније. Као главни писци VI дела, који обухвата време од 1848—1868, помињу се Левстик и Јурчић. Међутим, Левстик је од 1868 живео 19 година, а Јурчић 13 година, и обојица су још радили. Најзад, Левстик је шездесетих година развио своју пуну делатност и дао своја значајна дела. Јурчић 1868 има 24 године и тек доцније даје своја најважнија дела. Како је Г. Графенауер говорио о Јурчићу на два места, то Г. Јотић код свог VII одељка вели: „Ту спада и рад Јосипа Јурчића, у неколико“, а већ поменуемо да баш доцније, т. ј. у овом времену, даје своја велика дела. У осталом, видећемо доцније да је Г. Јотић ово заборавио када је говорио о Јурчићу. За VII доба вели „захвата време од 1868—1895“, а као главне писце помиње само Стритара и Грегорчића, од којих је први и данас жив, а други је после 1895 живео још 11 година и радио. Поменути као представнике модерне књижевности само Мешка и Цанкара, није ни потпуно ни праведно према другим и умрлим и живим писцима, који су радили или раде после 1895 до данас.

Све погрешке у подели нису само недостаци књиге Г. Јотића, већ и Г. Графенауера. Али је потребно ово нагласити, и ако су књижевне

поделе тешке, пошто Г. Јотићу изгледа то врло лако питање. У осталом, узгред буди речено, он је то питање врло брзо решио и у својој недавно објављеној *Историји Књижевности Срба, Хрвата и Словенаца*, где је говорио прво о Љубомиру П. Ненадовићу, па о Јоакиму Вујићу, а Видаковић, Зелић и Магарашевић су ушли у ред драмских писаца.

У овој књизи морали су се поменути Ђирило и Методије, и Г. Јотић то чини (13), али он о њима не говори, већ упућује на своју *Историју Књижевности Срба, Хрвата и Словенаца*. У научној расправи то бива, али у једном удбенику не. По истој логици, он је могао у својој *Историји Књижевности Срба, Хрвата и Словенаца* упућивати на ову своју књигу.

Као најстарији словеначки споменик Г. Графенауер помиње *Stiški rokopis*, који је постао (Граф., стр. 21) „pred ustanovitvijo ljubljanske škofije (1461)“. Текст је јасан, година се односи на оснивање епископије за коју је цар Фридрих дао листину 1461, а Папа Пије II потврдио је нарочитом булом 6 септембра 1462. Даље, скоро на две стране (21—22), Г. Графенауер описује тај рукопис, помиње да је око 1428 био „prigočna knjiga“, да је 1440 био у другим рукама и да су у њему записани народни стихови. И опет, Г. Јотић вели: „Стишки рукопис из 1461“. Прво, није разумео једну просту реченицу, друго, нису га могле поменуте године (1428 и 1440) упутити на тачније време постанка тога рукописа. Најзад, како се није сетио да поправи погрешку, када неколико редова даље помиње као други „целовски рукопис“ за који и сам вели по своме извору да је из прве половине XV века? Јер, зашто би Г. Графенауер помињао стишки рукопис као први и најстарији, када би по Г. Јотићу био написан тек тридесетак година касније (1461)? Када се, затим, о целовском рукопису од 23 реда начине само 4, и када се не осети и не види шта је најглавније, онда је јасно што се из тих редова не види ништа о самом рукопису.

Док је на извесним местима, као у наведеним примерима, хватао само по коју реч и скраћивао како је хтео, не осећајући ни важност факта, ни значај речи и целе идеје, дотле на другим местима узима целе реченице са намером да их преводи. Али ни ту не бира најзначајније реченице, већ обично оне које су му изгледале лакше за превод. И како их преноси?

У оригиналу стоји (стр. 26): „O posvetni narodni liriki imamo le malo rogočil“... а Г. Јотић пише (стр. 16): „O народној лирској поезији има мало доказа“. За њега придев „posvetni“ ништа не значи, „le“ још мање, а да словеначка реч „rogočilo“ нема никакве везе са српским „доказом“, не треба ни помињати. И тако се ради кроз целу књигу, када се преводје целе реченице. На пример: „Ljudstvo je bilo nevedno tudi v najpreprostejših verskih naukih“ (30) у преводу гласи: „Народ се је пак учио у најпростијим верским наукама“. Нигде нема помена да се народ учио. Мало више пажње, или бар нешто знања словеначког језика, па би се погодила мисао: да народ није знао ни најпростије ствари из вере.

www.unil.rs Г. Јотић не обраћа довољно пажње на сразмеру појединих делова, нити пак води рачуна колико треба говорити о појединим писцима према њиховој важности и према целом обиму књиге. Отуда, на пример, Примож Трубар није добио ни страну и по, док Г. Графенауер говори о њему на седам и по страна. Г. Јотић је скраћивао ту врло много. Али како? Биографија износи скоро исто толико колико и део о целокупном раду и значају, рачунајући да ту улазе наслови, и то на немачком језику. Како је рад Трубарев врло значајан, ваљало је задржати се на њему мало више, чак и по цену да остали, мањи и једва познати писци, буду само поменути. И у овоме што је дао, Г. Јотић је учинио више погрешака. Он вели да се Трубар родио 8 јануара, а Г. Графенауер: „вероватно“ 8 јуна. Од неутврђеног податка, он ствара сигуран датум, а јун претвара у јануар. Када се већ тврди да је Трубарев отац био „млинар“, зашто се није поменуло и да је био „тесар“ и „црквењак“? Не може се казати за нешто „ускоро“, када се то нешто деси после дванаест година („он је ускоро добио“...) Изостављајући произвољно речи и читаве реченице, Г. Јотић чини огромне скокове и не везује своје реченице. Отуда после реченице у којој се вели да је Трубар постао „стални“ (превод „stolni“!) проповедник у Љубљани, одједном дође: „1548. год. беше у Нирнбергу“... Међутим, Трубар је био у Љубљани неколико година, све док епископа Каџијанара (1536—1544) није наследио Урбан Текстор. Тада Трубар одлази у Долењску (Št. Jernej, 1546), а када је дошла краљева наредба да се Трубар са лутеранским вођама ухапси, он је побегао прво у Трст, а одатле, 1548, у Нирнберг. Даље, Г. Јотић прва два Трубарева дела наводи на немачком, а она имају и словеначке наслове; код његових дела изоставља године, а то не чини код других, мање важних. За прву Трубареву књигу вели: „Првом је Трубар хтео да омладину и неуке поучи у писању и читању немачког језика и дао је главне тачке из лутеранске верске науке“. Да писац тих редова бар мало познаје словеначку књижевност, или да је мало научио словеначки, текст оригинала био би му врло јасан. Да је само узео у руке Скетову *Читанку* у којој има одломака из Трубаревих књига, онда никад не би могао написати да је Трубар „хтео“ да „поучи у писању и читању немачког језика“. Пре свега, то је прва књига на словеначком језику и из ње се, наравно, није могао научити немачки језик и немачко читање. Затим, то је књига баш за оне који не знају немачки језик, и пошто знају само свој, словеначки, он им на том језику и пише. Понављамо: да је Г. Јотић знао мало више словеначки, не би чинио овакве погрешке. Када буде писао и граматику тога језика, као што је обећао, требаће му још више то знање, које може корисно употребити и за „Штиво“ из словеначке књижевности, ако у опште мисли да прочита оно што уноси у своје књиге.

(Свршиће се)

УРОШ ЦОНИЋ

www. УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Српске народне шаре, прикупио и за школе удесио Војислав Стевановић, професор. I свеска. Београд, 1922.

Г. проф. Вој. Стевановић израдио је прву свеску *Српских народних шара*. То је једна новина за љубитеље народне орнаментике. Ово је корисна и похвална замисао Г. Стевановића, да овим путем унесе што више знања и познавања народних орнамената. Свеска је марљиво израђена. Обилно је испуњена познатим орнаментима на нашим народним тканинама и везовима. Снабдевена је и упуштвима како треба ове шаре састављати, снимати и колорисати.

Нека ми не замери Г. Стевановић што морам бити искрен и указати му да учини у наредним свескама ове две измене: 1) У место *Српске народне шаре* да назове књижицу *Народне шаре*, пошто их најмање изворних српских има. Већином су то присвојења из Византије, Персије, Анадолије, Кавказа, итд. 2) Да подели по свескама шаре са кошуља, марама, кецеља, ћилима, појасева, преслица, оружја, итд., да би ученици могли знати зашта су поједине шаре у народу употребљаване.

Такође би било веома корисно обележити имена појединих шара код сваке шаре, но тај посао би Г. Стевановићу знатно отежао отпочети рад, пошто су имена појединим шарама у сваком крају друга.

НИКОЛА ЗЕГА

Prof Dr. Ivan Scherzer: *Srpsko-hrvatski — njemački i Njemačko-srpski — hrvatski rječnik*, 10. izdanje (Naklada: Hrvatsko štamparski zavod, Zagreb-Osijek).

Настава модерних, па чак и класичких језика, направила је велики напредак. Методи су се развили и усавршили, и њихова је главна одлика жива симпатија према оном ко језик учи, а главна пажња, да се што је могуће више ставе у његов положај и да из тог положаја посматрају тешкоће, те да му омогуће да до знања језика дође са што мање напора и за што краће време. Док су по старим методама постојале одвојено и читанке и граматике и речник, модерне методе се труде да што је могуће више даду све троје заједно, да граматика природно произлази из штива и говора, а да обоје служи богаћењу речника, и обрнуто, да речник сконденсује у својим ступцима што веће богатство речи и фраза, и да буде код сваке речи подсетник за граматичка правила. Најбољи модерни речници, као Лангеншајтови, *Internationa Dictionaries*, итд., рађени су по овим принципима, а неки од њих иду и даље и дају чак и етимологију речи, као нпр. *The concise Oxford Dictionary*. Стари речници су се задовољавали да у главном кажу значење речи — да их преведу — и да даду понеку фразу, а остало су све остављали граматички и синтакси. Такви речници су се можда некад и могли одуживати својој сврси, јер су писани у другим приликама и за друге потребе. Страни језици су се у главном учили у школама под надзором

www.УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА професора и учитеља, и то методама у којима је граматика била главна подлога, кад су се предлози метали у стихове, да би се лакше запамтили. Сад су прилике друкчије. Многи људи морају да уче језике без учитеља, сами. Осим тога, методи су измењани. Метод асимилације, директни метод, држи граматику у позадини, и многи ђак говори коректно реченице по граматичким правилима, којих није увек свестан. Према томе се и развијала модерна лексикографија и потиснула сасвим старинске речнике. Модеран речник тежи за тим да уклони или бар олакша све тешкоће које се јављају при учењу страних језика. Особито се пази на то да сва одступања од правила буду што јаче истакнута. У мањим речницима иде се за тим да се у њих унесу само оне речи које се врло често јављају било у живом говору било у литератури. Речи које се ређе јављају и необичнија и ређа значења речи изостављају се сасвим, ма да је границу између честе и ретке употребе доста тешко одредити. Осим тога, излишно је и напомињати да основна особина једног речника, као и сваког другог уџбеника, мора бити да буде јасан и разумљив што већем броју читалаца, да се у њему при превођењу страних речи не сме служити нашим речима које су провинцијалне, производне кованице, архаизми и у опште речи ван широке употребе. Можда изгледа чудно помињати ове принципе, који су данас толико природни и толико познати сваком који се бави изучавањем и предавањем језика, али није излишно истаћи их одмах на почетку кад човек има пред собом речник Г. Шерцера, који је израђан по сасвим застарелим и одбаченим принципима.

Речник Г. Шерцера је мали ручни речник са 616 страна малог формата. Има два дела: хрватско-немачки и немачко-хрватски. И ако је то мали речник, његова величина никако не правда његове многе недостатке и грешке. Те грешке и недостаци су разноврсни.

Г. Шерцер на првом месту не показује довољно ниансирано разумевање немачких речи. Бар не упућује ученика на такво разумевање. Познато је да у немачком језику, као и у другим језицима, има речи које имају: а) два рода и за сваки род посебно значење, као нпр. *der Buckel — die Buckel, der Bund — das Bund, der Mangel — die Mangel, der Mast — die Mast, der Schwulst — die Schwulst, die Steuer — das Steuer*, итд.; б) два облика за множину, и сваки облик има посебно значење: *der Faden, der Fuss, das Gesicht, das Horn, der Laden* итд. За све ове речи Г. Шерцер даје само по једно значење и по један облик.

Глаголи сложени са раздвојеним и нераздвојеним предлозима мењају своје значење према том да ли је тај предлог наглашен или не. Г. Шерцер није акцентовао такве речи, него је *übersetzen* и *übersétzen, durchdringen* и *durchdringen, únterhalten* и *unterhálten*, итд., једна иста реч само са два значења.

Он готово нигде не акцентује ни српских ни немачких речи, па чак ни оних које променом акцента мењају и значење речи, те тиме излаже ученика пометњи да не разликује оток (острво) од оток (отеклина), горе од горе, modern (модеран) од modern (трнути), итд.

Други крупан недостатак речника Г. Ш. је у томе што је прекинуо сваку везу између свог речника и граматике, и тиме пропустио да необично много олакша ученику који би се служио његовим речником. Ко је год учио стран језик, зна колико му је олакшано кад му се у речнику истакну промене код именица, компарација придева, и томе сличне граматичке одлике. У немачком језику има придева који у поређењу, и именица које у множини муте основни вокал. Г. Шерцер је то означио код именица само делимично, а код придева никако, и ако је то могао врло лако урадити, да нимало простора не изгуби. Могао је код таквих придева курсивом одштампати основни вокал, а у предговору написати кратку примедбу: „Вокали штампани курсивом код придева у компаративу и суперлативу, код именица у множини, муте тај вокал. А се мути у *ā*, *au* у *āu*, *o* у *ō*, *u* у *ū*.”

Јаки глаголи (које Г. Шерцер, не знам зашто, назива неправилнима) у немачком језику мењају сасвим основни вокал у имперфекту, парт. перфекта, а често и у презенсу. Исто тако и група т.зв. претерито-презенских глагола и мешовитих. И кад почетник читајући наиђе на облике *mag*, *weiss*, *wusste*, *sprach*, *geworden* итд., тешко му је да нађе инфинитив таквих облика. Да би нашао инфинитив *wissen* и значење облика *wusste*, он мора да прегледа све речи које се налазе под словом „*w*“. Лако је претпоставити колико се времена тим губи, а то се могло избећи овако: „*wusste*, *imp.* од *wissen*“. И Г. Ш. је ваљда, осећајући ову тешкоћу, дао уз инфинитив јаких глагола и облике презенса, *imp.* и парт. перфекта, и ако то ни стоти део не помаже колико би почетнику помогло да је засебно одштампао те облике где им је место по азбучном реду.

При писању једног речника, као и при превођењу са страног језика, од првостепене је важности да писац или преводилац влада сигурно својим матерњим језиком. Г. Шерцеру се могу и у овом погледу правити врло озбиљне замерке. Српско-хрватски језик који он у свој речник уноси, немогућ је, јер тим језиком нико не говори, а врло мало њих пишу, ако у опште ико пише. Он на првом месту има врло велики број речи које се најблаже могу назвати провинциализмима, као на пр. *норац*, *мездрило*, *њорити*, *цадрен*, *џебаљка*, *пахамица*, *претинац*, итд. Затим, он има масу кованица, од којих се за једну групу као оправдање наводи разлог да су то научни и стручни термини којих наш језик нема. Такви су нпр.: *ћудоредан*, *ћудоредност*, *ћутило*, *ћућење*, *ћутилац*, итд. Друга група кованица, које немају ни овог разлога за оправдање, још су не-симпатичније и вређају осећање језика. Речи као: *мукотрпност*, *ноћо-*

бдија, нузљуб, опухвати се, кошарач, вадичеп, брод крижар, итд., могу корисно да послуже само кад човек после доброг ручка жели да се слатко насмеје.

После овога ми се питамо зашто је Г. Шерцер у опште писао овај речник, јер једно књижевно дело пише се онда када се осећа потреба за њим, или кад се хоће да се да нешто савршеније од онога што постоји. Колико нам је познато, у Хрватској постоји неколико речника који, ако нису бољи, нису ни гори од овога. Да не говоримо о новијима, *Handwörterbuch der ilirischen und deutschen Sprache* од R. Fröhlich-a (Wien, 1853) знатно је бољи од речника Г. Шерцера. Што се нас Срба тиче, речник Кангргин или Поповићев, који нису беспрекорни, ипак су много бољи од овога. И због свега овога ми не бисмо ни једном српском читаоцу препоручили речник Г. Шерцера.

с. ПРИЦА

БЕЛЕШКЕ

Штампа и злочини. — У француском часопису *Обнова* (La Renaissance), француска књижевница Г-ђа Бирна-Провен буни се противу великога места које листови дају злочинима, и противу заразе злочина која се на тај начин шири.

Слобода штампе, каже она, не може се трпети кад се преобрази у неограничену слободу, чије је дејство да трује читаоце нижих слојева.

Да ли би било тешко донети једну овакву одлуку: „Како је доказано да објављивање фотографија разбојника, далеко од тога да улива одвратност, буди нездраву радозналост и наводи оне који су скренули с правoga пута да и сами познаду ту жалосну славу, такво објављивање се забрањује (изузев у случајевима апсолутне потребе за истрагу). Све што се тиче злочина и повреда морала, моћи ће се објавити једино у случајевима кад може припомоћи акцији полиције. Такве ствари штампаће се једино на крају листова, да би читалац могао прегледати новине а да не нађе где се у сваком ступцу говори о злочинима, убиствима, самоубиствима, лудилу, крађи, итд.“

Такав распоред допустио би, доиста, честитом и уравнотеженом становништву да чита новине на миру, и они који више воле да не знају за зло не би морали да бацају поглед на ту гомилу отпадака на крају.

Неписменост у Америци. — Недавно су публиковани резултати пописа становништва у Здруженим Државама крајем 1920 године, и број неписмених процењен је између 6 и 7 милиона. Две најгушће масе неписмених су црнци из Јужних Држава и досељеници. Ипак је учињен велики напредак за последњих десет година, и општи проценат становника који не знају ни читати ни писати спао је од 1910 до 1920 године са 7,7 на 5 $\frac{1}{2}$ од 100.

Школа и локални живот. — Пруска, обнављајући програме четири прве године основне наставе, заменила је стара упутства упутствима од

16 марта 1921. Међу другим занимљивим новинама које су прожеле немачку школу новим духом, вреди нарочито забележити месно проучавање (Heimatkunde), које замењује у све четири године историју, географију, физичке и природне науке. За време прве две године, та очигледна настава узимаће своје елементе у кругу непосредног посматрања детета и биће само допуњена причама, баснама, песмама, одређеним да живе, драматизују, удубе то практично познавање средине. У трећој години ће се проширити тај круг посматрања: кретање сунца, фазе месеца, посматрање земље и воде, грађење рељефних планова, проучавање биљака и животиња и њихових узајамних веза. Да забележимо још да је министар Хениш још 1920 прописао за све основне школе по један читав дан екскурсија сваког месеца и, под извесним условима, разреде под ведрим небом.

Удаша учитељица. — Немачка, која је до скоро отпуштала из службе учитељицу која се уда, по новом закону оставља јој слободу да остане и даље у служби: то је једно од освојења Револуције, која је воспоставила једнакост полова пред законом. Врховни суд Рајха поништио је јула 1921 одлуку Баварске, која је хтела и даље да отпушта из службе удате учитељице.

На против, Швајцарска се спрема да искључи из школе удате учитељице. У Базелу, јавно мњење је противу њих; учитељи су такође гласали противу њих; и саме учитељице на свом збору су изјавиле „да није у интересу ни куће ни школе оставити истој личности двојуби терет мајке и учитељице“. Отуда је нови закон за град Базел прописао да се „уговор с учитељицом прекида удадбом. Удате учитељице које су сада у служби биће замењене у току школске године“.

Око и глас. — Ги Тома Бусвел, професор на Педагошком институту у Чикагу, употребио је једну досетљиву методу да измери покрете ока за време читања на глас. Служећи се у исти мах фонографом који бележи звуке и кинематографским апаратом да фотографише покрете очију, он је дошао до следећих резултата: Око иде испред гласа, и то код добрих читача брже но код рђавих; у разредима основне школе, оно иде испред гласа за 9 до 14 слова. Из разреда у разред, та је разлика све већа. Она је већа у почетку једне фразе но у средини, и врло мала на крају. Има двојаких покрета ока у назад: покрети почетника који не разуме, и покрети вештака који најпре прелети оком целу фразу.

Есперанто у школама. — Институт Ж. Ж. Русоа био је сазвао у Женеви у месецу априлу интернационалну конференцију ради проучавања питања о настави есперанта у школама. Као што је познато, неколико држава сујувеле наставу есперанта у јавне школе, основне, средње и професионалне. Друштво Народа је ставило то питање на дневни ред своје идуће скупштине, и поверило је свом секретариату да спреми укупан извештај о досадањим експериментима и стеченим резултатима. — Програм женеvsке конференције био је следећи:

1. Излагање досадањих покушаја по школама а) основним, б) средњим, в) професионалним, трговачким, итд.
2. Логична вредност есперанта као припреме за учење других језика (матерњег језика, страних језика, класичних језика).

3. Морална вредност есперанта са социалног и хуманитарног гледишта (интерес за стране народе; интерес за мир и Друштво Народа; непосредна употреба).

4. Организација наставе (избор метода; трајање учења; ширење међу-школске кореспонденције).

5. Службено увођење есперанта у школе (акција код влада и парламената; заједнички интернационални пројект који ће се поднети Друштву Народа).

Хладни разреди. — Дуже седење у топлом и поквареном ваздуху слаби децу и замара наставнике. Отуда је често постављано питање да ли не би било добро организовати у свима годишњим добима разреду у незагрејаним учионицама. Недавно је такав покушај учињен и у Чикагу. У једној од градских школа, ученици су, у почетку зиме, могли да бирају између разреда грејаног и проветраваног као обично, и разреда без ватре у који је ваздух улазио слободно кроз увек широм отворене прозоре. Разуме се да су родитељи били обавештени о тој новини. После неколико недеља, за време којих је температура сишла често на нулу, родитељи, наставници и сами ученици тражили су разреду без ватре. После два месеца, ученике је прегледао медицински инспектор. У грејаним разредима, размера кијавичавих је била 40 од 100; у *fresh air classes*, била је само једна кијавица. Професори нису били суморни и нису осећали ни једну од оних слабости на које су се раније тужили.

За време часова, ученици могу задржати на себе, ако желе, своје горње капуте и своје рукавице без прстију; с друге стране, физичка вежбања у таквим разредима су врло честа.

Синтетична настава. — *Gesamtunterricht*, мало позната пре рата, постала је сад нова метода која почиње да се намеће службеним програмима. Основна пруска школа уступила је тој методи читаву прву годичу учења. Синтетично учење, то је разред без утврђеног програма, по вољи слободне инспирације наставника и ученика; то је, за време првих месеца идења у школу, настава према околини, *Umgebungsunterricht*. У вишим разредима, даје јој се карактер слободних разговора између наставника и ученика или ученика међу собом. То је једна од многобројних форми немачке педагогије, која узима сада за центар детињу душу; за циљ, образовање једне активне и корисне личности, док је предратна педагогија, којом је владао Хербарт, имала за центар наставне предмете и методе прилагођене сваком предмету.

Манхајмски систем. — „Избор елите“ који је сад ушао у немачки школски систем, нарочито у Берлину, имао је славног претечу у „манхајмском систему“. Његов оснивач, Д-р Сикингер, који је рођен 1754 у Шварцвалду (у Бадену), увео га је пре двадесет и пет година у Манхајму. Његов систем је био: треба поделити ученике према њиховим способностима, али с том резервом да, што су природне способности неповољније, у толико треба да буде већа помоћ васпитања.

Према том принципу, јавне основне школе у Манхајму биле су подељене овако: 1. Нормални разреди од 8 ступњева. — 2. Убрзани разреди од 7 до 6 ступњева. — 3. Помоћни разреди за слабе анормалне, 4 ступња. — 4. За анормалне изнад обичнога, прелазни разреди за више заводе. — 5. Разреди за ученике слабог слуха, али интелектуално нормалне.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге и часописи послани Уредништву:

О основи науке о васпитању, од Д-р Вој. Р. Младеновића, Јагодина. — Београд, 1922. Стр. 92, цена ? („Из педагошке теорије и праксе“, издаје Д-р Вој. Р. Младеновић. св. 1).

Апулеј, *Амор и Психе*. Превео с латинскога Др Милivoј Шрепел. — Загреб, издање „Народне Књижнице“, 1922. С. 56, цена 5 дин. („Књиге Лјубави“, I).

Пјер Беноа, *За Дон Карлоса!* роман. Превео Светислав Петровић. — Београд, издавачка књижара „Напредак“, 1922. С. 240, цена 20 дин.

Франз Тусен (Franz Toussaint), *Башта миловања*. Превео с француског Вељко Милићевић. — Загреб, издање „Народне књижнице“, 1922. С. 72, цена 5 дин. („Књиге љубави“, II).

Franjo Prešeren, *Antologija*. Uredio i predgovor napisao Dr Joža Glonar. — Загреб, издање „Народне књижнице“, 1922. С. 72, цена 5 дин. („Наши пјесници“, II).

Dr Jaroslav Bidlo, *Povijest Rusije* od početka XIX. stoljeća do naših dana. Dozvolom autora preveo Dr Milan Prelog. — Загреб, Народна Књижница (svezak 81—90), 1922. С. 350, цена 25 дин.

Henrik Ibsen, *Sablasti*, porodična drama u tri čina. Preveo s njemačkog Josip Kulundžić. — Загреб; издање „Народне Књижнице“, 1922. С. 72, цена 7 дин. („Pozorišna biblioteka“, 6).

Наша неослобођена браћа. Свеска I. *Наша Истра*. Написао Фран Ерјавец. Са словеначког Свет. Р. Милосављевић. — Скопље, 1922. С. 16, цена 1 дин. (Књиге учитељског акционарског друштва „Завичај“, II).

Zbornik za pučku prosvjetu. Uredjuje sveuč. profesor Dr Albert Basala. Izdaje Pučko sveučilište u Zagrebu. — Излази у Загребу. (Уредништво: Маџуганићев трг, 15) четири пута годишње, на три табака. Годишња претплата за школе и пучко-просветне установе 25 дин. Поједини бројеви 7-50 д.

Брасиво XVI. [Садржај: 1. Д-р В. Јагић, *Константин (Ђурил) и Методије*; 2. Д-р Владимир Ђоровић, *Свети Сава*; 3. Д-р Франц Кос, *О најстаријој историји Словенаца*; 4. Д-р Ст. Станојевић, *Цар Душан*; 5. Д-р Фердо Шишић, *Завјера Петра Зринскога и Франа Франкопана*; 6. Прота Стеван Михалцић, *Устанак Срба у Барањи (1703—1710 год.)*; 7. Марко Цар, *Далмација у Наполеоновој епопеји*; 8. Д-р Фердо Шишић, *Хрватски илиризам — његова полиптичка страна*; 9. Јов. М. Јовановић, *Краљ Петар I*; 10. Д-р Јов. Хаџи-Васиљевић, *Скадар*; 11. Д-р Богумил Вошњак, *Словенци у Горичкој и Трсту*; 12. Прота Димитрије-Руварац, *Рецимо још коју о свето-савској песми*; 13. Петар Костић, *Призренско Друштво Светога Саве*; 14. Д-р Јов. Хаџи-Васиљевић, *Поменик Друштва Светога Саве*; 15. *Друштво Светога Саве у 1921. години.*] — Београд, 1921. С. 260, цена за нечланове Друштва Св. Саве 20 дин. [27 књига Друштва Св. Саве].

Уредник,

СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ

Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија

Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Београд.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А